

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

2016

Mgr. Pavel Král

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Disertační práce

KRAJINA V ZÁZEMÍ ASYRSKÝCH METROPOLÍ

Mgr. Pavel Král

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program - Historické vědy

Studijní obor - Archeologie

Disertační práce

KRAJINA V ZÁZEMÍ ASYRSKÝCH METROPOLÍ

Mgr. Pavel Král

Školitel: Doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant: Mgr. Lenka Starková, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň

2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, březen 2016

.....

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych na tomto místě poděkoval mému školiteli Doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D. (Katedra archeologie, FF ZČU v Plzni), který mne přivedl k tomu, že jsem se věnoval právě tomuto tématu. Po celé roky mého doktorského studia mi byl k dispozici pro konzultování různých odborných problémů a mnohému mne naučil. Pomohl mi shromáždit velkou část literatury potřebné pro napsání této práce. Také mu děkuji za všechny jeho kritické připomínky k této disertační práci. Vážím si všeho, co pro mne udělal.

Můj velký dík patří také Mgr. Lence Starkové, Ph.D. (Katedra archeologie, FF ZČU v Plzni), neboť právě ona mne ve svém volném čase naučila práci v geografických informačních systémech (ArcGIS). Byla mi vždy ochotna pomoci s řešením technických problémů a mohl jsem s ní konzultovat některé metodologické otázky. Jsem jí za to opravdu vděčný.

Třetím důležitým člověkem, který při mně po celé roky studia stál, je můj velký učitel Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc (Katedra blízkovýchodních, FF ZČU v Plzni). Jemu jsem také velmi vděčný, neboť i on mi pomáhal shromažďovat potřebnou literaturu a už od mého bakalářského a magisterského studia mne podporoval a provázel mne na mých prvních krocích v akademickém prostředí.

Chtěl bych tu poděkovat také za možnost poznat z blízka krajinu severního Iráku. Bylo to možné jen díky tomu, že mne Prof. Olivier Rouault a Maria Grazia Masetti-Rouault přijali do svého týmu zkoumající lokalitu Qasr Šemamok v iráckém Kurdistánu. Byla to pro mne velká příležitost a odborná i životní zkušenost.

Mé díky patří také mým blízkým přátelům, kteří mě po celé roky povzbuzovali. Bez jejich psychické podpory by bylo psaní této práce mnohem těžší.

V neposlední řadě jsem velice vděčný mým rodičům. Zvláště jim děkuji za to, že jsem u nich na venkově mohl po dlouhé měsíce nerušeně pracovat na mém výzkumu a psaní této disertační práce.

Doufám, že mé poslední poděkování nikoho nepohorší. Chtěl bych totiž na tomto místě poděkovat také Bohu. Děkuji zejména za to, že jsem u Něj vždy našel oporu, že jsem měl sílu překonávat různé problémy, že jsem měl kolem sebe lidi, kteří mi pomáhali. Také děkuji za to, co jsem během let doktorského studia mohl prožít. Bohu díky.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	GEOGRAFIE	9
	2.1 Charakter vytyčeného regionu.....	9
	2.2 Vodní zdroje.....	10
3	PRAMENY	15
	3.1 Archeologické výzkumy lokalit.....	15
	3.2 Archeologické průzkumy krajiny	16
	3.3 Současné projekty	18
	3.4 Písemné prameny	21
	3.5 Ikonografické prameny.....	23
	3.6 Snímky CORONA.....	24
	3.7 Letecké fotografie	25
	3.8 Současné satelitní snímky	25
4	NÁSTIN SÍDLIŠTNÍHO VÝVOJE.....	26
	4.1 Pravěké osídlení severní Mezopotámie	26
	4.1.1 Obecné vývojové trendy osídlení v neolitu	26
	4.1.2 Předkeramický neolit ve vytyčeném regionu	27
	4.1.3 Hassúnská kultura v severní Mezopotámii	28
	4.1.4 Hassúnská kultura ve vytyčeném regionu	28
	4.1.5 Haláfská kultura v severní Mezopotámii	29
	4.1.6 Haláfská kultura ve vytyčené regionu	29

4.1.7 Obejdská kultura v severní Mezopotámii.....	31
4.1.8 Obejdská kultura ve vytyčeném regionu.....	32
4.1.9 Urucká kultura v severní Mezopotámii.....	33
4.1.10 Urucká kultura ve vytyčeném regionu.....	35
4.2 Raná doba bronzová.....	37
4.2.1 Nástin (pre)historického vývoje.....	37
4.2.1.1 Kultura ninivská 5.....	37
4.2.1.2 Pozdní 3. tisíciletí a počátky asyrských dějin.....	37
4.2.2 Raná doba bronzová v severní Mezopotámii.....	39
4.2.2.1 Raná doba bronzová v severní Džazíře.....	39
4.2.2.2 Raná doba bronzová v okolí Arbílu.....	41
4.2.2.3 Tell Brák a Tell Bejdar.....	42
4.2.2.4 Urbanismus rané doby bronzové v různých přírodních prostředích.....	43
4.2.2.5 Komunikační sítě v rané době bronzové.....	45
4.2.2.6 Úpadek urbanismu.....	46
4.2.3 Raná doba bronzová ve vytyčeném regionu.....	49
4.2.3.1 Ninive.....	49
4.2.3.2 Tepe Gaura.....	51
4.2.3.3 Tepe Čenči.....	51
4.2.3.4 Tell Billa a Nimrúd.....	52
4.3 Staroasyrské a středoasyrské období.....	53
4.3.1 Nástin historického vývoje.....	53
4.3.2 Staroasyrské a středoasyrské období v severní Mezopotámii.....	55
4.3.2.1 Staroasyrské a středoasyrské období v severní Džazíře.....	55
4.3.2.2 Staroasyrské a středoasyrské období v okolí Arbílu.....	57
4.3.2.3 Staroasyrské a středoasyrské období v údolí Tigridu.....	58
4.3.2.4 Dálkové cesty ve staroasyrské a středoasyrské období.....	59
4.3.3 Vývoj osídlení ve vytyčeném regionu.....	61
4.3.3.1 Ninive.....	61

4.3.3.2 Tell Billa	63
4.3.3.3 Tepe Gaura a Nimrúd	63
4.3.3.4 Abú Maria.....	64
4.3.4 Změny spojené se vznikem asyrské říše.....	64
4.4 Novoasyrské období.....	66
4.4.1 Nástin historického vývoje	66
4.4.2 Novoasyrské období v severní Mezopotámii	68
4.4.2.1 Novoasyrské období v severní Džazíře	68
4.4.2.2 Novoasyrské období v okolí Arbílu.....	69
4.4.2.3 Novoasyrské období v údolí Tigridu.....	70
4.4.3 Vývoj osídlení ve vytyčeném regionu	71
4.4.3.1 Kalach	71
4.4.3.2 Dúr-Šarrukén	72
4.4.3.3 Ninive	73
4.4.3.4 Balavát	74
4.4.3.5 Tell Billa	75
4.4.3.6 Méně známá města.....	76
4.4.4 Krajina v zázemí asyrských metropolí	77
4.4.4.1 Podoba asyrského venkova	77
4.4.4.2 Zavlažovací kanály a jejich okolí.....	80
4.4.4.3 Bezprostřední okolí Ninive	83
4.4.5 Vztah asyrských panovníků ke krajině.....	86
4.4.6 Transformace krajiny jako důsledek vzniku velkých měst ..	89
4.5 Post-asyrské období.....	91
4.5.1 Nástin historického vývoje	91
4.5.2 Post-asyrské období v severní Mezopotámii	92
4.5.2.1 Post-asyrské období v severní Džazíře	92
4.5.2.2 Post-asyrské období v okolí Arbílu.....	94
4.5.3 Post-asyrské období vy vytyčeném regionu	95
4.5.3.1 Ninive	95
4.5.3.2 Ostatní sídla	96
4.5.3.3 Římské tábory	97

4.5.3.4 Sídla a ostatní relikty lidské přítomnosti z islámského období 98

5 ANALÝZA.....	99
5.1 Zásady pro vyhodnocování satelitních snímků	99
5.1.1 Lokality.....	99
5.1.2 Komunikace - úvozové cesty	102
5.1.3 Zavlažovací systémy	105
5.2 Analýza dat z publikace Archaeological Sites in Iraq.....	106
5.2.1 Práce s daty.....	106
5.2.2 Problematika studia prostorových vztahů lokalit ASI a AASI108	
5.2.3 Přiřazování jmen identifikovaným lokalitám.....	109
6 SYNTÉZA A INTEPRETACE.....	110
6.1 Syntéza a interpretace konkrétních reliktní lidské přítomnosti v krajině.....	110
6.1.1 Identifikované lokality se jménem.....	110
6.1.2 Opevněné sídlištní areály	145
6.1.2.1 Jednotlivé lokality s relikty opevnění	145
6.1.2.2 Srovnání opevněných sídlištních areálů	149
6.1.3 Qanáty	150
6.1.4 Kanály.....	151
6.2 Syntéza a interpretace struktur, kvantifikace	155
6.2.1 Dynamika osídlení	155
6.2.1.1 Vývoj počtu sídel	155
6.2.1.2 Ohniska vývoje osídlení	158
6.2.2 Jednotlivé typy lokalit.....	164
6.2.2.1 Telly	164
6.2.2.2 Ploché lokality	166
6.2.3 Celkový pohled na strukturu osídlení.....	170
6.2.3.1 Pravidelnosti a podobnosti grafů četností rozloh .	170

6.2.3.2	Tendence formování konkrétních typů lokalit.....	171
6.2.3.3	Struktura osídlení v okolí Nimrúdu	173
6.2.3.4	Málo osídlené oblasti	177
6.2.3.5	Osídlení západního rovinného pásu	179
6.2.3.6	Osídlení v blízkosti řek	180
6.2.4	Komunikační sítě	182
6.2.4.1	Radiální systémy komunikací.....	182
6.2.4.2	Dálkové komunikace	183
7	ZÁVĚR	185
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	191
8.1	Seznam použité literatury a pramenů (tištěné zdroje).....	191
8.2	Elektronické zdroje	204
8.3	Snímky CORONA.....	205
9	RESUMÉ	206
10	PŘÍLOHY.....	209
10.1	Seznam příloh	209
10.2	Přílohy.....	222

1 ÚVOD

Předkládaná disertační práce s názvem *Krajina v zázemí asyrských metropolí* se zabývá vývojem osídlení v oblasti okolo města Mosul v dnešním severním Iráku. Autora k tomuto tématu přivedlo spojení dvou faktorů. Již dlouhá léta se věnuje historii a kultuře starověké Mezopotámie. Jeho diplomová práce se zaměřovala na počátky asyrské kultury. Tento svůj zájem skloubil s fascinací krajinou severního Iráku, který měl možnost třikrát navštívit coby člen archeologického týmu zkoumající lokalitu Qasr Šemamok, asyrské město Kilizu, nedaleko Arbílu. Při první expedici na jaře 2012 právě zde, v srdci iráckého Kurdistanu a jádru Asýrie, vznikla na základě konzultací s Doc. Mgr. Karlem Nováčkem, Ph.D. základní myšlenka této práce.

Krajinná archeologie je poměrně mladá vědní disciplína, jejíž rozvoj začal až po 2. světové válce. Jedním z jejích cílů je popis, pochopení a vysvětlení určitých procesů v krajině, zejména změn v rozšíření lidského osídlení v dlouhodobé časové perspektivě. Archeologie krajiny se zaměřuje na studium pozůstatků lidské přítomnosti v krajině, zejména na keramiku, kamenné nástroje, relikty architektury a vodních či jiných děl. Na základě získaných dat se pak odborníci snaží odpovědět na otázky týkající se vývoje struktury osídlení, hustoty a velikosti populace či třeba využívání krajiny. Ukázalo se, že ideální typ krajiny pro výzkum představují sušší regiony.¹

Naším cílem v této práci je zdokumentovat, analyzovat a interpretovat strukturu osídlení v regionu, který jsme si vytyčili (Příloha 1.1). Severovýchodní roh představuje Chorsábád, tedy ostatky novoasyrského města Dúr-Šarrukén. Východní hranici tvoří horské hřebeny Džebel Bášiq a Džebel Maqlúb a říčka Chazir, jež se vlévá do Velkého Zábu. Právě tato řeka pak tvoří jihovýchodní hranici až po soutok

---

¹ Feinman 2001, 13937-13940.

s Tigridem. Poté hranice našeho regionu pokračuje asi 35 km západním směrem, kde se odbočuje na severozápad podél nevysokých horských hřebenů. Nejzápadnějším bodem je současné město a zároveň archeologická lokalita Abú Maria. Severní hranicí je spojnice mezi Abú Marií a Chorsábádem. Jedná se o linii, jež v některých místech kopíruje linii hřebenů, ale jinde je hranicí vytvořenou zcela uměle.

Tato práce se věnuje vývoji krajiny v zázemí velkých asyrských měst, zvláště v jejich širším okolí, které dosud nebylo příliš zkoumáno. Pozornost je upřena na strukturu osídlení krajiny v dlouhodobé časové perspektivě, zvláště na strukturu dlouhodobě osídlených sídlištních areálů, komunikačních sítí a systémů vodních kanálů. Jak ukázaly podobné výzkumy, tato tři témata spolu úzce souvisejí. Cílem je zachytit proměny krajiny v čase a vliv člověka na charakter daného regionu. Z jiných částí Blízkého východu víme, že lidské zásahy dokázaly ovlivnit ráz krajiny. Docházelo k tomu v několika fázích. Nás bude zajímat zvláště novoasyrské období. Pokusíme se tedy porovnat „tradiční“, dlouhodobě se vyvíjející antropogenní krajinu v době před vznikem asyrské říše a stav v asyrské době. Chceme tím zjistit, jaký byl skutečný vliv asyrského imperialismu na sídlištní, komunikační a irigační síť.

Časové vymezení je na první pohled dosti široké, což je však zcela účelné. Jen tak jsme schopni zachytit změny krajiny v dlouhé časové perspektivě. Je tedy nutné vrátit se až do neolitu a chalkolitu, kdy došlo k přechodu na usedlejší způsob života, hospodářské intenzifikaci a s tím spojeným přetvářením krajiny. Tato změna se mimo jiné projevovala také vznikem sídlišť, která se během staletí lidské přítomnosti stala vysokými sídlištními pahorky - telly. V severní Mezopotámii nastal jejich nevýraznější rozvoj v rané době bronzové, kdy bylo osídlení nukleováno do několika hlavních center s menšími služebními osadami v okolí. Z hlediska proměn struktury osídlení je pro nás klíčová raná doba železná (1. pol. 1. tis. př. Kr.). V oblastech pod stálou kontrolou asyrských vládců došlo k rozvoji osídlení krajiny i do dříve pustých stepí, zatímco v periferních oblastech, jako například okolí Aleppa, se asyrský

imperialismus tímto způsobem neprojevil. Sídla tam byla umístěna obvykle na tradičních tellech.² Chronologický rámec této práce nekončí zhroutilím asyrské říše. Důležitý je pro nás i post-asyrský vývoj regionu, během kterého došlo k transformaci krajiny do dnešní podoby.

Metodologický rámec této práce vychází z dnes již tradiční posloupnosti vytvoření modelu, analýzy dat, jejich syntézy a interpretace.³ Tomuto postupu také odpovídá členění na hlavní kapitoly. Na počátku práce jsou ještě úvodní kapitoly, které nás seznamují s geografii a charakterem zkoumaného regionu. Samostatná kapitola je věnována také pramenům, které můžeme použít jako zdroje informací. Nejde přitom jen o výsledky archeologických výzkumů a průzkumů či prameny písemné a ikonografické. Tato práce totiž stojí především na analýze satelitních snímků CORONA.

V našem případě nemá model klasickou formu stručně vyjádřené hypotézy. Pro naše účely je vhodnější podrobnější nástin sídelního vývoje, který nám poslouží pro pozdější srovnávání a interpretaci dat. První kapitoly nás uvádí do pravěkých počátků osídlení. Po nástinu obecného vývoje v severní Mezopotámii (zvláště v severní Džazíře) následují kapitoly zaměřené na oblast naše zájmu. Takto jsou rozebrána období jednotlivých hlavních kultur a je nastíněn vývoj struktury osídlení.

Obdobný přístup je také v kapitole 4.2, která se věnuje vývoji ve 3. tisíciletí př. Kr, jehož velkou část zabírá raná doba bronzová. O této době máme více informací, takže si můžeme dovolit jít více do hloubky. Začínáme nástinem kulturně-historického vývoje v severní Mezopotámii a pak navazují kapitoly, které se věnují vývoji regionů podobného charakteru (severní Džazíra, okolí Arbílu, oblast Chábúru, viz Příloha 1.2) a některým hlavním jevům, které je potřeba osvětlit pro pochopení vývoje v naší oblasti. Jedná se zvláště o rozvoj a úpadek urbanismu. Poté následuje popis proměn prozkoumaných lokalit v námi zkoumané oblasti.

---

² Wilkinson 2000, 219-255.

³ Podrobněji o metodologii v archeologii Neustupný 2007, 76-187.

Kapitola 4.3. se věnuje přerodu sídelní struktury ve 2. tisíciletí př. Kr. Je tu tedy spojen vývoj staroasyrského a středoasyrského období, která zhruba odpovídají střední a pozdní době bronzové a počátku rané doby železné. Jednotlivé podkapitoly mají podobné členění jako předcházející oddíl. Historické události z této éry jsou známy již mnohem podrobněji, ale pro naše účely postačí prostý nástin historického vývoje. Po něm následuje opět popis vývoje osídlení v podobných regionech, který je důležitý pro pochopení proměn naší oblasti. V ní nás opět zajímá několik prozkoumaných lokalit, které jsou neocenitelným zdrojem informací. Kapitola je ukončena zhodnocením celkových změn, ke kterým došlo vlivem vzniku asyrské říše.

Období největšího rozmachu, kdy se Asýrie stala opravdovým impériem, líčí kapitola 4.4. Novoasyrské období je popsáno podobným způsobem jako předchozí epochy. Po nástinu historie a popisu proměn okolních regionů následuje výčet klíčových lokalit a jejich vývoje. Jelikož právě tehdy došlo ke vzniku asyrských metropolí, věnujeme zvláštní pozornost také krajině v jejich okolí a venkovu obecně. Všimáme si také vztahu asyrského panovníka ke krajině a transformacím spojeným s proměnami regionu.

Naším hlavním cílem je sice zkoumání krajiny v zázemí asyrských metropolí, ale je nutné se věnovat i následnému vývoji. Předcházející období nás zajímala z toho důvodu, abychom věděli, co předcházelo vzniku velkých měst, tedy jakou sídelní historii daný region měl a jaké tendence ve vývoji můžeme v severní Mezopotámii pozorovat a očekávat. Náš zájem o krajinu v zázemí metropolí však nesmí chronologicky skončit zánikem asyrské říše. Krajina připomíná palimpsest, kde jsou starší stopy osídlení překryty následujícími obdobími, je nutné se zmínit také o vývoji krajiny po pádu Asýrie. Spokojíme se nicméně s relativně stručným průřezem napříč mnoha staletími od roku 612 př. Kr. po současnost. Mnohé projekty se post-asyrskému vývoji příliš nevěnují, což pro nás znamená méně informací o proměnách krajiny.

Vytvořený nástin sídelního vývoje nám slouží pro testování našich hypotéz. Nejdříve však musíme provést analýzu dat. Ta spočívá především v dokumentaci reliktní antropogenní původ. K tomu nám nejlépe slouží snímky CORONA, které byly analyzovány a zpracovány v geografických informačních systémech (ArchGIS). Identifikované projevy archeologických objektů (zvláště sídliště, komunikace, kanály) byly klasifikovány podle základních typů, zaznamenány a zakresleny, čímž jsme získali vícevrstevnatou mapu a zároveň jsme vytvořili jejich databázi. O zásadách vyhodnocování snímků CORONA pojednává počátek kapitoly, jež se věnuje analýze. Kromě snímků CORONA byla analyzována také data z publikací *Archaeological Sites in Iraq (ASI)* (Directorate General of Antiquities 1970) a *Atlas of Archaeological Sites in Iraq (AASI)* (Directorate General of Antiquities 1976). Právě tyto dvě publikace se staly jedním z hlavních nástrojů pro určování datace identifikovaných lokalit. Některé lokality, kanály či cesty lze spojit s určitými obdobími na základě jejich charakteristik vyzorovaných v okolních regionech (severní Džazíra, okolí Arbílu, povodí Chábúru, Eufratu a Balichu). Přesto je chronologická diferenciací možná pouze u části identifikovaných objektů. Jelikož současná politicko-bezpečnostní situace neumožňuje ověření datace přímo v terénu, je nasnadě, že chronologické závěry budou mnohdy pouze hypotetické.

Data získaná při analýze posloužila pro vyvození určitých závěrů. Těm se věnuje kapitola 6, která se zaměřuje syntézu a interpretaci pozorovaných jevů a jejich porovnávání s počátečním modelem-nástinem sídelního vývoje. Celý oddíl 6 je tedy nejdůležitější kapitolou celé disertační práce. Je rozdělen do několika různě dlouhých částí, které se věnují hlavním zkoumaným jevům.

Nejdříve jsou představeny a interpretovány konkrétní relikty antropogenní přítomnosti v krajině, jimž je věnována značná pozornost a představují tak nejdelší podkapitolu oddílu 6. V první řadě jde o identifikované a zdokumentované lokality, u nichž bylo možné dohledat jejich dnešní název. Nejedná se o prostý seznam lokalit, jak by se mohlo

na první pohled zdát. Tato kapitola vychází z vlastních pozorování a prezentuje část výsledků výzkumu. Nejde však o prostou deskripci lokalit. Snahou je interpretovat nalezené situace, rozebírat prostorové vztahy a komunikační propojení. Hlavními zdroji, o které se zde opíráme, jsou vedle snímků CORONA a Google zejména mapy z publikace Atlas of Archaeological Sites in Iraq (Directorate General of Antiquities 1976). Pro dataci lokalit pak slouží především katalog Archaeological Sites in Iraq (Directorate General of Antiquities 1970). Mezi hlavní faktory, které jsou v případě konkrétních lokalit sledovány, patří zvláště potencionální datace dotyčných reliktnů lidské přítomnosti v krajině, což umožňuje nahlédnout na dynamiku osídlení daných míst. Dále samozřejmě sledujeme také jejich rozlohu, vzhled a systém komunikací, který je úzce provázán s otázkou vztahů s okolními lokalitami, zvláště sídelní hierarchií. V neposlední řadě je pozornost věnována také přístupnosti k vodním zdrojům, což částečně souvisí i se zavlažovacími kanály, o kterých pojednává samostatná kapitola. V některých případech toho o reliktech lidské sídelní aktivity můžeme říci jen toliko, že se jedná o zaniklé osady, tedy sídlištní areály malé či střední velikosti, které v minulosti představovaly velkostatky či vesnice.

K těmto identifikovaným lokalitám se jménem přiřazujeme také pojednání o několika významných sídlištních areálech, které spojuje přítomnost reliktnů opevnění. Jde zpravidla o důležitá sídla a také u nich je třeba se podívat na vztahy k okolní krajině, na komunikační propojení a možné interpretace pozorovaných jevů.

Mezi konkrétní relikty lidské přítomnosti v krajině řadíme také zdokumentovaná vodní díla, tedy qanáty a kanály. Kromě jejich popisu nám jde samozřejmě také o jejich interpretaci v kontextu sídelního vývoje.

Druhým velkým oddílem je syntéza a interpretace, která se zaměřuje na zkoumanou oblast jako celek. Snahou jen nalézt a interpretovat určité struktury, pravidelnosti, podobnosti a hromadné jevy. Také tu je prostor pro konkrétní čísla a kvantifikace. Nejprve se

zaměřujeme na vývoj osídlení. Jelikož není možné provést v krajině průzkum a získat některá data (datace a rozloha jednotlivých fází osídlení), musíme se spolehnout na již publikované informace. Znamená to však, že dynamiku sídel můžeme sledovat jen velmi omezeně. Vzhledem k kontinuitě osídlení některých lokalit nelze říci prakticky nic o růstu či zmenšování obývané plochy. Jen s velkými obtížemi a značnou mírou nejistoty jsme s to rozlišit, zda náhlý úbytek počtu sídelních areálů znamená úpadek regionu či jen přesun lidí do střediskových obcí větší rozlohy.

Pozornost je zaměřena také na jednotlivé typy lokalit, jejich kvantifikace, prostorové rozmístění a vztahy. Sledovány jsou tendence lokalit dosahovat určitých rozloh a také sklukovat se či vázat se na určité části krajiny.

Součástí interpretace je také pokus o případovou studii struktury osídlení v okolí Kalachu, kde máme určité indicie, které Ninive a Dúr-Šarrukén nenabízí. Dále následuje krátká pasáž týkající se neosídlených částí krajiny a zhodnoceny jsou taktéž situace, kterou pozorujeme v blízkosti v velkých a malých říčních toků.

Samostatným tématem je komunikační síť. Datace cest je sice značně problematická, ale přesto nám výzkum vytyčené oblasti poskytl nové informace, které je třeba nějakým způsobem zhodnotit a interpretovat ve světle dostupných informací.

Přílohy tvoří široká škála vyobrazení a dat. První část příloh byla přejata z dostupné literatury a doplňuje text kapitol 1 až 4, zejména nástin sídlištního vývoje. Poté následují přílohy, které se vážou k analýze, syntéze a interpretaci. Kromě vyobrazení konkrétních lokalit a jejich vzájemných vztahů jde také o grafy, tabulky a mapy s prostorovým vyjádřením výskytu jednotlivých typů objektů. Na většině příloh konkrétních lokalit jsou přímo vyznačeny identifikované relikty lidské činnosti. Vyobrazení tak nabízí autorovu interpretaci pozorovaných jevů a omezuje tím volný prostor pro čtenáře. Většina lokalit, cest i kanálů však

byla zdokumentována porovnáním snímků CORONA a Google a častým přibližováním a oddalováním snímků, takže pokud by na přílohách objekty nebyly vyznačeny, byly by pro čtenáře nezřetelné. Poslední velkou část příloh představuje databáze identifikovaných reliktních lidské činnosti v krajině ve vytyčené části severního Iráku. Vedená je v anglickém jazyce, neboť se v budoucnu očekává publikování závěrů výzkumu v cizím jazyce, nejspíše právě v angličtině. Seznam všech příloh a jejich případných zdrojů se v této práci nachází hned za seznamem použité literatury.

Přepis toponym je počeštěný, neboť v cizojazyčných zdrojích se často můžeme setkat s celou řadou možných způsobů psaní některých místních jmen. Naše snaha o sjednocení vyžaduje změny na úkor proměny původního toponyma do zcela nové podoby. V některých případech musel být zvolen určitý kompromis mezi počeštěním obvyklé anglické a původní arabské verze toponyma.

Cizí způsob zápisu je zachován pouze u speciálních akkadských termínů vztahujících se ke krajině, neboť jejich počeštěním by došlo k deformacím ohrožujícím přesnost jejich významu.

Problematickým se ukázalo být sjednocování chronologie. Pro období starověku je zde používána tzv. střední chronologie, která klade Chammu-rabiho vládu do let 1792-1750 př. Kr.⁴ Pro pravěká období je možné uvádět dvě různé absolutní chronologie. Po dlouhou dobu se archeologové domnívali, že na základě metody C¹⁴ můžeme například přechod pozdní obejdské a rané urucké kultury předpokládat po roce 4030 př. Kr. Nová kalibrace dat C¹⁴ však ukázala, že k tomu došlo již po roce 4672 př. Kr.⁵ V této práci jsou používána původní stará data. Uvádějí se ve většině klíčových publikací.

---

⁴ Van De Mieroop 2010, 17.

⁵ Rothman 2002, 2-3.

Co se týče relativní chronologie, čelíme několika problémům. Pro pravěká období (zvláště chalkolit) existuje vícero užívaných relativních chronologií, které jsou často založeny na sekvenci vrstev dobře prozkoumaných lokalit (Ninive, Tepe Gaura apod.). Pro 3. tisíciletí př. Kr. sice projekt ARCANE vytvořil novou periodizaci, ale v odborné literatuře převažují starší názvy pro jednotlivá období. Jelikož jedním z našich hlavních zdrojů pro datace lokalit je arabský katalog Archaeological Sites in Iraq (Directorate General of Antiquities 1970), vychází náš periodizační systém do značné míry právě z dané publikace. Vyčleněna jsou tam pouze hlavní období (Příloha 1.3). Jejich časovému vymezení by šlo vytknout určitou hrubost a zastaralost, ale pro naše potřeby by měla být periodizace dostačující. Pro podrobnější členění totiž nemáme dostatek informací. Některé archeologické výzkumy a průzkumy pochází z 1. poloviny 20. století a snahy o převod jejich datací by často byly na úkor jejich přesnosti.

2 GEOGRAFIE

2.1 Charakter vytyčeného regionu

Oblast, kterou se hodláme zabývat, má poměrně různorodé přírodní podmínky. Na rozdíl od jižní Mezopotámie je Asýrie zvlněná a občas se tam nachází horské hřebeny (Příloha 2.1). Region, jež zkoumáme, je drobnými a mnohdy nepříliš vysokými kopci z velké části lemován (Příloha 2.3). Severní úsek východní hranice tvoří dva hřebeny. Vyšší, ale kratší z nich je východněji ležící Džebel Maqlúb. Jeho vrcholy dosahují až 1000 m. n. m., zatímco okolí hřebenů má výšku jen cca 300 m. n. m.⁶ Ze západu ho lemuje o něco delší, ale nižší pohoří Džebel Bášiqa, které se táhne od Dúr-Šarrukénu směrem na jih. Obě pohoří jsou viditelná již z dálky. Lze je spatřit i z tellu Qasr Šemamok, který leží asi 50 km jižně od nich, 27 km jihozápadně od Arbílu (Příloha 2.2). Jižně od nich, západně

---

⁶ Savard - Nesbitt - Gale 2002, 94.

od říčky Chazir je ještě malý hřeben Džebel Ajn as-Safra.⁷ Jihozápadní hranici tvoří pás nevysokých hřebenů (Přílohy 2.3, 2.4 a 2.5), jenž navazuje na mohutný Džebel Sindžár s výškou i 1000 m. n. m. Jižně od města Abú Maria a severně od Tell 'Afaru začíná Džebel Šejch Ibrahim, který vede jihovýchodním směrem. Na něj pak dále navazuje Džebel Šanín. Za námi vymezenou oblastí poté následuje Džebel Džaván a téměř až u Tigridu Džebel Nadžma. Další kopcovitou oblastí je Džebel Atšan, jež ze západu lemuje Mosul. Hlavní linie se táhne rovněž ze severozápadu na jihovýchod.⁸ Kromě posledního zmiňovaného hřebenu představují výrazně kopcovité oblasti zejména hraniční oblasti vytyčeného regionu. Přesto tvoří cca 600 km².

Značnou plochu dnes zabírá také Mosul coby největší město regionu. Na snímcích CORONA zabírá plochu zhruba 35 km², na novějších snímcích Google je to s příměstskými částmi, jež město pohltilo, už asi 120 km². Snímky CORONA tedy pro nás mají jedinečnou výpověď hodnotu o dnes již zastavěné krajině. Podobné tendence růstu lze pozorovat také u menších měst a vesnic.

2.2 Vodní zdroje

Hlavním vodním zdrojem, bez kterého by ty ostatní zanikly či nestačily pokrýt spotřebu, je déšť. Odborníci se víceméně shodují, že za posledních 6 tisíc let nedošlo v množství srážek k žádným zásadním trvalým změnám. Výkyvy v rámci let jsou však běžné. Izohyety, tj. pomyslné linie spojující místa s dlouhodobě stejným úhrnem srážek, mohou být tedy velmi zavádějící. Pro zemědělce je důležité jisté roční minimum, které budou mít i v suchých letech. Izohyety se táhnou z jižního Iráku na sever podél hřebenů Zagru a v oblasti Asýrie se stáčí na západ. Jižní část Asýrie, kde leží Aššur, leží ještě v suchém pásmu, kde se roční srážky pohybují jen kolem 100-200 mm. Izohyeta 200 mm za rok protíná

---

⁷ Reade 1978, 69.

⁸ Oates 1968, 14-15.

Tigris někde mezi Malým a Velkým Zábem. Sever Asýrie, tedy celý náš region, se nachází v oblasti, kde ročně naprší více než 200 mm. Většina z toho připadá na období od prosince do března.⁹ Právě toto množství se obecně považuje jako minimum umožňující zemědělství bez závlahových kanálů. Stačí to však pouze pro obilí. Vinná réva potřebuje asi 300 mm za rok a pro pěstování ovoce a zeleniny je nutné asi 400 mm. V okolí Mosulu se úhrn dešťových srážek pohybuje kolem 366 mm, město Sindžár pod stejnojmennými hřebeny má dokonce kolem 404 mm za rok. Déšť je důležitý nejen svým okamžitým efektem zavlažení krajiny, ale také dlouhodobějšími důsledky. Doplnuje do země vodu, což umožňuje existenci vádí, pramenů a dalších vodních zdrojů.¹⁰

Nejnápadnějším vodním zdrojem ve zkoumaném regionu jsou velké řeky. Celá oblast je rozdělena Tigridem na východní a západní část. Ve vytyčeném regionu teče řeka Tigris nejdřív 7 km jižně, pak 10 západním směrem až nad Mosul, kde se opět stáčí na jih a s menšími či většími meandry pokračuje 50 km až k soutoku s Velkým Zábem. Koryto řeky je po většině své délky lemováno nivou, která zejména na pravém břehu dosahuje šířky 1 až 3 km. V některých místech se však kolem řeky břeh příkře zvedá. Na rozdíl od jižní Mezopotámie, kde je Tigris i Eufrat prakticky na úrovni okolního terénu, v severní Mezopotámii Tigrid vytvořil v reliéfu krajiny údolí, jehož břehy někdy představují převýšení oproti okolní terase až 7 metrů.¹¹ Hladina řeky kolísá během roku. Nejvyšší je během jara, kdy v horách roztává sníh a led. Celková délka Tigridu v našem regionu je 70 km, což je tedy 140 km břehu. K tomu můžeme přičíst 30 km břehu Velkého Zábu. Pásmo s bezprostředním přístupem k vodě ve velkých řekách má tedy asi 170 km.

Z menších říček je významný Chosr, který pramení v horách severovýchodně od Asýrie a protéká krajinou přibližně od Dúr-Šarrukénu k Ninive, kde se vlévá do Tigridu. V naší oblasti se nachází asi 25 km jeho

---

⁹ Bagg 2000, 304, 309, Streck 2007b, 289.

¹⁰ Streck 2007b, 289-290.

¹¹ Bagg 2000, 309-310.

toku. Druhá lokálně důležitá menší řeka se nazývá Chazir. Teče východně od hřebenů Džebel Maqlúb a vlévá se do Velkého Zábu. Pro nás je klíčový dolní tok od jižního konce Džebel Maqlúbu dále na jih. Jedná se o úsek dlouhý asi 35 km. Chazir se tam často meandrovitě kroutí. Protéká výrazně kopcovitou krajinou, kde je niva často úzká jen několik desítek metrů. Pokud jde o velikost, tak zatímco Velký Záb má šířku přes 200 m, Chazir dosahuje nedaleko svého ústí maximálně 50 m. Obdobně je tomu i s Tigridem a Chosrem. I velice drobné říčky mohly mít velký vliv na strukturu osídlení. V arbílské pláni se po dlouhá staletí, zvláště v době bronzové osídlení soustředilo kolem menších toků, jakým je třeba říčka Šiwasor.¹² Jedná se přitom o velice malý tok, který má šířku jen několik metrů. Přesto je dodnes využíváný pro zavlažování polí.¹³

V severní Mezopotámii je kromě trvalých řek a říček také celá řada sezónních toků (Příloha 2.5 a 2.6). Mnohé z nich jsou nevýrazné, ale některé jsou důležitým prvkem krajiny. V severní Džazíře se u vádí nacházelo 35% lokalit. Dalších asi 30% leželo nedaleko sezónních koryt.¹⁴ Východně od Ninive se nachází vádí Šur vedoucí do Tigridu a vádí Gamtar, které ústí do Chosru.¹⁵ Západně od Ninive, v pláni mezi Džebel Atšanem a pásem tvořeným hřebenem Džebel Ibrahimu, Džebel Džavamu a Džebel Nadžmy je klíčové vádí Qasab, které teče jihovýchodním směrem k Tigridu.¹⁶

Posledním typem liniových vodních zdrojů jsou zavlažovací kanály. Jak už bylo řečeno, Tigris pro jejich budování příliš vhodný nebyl. Přesto vznikla celá řada vodních děl. Jejich datace bývá složitá. Drobné lokální kanály nebyly dosud zkoumány. Nejdůležitější vodní díla Asýrie však pochází z novoasyrského období (viz níže) a byla vytvořena v rámci

---

¹² Ur - Osborne v tisku, 6-7.

¹³ Přesvědčil jsem se o tom na jaře 2012, 2013 a 2014 při výzkumu lokality Qasr Šemamok, která se u říčky Šiwasor nachází.

¹⁴ Wilkinson - Tucker 1995, 33.

¹⁵ Ur 2005, 323-324; Král 2013, 20.

¹⁶ Ziegler 2002, 224.

projektů budování královských metropolí.¹⁷ Zvláštní kategorií zavlažovacích kanálů jsou qanáty. Kromě tohoto arabského výrazu se setkáme také s termínem užívaným v perštině a kurdštině - karez. Vedou vodu tunelem v podzemí a s povrchem je pojí jen kolmé šachty. Vyskytují se mnohých zemích. V Iráku jich je nejvíce v provinciích Arbíl a Sulejmanija. K jejich budování obvykle dochází tam, kde jsou roční srážky menší než 300 mm.¹⁸ Nejstarší qanát v Asýrii pochází z přelomu 8. a 7. století př. Kr. Vedl vodu z říčky Bastury k Arbílu.¹⁹ Největší obliby se těšily zvláště ve středověku, ale dnes jich funguje pouze minimum.²⁰

Důležité vodní zdroje mohly být velice lokální a mít bodový charakter. Jedná se o prameny, studny, malá či větší jezírka a vodní nádrže. Jejich zkoumání je velmi problematické a bez exkavace jsou často nezjistitelné.

Prameny byly bezpochyby velmi důležitým zdrojem vody. V novoasyrském období dosáhly dokonce nadregionálního významu, neboť je panovníci zapojily do systému zavlažování krajiny.²¹ Problémem je však jejich vysychání. Výzkum v 60. letech 20. století ukázal, že v oblasti hřebenů Džebel Bášiqá zmizela celá řada pramenů zdokumentovaných v roce 1919 (Příloha 2.6). Přesto je tam dodnes dostatek pramenů pro zavlažování polí a sadů.²² Z archeologického hlediska jsou těžko doložitelné také studny. Několik jich přesto bylo prozkoumáno. Jedna z nejstarších na Blízkém východě byla objevena na lokalitě Atlit v Izraeli. Je z 6. tisíciletí př. Kr. a stěny má obložené kamenem.²³ Studna z konce chalkolitu byla objevena na úpatí Tepe Gaury nedaleko Dúr-Šarrukénu.²⁴ O významu studen svědčí fakt, že jim byla věnována pozornost také ve

---

¹⁷ Nissen 1976-1980, 365-367.

¹⁸ Lightfoot 2009, 3,6,19.

¹⁹ Safar 1946, 50-52; Safar 1947, 23-25.

²⁰ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 107.

²¹ Streck 2007a, 201-202.

²² Ur 2005, 323.

²³ Prosecký a kol. 1999, 408.

²⁴ Charvát 2009, 4164.

středoasyrských zákonech, které stanovovaly pravidla jejich užívání a vlastnictví.²⁵ Studny nebyly výhradně na venkově, ale několik jich bylo například i na citadele v Kalachu.²⁶

Malá umělá jezírka jsou ve své podstatě kombinací pramene a studny. V údolích, kde byla spodní voda, byly vyhloubeny jámy trychtýřovitého tvaru. Jak se do nich sestupovalo pro vodu, jezírka se zanášela a následným čištěním se zvětšovala. Tento zdroj vody je doložen už pro neolitické lokality. Při výzkumu v severní Džazíře bylo zjištěno několik takových malých umělých jezírek. Byla zanesená nánosy hlíny a organického materiálu, ale jejich funkci při exkavaci prozradilo odlišné zbarvení výplně. Bylo také zjištěno, že na konci 4. tisíciletí př. Kr. byla hladina spodní vody o 115 cm výše než dnes. Za tento pokles může nejspíš pozdější odlesnění krajiny a s tím spojený rychlejší odtok vody. Některá uměle vytvořená jezera mohla dosahovat i značných rozměrů. U mnohých lokalit je možné najít pozůstatky jakýchsi vodních nádrží o rozloze 1 až 2 ha. V ojedinělých případech jich bylo i více pohromadě. V severní Džazíře zkoumali archeologové umělé jezero o velikosti 100 x 350 m. Dno bylo zhruba 5 m pod okolním terénem a okolo bylo několik tellů. Nebyly tam nalezeny žádné stopy pramene. Mohlo se tedy jednat o kombinaci využívání spodních vody a zachytávání dešťových srážek. Vyhloubení tak rozměrné nádrže nebylo zas tak nákladné. Nejspíše šlo o důsledek těžby hlíny, která soužila jako stavební materiál. Pro stavbu prostého domu o rozměrech 12 x 9 m lidé potřebovali zhruba 120 m³ hlíny. Vesnice čítající asi 30 domů by tedy u sebe měla jámu o rozloze 40 x 30 m a hloubce 3,2 m. Pokud by prosté hliněné domy měly životnost asi 25 let, umělé jezero o velikosti 1 ha by vzniklo asi za 200 let. Eroze a s ní spojené zanášení níže položených míst způsobila zánik mnoha takových vodních nádrží, což značně stěžuje jejich rozpoznání v krajině. Výzkumy

---

²⁵ Klíma 1985, 105,158-159,167.

²⁶ Oates 1968, 64.

však ukázaly, že počet nádrží rostl od středoasyrského období. Nejvíce jich v severní Džazíře bylo v době novoasyrské a helénské.²⁷

3 PRAMENY

3.1 Archeologické výzkumy lokalit

Počátky předovýchodní archeologie jsou spojeny s odkrýváním velkých asyrských měst - Ninive, Kalachu a Dúr-Šarrukénu. První vykopávky tam pod francouzským a britským vedením proběhly v polovině 19. století a ještě je nemůžeme nazvat archeologickými výzkumy. Jsou s nimi však spojena tak proslulá jména jako P. E. Botta, A. H. Layard či H. Rassam. Centrem pozornosti byla tato klíčová centra asyrské kultury po celá desetiletí. Proběhlo tam množství archeologických výzkumů, které nás zvláště díky nálezům klínopisných textů informují o asyrské historii, hospodářství, společnosti, náboženství, kultuře a dalších sférách lidské civilizace.²⁸

Jelikož naším hlavním cílem je studium krajiny v zázemí oněch velkých města, měli bychom pohovořit o výzkumech lokalit v jejich okolí. Mezi nejznámější patří výzkumy Tepe Gaury, kterou zkoumal tým USA pod vedením E. A. Speisera a Ch. Bacheho v letech 1927 a 1931-1938. Z tohoto výzkumu můžeme čerpat informace zvláště o době chalkolitu.²⁹ Podobně přínosný, avšak mnohem kratší, byl výzkum Tell Arpaččije. Brit Max Mallovan v roce 1933 a poté Iráčan I. Hijara v roce 1976 tam prozkoumávali vrstvy doby haláfské a obejdské.³⁰ Další významné neolitické a chalkolitické lokalitě, Tell Hassúně, věnovala pozornost britsko-irácká expedice (S. Lloyd, F. Safar) v letech 1943-1944.³¹

---

²⁷ Wilkinson - Tucker 1995, 30-35; Král 2013, 22-24.

²⁸ Prosecký a kol. 1999, 79, 168, 272.

²⁹ Prosecký a kol. 1999, 381.

³⁰ Prosecký a kol. 1999, 374-375.

³¹ Prosecký a kol. 1999, 377.

Mezi dobře prozkoumané lokality patří Balavát, starověký Imgur-Enlil. Kopal tam už H. Rassam v roce 1878, který tam našel proslulá tepaná chrámová vrata s reliéfy z doby novoasyrské. V letech 1956-1957 se na Balavát zaměřil Max Mallowan a v roce 1989 D. J. Tucker.³² Jiné asyrské město, Šibaniba, se stopami staršího osídlení skrývá Tell Billa, kterou mezi lety 1930 a 1934 prokopala expedice z Pensylvánské univerzity v USA.³³

Některé lokality byly zkoumány spíše jen orientačně. Příkladem takového výzkumu je činnost amerického týmu, který se na jaře roku 1933 po skončení vykopávek v oblasti Dijály přesunul do severního Iráku, odkryl akvadukt u Džervánu a také 5 týdnů kopal na Tepe Čenči (Šenši/Chenchi/Dženži). Přestože se jedná o zajímavé naleziště s nálezy architektury a různých předmětů hned z několika období pravěku a starověku, již nikdy tam vykopávky nebyly obnoveny.³⁴

3.2 Archeologické průzkumy krajiny

Krajinná archeologie není na Blízkém východě příliš starou vědní disciplínou. O některých památkách v krajině se vědělo, ale nebyla jim věnována taková pozornost jako královským sídlům. Například kanál pro zavlažování Kalachu kvůli jeho monumentálním rozměrům nalezneme již na mapě Felixe Jonese z roku 1852.³⁵

První výzkumy, které se soustředily na velké krajinné celky, proběhly ve 20. a 30. letech 20. století. Po 1. světové válce došlo k rozvoji letecké archeologie. Mezi její průkopníky na Blízkém východě patřil G. A. Beazeley, P. A. Poidebard či Aurel Stein. Oba posledně jmenovaní se zabývali výzkumem pozůstatků hranice římské říše, která sahala od

---

³² Prosecký a kol. 1999, 146.

³³ Filkenstein 1953, 114.

³⁴ Frankfort 1934, 89; Algaze 1989, 1.

³⁵ Reade 1978, 63.

Jordánska až do severního Iráku.³⁶ Ve stejné době došlo také k terénnímu průzkumu okolí Džebel Sinžáru, kde je velké množství sídelních pahorků. S. Lloyd a G. R. Reitlinger zdokumentovali 71 z nich. Na základě keramiky jim byla stanovena datace, případně o nich byly zjištěny další informace (povrchové nálezy, architektura, tvar lokality,...).³⁷

V druhé polovině 20. století začal zájem o archeologii a krajiny růst a vznikaly první práce, které se věnovaly proměnám krajiny a jejímu využívání (např. Oates 1968, Reade 1978). Tou dobou měli své výsledky i iráčtí archeologové, kteří prováděli nejen archeologické výzkumy určitých lokalit formou exkavace, ale rovněž průzkumy širších krajinných celků. Na základě sběrů keramiky a jejího studia značně rozšířili naše znalosti o osídlení severní Mezopotámie. Zdokumentovali desítky sídlišť a určili jejich přibližnou dataci.³⁸

Nejkompletnější archeologický průzkum celého Iráku provedli tamní archeologové, kteří shromáždili základní poznatky o jednotlivých lokalitách. Výsledky částečně publikovali ve dvoudílné publikaci. Directorate General of Antiquities vydalo v roce 1970 knihu s názvem *Archeological Sites in Iraq*. Jedná se však ve své podstatě jen o seznam lokalit s jejich datací, přibližnou lokalizací a číslem složky, pod kterým je v archívu možné dohledat více informací. Práci s tímto zdrojem ztěžuje skutečnost, že je psaný nevokalizovanou arabštinou. V praxi to znamená, že je nutné odhadovat přesné čtení nalezišť, která nejsou známa ze zdrojů psaných latinkou či azbukou. Někdy se setkáme s různými přepisy jednoho toponyma. Celá publikace je organizována dle hierarchického administrativního členění na "provincie" (محافظة, čti: muháfadza), např. ninivská (tj. mosulská), dále "okresy" (قضاء, čti: qadha'), např. Tell 'Afar, nejnižší úroveň představují podoblasti (ناحية, čti: náhija), např. Šúra.³⁹ Kromě této inventarizace lokalit vznikl v roce 1976 ještě atlas obsahující

---

³⁶ Gojda 2009, 79-83.

³⁷ Lloyd 1938, 123-124.

³⁸ Viz např. Al-Soof 1968, Al-Soof 1974a a Al-Soof 1974b.

³⁹ Directorate General of Antiquities 1970, 253.

ručně kreslené mapy jednotlivých okresů či dokonce pouze podoblastí. Vedle map jsou seznamy lokalit s čísly, pod kterými je možné je na mapě najít (opět v nevokalizované arabštině).

Jedním z významných projektů zaměřených na proměny osídlení krajiny byl průzkum severní Džazíry, severně od Džebel Sindžáru při hranici se Sýrií. Jedná se o region, který téměř hraničí se severozápadním rohem námi vytyčené oblasti. Není tedy překvapením, že se tamní krajina v mnohém podobá okolí Mosulu. Zkoumáno bylo 475 km², ale z hlediska vzájemných vztahů lokalit byly brány v úvahu i okolní oblasti. Práce v terénu probíhaly v mezi roky 1986 a 1989. Tony Wilkinson, W. Ball a D. Tucker zdokumentovali 184 lokalit. Hlavní metodou byl povrchový sběr keramiky, ale na vybraných místech došlo i na drobné exkavační práce. Pro celkovou představu o reliktech lidské činnosti v krajině sloužily letecké fotografie.⁴⁰ Tímto výzkum nám poskytl podrobnější představu o proměnách osídlení krajiny v daném regionu.

3.3 Současné projekty

Ze současných projektů je pro nás nejdůležitějším Erbil Plain Archaeological Survey (EPAS) započatý roku 2012 mezinárodním týmem pod vedením amerického archeologa Jasona Ura. Jeho cílem je prozkoumat zhruba 3200 km² velkou oblast v okolí Arbílu v iráckém Kurdistánu (Příloha 3.1). Nachází se tam totiž hned dvě centra asyrských provincií (Arbaíl, tj. dnešní Arbíl a Kilizu, tj. dnešní Qasr Šemamok), která považujeme za část jádra Asýrie. Projekt EPAS se věnuje studiu vztahu osídlení krajiny od neolitu po současnost, ale jeho hlavním zájmem je zacházení s krajinou v době novoasyrské (kolonizace venkova, budování zavlažování a velkých měst) a post-asyrské (doba helénismu, později změna v periférii kvůli blízké hranici s římskou říší).⁴¹ Metodologie

---

⁴⁰ Wilkinson - Tucker 1995, 1.

⁴¹ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 90-91.

projektu EPAS je částečně podobná našemu výzkumu. První krok spočívá v analýze snímků CORONA a ASTER a vyhledávání potencionálních archeologických lokalit. K jejich identifikaci slouží mimo jiné také Atlas of Archaeological sites in Iraq. Zásadní význam má následná terénní část výzkumu, která je umožněna příhodnými politicko-bezpečnostními podmínkami v arbílské provincii. Vybrané potenciální lokality jsou navštíveny, zaměřeny pomocí GPS, zdokumentovány a je proveden povrchový sběr keramiky, který má určit nejen dataci nalezišť, ale rovněž pravděpodobnou rozlohu v jednotlivých obdobích.⁴² Po ověření v terénu se až 73% potencionálních lokalit identifikovaných na snímcích CORONA ukázalo být skutečnými.⁴³ Území projektu EPAS je svými přírodními podmínkami a historicko-sídlišním vývojem patrně nejpodobnější námi vytyčenému regionu.

Jinou část krajiny iráckého Kurdistánu zkoumá italský projekt Land of Nineveh Archaeological Project (LoNAP) započatý taktéž roku 2012. Prof. Daniele Morandi Bonacossi se svým týmem zkoumá oblast velkou 3000 km². Jedná se o část provincie Dohuk (Příloha 3.1). Jsou tam horské hřebeny i roviny kolem říčky Chazir. Kromě interdisciplinárního průzkumu krajiny je součástí projektu také exkavační činnost na Tell Gomelu.⁴⁴ Ten má na výšku úctyhodných 40 m, ale rozlohu jen asi 16 ha. Nicméně, kolem se rozkládalo dolní město. Tell Gomel představuje významné centrum v pláni na východ od Džebel Maqlúbu. Osídlení je tam doloženo od chalkolitu do počátku 20. století. Minimálně v době novoasyrské se jednalo o město.⁴⁵ Oblast zkoumaná projektem LoNAP byla za vlády posledních asyrských vládců osídlena převážně drobnými vesnicemi či statky. Mohla tedy být obilnicí pro město Ninive.⁴⁶ Důraz projektu LoNAP je kladen na studium osídlení krajiny. Pomocí snímků

---

⁴² Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 94-97.

⁴³ Ur - Osborne v tisku, 6.

⁴⁴ <http://lonapblog.blogspot.cz/p/i.html>, online, 27. 7. 2015.

⁴⁵ <http://lonapblog.blogspot.cz/>, online, 27. 7. 2015.

⁴⁶ <http://asorblog.org/2014/01/15/back-to-assyria-cities-villages-and-canals-in-the-land-behind-nineveh/>, online, 27. 7. 2015.

CORONA, leteckých fotografií a dalších materiálů bylo identifikováno přes 500 potencionálních lokalit, jejichž existence byla následně ověřována v terénu. V horských oblastech, kde se analýza leteckých a satelitních snímků ukázala být neefektivní, byly lokality vyhledávány přímo v terénu. Pro měření a jejich vyhodnocení je využíváno GPS a ArcGIS.⁴⁷

Třetím velkým projektem z roku 2012 je Upper Greater Zab Archaeological Reconnaissance (UGZAR), který vede dr. Rafał Koliński z Polska. Jde v zásadě o stejný typ výzkumu jako EPAS a LoNAP. Dokonce je geograficky spojuje, protože se zabývá oblastí kolem Velkého Zábu, částečně v provincii Dohuk a částečně v na území spadající pod Arbíl (Příloha 3.1). V tomto regionu jsou horské hřebeny i zvlněná krajina. Cílem je zdokumentovat pozůstatky lidských sídel od paleolitu po pozdní středověk.⁴⁸ Co se týče metodologie, je obdobná jako u projektů EPAS a LoNAP. První fázi představuje vyhledávání potencionálních archeologických lokalit na snímcích CORONA, poté jsou některé z nich identifikovány dle dostupných zdrojů, zejména podle publikace Atlas of Archaeological Sites in Iraq. Následuje terénní ověření, zaměření pomocí GPS a dokumentace. Kromě zjišťování datace dochází k vytváření vrstevnicových plánů, fotografické dokumentaci a stanovení míry ohroženosti dané lokality. Podobnost metodologie a myšlenková blízkost zmíněných současných zmíněných projektů není náhodná. Vzájemná kooperace má podpořit možnost komparace výsledků.⁴⁹ Pouze projekt EPAS studuje krajinu v okolí velkých asyrských měst, která byla centry provincií. LoNAP a UGZAR se věnují spíše venkovskému osídlení, a to nejen v rovinách u řek, ale také v horském prostředí.

---

⁴⁷ <http://www.terradinivive.com/projects/survey/?lang=en>, online, 27. 7. 2015.

⁴⁸ <http://archo.amu.edu.pl/ugzar/indexen.htm>, online, 27. 7. 2015.

⁴⁹ <http://archo.amu.edu.pl/ugzar/project.htm>, online, 27. 7. 2015.

3.4 Písemné prameny⁵⁰

Písemné prameny představují velice širokou a pestrou skupinu zdrojů. Pro nás jsou samozřejmě nejdůležitější klínopisné texty. Ne všechny jsou však užitečné pro studium asyrské krajiny. Počátky písma na Blízkém východě sahají do poloviny 4. tisíciletí př. Kr., ale v Asýrii začaly texty vznikat až o 1000 let později. Z nejstarších dob se jich mnoho nedochovalo, ale začátek 2. tisíciletí př. Kr. je již na tento typ artefaktů bohatší. Největší množství klínopisných textů však pochází až z doby novoasyrské, zvláště z posledního století fungování asyrského impéria.⁵¹

V největší míře jsou publikovány královské nápisy.⁵² Pojednávají o celé řadě událostí, od válečných výprav, přes stavební projekty, dedikace po jmenování úředníků. O krajině se dočteme spíše zřídka. Jsou to ale právě královské nápisy, které nás informují o (pře)stavbě nových měst, budování zavlažovacích kanálů a nepřímo také o hierarchii a struktuře osídlení. Musíme však mít neustále na zřeteli, že obsah královských nápísů byl ovlivněn tehdejší ideologií a propagandou. Pro mezopotamskou civilizaci nebylo nenormální, že v královských nápisech došlo k určité úpravě faktů. Nešlo jen o údaje týkající se množství kořisti či zajatců. Bylo možné také například spojit dvě události do jedné.⁵³ Jedním z nejstarších královských nápísů, který obsahuje zmínku o zacházení s krajinou je staroasyrský text krále Ilušumy, který se zmiňuje kromě jiného také o úpravě toku vody dvou pramenů v blízkosti Aššuru.⁵⁴ Jedná se však spíše o ojedinělou záležitost a více takových informací nacházíme až v textech středoasyrského a zvláště novoasyrského období.

⁵⁰ Podrobněji o písemných pramenech a jejich využitelnosti pro studium asyrské krajiny pojednává studie Král v tisku, 7-15.

⁵¹ Král v tisku, 7-8.

⁵² Nejnovější kompletní edici představuje řada RIMA (Royal Inscription of Mesopotamia Assyrian Periods) 1/2/3/4.

⁵³ Pecha 2005, 98.

⁵⁴ Weidner 1936, 115-116.

Druhou velice významnou skupinou textů jsou písemnosti spojené s hospodářstvím. Jedná se o nejrůznější seznamy lidí či majetku, katastrální soupisy, inventáře apod.⁵⁵ Z těchto textů můžeme získat četné informace o asyrském venkově. Největší pozornost asyriologů přitáhl tzv. charránský census. O jeho pravém účelu se dlouho vedly diskuse. Text byl nalezen v centrálním archívu asyrské říše v Ninive, přestože pojednává o pozemcích kolem města Charrán v Sýrii. Soupis není uspořádán geograficky, ale dle jmen majitelů pozemků. Nejspíše se jedná o nějaký soupis pozemků osvobozených od daní. Přestože text nelíčí pravý obraz osídlení v celé krajině, poskytuje nám alespoň představu o tom, co se v ní nacházelo.⁵⁶

Spojitosť s hospodářstvím nalezneme také u některých právních textů. Smlouvy o prodeji či pronájmu pozemků obsahovaly mj. jejich výměru, typ parcely (půda, sady, domy), administrativní lokalizaci a upřesňující topografické údaje, které popisovaly, s čím daný pozemek sousedí. Přestože je takřka nemožné rekonstruovat konkrétní vesnice a jejich okolí, máme přehled o prvcích venkovské krajiny (viz kap. 4.4.4.1).⁵⁷ Překvapivě informativní jsou také čistě zákonodárné texty. Například tzv. středoasyrské zákony obsahují mj. paragrafy, které pojednávají o studnách a jejich využívání.⁵⁸

Sporadicky najdeme pasáže týkající se krajiny rovněž v dopisech. Jedná se zpravidla o úřední korespondenci, která se zabývá například zacházením s určitými pozemky⁵⁹ či ekonomickou situací v různých částech země.⁶⁰

---

⁵⁵ Fales 1990, 87-88.

⁵⁶ Postgate 1974, 228-231.

⁵⁷ Fales 1990, 84.

⁵⁸ Klíma 1985, 105, 158-159.

⁵⁹ Fales 1990, 89-90, Postgate 1974, 238.

⁶⁰ Saggs 1959, 162.

Informace čerpáme také ze starověkých popisů dálkových tras a jejich stanic, jakýchsi itinerářů cest.⁶¹ Jistou obdobou jsou pak pozdější cestopisy.

3.5 Ikonografické prameny

Ikonografických pramenů pro nejstarší období, tedy pro pravěk a starověk, mnoho nemáme. Krajina jako součást ikonografických vyobrazení se ve větší míře vyskytuje až od novoasyrského období. Jedná se zpravidla o reliéfy v královských palácích. Již mnohokrát však bylo poukázáno na skutečnost, že při interpretaci vyobrazených scén musíme být obezřetní. Stejně jako královské nápisy, i reliéfy byly ovlivněny královskou propagandou. Ostatně, někdy jsou reliéfy jakýmsi vyobrazeními královských nápisů. Musíme brát v potaz cílovou skupinu, které byly reliéfy určeny. Jednalo se zejména o různé hodnostáře královského dvora, asyrských provincií a okolních státních útvarů. Účelem reliéfů nebylo zkrášlovat prostory paláců, ale ukazovat asyrského vládce coby mocného a skvělého panovníka.⁶² Jedna kompozice pak mohla obsahovat prvky odrážející více panovníkových činů (např. paláce, městského opevnění, zavlažovacích kanálů a zahrad).⁶³ Jak jsme viděli v případě královských nápisů, tak určitá manipulace s fakty byla v mezopotamské civilizaci nejspíš přirozená. Zdá se tedy, že asyrské reliéfy nejsou pro nás moc přínosné. Přesto obsahují cenné svědectví o své době. Bylo také zjištěno, že s rozšiřováním impéria se rovněž zvyšuje povědomí o krajině. Může se to projevovat větší detailností. Z doby krále Sinacheriba pochází reliéfy, na nichž je na základě listů stromů možné určit region, který je vyobrazen.⁶⁴ Spíše jen v náznacích hovoří o krajině některé další výjevy, například pečetní válečky zobrazující některé druhy

---

⁶¹ Hallo 1964, 61.

⁶² Marcus 1995, 193.

⁶³ Reade 1998a, 90.

⁶⁴ Marcus 1995, 199.

zvířat a stromů.⁶⁵ Tato ikonografická vyobrazení však prakticky nemůžeme spojit s žádným konkrétním regionem

3.6 Snímky CORONA

CORONA je označení pro špionážní satelitní snímky, které pořídily tajné služby USA mezi lety 1959 a 1972. K jejich odtajnění došlo až v roce 1995. Archeologové brzy rozpoznali jejich potenciál pro zkoumání krajiny a začaly vznikat první studie založené právě na satelitních snímcích. V roce 2002 americká vláda odtajnila také novější snímky (GAMBIT, tj. KH-7).⁶⁶ Je několik sérií snímků CORONA, které se liší svým rozlišením, jež se zlepšovalo ze 40 stop (12 m) na 6 stop (1,8 m).⁶⁷ To byly na svou dobu velice dobré parametry, jichž některé pozdější satelitní snímky nedosahovaly. Snímky z projektu LANDSAT měly rozlišení 30 m, ASTER 15 m a SPOT 10 m. Výhodou snímků CORONA je navíc to, že některé jsou zdarma ke stažení na odkazu <http://earthexplorer.usgs.gov/>.⁶⁸ Jednotlivé série snímků pochází nejen z různých let, ale také z různých ročních období. To je pro nás důležité, neboť viditelnost lokalit, cest i kanálů závisí mimo jiné na vlhkosti půdy, která se na Blízkém východě během roku zásadně mění. Jako nejpřínosnější se ukázaly snímky ze zimních měsíců, zvláště z 28. února 1967 (Příloha 3.2).⁶⁹ Stáří snímků má jednu výhodu. Krajina v posledních desetiletích prošla mnoha změnami vlivem lidského zásahu. Nejde přitom jen o rozšiřování zástavby. Jako problém se ukázalo také používání těžké techniky pro úpravy a rozšiřování polí, neboť tím jsou ohroženy relikty lidské aktivity nacházející se ve volné krajině. V okolí Homsu v Sýrii tak byly zničeny stopy systému rozdělení polí.⁷⁰

⁶⁵ Součková 1979, 126.

⁶⁶ Ur 2003, 105; Ur 2005, 318; Ur 2013, 29.

⁶⁷ https://lta.cr.usgs.gov/declass_1, online, 21.7.2015.

⁶⁸ Ur 2005, 318; <http://earthexplorer.usgs.gov/>, online, 13.6.2014.

⁶⁹ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 94.

⁷⁰ Philil - Dononghue - Beck - Galiatsatos 2002, 115.

3.7 Letecké fotografie

Jak již bylo zmíněno, při některých archeologických průzkumech byly pořízeny letecké fotografie. Bohužel jen jejich část je volně dostupná online. Na serveru flickr.com lze vyhledat historické i nedávné letecké fotografie z Blízkého východu. K dohledání jsou pod zkratkou APAAME (Aerial Photographic Archive for Archaeology in the Middle East).⁷¹ Jedná se o zpřístupnění archívu, který obsahuje přes 91 000 fotografií. Počátky tohoto projektu sahají až do roku 1978, kdy David Kennedy s myšlenkou tohoto archívu přišel.⁷² Na serveru flicker.com ve skupině Aerial Archaeology in the Middle East jsou pro nás relevantní složky The British Academy Sir Aurel Stein Archive⁷³ (fotografie okolí Džebel Sindžáru) a Royal Air Force - World War I Mesopotamia⁷⁴ (fotografie Mosulu). Složka Iraq (Modern Imagery)⁷⁵ neobsahuje fotografie z oblasti našeho zájmu, ale poskytuje nám alespoň představu o krajině současného Iráku, zvláště o okolí některých starověkých lokalit. Letecké fotografie z jara 1955, které by pro nás byly užitečné, neboť lze na nich vidět pozůstatky novoasyrských kanálů v okolí Mosulu, online bohužel nejsou. V současnosti je vlastní British School of Archaeology in Iraq.⁷⁶

3.8 Současné satelitní snímky

V současnosti je možné využívat různé satelitní snímky. Patrně nejrozšířenější verzí jsou ty od společnosti Google. Na jejich využitelnost pro archeologii, zvláště v programu Google Earth, upozornil již v roce 2006 Jason Ur, archeolog zabývající se Blízkým východem na Harvardově univerzitě. Je to již skoro 10 let a technika se neustále zlepšuje. Tehdy bylo vysoké rozlišení omezeno na USA, Velkou Británii a

⁷¹ Banks 2013, 19.

⁷² <http://www.apaame.org/p/about-archive.html>, online, 21.7.2015.

⁷³ <https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157652009016911>, online, 21.7.2015.

⁷⁴ <https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157645493757817>, online, 21.7.2015.

⁷⁵ <https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157646302719216>, , online, 21.7.2015.

⁷⁶ Ur 2005, 318.

kupodivu také Irák. Přesto jsou některé málo osídlené oblasti dodnes s nižším rozlišením (Příloha 3.3). Výhodou snímků Google je jejich volná dostupnost, neboť jsou zdarma. Nelze je však stáhnout, pouze prohlížet. Pro použití v powerpointových prezentacích je nicméně můžeme dostat jako obrázky pomocí funkce printscreen.⁷⁷

Alternativou ke snímkům Google, kterou je možné používat pro pozorování podoby krajiny severního Iráku v posledních letech či měsících, jsou snímky společností Bing⁷⁸ a Here.⁷⁹ Jejich rozlišení a používání je obdobné jako u snímků Google.

4 NÁSTIN SÍDLIŠTNÍHO VÝVOJE

4.1 Pravěké osídlení severní Mezopotámie

4.1.1 Obecné vývojové trendy osídlení v neolitu

Nejstarší doklady lidské přítomnosti v severní Mezopotámii pochází ze středního paleolitu. Nejproslulejší je lokalita Šanidar v horách iráckého Kurdistanu, nedaleko hranic s Íránem. V jeskyni bylo objeveno několik kulturních vrstev, z nichž ta nejstarší, fáze D, vydala 9 těl neandrtalců, jejich kamenné nástroje a zvířecí kosti. Jejich datace je v rozmezí 50 000-40 000 let př. Kr. Na téže lokalitě a jejím okolí jsou doloženy i sídelní aktivity z doby mezolitu.⁸⁰

V průběhu předkeramického neolitu se lidé začali usazovat rovněž v rovinách severního Iráku, nejčastěji blízko hor a ve stepích poblíž řek. Důvodem snad byl přístup do více ekologických zón.⁸¹ Větší počet sídlišť se tu nicméně vyskytuje až od keramického neolitu.⁸² Nutno však

⁷⁷ Ur 2006, 35.

⁷⁸ <http://www.bing.com/maps/>, online, 29.2.2016.

⁷⁹ <https://maps.here.com/>, online, 29.2.2016.

⁸⁰ Prosecký a kol. 1999, 365; Charvát 2002, 1.

⁸¹ Wilkinson - Tucker 1995, 37.

⁸² Lloyd 1938, 124; Wilkinson 2000, 233.

podotknout, že naše znalosti jsou silně ovlivněny archeologickými transformacemi a metodologií archeologických průzkumů a výzkumů. Mnohé lokality z počátku neolitu mohou být pohřbeny mladšími fázemi osídlení, případně nebyly zaznamenány, neboť se mohlo jednat o nevýrazná přechodná tábořiště kočovné populace.⁸³ Zároveň je však nutné mít na paměti, že neolit představuje velmi dlouhé časové období a jednotlivé sídlištní areály nemusely být obývány současně, nýbrž mohly být využívány přerušovaně komunitou lidí, jež se po několika generacích stěhovala.⁸⁴ Z hlediska chronologie rozlišujeme pro území severní Mezopotámie několik neolitických a eneolitických kulturních fází (hassúnská, sámarrská, haláfská, obejdská, urucká a ninivská 5), jejichž vymezení spočívá na základě typologie keramiky.

4.1.2 Předkeramický neolit ve vytyčeném regionu

Patrně nejstarší doklad osídlení okolí Mosulu představuje lokalita M-lefaat u břehu říčky Chazir. Obsahuje pozůstatky několika okrouhlých zahlobených domů tvořících malou vesnici z předkeramického neolitu z 9. tisíciletí př. Kr.⁸⁵ Pro nás jsou patrně nejzajímavější odebrané paleobotanické vzorky. Z nich vyplývá, že na se jednalo o sídlo lovců a sběračů obilovin.⁸⁶ Zhruba 0,5 ha velké sídliště leží v nadmořské výšce 314 m, ale v bezprostřední blízkosti se nachází horský hřeben Džebel Maqlúb dosahující až 1050 m.n.m. V okolí se dříve rozkládaly savany a na svazích hor patrně dubové háje, které jsou dnes typické pro vzdálenější horské porosty iráckého Kurdistánu. Lidé se živilí sběrem obilovin a luštěnin. Otázka domestikace některých obilovin či jejich záměrného pěstování zůstala otevřená. Svým charakterem je naleziště M-lefaat srovnatelné s některými syrskými lokalitami na Eufratu (Murejbit, Abú Hurajra, Džerf el-Ahmar). V západní části úrodného půlměsíce

---

⁸³ Wilkinson 2000, 229, 250.

⁸⁴ Wilkinson - Tucker 1995, 38.

⁸⁵ Matthews - Wilkinson 1991, 177.

⁸⁶ Nesbitt 1998, 232.

nalezneme paralely s lokalitami Nemrik, Džarmo či Ali Koš.⁸⁷ V blízkosti Mosulu je ještě jedno sídliště z počátků neolitu - Qermez Dere. Leží nedaleko města Tell Afar, tedy těsně za severo-západní hranicí námi studované oblasti. Jedná se rovněž o malý pahorek o rozměrech cca 100x60 m a s maximální výškou zhruba 1,75 m.⁸⁸

4.1.3 Hassúnská kultura v severní Mezopotámii

Pro představu o struktuře a vývoji osídlení v době neolitu a eneolitu se lze opřít o výsledky výzkumu severní Džazíry. V době hassúnské kultury zde byla krajina relativně hustě osídlená. Výzkum zaznamenal 38 lokalit, z nichž 27 označil za důležité. Další lokality jsou patrně přehlédnuty kvůli překrytí mladším osídlením. Pozoruhodné je, že 6 (tj. 22%) z oněch významných sídlišť nemělo ve své blízkosti vádí či nápadný vodní zdroj. V úvahu tedy připadá využívání (umělých) jezírek či studní.⁸⁹

4.1.4 Hassúnská kultura ve vytyčeném regionu

V oblasti našeho hlavního zájmu se nachází jen velice málo lokalit se stopami hassúnské kultury. Tou hlavní je bezesporu Tell Hassúna. V nejstarší fázi se jednalo nejspíš pouze o sezónní tábořiště, ale další fáze již vykazují známky stálějšího sídla. Domy z hliněných cihel byly prvně okrouhlé, potom rovněž hranaté. Obyvatelé pěstovali obilí, chovali ovce, kozy a skot a také příležitostně lovili. Přítomnost obsidiánu a patrně íránského tyrkysu svědčí o dálkových kontaktech. Spolu s hassúnskou keramikou je ve vrstvách III až VI doložena také sámarrská kultura. Mladší vrstvy pochází z doby haláfské a obejdské. Identifikovány byly rovněž stopy pozdně asyrské přítomnosti.⁹⁰

Stopy hassúnské kultury byly objeveny při výzkumu pahorku Kujundžik. Přestože Max Mallowan při výzkumu otevřel na vrcholku sondu o rozměrech 20x16 m, nejstarší stopy osídlení byly až v hloubce 27,5 m a

---

⁸⁷ Savard - Nesbitt - Gale 2002, 94,103-104.

⁸⁸ Betts - Baird - Watkins 1989, 19-20.

⁸⁹ Wilkinson - Tucker 1995, 38-39.

⁹⁰ Prosecký a kol. 1999, 377; Charvát 2002, 16-18.

sonda tam měla pouhé 2 m². To nám umožňuje pouze konstatovat, že na daném místě již v době hassúnské kultury bylo lidské sídliště.⁹¹

4.1.5 Haláfská kultura v severní Mezopotámii

Haláfská kultura (6000-4500 př. Kr.) byla dobou přechodu neolitu v eneolit (chalkolit). Nálezy ukazují, že došlo k větší sedentarizaci a rozvoji zemědělství. Patrně se začala vyčleňovat ze společnosti určitá elitní část. S touto dobou je spojen rovněž počátek výskytu otisků pečetí, které nás odkazují na pohyb zboží a snad existenci střediskových obcí.⁹² V severní Džazíře jen asi třetina lokalit obsahuje stopy hassúnského i haláfského osídlení. Přesto se zdá, že nedošlo k žádnému výraznému narušení kontinuity. Pro lokaci některých lokalit i nadále nebyla klíčová přítomnost řek či vádí. Výraznější změnou je plošný růst sídlišť. Zatímco ty hassúnské mají obvykle rozlohu 1 ha, v době haláfské je to 1-2,5 ha. Jejich počet je ale téměř stejný jako dříve (40).⁹³

4.1.6 Haláfská kultura ve vytyčené regionu

V našem regionu je hned několik lokalit z haláfského období. Nejznámější z nich je Tell Arpaččija, která se nachází jen asi 20 km východně od Mosulu. Exkavací tam byly zjištěny haláfské a obejdské vrstvy. Sídlištní pahorek vydal pozůstatky několika velkých stavení. Jsou to nejen slavná tholoi (kruhové stavby s obdélnou předsíní), ale v poslední haláfské fázi většinu pahorku zabírala jedna velká budova s pravoúhlými místnostmi. Její funkce nebyla pouze obytná, ale významnou součástí tvořily díly, skladiště a dvůr s hrnčířskou pecí. K budově vedly po svahu dvě dlážděné cesty. Tell Arpaččija proslula krásně malovanou keramikou. Doloženo je zemědělství (pšenice, ječmen, čočka) i dobytčářství (ovce, kozy, postupně více skot a prasata). Přítomnost obsidiánu z východní Anatólie a lapisu lazuli (nejspíš z Afghánistánu) svědčí o napojení na

---

⁹¹ Stronach 1994, 85.

⁹² Prosecký a kol. 1999, 117-118.

⁹³ Wilkinson - Tucker 1995, 39-40.

dálkových obchod. Mezi obzvláště významné nálezy patří první otisky pečetí, které svojí podstatou odkazují na příjem určitého zboží.⁹⁴ Otisky pečetí jsou z této doby známé už jen z několika málo lokalit (Tell es-Sauvân ve středním Iráku a Tell Sabi Abjad v severní Sýrii). Jelikož otisky pečetí pocházejí z mobilních obalů zboží, předpokládá se, že někde bylo něco zapečetěno, bylo to posláno na danou lokalitu a tam byly ony statky spotřebovány. Svědčí to o určité představě o vlastnictví a také o dostředivém pohybu zboží, snad dokonce ve stylu daní či poplatků, což je fenomén spojený zejména se státním uspořádáním. Jelikož tehdejší společnost fungovala na způsob reciprocity, je otázkou, co odesílatelé zboží dostali jako kompenzaci. V případě Tell Arpaččiji by snad v úvahu připadala malovaná keramika, ale lze si představit i nehmotné odměny, například mocenskou ochranu či kultovní služby.⁹⁵

Naše představa Tell Arpaččiji coby určitého centra je narušena nálezy z Ninive. Hassúnské sídliště, které tu bylo založeno těžilo z několika výhod. Nejen že leželo u důležitého brodu přes Tigris, jež představoval křižovatku dálkových tras, mohlo také těžit ze zemědělského potenciálu, který představovaly okolní planiny s dostatkem dešťových srážek pro bezzávlahové zemědělství. A navíc bylo ze dvou stran chráněno řekami (Tigris a Chosr). Lze si snadno představit, že zbylé dvě strany mohly být opevněny podobným stylem jako soudobé sídliště na Tell es-Sauvân ve středním Iráku. Rozloha Ninive v době haláfské není známá. Lze se snad domnívat, že předchozí hassúnské sídliště nebylo větší než 3 ha, neboť tomu tak bylo i u dalších lokalit té doby. V haláfské době už ale mohla rozloha dosáhnout vyšších čísel. Zhruba 60 km severně od Ninive se nachází naleziště Takyan Höyük, které archeologům vydalo doklad o sídlišti s rozlohou 12 ha. Nicméně jde spíš o výjimku svědčící o určité hierarchii sídlišť. Je otázkou, v jaké vztahu bylo Ninive vůči Tell Arpaččije, která byla jen necelých 10 km od něj. Zvláštní je, že otisky pečetí odkazující na určité vyšší postavení v sídlištní hierarchii byly

---

⁹⁴ Prosecký a kol. 1999, 374-375.

⁹⁵ Prosecký a kol. 1999, 109-110.

nalezeny na lokalitě Tell Arpaččija, která dosahovala plochy sotva 1 ha a navíc byla v naprosto nehájitelné pozici uprostřed planiny.⁹⁶

Na základě nálezů dvou kamenných přívěšků lze konstatovat přítomnost haláfské kultury lokalitě Tepe Čenci nedaleko Chorsábádu.⁹⁷ Bohatší stopy osídlení v podobě haláfské, obejdské a urucké keramiky byly objeveny při výzkumu Tell al-Tuwajnehu v blízkosti Nimrúdu.⁹⁸ Své počátky v této době má také Tepe Gaura, jež se proslavila zejména mladšími fázemi osídlení.⁹⁹ A jak už bylo zmíněno, haláfské osídlení bylo zachyceno rovněž na Tell Hassúně.¹⁰⁰

4.1.7 Obejdská kultura v severní Mezopotámii

Struktura osídlení se v době obejdské kultury patrně příliš nezměnila. V severní Džazíře jsou doložena sídliště napříč krajinou, stejně jako tomu bylo v předchozích obdobích. I tentokrát je kontinuita sídel mezi jednotlivými kulturami zhruba 34%. Počet sídlišť se zvýšil pouze nepatrně, ze 40 na 43. Rozloha lokalit zůstala přibližně stejná, ale v některých případech se začaly objevovat tendence pro vznik pozdějších urbánních center. Jedná se například o lokalitu Tell al-Hawa, která již na přelomu 5. a 4. tisíciletí př. Kr. mohla dosahovat rozlohy až 15 ha. Není však vyloučeno, že se jedná o důsledek posouvání sídliště v rámci lokality. Kolem Tell al-Hawy navíc patrně nebyly služební lokality. Nicméně, existuje možnost, že jsou pouze skryty mladšími fázemi osídlení a že již tehdy se projevila hierarchie sídlišť.¹⁰¹ Obecně lze tedy konstatovat, že obejdské osídlení se vyznačuje rozptýlenými vesnicemi v krajině a vznikajícími centry.¹⁰²

---

⁹⁶ Stronach 1994, 86-87.

⁹⁷ Algaze 1989, 12.

⁹⁸ Roaf 1981, 190.

⁹⁹ Charvát 2002, 49.

¹⁰⁰ Charvát 2002, 18.

¹⁰¹ Wilkinson - Tucker 1995, 40-41.

¹⁰² Wilkinson 2000, 233.

4.1.8 Obejdská kultura ve vytyčeném regionu

Tím, čím je Tell Hassúna pro hassúnskou kulturu a Tell Arpaččija pro kulturu haláfskou, tím je Tepe Gaura pro pozdní obejdské období a počátek doby urucké v severní Mezopotámii. Její výzkum sice probíhal již ve 30. letech 20. století, ale byl velice podrobný a informativní. I po několika desetiletích vznikají studie, které se zabývají jejím vývojem a významem. Tepe Gaura byla napojena na dálkové obchodní trasy a měla tedy přístup k vzácným komoditám z Íránu a Anatólie.¹⁰³ Minimálně od konce obejdského období si Tepe Gaura nárokovala určité výsadní postavení spojené s administrativní kontrolou okolních vesnic. Lokalita byla malým lokálním centrem, které produkovalo více řemeslných výrobků, než potřebovalo. Navíc tam stály nápadně velké budovy administrativního a kultického charakteru.¹⁰⁴ V této době už lze sledovat vznik hierarchie sídlišť v různých částech Předního východu. Soudobé Eridu mělo asi 12 ha, Uruk 10 ha, Súsý a Čóga Miš přibližně 15 ha a Tell Ukajr 11 ha. Tepe Gaura svojí rozlohou 2,5 až 3 ha připomínala spíše běžnou vesnici severní Mezopotámie. Převyšovala ale některé malé víscky, například Tell Arpaččiju, která dosahovala sotva 0,6 ha.¹⁰⁵

Stopy po obejdském osídlení byly identifikovány rovněž na lokalitách Tell Tuwajneh¹⁰⁶ a Tell Hassúna.¹⁰⁷ V případě Ninive (Kujundžik) jsme s to pouze konstatovat, že v obejdské době daná lokalita nejspíš osídlena byla.¹⁰⁸ Bohatší stopy fungování osady jsou na Tell Arpaččije. Kromě vesnice s doklady otisků pečetí na hlíně bylo prozkoumáno i přiléhající soudobé pohřebiště.¹⁰⁹

---

¹⁰³ Peasnell - Rothman 2003, 35.

¹⁰⁴ Peasnell - Rothman 1999, 112.

¹⁰⁵ Wilkinson - Tucker 1995, 40.

¹⁰⁶ Roaf 1981, 190.

¹⁰⁷ Charvát 2002, 18.

¹⁰⁸ Stronach 1994, 87

¹⁰⁹ Prosecký a kol. 1999, 375.

4.1.9 Urucká kultura v severní Mezopotámii

Zvláštním fenoménem pozdního chalkolitu (4. tis. př. Kr.) je urucká kultura, která měla své ohnisko v jižní Mezopotámii, ale rozšířila se do velké části Předního východu, nejen do severní Mezopotámie, ale také do Íránu, Sýrie a podél Eufratu až do jihovýchodního Turecka. Provázel ji mimo jiné rozvoj hierarchie sídlišť, počátky užívání písma či přebírání architektonických prvků z jižní Mezopotámie. Celý tento fenomén je někdy označován za uruckou expanzi. Můžeme rozlišovat ranou, střední a pozdní dobu uruckou. Právě poslední etapa (3500-3200 př. Kr.) byla pro urucký kulturní okruh patrně nejintenzivnější co do centralizace a posunu společnosti ke vzniku státu.¹¹⁰ Hlavním centrem této jednotně organizované raně státní oblasti bylo město Uruk, které dosahovalo rozlohy cca 250 ha.¹¹¹

V severní Mezopotámii rozlišujeme 3 typy sídlištních areálů dle jejich vztahu k urucké kultuře. Nejintenzivnější spojení představují lokality, které jsou označovány za kolonie Uruku, tedy osady s čistě uruckou kulturou (např. Habúba Kabíra na Eufratu). Druhou skupinu tvoří původní domorodá sídla, jejichž obyvatelé ve větší či menší míře přejali některé prvky urucké kultury, například výrobu tzv. misek s prožlábnutým okrajem (Tell Brák, Tell al-Hawa). A poslední skupinou jsou ta naleziště, která nevykazují žádné známky napojení na urucký kulturní okruh (Tepe Gaura).¹¹²

V severní Džazíře výrazně narostl počet sídlišť z 43 na 66. Struktura osídlení je ale velmi podobná předchozím obdobím. Změnou je výrazný růst hlavního lokálního centra - Tell al-Hawy. Jeho rozloha se odhaduje na 33-50 ha.¹¹³ To je za celou dobu jejího osídlení patrně nejvyšší hodnota. Srovnatelný rozsah byl snad jen v době akkadské (14-80 ha) či poté na začátku 2. tisíciletí př. Kr. (11-40 ha).¹¹⁴ Růst Tell al-

¹¹⁰ Baltali 2007, 7-8.

¹¹¹ Prosecký a kol. 1999, 404.

¹¹² Wilkinson - Tucker 1995, 43-44; Baltali 2007, 8; Frangipane 2009, 34-35.

¹¹³ Wilkinson 1990, 56; Wilkinson - Tucker 1995, 44-45.

¹¹⁴ Ball - Wilkinson 1989-90, 10.

Hawy není v celkovém kontextu vývoje osídlení v severní Mezopotámii ničím ojedinělým. Tell Brák na tom byl podobně. Opevněná plocha Habúby Kabíry sice činila jen 18 ha, ale podle průzkumu okolí mohla být skutečná rozloha až 40 ha. Tell Hamoukar, částečně napojený na urucký kulturní okruh, se rozprostíral na území 90 ha.¹¹⁵ Tím se dostáváme k otázce vzniku městských center. Počátky urbanismu sahají ale dále než do doby urucké. Lze je hledat již pozdní fázi obejdského období (4400-3700 př. Kr.).¹¹⁶ Svoji úlohu snad sehrálo pronikání a přijetí obejdské kultury, neboť právě tehdy začínáme pozorovat začátky ekonomické a politické centralizace.¹¹⁷

Urbanizace je spojena se socio-ekonomickou proměnou společnosti, kdy se začala vyčleňovat určitá společenská elita. Některá sídliště se tím stala centry správy okolních vesnic, z nichž do ústředí proudily určité dávky.¹¹⁸ Urucká doba však nebyla prostým pokračováním nastartovaného rozvoje. Došlo k některým změnám. Urbánní rozmach některých sídlišť lze pozorovat zvláště v rané fázi urucké kultury. V pozdní době byl důraz kladen především na tzv. urucké kolonie, které byly těsně spojeny s Urukem a snad byly i osídleny obyvateli z jihu.¹¹⁹ Mezi ranou a pozdní fází došlo k určité změně. Některé lokality totiž byly opuštěny (např. Tepe Gaura, Graj Reš, Qalindž Agha, Mušarifa, Rifan či Chirbet Josef).¹²⁰ Úpadek osídlení mezi ranou a pozdní kulturou uruckou mohl být způsoben změnou využívání půdy. Systém využívání rozsáhlých pozemků spojený s častými přesuny byl patrně opuštěn. Pole byla nově využívána v kratších intervalech, čímž odpadla nutnost stěhování se, což mělo za následek zdání úpadku osídlení. Zánik některých osad ale mohl být spojen také se vznikem komunikační sítě. Mnohé lokality se stopami

---

¹¹⁵ Stronach 1994, 89.

¹¹⁶ Rothman 2002, 1.

¹¹⁷ Frangipane 2009, 34.

¹¹⁸ Rothman 2002, 2.

¹¹⁹ Rothman 2002, 8.

¹²⁰ Rothman 2002, 10.

urucké kultury totiž leží právě při těchto cestách, které poprvé získávají podobu úvozů.¹²¹

4.1.10 Urucká kultura ve vytyčeném regionu

Jak již bylo řečeno, výzkum Tepe Gaury je pro nás velice informativní. Představuje pro nás doklad existence lokality s původní kulturou bez uruckého vlivu.¹²² Klíčové jsou pro nás fáze XII až VIII (cca 4200-3600 př. Kr.). Osvětlují konec kultury obejdské a počátek té urucké. Poté byla Tepe Gaura opuštěna. Došlo k tomu ještě před rozkvětem Habúby Kabíry či Ninive fáze 4.¹²³ Za zmínku stojí, že Tepe Gaura na konci fáze VIII padla popelem a osídlena byla opětovně až na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. Kr.¹²⁴ V dobách svého největšího významu nebyla příliš velká. Mohla mít jen asi 2,5-3 ha.¹²⁵ Ve své fázi VIII možná jen 1 ha.¹²⁶ Pokud tedy v okolí tellu nebylo nějaké dolní město. Výzkum byl zaměřen jen na samotný tell. Jeho zázemí prozkoumáno nebylo.¹²⁷ I přes svoji nepatrnou rozlohu byla Tepe Gaura patrně malé centrum v podhůří, kterému podléhalo několik okolních vesnic. O zvláštním postavení obyvatel Tepe Gaury vypovídají zvláště hroby, ve kterých bylo nalezeno mnoho dovážených a tedy i značně drahých kamenů a kovů.¹²⁸ Kromě toho jsou tu další dvě indicie. Jednou z nich jsou již zmíněné otisky pečeti, které dle místa nálezů můžeme spojit s aktivitami výrobními, skladovacími i náboženskými. Na všechny tyto sféry činností by patrně nestačilo cca 150 až 200 obyvatel žijících na lokalitě. Kromě toho, ve vrstvách XII-VIII nebyly nalezeny takřka žádné nástroje spojené se zemědělskými či pasteveckými činnostmi, přestože dané vrstvy byly na lokalitě kompletně prozkoumány. Z toho tedy usuzujeme, že Tepe Gaura mohla být

¹²¹ Wilkinson - Tucker 1995, 46-47; Rothman 2002, 13.

¹²² Charvát 2002, 109.

¹²³ Peasall - Rothman 1999, 106.

¹²⁴ Rothman 2002, 2-4.

¹²⁵ Wilkinson - Tucker 1995, 40.

¹²⁶ Rothman 2002, 10.

¹²⁷ Rothman 2002, 19.

minimálně sekundárním centrem, které ovládalo okolí hřebenu Džebel Bášiqā. Zda samo podléhalo většímu centru není jasné. Dle analýz hlíny z pečetí se zdá, že minimálně s Ninive nemělo žádné pevnější spojení.¹²⁹ Spojovala je však přinejmenším vzájemná blízkost a poloha na dálkové obchodní trase. A tak se již na konci 5. tisíciletí př. Kr. přes Tepe Gauru dostávaly dále na východ různé materiály z Afghánistánu (lapis lazuli) či jiných regionů (obsidián, měď, zlato).¹³⁰

Ninive se ve 4. tisíciletí př. Kr. po hassúnském, haláfské a obejdské období přesunulo do své 4 fáze osídlení. Jednalo se patrně o dosti významné centrum. Svědčí pro to dvě věci. Výzkumy naznačují, že jeho rozloha mohla dosáhnout cca 40-45 ha, což je celá plocha tellu Kujundžik v té době. Ninive by se tím zařadilo vedle Tell al-Hawy, Tell Bráku, Habúby Kabíry či Hamoukaru. A jelikož všechna tato místa byla více či méně napojená na urucký kulturní okruh, vyvstává otázka, jaké postavení mělo Ninive v tehdejší světě. Z doby pozdní kultury urucké byla na Kujundžiku nalezena bula s otiskem pečeti podobné uruckého stylu. Dále byl nalezen také fragment numerické hliněné tabulky s otisky pečetí blízkými těm uruckým. Máme tu tedy doklady vlivu, který se projevil v ikonografii a správním fungování lokality. Pro tvrzení, že Ninive bylo jednou z koloniálních osad není dostatek podkladů. Spíše se tedy jednalo o místo, které bylo do velké míry napojeno na urucký kulturní okruh. Oblast kolem Ninive byla patrně celkem hustě obydlená, což nepodporuje možnost vzniku kolonie a s tím spojený příchod nových obyvatel. Navíc jen 100 km daleko bylo jiné centrum - Tell al-Hawa - a jemu podřízené osady.¹³¹ Lze tedy snad předpokládat, že okolí Ninive v době urucké prodělalo podobný vývoj, jako okolí Tell al-Hawy.

---

¹²⁸ Peasnell - Rothman 2003, 38.

¹²⁹ Rothman 2002, 11.

¹³⁰ Rothman 2002, 5, 8.

¹³¹ Algaze a kol. 1989, 578; Stronach 1994, 88-92.

4.2 Raná doba bronzová

4.2.1 Nástin (pre)historického vývoje

4.2.1.1 Kultura ninivská 5

Období 3. tisíciletí na Blízkém východě bylo érou rozvoje metalurgie. Převážnou část milénia lze označit jako ranou dobu bronzovou (2600-2000). V severní Mezopotámii se po zhroucení uruckého kulturního okruhu objevila lokální kultura, jež s vyznačovala zvláštní keramikou dnes označovanou jako ninivská 5, dle lokality a vrstvy, v níž byla nalezena a popsána poprvé. Její výskyt lze sledovat na celé řadě lokalit severního Iráku a severovýchodní Sýrie. Časově pokrývá zhruba 1. polovinu 3. tisíciletí př. Kr. Dobu kultury ninivské 5 můžeme rozdělit na dvě fáze, z nichž té první dominovala keramika malovaná, ta druhá je charakteristická svojí rytou keramikou.¹³²

4.2.1.2 Pozdní 3. tisíciletí a počátky asyrských dějin

Na kulturu keramiky ninivské 5 nenavázala žádná výrazná výrobní tradice. Mluvíme proto o keramice pozdního 3. tisíciletí př. Kr. Byla to doba rozmachu velkých říší v jižní Mezopotámii, kde vládla akkadská dynastie sargonovců a poté III. dynastie z Uru. Přestože jejich vliv sahal i do severní Mezopotámie, minimálně keramika zůstala uchráněna výraznějších cizích vlivů.¹³³ Byla to právě doba mocenského pronikání jižních říší, kdy se v severní Mezopotámii formovala pozdější Asýrie a dějinný vývoj se přehoupl do období historie, neboť v oblasti vznikly první státní útvary užívající písmo.

Počátky asyrských dějin jsou poněkud útržkovité a plné otázek, což je skvělý předpoklad pro jejich zkoumání.¹³⁴ Naším cílem zde však

---

¹³² Roaf 1988, 589-590.

¹³³ Wilkinson - Tucker 1995, 50, 96.

¹³⁴ Viz např. Král 2012 či Král 2014a.

nebude zabývat se asyrskými dějinami, neboť jim už bylo věnováno mnoho prostoru nejen v českém prostředí,¹³⁵ ale rovněž v zahraničí.¹³⁶ Základní nástin událostí v severní Mezopotámii je nicméně klíčový pro studium tamní krajiny a jejích proměn.

Počátky asyrských dějin stojí na třech typech pramenů. Za první jsou to nálezy z Aššuru, hlavního centra Asýrie. K tomuto místu se váže velká část pramenů, takže lze říci, že rané období Asýrie je vlastně raným obdobím městského státu Aššur. Druhým typem pramenů jsou texty z okolních oblastí, zvláště z jižní Mezopotámie, tedy z akkadského a později urského státu. Odtud čerpáme informace zvláště o válečných výpravách do oblasti našeho zájmu, stavebních či dedikačních aktivitách v některých centrech. Třetí skupinu pramenů představují nálezy ze zkoumaných lokalit v Asýrii a jejím okolí (Ninive, Tepe Gaura, Tell Brák, Tell Taja či Jorghana Tepe/Nuzi/Gasur).

V 2. polovině 3. tisíciletí př. Kr. vypadala Asýrie zhruba následovně. Regionu dominovalo několik městských států, jejichž hospodářství spočívalo na zemědělství, případně měly profit také z dálkového obchodu. Ve 24. století př. Kr. se v severní Mezopotámii začal projevovat vliv akkadských vládců, kteří si podmanili rozsáhlé oblasti, mj. Aššur a Tell Brák. Svědčí o tom jak písemné prameny, tak i nálezy drobných artefaktů a celých budov. Ne všechna města však vykazují jasné stopy podřízenosti správě akkadského státu. Nejasnosti zahrnují zvláště statut Ninive (viz níže). V této době se v oblasti Asýrie poprvé setkáváme s přítomností nového etnika. Vedle semitských Asyřanů narážíme také na Churrity, jejichž stopy nalézáme východně od Tigridu a později zejména v západnějších oblastech. Po zhroucení akkadské říše ve 22. století př. Kr. snad došlo opět k rozvoji malých států, nyní ovládaných již také zmíněnými Churrity. Během 21. století př. Kr. si vliv v severní Mezopotámii opět nárokovali vládcové z jihu, tentokrát panovníci III. dynastie z Uru. Ani oni nedokázali oblasti Asýrie kontrolovat příliš dlouho, což mělo

---

¹³⁵ Např. Nováková - Pecha - Rahman 1998 či Pečírková 2000.

¹³⁶ Např. Van De Mieroop 2010.

za následek opětovný rozvoj drobných států městského typu během staroasyrské doby, tedy v 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr.¹³⁷

4.2.2 Raná doba bronzová v severní Mezopotámii

4.2.2.1 Raná doba bronzová v severní Džazíře

V kontextu nastíněného historického vývoje se nyní podíváme strukturu osídlení a její proměny v některých oblastech. Začneme v nám již dobře známé severní Džazíře. Pro dobu ninivskou 5 je doložený výrazný pokles počtu sídlišť. Oproti uruckému období je jich pouze 32, což je pokles o zhruba 50%. Způsobeno je to zejména tím, že v jižní polovině severní Džazíry nejsou žádné stopy vesnic či měst. Tell al-Hawa však coby hlavní centrum mělo kolem sebe prstenec služebných lokalit ve vzdálenosti 4 až 5 km. Ke změně došlo během pozdního 3. tisíciletí. Satelitní osady Tell al-Hawy měly nižší rozlohu, snad ve prospěch svého centra. Jižní část severní Džazíry byla sice stále nezvykle opuštěná, ale několik sídel bylo obnoveno podél jedné ze starých dálkových cest.¹³⁸ Pro nás je zajímavý výrazný nárůst rozlohy hlavního centra. Přestože v době ninivské 5 byla rozloha nižší než dříve, později, snad v akkadské době, dosáhla Tell al-Hawa svého maxima. Vidíme tedy změnu z rozpětí 26-40 ha v době urucké, přes 9-20 ha během období keramiky ninivské 5, po 14-80 éry akkadských panovníků.¹³⁹

Výzkum severní Džazíry byl nesmírně informativní, neboť máme informace nejen o počtu lokalit a jejich přibližné rozloze, ale také o fungování sídelního systému a životě tehdejších lidí. Struktura osídlení vykazuje jasné znaky hierarchie sídlišť, která představovala jeden vzájemně propojený systém. Kromě hlavního centra (Tell al-Hawa) se v krajině nacházela jakási menší města, sekundární centra, která byla patrně významnější než ostatní vesnice a velkostatky o rozloze 1 až 2,5

---

¹³⁷ Král 2012, 30-31.

¹³⁸ Wilkinson 1990, 56-57.

¹³⁹ Ball - Wilkinson 1989-90, 9-10.

ha. Jak již bylo zmíněno, obyvatelé některých služebných osad se v pozdním 3. tisíciletí patrně přestěhovali do centra, které tehdy dosáhlo své největší rozlohy. V okolí centra navíc existovalo něco na způsob přechodných táborů, které nejspíš nebyly dlouhodobě obývanými sídly, ale lidé je využívali například v době sezónních prací na polích vzdálenějších od svých trvalých příbytků v centru. Tento trend však nebyl obecný, protože například Tell Samir, sekundární středisko severní Džazíry, mělo tehdy 4 satelitní vesnice, místo pouhých dvou z doby ninivské 5. Přesto lze říci, že ve 2. polovině 3. tisíciletí př. Kr. došlo k rozvoji urbanismu. Tell al-Hawa a také některá menší sídla byla tehdy opevněna.¹⁴⁰

Kromě struktury osídlení bylo zkoumáno také zázemí lokalit. Za pomoci rozsáhlých povrchových sběrů byly zjištěny některé proměny užívání pozemků kolem Tell al-Hawy. Množství keramických střepů se dostalo na pole kvůli hnojení, neboť v minulých dobách měl odpad z domácností a hospodářství jiné složení než dnes a bylo možné ho vyvážet na pole. Největší podíl keramických střepů na starověkých polích pochází z pozdního 3. tisíciletí př. Kr., dále pak z pozdního asyrského období a éry chábúrského zboží. Jako hnojivo se využíval také popel. Nejvíce ho pocházelo patrně z některých výrobních okrsků, například výroben keramiky. Jejich přítomnost se projevuje rozptylem strusky, jež nejčastěji pochází snad také z pozdního 3. tisíciletí. Bylo zjištěno, že nejvíce odpadu z pecí se vyskytuje u hlavních cest z centra. Lze předpokládat, že pece byly především mimo obytné čtvrti z důvodu kouře a zápachu. Také bylo jistě potřeba mít dobrou přístupovou cestu pro přísun topení (dřevo či trus) a odvoz hotového zboží a odpadu (popel, struska). Koncentrace strusky a keramických střepů je podobná. Jsou to právě zlomky keramiky, které nám umožňují studovat proměnu intenzity obdělávání polí v jednotlivých obdobích. Relativně málo se patrně hnojilo v době ninivské 5. Kolem Tell al-Hawy byl kruh intenzivně obdělávaných polí sahající asi 1,5 km daleko. Ve vzdálenosti 3 až 5 km se nacházely

---

¹⁴⁰ Wilkinson - Tucker 1995, 50-52.

služebné sídlištní areály obklopené málo intenzivně obhospodařovanými pozemky. Úbytek sídlišť nejnižší úrovně v pozdním 3. tisíciletí šel ruku v ruce s proměnou využívání polností. Zvětšil se radius obdělávaný obyvateli Tell al-Hawy. Hnojení pozemků sahalo až do oblasti bývalých satelitních osad, tedy až 5 km od Tell al-Hawy. Podobnou situaci pozorujeme u sekundárních center, kde se hnojilo do vzdálenosti 3 až 4 km. Nejvíce hnojené pozemky sahaly však jen asi 2 či 2,5 km od lokality. Za účelem zvýšení produktivity pozemků v tomto okruhu bylo možná upuštěno od systému střídání úhorů, protože velmi intenzivně hnojené pozemky mohly být patrně obhospodařovány každý rok. V době ninivské 5 byla produktivita komunity zvyšována jednotlivými satelity. Počátek 2. tisíciletí opět znamenal změnu, neboť lidé se z centra opět přesunuli do satelitních osad. Intenzita hnojení však zůstala poměrně velká. Část prostoru mezi vesnicemi bylo během všech období využíváno coby pastviny (Příloha 4.1).¹⁴¹

4.2.2.2 Raná doba bronzová v okolí Arbílu

Projekt Erbil Plain Archaeological Survey (EPAS) se zabýval několika významnými sídlišti z rané doby bronzové. Asi nejznámější z nich je samotný Arbíl, jehož hlavní tell sice není prokopaný, ale v písemných pramenech pozdního 3. tisíciletí př. Kr. je toto město doloženo coby jedno z center severní Mezopotámie. Velkým urbánním rozvojem si prošla dosud jen málo známá lokalita Tell Baqrta. Řecká expedice tam díky výzkumu v roce 2013 zjistila, že hlavní tell o rozloze jen asi 4 ha měl v pozdním 3. tisíciletí kolem sebe dolní město o velikosti skoro 80 ha. Tím by se původně nenápadná lokalita s kořeny ve 4. tisíciletí př. Kr. dostala na úroveň velkých center, jako Tell Hamoukar (98 ha), Tell Lejlán (90 ha) či Tell Brák (70 ha) (Příloha 4.2). Zvláštností Tell Baqrty je absence opevnění. Zda-li to mělo spojitost s pozdějším náhlým úpadkem daného sídliště není jasné. Projekt EPAS prozkoumal rovněž skupinu lokalit nedaleko významného tellu Qasr Šemamok. V meandrech říčky se tam

---

¹⁴¹ Wilkinson - Tucker 1995, 55-57.

nachází skupina menších pahorků, které spolu vytvářely jeden komplex. Vyskytuje se tam keramika ninivská 5 i střepy z pozdního 3. tisíciletí. Samotné pahorky mají rozlohu 24 ha a spolu s okolním prostorem mezi nimi mohlo jít o lokalitu s výměrou až 55 ha.¹⁴²

4.2.2.3 Tell Brák a Tell Bejdar

Podíváme-li se dále od oblasti našeho zájmu, upoutá naši pozornost Tell Brák v chábúrské oblasti. Po rozmachu v pozdní době urucké došlo ke snížení obývané plochy. V době ninivské 5 tak byl osídlen pouze tell. Po roce 2600 př. Kr. došlo opět k rozkvětu tohoto lokálního centra, což se projevilo zejména růstem dolního města. To však bylo opuštěno kolem roku 2200 př. Kr., tedy během období zhroucení akkadské říše. Na počátku 2. tisíciletí př. Kr. došlo také ke snížení využívané plochy tellu. V okolí lokality byl zdokumentován výrazný radiální systém cest a také rozptýl keramických střepů coby důsledek hnojení, podobně jako u Tell al-Hawy či Hamoukaru.¹⁴³

O Tell Bráku a jeho pozici v sídelní struktuře máme informace díky rozsáhlým archeologickým výzkumům a zvláště díky nálezům klínopisných textů. V akkadském období byl Tell Brák centrem akkadské říšské moci v severní Mezopotámii. Svědčí o tom například vybudování tzv. Narám-Sínovy pevnosti.¹⁴⁴ Pro rekonstrukci událostí během pozdního 3. tisíciletí mají mimořádně vypovídající hodnotu nejen písemné prameny nalezené v Tell Bráku, ale také v Tell Mardíchu a Tell Bejdaru. Známe tak nejen jejich starověká jména (Nagar, Ebla, Nabada), ale zejména jejich vztahy. Tell Brák byl v hierarchii sídlišť na vrcholu spolu s dalšími regionálními centry jako Tell Mardích či Mari. Projevovalo se to například sňatkovou politikou a zasíláním darů. Státní útvar s centrem v Tell Bráku se rozprostíral v oblasti horního toku Chábúru. Lokality Tell Mozan (starověký Urkeš) a Tell Lejlán (starověká Šechna) v téže oblasti byly sice nezávislé, ale jistou

---

¹⁴² Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 97-99.

¹⁴³ Ur - Karstgaard - Oates 2011, 9-13.

¹⁴⁴ Prosecký a kol. 1999, 376.

míru područí vidíme u Tell Bejdaru. Tabulky z Tell Mardíchu uvádí Nabadu, tedy Tell Bejdar, mezi městy závislémi na Nagaru (Tell Brák). Jejich vztah osvětluje zhruba 200 hliněných tabulek administrativního charakteru. Jedná se o seznamy lidí, tažného dobytka, ovcí a obilí, ale nejedná se o dávky zasílané do mocenského centra. Spíše je to výčet majetku, jímž správce Tell Bejdaru disponoval. Zdá se, že to je doklad určité nezávislosti v ekonomických záležitostech. Vládce Tell Bráku však navštěvoval oblasti, v nichž měl vliv. Podnikal jakési cesty po svých provinciích. V písemných pramenech je doloženo 17 návštěv trvajících 3 až 4 dny. Během nich vládce Tell Bráku navštívil nejen samotný Tell Bejdar, ale i města a svatyně v okolí. Při těchto příležitostech bylo vydáváno krmivo pro zhruba 50 oslů. Panovník tedy cestoval i s početným doprovodem. Jsme tu svědky fungování relativně decentralizovaného státu, v němž byly využívány zejména regionální cesty.¹⁴⁵

4.2.2.4 Urbanismus rané doby bronzové v různých přírodních prostředích

Jak již bylo několikrát nastíněno, v severní Mezopotámii došlo v rané době bronzové k velkému rozvoji urbanismu, který sebou nesl celou řadu sociálních a ekonomických změn.¹⁴⁶ Nejednalo se však o zcela univerzální proces, který by probíhal stejně ve všech regionech. Byly vypořádány 3 více či méně podobné modely proměny struktury osídlení a jejich charakteristik v rané době bronzové. Klíčovým faktorem se jeví přírodní podmínky, jejichž různost podporovala odlišné styly života.¹⁴⁷

První model jsme si již podrobně rozebrali na příkladu severní Džazíry. Jedná se o situaci, kdy je osídlení koncentrováno na velkých tellech. Ty jsou často asi 10 až 15 km vzdálené. Jsou centry lokální hierarchie sídlišť a jejich rozloha dosahovala značných rozměrů. Během doby ninivské 5 měla mnohá centra maximálně 20 ha, ale ke konci této

---

¹⁴⁵ Ur 2009, 199-201.

¹⁴⁶ Mühl 2011, 371.

¹⁴⁷ Mühl 2012, 79.

éry došlo ke změně a některá centra se rozrostla až na 100 ha. Vedle tellů totiž vznikla dolní města. Tato nukleace je patrná napříč severní Mezopotámií. Některá lokální centra byla opevněna. Tell Lejlán dosahoval přibližně 90 ha a Kazana Hoyuk asi 100 ha.¹⁴⁸ Dalšími velkými centry byly lokality Tell Mozan, Hamoukar či Tell Brák, které se rozprostíraly na ploše 70 až 120 ha.¹⁴⁹ Pozorován byl také rozptyl střepů způsobený starověkým hnojením polí, podobně jako u Tell al-Hawy.¹⁵⁰

V oblastech s nižším ročním úhrnem dešťových srážek fungoval odlišný model. V Sýrii mezi pohořím Džebel Abd al-Azíz a řekami Balich a Chábúr se od počátku 3. tisíciletí př. Kr. vyskytovala sídliště ve formě velkých kruhových tellů s opevněním (Kranzhugel). Okolní pozemky byly využívány k hospodářství, ale celý systém je charakteristický absencí hierarchie podřízených městeček a vesnic. Určitá míra politické a ekonomické hierarchie sídlišť se přesto postupně rozvinula, což mohlo být způsobeno výměnou produktů těchto převážně pasteveckých společností s komunitami žijícími ve vlhčích částech severní Mezopotámie. Za přispění dalších faktorů (vojenská moc, přísun bohatství, nové náboženské a politické ideologie) nám tím vznikla významná sídliště jako například Tell Chuéra.¹⁵¹

Třetí model struktury osídlení se týká říčních údolí v oblastech se srážkami do 300 mm za rok, což je například region dolního toku Chábúru. Sídliště tam byla rozmístěna kolem vodního toku jako korále. V počátečních stoletích 3. tisíciletí př. Kr. v krajině přibyla celá řada drobných osad. V polovině milénia se však projeví tendence koncentrovat lidské příbytky na menším počtu větších tellů. Předpokládá se, že některé tyto lokality zásobovaly zemědělskými produkty usedlé i kočovné pastevecké skupiny.¹⁵² Podobná situace jako na dolním Chábúru

---

¹⁴⁸ Wilkinson 2000, 237-238.

¹⁴⁹ Ur - Karstgaard - Oates 2011, 10.

¹⁵⁰ Ur - Karstgaard - Oates 2011, 10, Wilkinson 2000, 238-239.

¹⁵¹ Wilkinson 2000, 239-240.

¹⁵² Wilkinson 240.

byla také na Tigridu jižně od Aššuru. V době ninivské 5 tam podél říčního toku byla skupina lokalit v rozestupech 3 až 7 km.¹⁵³

4.2.2.5 Komunikační sítě v rané době bronzové

Samostatnou kapitolou je systém cest užívaný v rané době bronzové. Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, v některých oblastech severní Mezopotámie můžeme sledovat zaniklé cesty, které dnes mají podobu velmi širokých úvozů. Dělíme je na dálkové lineární cesty a lokální radiální systémy jednotlivých lokalit. Přestože je otázka datace komunikací velmi obtížná, ty nejširší cesty spojujeme obvykle právě se sídlišti rané doby bronzové. Zejména výrazné radiální soustavy komunikací vznikly patrně v této době. Sahají často 3 až 5 km daleko od jednotlivých lokalit. Na základě jejich délky jsme s to odhadnout plochu obdělávanou obyvateli daných sídlišť.¹⁵⁴ Systémy cest vznikaly celá staletí, takže je problematické je spojit s jednou konkrétní epochou. Zvláště u dlouhodobě obývaných sídlišť je těžké rozlišit původ jednotlivých částí celé sítě.¹⁵⁵ Některé cesty vznikly již ve 4. tisíciletí př. Kr. a poté se systém komunikací rozrůstal a proměňoval v závislosti na změnách sídelní struktury v době ninivské 5, pozdním 3. tisíciletí a dalších obdobích.¹⁵⁶

Vzájemný vztah sídelních struktur a komunikačních sítí je dvojitý. Na základě logiky můžeme říci, že nejdříve struktura osídlení formovala systém úvozů, ale hned vzápětí asi došlo také k tomu, že vzniklá soustava komunikací ovlivňovala formování a rozvoj nových sídel. Nesmíme však zapomínat také na další faktory jako třeba přírodní podmínky, které měly vliv nejen na vznik a proměny sídelní struktury, ale také na podobu systémů cest. Poloha horských průsmyků a říčních brodů do značné míry udávala, kudy lidé procházeli. V klíčových úsecích se tak

---

¹⁵³ Mühl 2012, 86.

¹⁵⁴ Ur 2009, 193-194.

¹⁵⁵ Mühl 2012, 81.

¹⁵⁶ Wilkinson - Tucker 1995, 48.

setkáváme se svazky cest, které se spojují z důvodu problematického terénu. Blízko takových komunikačních uzlů se vyskytovala sídliště, která pak ze své polohy těžila.¹⁵⁷ Tamní elita mohla svoji moc založit na kontrole obousměrného pohybu některých komodit, čímž měla vliv i na sídlištní areály ve svém zázemí. Sídliště ovládající klíčové body komunikační sítě se nacházela v mírné vzdálenosti od samotného bodu. Za prvé to bylo dáno lepší obranyschopností v případě napadení a snahy ovládnout onen průsmyk či brod, za druhé taková poloha umožňovala mít větší hospodářské zázemí.¹⁵⁸

Míra intenzity, kterou byly lokality napojeny na okolní oblasti pomocí cest nadregionálního významu, ovlivňovala prosperitu dané komunity. Nemusí jít jen o lineární dálkové cesty. Svůj význam měly také komunikace, které spojovaly jednotlivé lokality a táhly se napříč oblastmi. Pevné napojení na síť komunikací podporovalo ekonomický a politický růst regionálních center. Dálková výměna se tím jeví jako jeden z klíčových faktorů při vzniku a rozvoji politických útvarů v severní Mezopotámii během 3. tisíciletí př. Kr. Vzhledem ke zmíněnému faktu, že některá regionální centra se nachází v klíčových bodech dálkových komunikací, které byly určovány přírodními podmínkami, se nelze divit, že významné lokality leží například u brodů přes řeky. Výjimkou přitom není, že jsou dvě osady na březích proti sobě. Pokud napojení center na obchodní trasy přestalo z důvodu jejich odklonění, daná středisková sídliště se změnila ve venkovské osady.¹⁵⁹

4.2.2.6 Úpadek urbanismu

Urbanismus dosáhl svého vrcholu zhruba v polovině 3. tisíciletí př. Kr. Pro akkadské období předpokládáme politickou, tedy mocenskou i ekonomickou, kontrolu nad severní Mezopotámií ze strany jižních dobyvatelů. Přestože patrně spravovali celý systém, nepozorujeme žádné

---

¹⁵⁷ Mühl 2012, 82-83.

¹⁵⁸ Mühl 2012, 87.

¹⁵⁹ Wilkinson 2000, 240-241.

výrazné systémové změny. V době úpadku jejich moci se začaly rozvíjet drobné státy s centry na velkých tellech.¹⁶⁰ V průběhu pozdního 3. tisíciletí došlo v celé severní Mezopotámii k totálnímu, či alespoň částečnému opuštění některých lokalit, zatímco jiné prosperovaly.¹⁶¹ Tento fenomén byl dosud vysvětlován různými způsoby. Podívejme se na některé z nich.

Výzkumy podniknuté na Tell Lejlánu během 80. a 90. let vedly H. Weisse a jeho kolegy k formulování teorie o náhlé změně klimatických podmínek, která vedla k narušení systému, na jehož základě fungovalo osídlení v severní Mezopotámii.¹⁶² Základ této myšlenky spočívá na stratigrafiích několika lokalit. Weiss tvrdí, že kolem roku 2200 př. Kr. nastalo sušší období, snad jako důsledek vulkanických erupcí. Nedostatek dešťových srážek prý způsobil vážné problémy, neboť komunity severní Mezopotámie byly na obilí závislé.¹⁶³ Změny životního stylu spojené s urbanizací vytvořily situaci, kdy města dokázala intenzivně produkovat dostatečné množství potravin. Celý systém však byl citlivý na výpadky pravidelných dešťových srážek.¹⁶⁴ Důsledkem sucha bylo opuštění mnohých lokalit v oblasti Chábúru a Asýrie (Abú Hurajra, Tell Lejlán, Chagar Bazar, Tell Taja, Tepe Gaura a další). Případně byla redukována obydlená plocha (Tell Mozan či Ninive).¹⁶⁵ Právě tyto změny mohly stát za zhroutilím akkadské říše, neboť její ekonomika byla částečně závislá na přísunu některých potravin ze severu. Tyto události vedly také k přesunům Churritů, Gutejců a Amoritů, jež vyústily ve vznik drobných státních útvarů. Určité klimatické výkyvy lze navíc pozorovat také v Egyptě, egejské oblasti, Palestině a údolí Indu. Doba s nestálým klimatem trvala zhruba 200 let.¹⁶⁶ Přestože je tato teorie podepřena mnohými argumenty, lze jí pár věcí vytknout. Donald Matthews

---

¹⁶⁰ Wilkinson 2000, 241.

¹⁶¹ Wilkinson 2000, 245.

¹⁶² Ristvet - Weiss 2000, 94.

¹⁶³ Weiss a kol. 1993, 995.

¹⁶⁴ Ur 2012, 25.

¹⁶⁵ Weiss a kol. 1993, 999.

¹⁶⁶ Weiss a kol. 1993, 1002.

upozorňuje, že některé lokality nebyly opuštěny, ale zničeny. Navíc se tyto události údajně nestaly během krátkého období, ale Tell Brák, Tell Taja či Tepe Gaura zpustly až kolem roku 2000 př. Kr., tedy mnohem později než ostatní. Jiné (Tell Chuéra či Abú Hurajra) mají hiatus v chronologii naopak dříve. Matthews sice souhlasí, že během období III. dynastie z Uru došlo k úpadku osídlení severní Mezopotámie, ale má výhrady ke zjednodušování celého procesu na důsledek klimatické změny. Nesmíme totiž zapomínat na politickou nestabilitu regionu.¹⁶⁷

Urbanizace sice byla procesem relativně univerzálním od Ebly po Ninive, ale deurbanizace již tak neprobíhala. K úpadku měst docházelo v různých regionech severní Mezopotámie s rozdílnou intenzitou a načasováním.¹⁶⁸ Pád urbánních center nám více osvětlí Tell Hamoukar, jedno z asi dvaceti velkých měst pozdního 3. tisíciletí. Hlavní tell s počátky osídlení v raném 4. tisíciletí př. Kr. dosahoval v období největšího urbánního rozkvětu asi 15 ha. Kolem se od poloviny 3. tisíciletí rozprostíralo dolní město o rozloze cca 90 ha a výšce 4 až 5 metrů. Osídlení je tu doloženo ještě pro postakkadské období, kdy měla lokalita jen mezi 27 a 60 ha. Na počátku 2. tisíciletí př. Kr. byl Hamoukar již opuštěný. Jeho zánik byl evidentně rychlý a násilný. Došlo k němu během bojů mezi jednotlivými státy severní Mezopotámie. Zda na pozadí toho všeho stály i klimatické změny, není zcela jasné. Již na počátku následujícího milénia však v jeho okolí bylo několik osad.¹⁶⁹ Násilný pád Tell Hamoukaru nám jasně ukazuje, jak byla sídelní struktura založená na velkých městech křehká a citlivá na sociální a politickou nestabilitu.¹⁷⁰ Tell Lejlán byl opuštěn zhruba o 100 let dříve, než Hamoukar, ale ve stejnou dobu, kdy se osídlení Tell Bráku zmenšilo a koncentrovalo se jen v části tellu. To byla velká změna. Tamní obývaná plocha dosahovala hodnot cca 130 ha již v 5. a 4. tisíciletí př. Kr. To je mnohem více než 70 ha v době

---

¹⁶⁷ Matthews 1997, 54-55.

¹⁶⁸ Ur 2012, 25-26.

¹⁶⁹ Ur 2012, 29.

¹⁷⁰ Ur 2001, 9.

akkadské. Omezení sídelních aktivit pouze na tell bylo tedy částečným opuštěním lokality. Tell Mozan zažil svůj největší městský rozvoj před akkadským obdobím a za vlády sargonovců došlo k redukci na prosté sídlo na tellu bez dolního města. Přestože klimatické změny mohly způsobit zánik či zmenšení některých měst a vesnic, svou úlohu sehrály i další faktory, jako například politická a sociální nestabilita. Jednalo se tedy o komplikovaný a dlouhý proces.¹⁷¹

4.2.3 Raná doba bronzová ve vytyčeném regionu

4.2.3.1 Ninive

Nejvíce informací o lokalitách, jež jsou v centru našeho zájmu, máme o Ninive, které sice nevydalo příliš archeologických pramenů, ale máme zdroje, jež nám dovolují říci něco o postavení Ninive v rámci hierarchie sídlišť v severní Mezopotámii.

Vývoj rozlohy Ninive je podobný vývoji jiných velkých center, liší se však načasováním. V době ninivské 5 se obydlená plocha města nezmenšila, jak tomu bylo u jiných velkých lokalit. Předpokládáme, že byl osídlený celý tell, tedy asi plocha 40 ha. Kromě toho tehdy existovalo také dolní město. Svědčí pro to rozptýl keramiky na sever od Kujundžiku. Jeho velikost je nicméně nejasná. I tak řadíme Ninive mezi velká města severní Mezopotámie. V regionu však byla i větší. Například Tell Taja měla v polovině 3. tisíciletí př. Kr. asi 65 ha hustě osídlené plochy a celkově dosahovala až 155 ha. V akkadském období nastaly v Ninive dvě změny, zmizelo dolní město a byly vztyčeny hradby. Ty se skládaly z kamenného podstavce, na kterém stála obranná zeď z hliněných cihel. Svah před hradbou byl zpevněn kameny. Výraznější známky akkadské přítomnosti chybí. Chytit se můžeme jen o několik století mladší zmínky o tom, že akkadský král Man-ištúšu tam nechal postavit chrám bohyně Išтары. Celkově je však v Ninive pro pozdní 3. tisíciletí velice málo pramenů.¹⁷²

¹⁷¹ Ur 2012, 31-32.

¹⁷² Stronach 1995, 92-94; Matthiae 1999, 34-35.

Hlavním archeologickým nálezem datovatelným do akkadské doby je zmíněná část opevnění. Zdá se, že bychom jej měli interpretovat spíše jako snahu o obranu před akkadskou armádou, než jako opěrný bod vládců z jihu. Zvláštní je, že na rozdíl od Tell Bráku či Aššuru nebyly v Ninive nalezeny žádné destrukční vrstvy. Ninive tedy bylo spíše lokální nezávislé centrum s nadregionálními kontakty¹⁷³

A co nám o Ninive říkají písemné prameny nalezené na jiných lokalitách? Nejsou sice příliš sdílné o proměnách města, ale objasňují nám pozici města v hierarchii sídlišť severní Mezopotámie a vztah Ninive k akkadským a urským panovníkům. Pro akkadské období texty kupodivu mlčí, což by mohlo nasvědčovat nezávislosti města. Pro 21. století př. Kr. již máme několik zajímavých zmínek.

Za vlády III. dynastie urské bylo Ninive nejspíše centrem jednoho z malých churritských států.¹⁷⁴ Dočítáme se o něm příležitostně v písemných pramenech, zejména těch z jihu Mezopotámie. Ninive bylo patrně nějakým způsobem napojeno na urskou říši, ale na rozdíl od Aššuru či města Urbilum (Arbíl), města Ninive a Simánum nemusela platit poplatky "gú-un ma-da".¹⁷⁵ Urský král Šu-Sín však pojal za jednu ze svých manželek také ženu Ti'amat-bašti, sestru Tiš-atala z Ninive. Díky tomuto sňatku se rozšířil kult bohyně Šaušky z Ninive, která je snad churritskou verzí Išтары.¹⁷⁶ Zajímavější je však pro nás samotný Tiš-atal. Jeho churritské jméno máme doloženo ještě ve třech dalších kontextech. Známe ho například jako vládce Urkeše (Tell Mozan). V jednom administrativním textu je uveden jako "muž z Ninive". Byl ve městě Ešnunna na jakési diplomatické návštěvě, aby vyjednával s významným představitelem urské říše.¹⁷⁷ Ve světle těchto informací se Ninive jeví jako jedno z významných center severní Mezopotámie. Je pravděpodobné, že

---

¹⁷³ Westenholz 2004, 8-10.

¹⁷⁴ Wilhelm 1995, 1245.

¹⁷⁵ Steinkeller 1991, 28; Westenholz - Sallaberger 1999, 196-199; Král 2012, 23.

¹⁷⁶ Westenholz 2004, 15.

¹⁷⁷ Whiting 1976, 174-178.

kvůli migrační vlně Churritů bylo Ninive poněkud mimo kontrolu akkadských a urských panovníků. Znamenalo to však i odříznutí od starých dálkových obchodních tras, které byly tak významné v nastávajícím staroasyrském období.¹⁷⁸

4.2.3.2 Tepe Gaura

Po určité době byla znovu osídlena Tepe Gaura. Výkopci identifikovali malovanou ninivskou keramiku ve vrstvách VIII A, VII a VI. Poslední dvě zmíněné fáze však obsahovaly také pozdější keramiku akkadského období. Absence fáze pouze s rytou keramikou je snad způsobena dočasným opuštěním lokality.¹⁷⁹ Stavby vrstvy VII byly poškozeny stavebními činnostmi fáze VI, která je snad z počátku akkadského období. Tepe Gaura byla patrně jednou z mnoha obchodních stanic, které zajišťovaly akkadské říši přísun kovů. Oproti 4. tisíciletí př. Kr. však byla spíše opevněnou zemědělskou osadou se sekundárním strategickým významem, než klíčovým hráčem dálkového obchodu. Vrstvy V a IV datujeme do doby III. dynastie z Uru. Mezi hlavní nálezy patří opevněná skladiště. Raná doba bronzová byla pro Tepe Gauru velmi neklidnou dobou. Vrstvy VIII, VI, V a IV byly zničeny ohněm.¹⁸⁰

4.2.3.3 Tepe Čenči

Lokalita Tepe Čenči byla v době ninivské 5 drobným venkovským sídlištním areálem zastíněným nedalekou Tepe Gaurou, která těžila z pozice u horského průsmyku na dálkové cestě. Ve 2. polovině 3. tisíciletí př. Kr. se však cosi změnilo a Tepe Čenči získalo na významu. Zhruba v době akkadské tam vznikla jakási masivní terasa. Osídlená plocha dosáhla svého maxima, tedy asi 2 ha. Tepe Gaura tehdy dosahovala pouze asi 1 ha. Tato změna mohla mít několik možných vysvětlení. Jedním z nich je například růst vlivu nějakého městského centra v okolí,

---

¹⁷⁸ Westelnholz 2004, 11.

¹⁷⁹ Roaf - Killick 1987, 202, 215.

¹⁸⁰ Rothman 1997, 185.

například Ninive. Tepe Čenči mohlo být snad jakousi předsunutou pevností. Pokud byly jedním centrem ovládané oblasti severně i jižně od hřebenů Džebel Bašiq a Džebel Maqlúb, byl by to důvod pro ztrátu významu průsmyku, jež ovládala Tepe Gaura.¹⁸¹

4.2.3.4 Tell Billa a Nimrúd

Ve 3. tisíciletí př. Kr. mají své počátky také dvě lokality významné v pozdějších staletích. Malovaná keramika ninivská 5 byla objevena v nejhlubší vrstvě lokality Tell Billa (vrstva 7), v další fázi byla pozorován výskyt pozdější ninivské ryté keramiky.¹⁸² Spolu s ní byly rozpoznány i některé artefakty pocházející z následujících staletí, zejména doby akkadské. Tell Billa je z pozdějších písemných pramenů známá jako město Šibaniba.¹⁸³ Existuje teorie, že Tell Billu lze ztotožnit s akkadským toponymem Asimánium a Simánium v pramenech III. dynastie z Uru. V 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr. se pak setkáváme se jménem Šibanum, které někteří vědci spojují se středoasyrským Šibanibe, tedy novoasyrským Šibaniba. Nespíše však šlo o pouhou shodu jmen a zmíněná raná toponyma se nevztahují k Tell Bille, ale k jiné lokalitě více na severu.¹⁸⁴ Pro nás jsou tyto filologicko-geografické úvahy zajímavé, protože vládci III. dynastie urské se ve svých nápisech zmiňují o dobytí země Simánium a diplomatických vztazích s tímto městem.¹⁸⁵ Svědčí to o významnosti daného místa.

Pozdější asyrská metropole Kalach (dnešní Nimrúd) byla v raném 3. tisíciletí př. Kr. pouhou vesnicí.¹⁸⁶ Nejstarší stopy tamního osídlení nicméně spadají snad až do doby haláfské a obejdské.¹⁸⁷

---

¹⁸¹ Algaze 1989, 9-15.

¹⁸² Roaf 1984, 150; Roaf - Killick 1987, 202.

¹⁸³ Roaf - Killick 1987, 214.

¹⁸⁴ Westenholz 2004, 10.

¹⁸⁵ Frayne 1997, 287, 296-300; Král 2012, 19.

¹⁸⁶ Oguchi 1997, 206.

¹⁸⁷ Prosecký a kol. 1999, 167.

4.3 Staroasyrské a středoasyrské období

4.3.1 Nástin historického vývoje

Celé 2. tisíciletí př. Kr. můžeme rozdělit na střední a pozdní dobu bronzovou. Mezníkem obou epoch je přibližně polovina milénia. Obdobné časové vymezení má také staroasyrské a středoasyrské období. Druhá zmíněná éra je však poznamenána nástupem rané doby železné.¹⁸⁸ Podívejme se nejdříve na 1. polovinu 2. tisíciletí př. Kr.

Staroasyrské období se zhruba časově překrývá s výskytem tzv. chábúrského zboží. Jeho výskyt je nejspíše nějakým způsobem vázán na Asýrii. Po keramice pozdního 3. tisíciletí se setkáváme se zvláštním stylem výroby a zdobení keramiky, jež je typický pro severovýchodní Sýrii a severní Irák. Vrchol chábúrského zboží byl za vlády Šamší-Adada I. (1813-1781 př. Kr.), který z Asýrie poprvé vytvořil teritoriálně významný stát. Rozšíření dané keramiky do okolních regionů nicméně bylo vázáno spíše na ekonomické vazby než na politický vliv. Ve své pozdní fázi se chábúrské zboží časově překrývá s výskytem keramiky označené dle lokality Nuzi. Tato éra je již spojována s říší Mitanni, tj. dobou kolem poloviny 2. tisíciletí př. Kr.¹⁸⁹

Staroasyrské období je dobou velkého rozvoje asyrského písemnictví. Máme doloženou celou řadu vládců a jejich počinů. Téměř vše se však týká Aššuru, který byl jen jedním z malých států severní Mezopotámie. Jeho bohatství pocházelo z dálkového obchodu. Doloženy jsou kontakty nejen s Anatólií, ale rovněž s Babylónií.¹⁹⁰ Významnou geopolitickou změnou byla vláda Šamší-Adada I., který byl původem Amorita ze středního Eufratu, ale podmanil si město Ekallátum nedaleko Aššuru a poté ve spolupráci s některými spojenci postupně celou severní Mezopotámii včetně Ninive, Arbely (dnešní Arbíl), Nuzi (u Kirkúku) a Mari

¹⁸⁸ Ur - Osborne v tisku, 6.

¹⁸⁹ Wilkinson - Tucker 1995, 53, 59; Oguchi 1997, 195-198.

¹⁹⁰ Pečírková 2000, 17-19

na Eufratu. Tato velká říše však nepřežila svého zakladatele. Následující staletí byla plná politické nestability, což se projevilo rapidním úbytkem písemných pramenů a tedy jakousi dobou temna. Do dění v severní Mezopotámii patrně zasahovali Churrité sídlící především v oblasti Chábúru. To se projevilo zejména kolem poloviny 2. tisíciletí př. Kr., kdy se tam zformovala říše Mitanni, jejíž vliv na dění v Asýrii máme zdokumentovaný.¹⁹¹

Středoasyrské období znamenalo v historickém vývoji Asýrie významnou změnu. Zatímco po většinu staroasyrské doby žil Aššur z dálkového obchodu a severní Mezopotámie byla rozdělena mezi několik městských států, ve středoasyrském období se setkáváme s počátky asyrského imperialismu. Na počátku 15. století př. Kr. sice byla Asýrie pod vlivem říše Mitanni, ale během sta let se vládci Aššuru dokázali osamostatnit a dokonce zasahovali do vztahů velkých říší Předního východu (Babylónie, Egypt, chetitský stát, Mitanni). Aššur-uballit I. (1365-1330 př. Kr.) byl již zcela nezávislý vládce, který dokonce zahájil územní expanzi. Jeho nástupci ve výbojích pokračovali. Hranice Asýrie se velmi často měnily, ale jádro zůstávalo stejné - oblast mezi Aššurem, Kalachem a Ninive. Vrcholem středoasyrské epochy je 13. století př. Kr., kdy vládli tři významní panovníci. Adad-nárarí I. (1307-1275 př. Kr.) ovládal již horské oblasti na východě a západní pláň až po řeku Eufrat. Salmanassar I. (1274-1245 př. Kr.) pronikal na severu až na území dnešní Arménie, přičemž došlo k deportacím¹⁹² tamních obyvatel do

---

¹⁹¹ Pečírková 2000, 36-38.

¹⁹² Na zprávy o deportacích obyvatel z dobytých území existují dva protichůdné názory. Ten první považuje masové přesídlování obyvatelstva za běžnou metodu imperialismu na starověkém Blízkém východě, zvláště v Asýrii. Nemělo jít přitom pouze o trest a oslabení vzpurných oblastí. Cílem bylo také posílení ekonomiky v určitých regionech pomocí přesunu rolníků či řemeslníků. V neposlední řadě měly deportace také pozitivní vliv na vytváření silnějšího asyrského národa, neboť přesídlené obyvatelstvo z různých oblastí bylo začleněno mezi ostatní Asyřany. Došlo tím k jakési asyrianizaci. (Prosecký a kol. 1999, 70-71) Druhý názor na deportace se zakládá na nedůvěře v pravdivost údajů v královských nápisech, které jsou hlavním zdrojem informací o jednotlivých transferech obyvatelstva. Skeptický přístup k deportacím má jistě svá logická odůvodnění, ale v této práci je zastáván převážně první

samotné Asýrie. Výboje probíhaly také proti zbytku říše Mitanni, odkud bylo deportováno přes 14 tisíc obyvatel, zvláště zemědělců a řemeslníků. Tyto přesuny podpořily asyrské hospodářství. Vzrůstající moci Asýrie si byli dobře vědomí Chetité, kteří svému vazalskému státu Amurru v Sýrii zakázali obchodovat s Asyřany. Tukultí-Ninurta I. (1244-1208 př. Kr.) pokračoval v politice svých předchůdců. Vydrancoval dokonce Babylón. Mezi jeho hlavní počiny patří také vybudování nového královského sídla nedaleko Aššuru (viz níže). V následujících staletích vládlo několik panovníků, mezi nimiž vynikal pouze Tiglatpileasar I. (1114-1076 př. Kr.). Jeho vláda byla dobou velké prosperity, ale vojenská tažení už byla spíše než snahou o teritoriální expanzi odrážením nájezdů, které byly vyvolány pohyby tzv. mořských národů. I tak ale Tiglatpileasar dosáhl značných úspěchů a dostal se až ke břehům Středozemního moře. V následujících desetiletích se však Asýrie potýkala s politickou nestabilitou a nezvládala nájezdy Aramejců, což znamenalo ztrátu většiny území. V dobách největší krize ovládali vládci Aššuru pouze jádro svého státu, tedy území mezi Aššurem, Ninive a Kalachem.¹⁹³

4.3.2 Staroasyrské a středoasyrské období v severní Mezopotámii

4.3.2.1 Staroasyrské a středoasyrské období v severní Džazíře

V severní Džazíře pozorujeme značnou návaznost mezi ranou a střední dobou bronzovou. Keramika pozdního 3. tisíciletí byla produkována i na počátku dalšího milénia. Plynule na ni navázalo chábúrské zboží, které se vyskytovalo nejvíce v době 1900-1600 př. Kr. Kontinuita se projevila také ve vývoji osídlení. Ve střední době bronzové bylo osídleno 31% osad z pozdního 3. tisíciletí. Předchozí přechod jednotlivých období přežilo jen 25% sídel. Rozloha Tell al-Hawy mohla

---

uvedený názor. Předpokládáme, že asyrští panovníci svými rozhodnutími opravdu měnili množství obyvatel v určitých regionech, což se promítalo také do struktury osídlení.

¹⁹³ Pečirková 2000, 38-49.

dosahovat až 66 ha a 3 sekundární centra měla 10, 18 a 19 ha. Oproti předchozímu období přibylo Tell al-Hawě několik satelitů, což představuje určitý návrat do dob keramiky ninivské 5. Osídlení již nebylo tak nukleováno jako v pozdním 3. tisíciletí. Kolem center však přetrvávala vysoká intenzita obdělávání pozemků, neboť na polích je stále poměrně vysoké množství keramiky, která se tam dostala při hnojení. Některé lokality dosáhly svého maxima, za což snad mohly stimuly z dálkového obchodu mezi Aššurem a Anatólií. Význam dálkových cest se projevuje také vyšší koncentrací sídel v jejich blízkosti.¹⁹⁴ Mezi dvěma hlavními komunikacemi, jež vedou napříč severní Džazírou, vznikl neobydlený pás krajiny široký 6 až 8 km.¹⁹⁵

V 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr. ovládali severní Džazíru Churitté, v polovině milénia byla pod kontrolou říše Mitanni, ale kolem roku 1300 př. Kr. se stala asyrským územím. V obdobích krize asyrského státu, například po roce 1200 př. Kr., nad ní Asyřané ztratili kontrolu, stejně jako nad většinou území západně od Tigridu. Keramický i sídelní vývoj v rozmezí let 1800 až 1400 př. Kr. lze charakterizovat jako dobu značné kontinuity. Středoasyrské období se sice vyznačovalo značným úpadkem osídlení, kdy se počet sídlišť snížil ze 43 (doba chábúrského zboží) na 28 (středoasyrské období), ale kontinuita sídel dosahovala nebývalých 47%. Za poklesem hustoty osídlení nicméně může stát také problém nedostatečného rozpoznání středoasyrské keramiky. Rozloha Tell al-Hawy se patrně snížila na 15 ha, což je úroveň doby obejdské. Sekundární centrum Kharaba se zmenšilo z 18 na 4 ha. Spolu s rozlohou některých osad se snížila také intenzita obdělávání pozemků, neboť máme jen zřídka doloženo hnojení. Neobydlený pás krajiny mezi hlavními dálkovými cestami zůstal. Celé 2. tisíciletí př. Kr. se tak neslo ve znamení kontinuity, ale také značného úpadku měst.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ Wilkinson - Tucker 1995, 53-57.

¹⁹⁵ Wilkinson 1990, 57.

¹⁹⁶ Wilkinson - Tucker 1995, 58-62.

4.3.2.2 Staroasyrské a středoasyrské období v okolí Arbílu

Na počátku 2. tisíciletí př. Kr. byly pláne kolem Arbílu politicky sjednoceny vládci města Qabra, které se snad nachází v místě dnes zvaném Kurd Qaburstan. Jedná se o pozůstatky opevněného města o ploše cca 105 ha. Kolem malého tellu se rozprostírá 42 ha rozsáhlá oblast s výraznými stopami osídlení v minulosti. Část opevněného prostoru nejspíš nebyla příliš osídlená. Uvnitř města se patrně nacházel kanál, což je jev tehdy běžný v jižní Mezopotámii. Tell má výšku asi 17 m a dolní město 2-4 m. Počátky tamního osídlení sahají do raného 3. tisíciletí př. Kr., ale toponymum Qabra známe jen ze staroasyrských textů.¹⁹⁷

Z písemných pramenů víme, že si Šamší-Adad I. toto město i okolní oblasti podmanil při svých taženích. Projekt EPAS dosud prozkoumal jen část vytyčené oblasti, ale zatím se jeho výsledky hodně podobají závěrům výzkumů v okolních oblastech. V okolí říčky Šivasor bylo zdokumentováno osídlení spíše venkovského charakteru. Hustota osídlení ve vytyčeném sektoru krajiny je 0,11 lokality/km², což je obdobná hodnota jako v okolí Tell al-Hawy, Tell Hamoukaru či Tell Lejlánu. Plocha vesnic je spíše nízká. Všech 17 prozkoumaných osad má dohromady rozlohu jen necelých 50 ha, přičemž dvě největší z nich mají 10 a 7 ha.¹⁹⁸

Pozdní doba bronzová znamenala pouze mírný růst hustoty osídlení. Ve vytyčeném sektoru zůstalo 11 starých vesnic a k nim přibylo 12 nových, takže jich bylo 23. Vzrostla také průměrná rozloha z 3 na 3,5 ha. Změnou oproti střední době bronzové je výskyt několika lokalit dále od vodních toků, tedy v oblasti meziříččí. Při výzkumu nebylo rozlišováno mezi vesnicemi z doby říše Mitanni a z éry středoasyrské říše.¹⁹⁹ Kromě Arbílu bylo významným městem Kilizu, dnešní Qasr Šemamok. Tato 50 ha rozsáhlá lokalita byla centrem stejnojmenné asyrské provincie. Kromě

¹⁹⁷ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 99-100.

¹⁹⁸ Ur - Osborne v tisku, 6

¹⁹⁹ Ur - Osborne v tisku, 6-7.

tellu a opevněného dolního města náležela ke Kilizu ještě výrobní zóna za hradbami, která mohla mít až 30 ha a sloužila snad pro pálení cihel.²⁰⁰

4.3.2.3 Staroasyrské a středoasyrské období v údolí Tigridu

V údolí Tigridu a východních pláních došlo ve střední době bronzové k úpadku až 40% sídel. Týkalo se to především menších osad, zatímco centra jako Aššur, Tell Aqra či Arrapcha zůstala zachována. Za úbytkem sídel můžeme hledat patrně delší období sucha. Za Šamši-Adada I. se navíc část populace patrně před válkou uchýlila do hor na východě.²⁰¹

Středoasyrské období bylo ve znamení obnovy regionu po úpadku v době vlády Mitanni. Asyrští vládci investovali do stavebních projektů z nichž největším byla stavba nového politického centra. Tukultí-Ninurta I. si nechal vystavět město Kár-Tukultí-Ninurta. Součástí projektu bylo také vybudování zavlažovacího kanálu, který umožnil intenzivnější hospodářskou produkci, což způsobilo hustější osídlení daných oblastí. Pozdní doba bronzová tak pro středoasyrský stát znamenala období hospodářských a socio-politických změn.²⁰² Hlavní změnou bylo právě vybudování nové metropole. Zatímco Aššur měl rozlohu jen asi 70 ha, město Kár-Tukultí-Ninurta bylo mnohem větší. Dříve se sice uvádělo, že město mělo asi 62 ha, pozdější výzkum ale ukázal, že osídlená plocha dosahovala hodnot až 240 ha. Město stálo jen asi 3 km severně od Aššuru, na protějším břehu Tigridu. Kanál, který městem procházel, začínal přibližně 40 km proti proudu řeky. Jiný kanál, jehož dataci bohužel nelze stanovit, míří také směrem do oblasti Kár-Tukultí-Ninurty. Prochází přes mahmúrskou pláň, neboť vodu čerpá z Malého Zábu, asi 50 km od jeho soutoku s Tigridem. Dle nápisů Tukultí-Ninurty I. bylo účelem kanálu

---

²⁰⁰ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 100-101.

²⁰¹ Mühl 2012, 88.

²⁰² Mühl 2012, 89.

proměnit stepi a neobdělávané pozemky kolem nového města v úrodná pole zajišťující hojnost.²⁰³

4.3.2.4 Dálkové cesty ve staroasyrské a středoasyrské období

Dálkové cesty hrály svoji úlohu při formování struktury osídlení již od pravěku. Pro 2. tisíciletí př. Kr. máme mnohem více pramenů pro studium tras využívaných pro dálkový obchod. Mezi klínopisnými texty nalezneme i několik zajímavých seznamů toponym, jakýchsi slovních map či itinerářů cest.²⁰⁴ Až do doby Sargona Akkadského sahá text zvaný Sargonův zeměpis, který je výčtem oblastí, jejich hranic a obyvatel.²⁰⁵ Pro nás jsou však přínosnější pozdější asyrské texty. Staroasyrští obchodníci se z Aššuru vydávali přímo do oblasti Chábúru a pak dále na severozápad do Káneše v Anatólii. Vyhnuli se tak Ninive tím, že prošli přes pláně západně od Tigridu a hřebeny Džebel Sindžáru obešli buď ze severu, nebo dokonce i z jihu. Vystavovali se tak sice nebezpečí přepadení, ale patrně bylo jednodušší se domluvit s kočovným obyvatelstvem širokých plání, než s lidmi usedlými ve městech u řek. Obdobnou situaci máme totiž doloženou z 18. století n. l.²⁰⁶

Do staroasyrské doby patří itinerář cesty z Larsy v jižní Mezopotámii do Emaru, města na Eufratu v Sýrii. V textu je popsána cesta, která vede přes oblast našeho zájmu (Příloha 4.3). Při cestě do Emaru se šlo přes Aššur, Ekallátum, Binanu, podél vádí Qasab do Saqa, Zalipa, Apqum, Kiškiš a pak dále do oblasti Chábúru. Zpáteční cesta byla mírně odlišná. Z Apqum se sice pokračovalo do Zalipa, ale potom se pokračovalo podél Tigridu do Adu, Kamilchu a pak dále do města Ekallátum.²⁰⁷ Jednotlivé stanice byly od sebe vzdálené obvykle jeden den cesty, tedy zhruba 30 km. Binanu a Saqa byly nejspíše jen prostými

---

²⁰³ Bagg 2000, 307-311.

²⁰⁴ Hallo 1964, 62.

²⁰⁵ Horowitz 1998, 75.

²⁰⁶ Oates 1968, 35-36.

²⁰⁷ Hallo 1964, 65, 71; Ziegler 2002, 235.

odpočívadly na cestě karavan, pro něž se na Blízkém východě vžilo označení karanseraj. Nacházela se nejspíše v otevřené krajině západně od Tigridu. Zalipa, někdy psáno jako Sanipa, mohlo ležet někde u Tigridu, den cesty od města Aqum, dnešního Abú Maria.²⁰⁸ Logičtější by však bylo ho hledat ho spíše jižně od Aqum.²⁰⁹ Zpáteční cesta přes Adu směřovala nejspíše do oblasti kolem Ninive, protože z tabulek z Tell Billy známe toponymum Adiu.²¹⁰ Toto sídliště existovalo minimálně do novoasyrského období, kdy je zmíněno mezi městy rebelujícími proti Šamší-Adadovi V.²¹¹ Kamilchu je pouze jiná varianta jména Kalchu/Kalach.²¹²

Itineráře dálkových cest máme doloženy také ze středoasyrského období, kdy už byla Asýrie ustálenou říší. Komunikace s provinciemi byla důležitá kvůli správě státu, pohybu zboží a informací, vybírání dávek a přesunu vojsk. Dochovaly se nám klínopisné texty, které už ale nejsou prostými popisy trasy, ale spíše instrukcemi na cestu. Z Aššuru vedla jedna cesta na západ přes dolní tok Chábúru až k řece Balích. Drobných změn se dočkala trasa vedoucí na severozápad, neboť byla mírně odkloněna. Cestovalo se sice přes město Aqum, ale trasa vedla přes Tell al-Rimah, významné asyrské město, které je jižně od Aqum. Bylo tedy nutné jít více otevřenou krajinou. Jedna dálková cesta vedla z Ninive směrem na jih do Aššuru a nové metropole Kár-Tukultí-Ninurta. Procházelo se podél Tigridu přes Dunnu-ša-már-šarri, Kalach a Ša-Sín-rabbi.²¹³

---

²⁰⁸ Hallo 1964, 72-73.

²⁰⁹ Reade 1968, 237.

²¹⁰ Hallo 1964, 83; Mühl 2013, 199.

²¹¹ Mühl 2013, 199.

²¹² Ziegler 2002, 270.

²¹³ Faist 2006, 147-149.

4.3.3 Vývoj osídlení ve vytyčeném regionu

4.3.3.1 Ninive

Na počátku 2. tisíciletí př. Kr. stálo Ninive mimo aktuální dálkové cesty, což způsobilo jeho úpadek. Osídlená plocha se snížila a část pahorku Kujundžik byla patrně nevyužívaná. Celkově máme velmi málo pramenů. Víme však, že Ninive nepodléhalo moci aššurských panovníků. To se změnilo za vlády Šamší-Adada I., vládce Aššuru a města Ekallátum. Díky dochovaným dopisům máme k dispozici zprávy o dobývání Ninive, které tehdy spadalo do sféry vlivu státu zvaného Nurrugum.²¹⁴ Jeho politickým centrem bylo město téhož jména. Ninive však mělo náboženský význam. Koncept státu s jedním politickým a jedním kultickým centrem byl v severní Mezopotámii celkem běžný. Podobné dvojice jako Nurrugum a Ninive představovala také města Ekallátum a Aššur či Qabra a Arbela. Centrem s politickou i kultovní funkcí zároveň bylo například město Arrapcha.²¹⁵ Kde přesně se město Nurrugum nacházelo, není zcela jasné. Jednou z možností je místo dnešního Mosulu.²¹⁶ Některé indicie však naznačují, že bychom měli hledat někde severně od Ninive u břehů Tigridu. Nurrugum je hledáno spíše na západní straně řeky, ale prý byla jeho část také na východ od Tigridu.²¹⁷ Vyplývá to z dopisů, které si psal Šamší-Adad I. se svými generály, syny a spojenci. Obyvatelé města se před obléháním údajně přesunuli na druhý břeh. Dobývání státu Nurrugum však byl dlouhý proces. Nejsou zcela jasné hranice daného státního útvaru, ale patrně tam patřilo město Apqum, které leželo 50 km západně od Ninive. Jihovýchodní hranicí mohl být Velký Záb. Šamší-Adad I. použil jako základnu pro své vojenské akce na severu město Busu, jež leželo někde u vádí Qasab jihozápadně od Mosulu. Zatímco Ninive podlehl obléhání během několika týdnů, město Nurrugum se dokázalo bránit téměř rok.

²¹⁴ Stronach 1994, 94-95.

²¹⁵ Ziegler 2004, 21.

²¹⁶ Reade 2000, 396; Ziegler 2004, 21.

²¹⁷ Oates 1968, 39.

Poté padlo. Šamší-Adad I. z něj však udělal centrum severní provincie, do níž spadala města Apqum, Zanipa a samozřejmě Ninive, jehož pozice v hierarchii osídlení byla nejspíš vysoká. Šamší-Adad I. tam nechal obnovit hlavní svatyni patřící bohyni Ištar. Když dovážel cenné dřevo ze syrské Qatny, aby mohlo být spáleno v rámci vonných obětí, byla jedna třetina určena pro chrám v Ekallátum, druhá třetina pro chrám v novém politickém centru Šubat-Enlil a zbylá třetina právě pro Ninive.²¹⁸ Svědčí to o významu, který tehdy Ninive mělo. Naše znalosti o podobě tehdejšího města jsou bohužel dosti limitované, neboť při pozdějších přestavbách došlo ke značné destrukci kulturních vrstev z 2. tisíciletí př. Kr.²¹⁹

Z doby po rozpadu státu Šamší-Adada I. až do vzniku středoasyrské říše nemáme o Ninive prakticky žádné informace. Jedinou výjimku představuje zpráva, že vládce Mitanni, který na počátku 14. století př. Kr. ovládal Ninive a přilehlé oblasti, poslal egyptskému faraonovi sošku bohyně Ištar z Ninive. Svědčí to opět o kultovním významu tamního chrámu, potažmo celého města. K výrazné změně došlo již za vlády asyrského vládce Aššur-uballita I. (1365-1330 př. Kr.), který v Ninive začal stavět budovy sloužící asyrskému královskému dvoru. Pozornost byla věnována samozřejmě také Ištarině chrámu. Pro nás jsou však zajímavější nově vzniklé královské paláce, které tam byly postaveny za Salmanasara I. (1274-1245 př. Kr.) a jeho nástupců. V pozdním 2. tisíciletí př. Kr. se v rozvíjejícím Ninive opět setkáváme s existencí dolního města.

Tiglatpilesar I. (1114-1076 př. Kr.) se dle svých nálezů také věnoval stavební činnosti v Ninive. Údajně opravil zchátralé hradby, dostavěl jeden palác a nechal vybudovat zahrady. Ty zavlažoval kanál, který čerpal vodu z Chosru. Voda, která nebyla v zahradách potřeba, byla využívána pro zavlažování plání v okolí města.²²⁰

---

²¹⁸ Ziegler 2004, 21-26.

²¹⁹ Stronach 1994, 95.

²²⁰ Grayson 1991, 54-55/A.0.87.10.

4.3.3.2 Tell Billa

Při vykopávkách bylo na Tell Billa objeveno větší množství keramiky z doby nadvlády Churritů (vrstva III),²²¹ ale o pozici tohoto sídliště v hierarchii osídlení 1. poloviny 2. tisíciletí jsou více vypovídající písemné prameny. Šamší-Adad I. při svých vojenských taženích proti státu Nurrugum obléhal a podmanil si také město Šibanum, tedy Tell Billu.²²² Jednalo se tedy patrně o významné regionální centrum. Ze středoasyrského období se nám z Tell Billa dochovaly klínopisné texty, především hospodářského, právního a správního charakteru. Pro nás je však důležitější zjištění, že toto sídliště nazývané Šibaniba bylo centrem provincie.²²³

4.3.3.3 Tepe Gaura a Nimrúd

Tepe Gaura v 1. polovině 2. tisíciletí př. Kr. mizí ze scény. Z vrstev III-I je patrné, že se jednalo pouze o větší usedlost či velkostatek.²²⁴ Nimrúd, tedy Kalach, se naopak stal významným sídlem, o kterém se dočítáme i v královských nápisech. Jak již bylo zmíněno, ve staroasyrském období se osídlení pahorku Nimrúd nazývalo Kamilchu či Kawalchu. Víme pouze, že se jednalo místo, kde se zastavovali obchodníci jdoucí ze Sýrie.²²⁵ Ve středoasyrském období získal Kalach na významu, neboť ho Salmanassar I. nechal přestavět na město.²²⁶ Stalo se centrem jedné provincie.²²⁷ Po vzpouře v Babylónii nechal Tukultí-Ninurta I. do Kalachu přesídlit část Babylóňanů.²²⁸

---

²²¹ Finkelstein 1953, 114.

²²² Ziegler 2004, 23.

²²³ Finkelstein 1953, 116, 119; Radner 2006, 66.

²²⁴ Rothmann 1997, 185.

²²⁵ Ziegler 2002, 270.

²²⁶ Prosecký a kol. 1999, 167.

²²⁷ Radner 2006, 46.

²²⁸ Prosecký a kol. 1999, 389.

4.3.3.4 Abú Maria

Přestože lokalita Abú Maria byla osídlena nejspíš dlouhodobě od pravěku po islámské období,²²⁹ stojí často poněkud v pozadí. Během 2. tisíciletí př. Kr. se projevil její význam. Za prvé, byla součástí systému dálkových tras z Aššuru do oblasti Chábúru a dále na západ, o čemž svědčí itineráře ze staroasyrského období. Nalezneme ji tam pod jménem Apqum/Apku.²³⁰ Za druhé, toto toponymum se vyskytuje také v textech z doby Šamší-Adada I. Město Apqum bylo nejspíše součástí státu Nurrugum a po jeho dobytí náleželo do stejnojmenné provincie.²³¹ Další zmínkou, která nám osvětlí pozici města Apqum, je nápis Aššur-reša-išihho I. (1132-1115 př. Kr.). Tento středoasyrský panovník v Apqum nechal postavit palác, snad jako snahu o posílení pozic Asyřanů před nájezdy nepřátel.²³²

4.3.4 Změny spojené se vznikem asyrské říše

Asýrie ve 2. tisíciletí př. Kr. prošla četnými změnami. V mnohých oblastech sice pozorujeme zjevný úpadek osídlení, ale ve středoasyrském období byla většina severní Mezopotámie mocensky ovládána právě Asýrií. I přes snahy o politické sjednocení Šamší-Adadem I. došlo k vytvoření a ustálení říše až ve 14. století př. Kr. Proměna z periferie na centrum byla složitým procesem. Nešlo pouze o záležitosti správy jednotlivých území. Úspěšné válečné výpravy byly zdrojem bohatství, které putovalo do jádra říše. Významným hospodářským stimulem bylo jistě i získání četných provincií, zejména v Sýrii. Asýrie tak disponovala mnohem většími zdroji než v dobách, kdy se skládala jen z oblastí kolem Aššuru a plání podél Tigridu.

---

²²⁹ Lloyd 1938, 135.

²³⁰ Hallo 1964, 73; Wilkinson - Tucker 1995, 55; Ziegler 2002, 235.

²³¹ Oates 1968, 31; Ziegler 2004, 25.

²³² Grayson 1987, 319; Wilkinson - Tucker 1995, 58.

Co se týče správního dělení, již Šamší-Adad I. využíval organizační strukturu dobytých území a severní provincii tvořilo bývalé panství ovládané městem Nurrugum. Středoasyrští panovníci patrně postupovali podobně. Důležitými centry severní části jádra Asýrie bylo nejen Ninive, ale také Kalach a Šibaniba. Tato tři města se však nacházejí východně od Tigridu. Západní oblasti byly spravovány dvěma sídly. Severnější část byla kolem Apqum, jižnější se rozprostírala západně od soutoku Tigridu a Velkého Zábu (Příloha 4.4).²³³ Zhruba v těch místech se nejspíše nacházelo město Isána, které dle textů bylo ve středoasyrském i novoasyrském období centrem provincie.²³⁴ Určité nejasnosti panují nad provincií Chalachchu, kterou máme doloženou ze středoasyrských textů. Nejspíše se rozkládala na místě pozdější provincie s centrem v Dúr-Šarrukénu. V novoasyrských textech je toponymum Chalachchu také doloženo, ale ne coby provincie. Je možné, že tehdy byla tato oblast připojena k ninivské provincii a až po založení Dúr-Šarrukénu došlo k jejímu opětovnému oddělení.²³⁵ Město Chalachchu bylo v minulosti ztotožňováno s lokalitou Tell Abbasija, která leží u říčky Chosr asi 8 km severovýchodně od Ninive. Někteří badatelé hledali dané město o něco dále, dokonce až v oblasti severně od hřebenů Džebel Bášiq a Džebel Maqlúb. Jedním z našich hlavních vodítek je fakt, že v provincii Chalachchu ležela vesnice Buruqu, jejíž část koupil palácový písař pro svůj dům v Dúr-Šarrukénu.²³⁶ Důležité je také to, že nejsevernější brána východní strany Sinacheribova opevnění Ninive nese název - Brána země Chalachchu. Jejím příviskem bylo také "Přinášející produkty z hor", což svědčí o tom, že tamtudy vedla cesta do podhůří Zagru.²³⁷

Některé drobné osady si uchovaly svůj charakter po celá staletí. V říši Mitanni byly součástí venkovské krajiny soukromé opevněné velkostatky nazývané dimtu. Ve středoasyrských textech jsou označovány

---

²³³ Postgate 1995, 14.

²³⁴ Postgate 1976-1980, 173; Radner 2006, 46.

²³⁵ Radner 2006, 54.

²³⁶ Postgate 1985, 97.

²³⁷ Reade 1978, 52-53.

dunnu. Vládce Aššuru část takových usedlostí svěřil do užívání některým významným hodnostářům jako odměnu za jejich služby. Sídliště typu dunnu známe nejen z písemných pramenů, ale několik jich bylo také prozkoumáno archeology. Vyskytovala se například v okolí města Arrapcha či řek Bálíchu, Chábúru a horního Tigridu. V některých případech byly osady osídleny kontinuálně od střední doby bronzové, přes období říše Mitanni až po ranou dobu železnou na konci středoasyrského období. Zakladatelé asyrského impéria se snažili napojit jádro svého státu na již existující struktury v sousedních oblastech a vše propojit nově vzniklou centrální administrativou. Vojenskému dobývání předcházelo ekonomické pronikání do daných regionů, zvláště prostřednictvím obchodu. Již Aššur-uballit I. připojil pod vládu Aššuru oblasti kolem měst Ninive, Kalach a Arbela, které představovaly obilnici jádra Asýrie. Poté bylo možné pokračovat ve výbojích dále, zvláště na západ. Salmanassar I. podnikl reorganizaci správy říše a jejího členění na provincie. Inicioval několik stavebních projektů, například v Ninive, Arbele, Kalachu, Tarbisu (severně od Ninive) či městu Isána. Jádro Asýrie prožívalo období rozkvětu, zatímco některé západní provincie procházely obdobím transformace a přesídlování. I v provinciích však došlo na stavební projekty. Během hlavního rozkvětu středoasyrského impéria ve 13. století př. Kr. dali vládci Aššuru popud k rozvoji některých měst, například významného provinčního centra Dúr-Katlimmu na dolním toku Chábúru. V novoasyrském období toto plánovitě postavené město dosáhlo rozlohy až 110 ha.²³⁸

4.4 Novoasyrské období

4.4.1 Nástin historického vývoje

Novoasyrské období (1000-612 př. Kr.) představovalo vrchol rozkvětu asyrské civilizace. Na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. Kr. se Asýrie

---

²³⁸ Harmanşah 2012, 58-60.

postupně dostávala z politické krize. Vládci Aššuru dokázali před nájezdy kočovných Aramejců uchránit jen jádro svého státu. Aššur-dán II. (934-912 př. Kr.) však opět započal vojenské výboje. Ve svých nápisech uvádí, že ukončil období bídy, kdy obyvatelé opouštěli města a své příbytky kvůli hladu. Jeho syn, Adad-nárarí II. (911-891 př. Kr.) pokračoval ve výbojích. Novinkou jeho doby byla snaha obklopit se vazalskými státy. Mezi nejvýznamnější panovníky novoasyrského období patří Aššurnasirpal II. (883-859 př. Kr.), který při vojenských taženích došel až ke Středozemnímu moři. Většinu území pojal za své vazalské státy, ale některé regiony přeměnil v provincie. Pro nás je klíčová jeho přestavba Kalachu, který se tehdy stal novým politickým centrem říše. Aššunasirpalův syn Salmanassar III. (858-824 př. Kr.) sice úspěšně pokračoval v imperiální politice, ale ke konci své vlády se v samotné Asýrii musel vypořádat s rozsáhlým povstáním. To trvalo pět let a potlačil ho až Šamší-Adad V. (823-810 př. Kr.). Nastolený rozvoj poněkud ustal a Asýrie spíše stagnovala, za což mohlo také několik let politické nestability. Změna nastala za vlády Tiglatpilesara III. (745-728 př. Kr.), který podnikl reorganizaci říše. Jedním z kroků bylo zmenšení rozlohy provincií a větší kontrola jejich správců. Zavedl také jakési poštovní stanice, které sloužily pro přespání a výměnu koní poslů. Asýrie tehdy ovládala rozsáhlé oblasti v severním Iráku a v Sýrii.²³⁹

Posledních zhruba 100 let trvání asyrské říše je známo poměrně detailně díky množství písemných pramenů. Asýrie se tehdy stala opravdovou velmocí, která ovládala většinu Předního východu. Tato éra začala vládou Sargona II. (722-705 př. Kr.), mezi jehož hlavní počiny patří vybudování nového politického centra - Dúr-Šarrukénu. Sargon II. podnikl také množství válečných výprav, při kterých deportoval poražené obyvatelstvo do Asýrie. Týkalo se to například i 27 000 Židů. Asyřané se tehdy dostali až k Egyptu. Přestože jeho nástupci sice dosáhli i dalších vítězství a územních zisků, již neměli energičnost, která byla potřeba k řízení impéria. Sargon II. padl v bitvě a jeho tělo se nenašlo, což bylo

---

²³⁹ Pečirková 2000, 64-75.

špatné znamení. Sargonův syn a nástupce Sinacherib (704-689 př. Kr.) proto nechal přebudovat Ninive a přesunul tam královské sídlo. Kromě stavebních projektů a rozvoje státu se věnoval válečným tažením při nichž dobyl Babylón, potýkal se s Egyptany a dalšími národy. V roce 681 př. Kr. byl však zavražděn vnitřní opozicí. Moc uhájil jeho nástupce Assarhadon (680-669 př. Kr.). Ten měl pověst pověřčivého vládce, který nedokázal efektivně vyřešit vleklou vnitřní krizi. Jeho nástupce Aššurbanipal (668-627 př. Kr.) se proslavil vybudováním knihovny v Ninive. Asýrie se však již zmítala v problémech. Egypt se osamostatnil a vzpoury propukly i v jižní Mezopotámii. Aššurbanipal sice dosáhl určitých vítězství, ale situace byla natolik vážná, že byl sesazen a dožil v ústraní. Poslední roky existence asyrské říše byly ve znamení vnitřní nejednoty, která měla za následek nejen postupnou ztrátu většiny území, ale také ztrátu sil ubránit se nepříteli. A tak na konci 7. století př. Kr. padla Asýrie do rukou koalice Médů a Babylóňanů. Velká města byla dobyta a asyrský stát přestal existovat, neboť si jeho území rozdělili jeho dobyvatelé.²⁴⁰

4.4.2 Novoasyrské období v severní Mezopotámii

4.4.2.1 Novoasyrské období v severní Džazíře

Na počátku 1. tisíciletí př. Kr. došlo v severní Džazíře k velké změně. Počet sídlišť rapidně vzrostl z počtu 28 středoasyrského období na 78 usedlostí doby novoasyrské. Nacházely se napříč celou krajinou severní Džazíry. Většina z nich by mohla být soudobá, neboť dané období trvalo jen 400 let. Struktura osídlení připomíná jakousi buněčnou soustavu. Jednotlivé osady byly asi 2 až 4 km daleko od sebe a měly obvykle výměru 1-2,5 ha. Jednalo se tedy zpravidla o velkostatky, drobné zemědělské usedlosti či vesnice. Nalezneme je i v oblastech, jež byly v předchozích obdobích nejspíš neosídlené a jen zřídka využívané. Jedna taková drobná osada byla archeologicky prozkoumána a bylo zjištěno, že nenavazuje na středoasyrské osídlení, ale byla založena na nevysokém

---

²⁴⁰ Pečírková 2000, 75-101.

pahorku z doby obejdské. Na povrchu přitom nebylo po dané kultuře ani stopy. Původní hierarchie sídel, jež se skládala z hlavního centra, vedlejších center a služebných osad, byla zjednodušena, neboť pouze Tell al-Hawa dosahovala rozlohy 7-15 ha. Ostatní lokality byly prostými vesnicemi. Obyvatelé se přesunuli na venkov či do velkých metropolí (Kalach, Dúr-Šarrukén, Ninive). Tell al-Hawa sice ztratila podobu velkého regionálního střediska, ale uchovala si svůj náboženský a snad i administrativní význam, neboť Salmanassar III. tam nechal obnovit chrám. Předpokládá se, že jednotlivé vesnice obhospodařovaly pozemky o rozloze 4-8 km². To mohlo stačit k uživení populace v rozmezí 130 až 800 osob, jež žily ve vesnicích rozlehlých 1 až 6 ha. Intenzivní hospodářství využívající hnojení polí je doloženo spíše zřídka. Popsané změny struktury osídlení lze vysvětlit možná jako důsledek politiky asyrských panovníků. Někteří se ve svých nápisech zmiňují o deportacích obyvatel z poražených oblastí. Není jasné, zda byl nárůst počtu obyvatel dlouhodobým procesem či náhlou událostí. V regionu přibylo nejspíše 3 až 8 tisíc lidí. Jedním z možných vysvětlení zmíněné kolonizace je rovněž usazení kočovníků. V každém případě došlo k výraznému rozvoji venkova. Obděláváním bývalých pustin došlo ke zvýšení produktivity hospodářství.²⁴¹

4.4.2.2 Novoasyrské období v okolí Arbílu

Pláně okolo Arbílu se v jednom ohledu od severní Džazíry lišily. Byla tam dvě velká města - Arbela a Kilizu (Qasr Šemamok). Jelikož je Arbíl stále ještě živým městem, není možné přesně zjistit jako rozlohu měla Arbela. Kilizu však dosahovalo asi 50 ha. Tell Baqrta, která se v rané době bronzové rozprostírala na ploše asi 80 ha, byla během novoasyrského období prostou vesnicí s výměrou sotva 5 ha.²⁴² Pomineme-li zmíněná dvě hlavní centra, mělo osídlení mezi Velkým a Malým Zábem venkovský charakter, stejně jako severní Džazíra. Navíc i

²⁴¹ Wilkinson - Tucker 1995, 60-62.

²⁴² Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 102.

zde, v jádru Asýrie, došlo k výraznému nárůstu počtu osad. Bylo jich o 125% více než v předchozím období. Celková obývaná plocha se však zvýšila jen o 75%. Tak jako v severní Džazíře byla nově osídlena také oblast mezi dvěma hlavními cestami, projekt EPAS zdokumentoval vznik vesnic mezi lokálními vodními toky, a to dokonce i tam, kde předtím žádné osady nebyly. Jejich průměrná rozloha byla 2,63 ha. Transformace struktury osídlení a demografické situace směrem k rozvoji venkova je dosti výrazná. Počet vesnic tam převyšoval některé oblasti dále od centra. Dosavadním výzkumem byla zjištěna hustota osídlení 0,34 lokality/km². Severní Džazíra, okolí Tell Bejdaru a Tell Hamoukaru dosahovaly hodnot 0,16, 0,11 a 0,18 lokality/ km². Projekt EPAS také zdokumentoval pozůstatky kanálu, jehož dataci nelze přesně určit, ale některé novoasyrské lokality se nacházejí v jeho blízkosti, což by mohlo být vodítko pro jeho dataci. Zmíněné vodní dílo začíná u Velkého Zábu a dosahuje šířky 90 m a hloubky 3 m. Jiný kanál čerpá vodu z říčky Šivasor a je zakončen nádrží 200 m širokou a 7 m hlubokou. Výrazný rozvoj venkovského osídlení doprovázený nákladným a náročným budováním infrastruktury, zejména vodních děl, je obvykle možný jen díky silné centrální moci.²⁴³

4.4.2.3 Novoasyrské období v údolí Tigridu

V okolí Tigridu se vývoj osídlení ubíral podobným směrem jako v ostatních oblastech. Vznikla nová sídliště, často i v oblastech, kde byly do té doby nepříhodné podmínky. Umožnily to lidské zásahy do krajiny a bezpečnost zaručovaná státní mocí. Nové sídlištní areály měly prostý venkovský charakter a nacházely se i dále od regionálních center.²⁴⁴ Území mezi Velkým a Malým Zábem a jihozápadně od Kirkúku se dočkalo většího ekonomického významu mj. také zásahům do vodohospodářství. Při výpravě Sargona II. do Urartu (východní Turecko) se Asyřané seznámili s tvorbou qanátů. První stavba tohoto typu v Asýrii

---

²⁴³ Ur - Osborne v tisku, 8-9.

²⁴⁴ Mühl 2012, 89.

vznikla již za Sinacheriba. Některé z mnoha qanátů v kirkúcké provincii mohou tudíž pocházet už novoasyrského období.²⁴⁵

4.4.3 Vývoj osídlení ve vytyčeném regionu

4.4.3.1 Kalach

Na rozdíl od předchozích kapitol tentokrát nezačneme v Ninive, ale zaměříme se na Kalach, první metropoli novoasyrského období. Bude nás zde zajímat pouze historie vývoje tamního osídlení. Jeho vztahu k okolí se budeme věnovat níže. Do 1. tisíciletí př. Kr. vstoupil Kalach coby prosté centrum jedné z provincií. Podle jednoho z nápisů Aššurnasirpala II. v něm tehdy žilo asi 16 tisíc lidí. Po přestavbě na královské sídlo tam prý bydlelo zhruba 63 tisíc lidí. Opevněná plocha města činila 360 ha, což je přibližně polovina pozdější rozlohy Ninive, které mělo dle proroka Jonáše (4,11) 120 tisíc obyvatel. Stejný poměr rozlohy a počtu obyvatel je pozoruhodný.²⁴⁶ Skutečný počet obyvatel byl nejspíše nižší. Jedním ze způsobů výpočtu množství obyvatel je odhad dle osídlené plochy. Vychází se při tom z předpokladu, že na 1 ha připadá nanejvýš 100 lidí.²⁴⁷ Druhý způsob se zakládá na výměře obdělávaných pozemků. Je však nutné brát v potaz více faktorů, například intenzitu obdělávání pozemků.²⁴⁸ Ve starém Kalachu mohlo žít snad 12 tisíc lidí. Zmíněných 16 tisíc uváděných v královských nápisech tedy nejspíše není zas tak daleko od pravdy. Díky přestavbě města a vybudování mohutného zavlažovacího kanálu mohla tamní populace dosahovat hodnot 35 až 40 tisíc.²⁴⁹ Na základě povrchových sběrů a analýzy snímků CORONA bylo zjištěno, že uvnitř opevněného areálu města byla některá místa téměř neobydlená a nezastavěná, o čemž svědčí například absence keramiky. Předpokládá se, že mohlo jít o královské zahrady. Ze samotného dolního města, které

²⁴⁵ Mühl 2013, 201-202.

²⁴⁶ Oates 1968, 42-44; Stronach 1994, 103.

²⁴⁷ Stronach 1994, 99, 103.

²⁴⁸ Wilkinson - Tucker 1995, 61-62.

²⁴⁹ Oates 1968, 45-49.

mělo asi 340 ha, bylo hustě obydleno jen asi 185 ha. Zbytek byl zastavěn spíše izolovanými stavbami. Několik doložených hlavních ulic mělo šířku 15 až 30 m. Za hradbami se nachází dvě oblasti s pozůstatky osídlení o celkové výměře 45 ha, ale bohužel prozatím nemůžeme určit jejich dataci, takže není jasné, zda pochází z novoasyrského období či zda jsou starší nebo mladší.²⁵⁰

4.4.3.2 Dúr-Šarrukén

Druhou velkou metropolí byl Dúr-Šarrukén. Sargon II. ve svých nápisech tvrdí, že mu bohové dali za úkol postavit město a vykopat zavlažovací kanál, aby měla rozsáhlá Asýrie dostatek potravin. Projekt začal být uskutečňován v blízkosti města Magganuba. Vzhledem k předčasné smrti Sargona bylo vybudováno jen město a kanál nejspíše nevzniknul.²⁵¹ Nová metropole měla téměř čtvercový půdorys o stranách 1760 x 1685 m. Opevnění dosahovalo šířky 24 m. Palác byl na terase vysoké 15 m.²⁵² Profil reliéfu města nasvědčuje tomu, že královský palác a hlavní chrámy vznikly na starším osídlení. Za vyvýšením citadely snad můžeme hledat existenci staršího malého sídelního pahorku.²⁵³ Mohlo by se jednat o zmíněné město Magganuba, na jehož místě byl Dúr-Šarrukén založen.²⁵⁴ Vzhledem ke zmínkám o budování na zpustlé půdě se zdá, že nešlo o pouhou přestavbu, jako tomu bylo v případě Kalachu či Ninive. Myšlenku vzniku nového města podporují snímky CORONA. Zdá se, že na rozdíl od Kalachu nebyl Dúr-Šarrukén nikdy plně osídlen.²⁵⁵ Po přesunutí centra říše do Ninive se stal Dúr-Šarrukén centrem jedné provincie.²⁵⁶

---

²⁵⁰ Ur 2013b, 14-15.

²⁵¹ Bagg 2000, 314.

²⁵² Unger 1938, 250-251.

²⁵³ Ur 2013b, 13.

²⁵⁴ Unger 1938, 249-250; Fales 1990, 93-94; Radner 2006, 54.

²⁵⁵ Ur 2013b, 15.

²⁵⁶ Unger 1938, 250; Radner 2006, 54.

4.4.3.3 Ninive

Posledním hlavním centrem Asýrie se stalo starodávné Ninive, které bylo po celá staletí jedním z hlavních sídlišť v regionu. Do své přestavby na přelomu 8. a 7. století př. Kr. bylo sice významným městem, ale stále mělo pouze statut sídla provincie. Asyrští panovníci si Ninive oblíbili. Někteří tam stavěli paláce a opravovali chrámy.²⁵⁷ Severně od pahorku Kujundžik se rozkládalo dolní město. Oproti předchozímu období se rozrostlo a sahalo nejspíše až pozdějšímu severozápadnímu rohu městského opevnění. Celková obydlená plocha mohla činit nějakých 150 ha, takže tam nejspíše nežilo více než 15 tisíc obyvatel.²⁵⁸

Podoba Ninive po Sinacheribově přestavbě se stala tématem mnoha studií.²⁵⁹ Rozloha města se zvýšila na nějakých 750 ha. Proslulé se stalo mohutné opevnění, které mělo délku 12 km a jeho součástí bylo nejspíše 18 bran, jejichž jména odkazovala na jejich směr (viz níže).²⁶⁰ Hlavní hradba byla 25 m široká a patrně až 30 m vysoká.²⁶¹ Značné péče a pozornosti se dostalo také bezprostřednímu okolí města. Nejenže vzniklo několik mostů přes říčku Chosr, která nově protínala město na dvě poloviny, ale přemostěn byl na některých místech také vnější hradební příkop.²⁶² Spíše za luxusní záležitost odrážející moc asyrských vládců lze považovat vzniklé zahrady a parky za hradbami města. V nich bylo možno spatřit nejen domácí i cizokrajné rostliny a živočichy, ale také kanály, přehradu, akvadukt, umělou bažinu a pahorek s altánem.²⁶³ O přibližném počtu obyvatel jsme se již zmiňovali ve spojitosti s Kalachem. Na základě osídlené plochy se zdá, že ve městě nemohlo žít více než 75 tisíc

²⁵⁷ Stronach 1994, 97; Reade 2000, 396-397.

²⁵⁸ Stronach 1994, 99.

²⁵⁹ Např. Reade 1978, Scott - MacGinnis 1990, Stronach 1994, Stronach 1995, Reade 1998a, Reade 2000.

²⁶⁰ Reade 1978, 50-54; Reade 2000, 399-403.

²⁶¹ Ur 2013b, 13.

²⁶² Scott - MacGinnis 1990, 67-68, 73.

²⁶³ Readea 1998, 81-93.

obyvatel.²⁶⁴ Součástí projektu přestavby Ninive bylo také vybudování několika zavlažovacích kanálů, které dohromady tvořily soustavu o délce 100 až 150 km (viz níže).²⁶⁵

4.4.3.4 Balavát

Lokalita Balavát skrývá pozůstatky města Imgur-Enlil. Jedná se o proslulé naleziště, neboť tam byla objevena velká tepaná bronzová vrata z novoasyrského období. Aššurnasirpal II. a Salmanassar III. tam nechali postavit palác a chrám. Město přitom nebylo ani sídlem provincie. Citadelu tvořil malý oválný tell o rozměrech 230 x 160 m. Okolní dolní město bylo ohraničeno hradbou a mělo čtvercový půdorys o délce strany cca 800 m.²⁶⁶ Celková výměra tedy činila přibližně 64 ha, což byla čtvrtina rozlohy Kalachu po jeho přestavbě na královskou metropoli. Význam Imgur-Enlilu mohl tkvít v tom, že byl jen asi 16 km od Kalachu, takže Aššurnasirpal II. odtud mohl dohlížet na budování města. Je doloženo, že tak několikrát učinil a využíval toto malé město jako své příležitostné sídlo. Mohl tam užívat klidu, kterého se ve městech nedostávalo. Ninive bylo odtamtud jen asi 28 km daleko, což byl pouhý den cesty, takže Imgur-Enlil mohl sloužit také jako stanice na cestách, neboť ležel na dálkových komunikacích.²⁶⁷ Díky leteckému a pozemnímu průzkumu bylo zjištěno, že Imgur-Enlil se nacházel na křižovatce tří dálkových cest. Při zkoumání pouze bezprostředního zázemí města by se mohlo zdát, že se jedná o radiální systém úvozů, ale dané komunikace vedou dále než běžné cesty tvořící radiální systém (Příloha 4.5). Jedna z nich směřuje z Ninive, přes Karaquš k Imgur-Enlilu a odtamtud dále na jihovýchod přes Velký Záb u Abú Šíthy až ke Kirkúku. Druhá cesta má směr přibližně východ-západ. Jeden konec je u brodu přes Tigris u lokalit Tell as-Sabt a Salamija, odkud se stáčí na severozápad. V blízkosti Imgur-Enlilu zahýbá čistě na západ k řece Chazir, kterou překračuje u Ghazr-chánu a pokračuje k

---

²⁶⁴ Stronach 1994, 103.

²⁶⁵ Bagg 2000, 316; Ur 2005, 340.

²⁶⁶ Postgate 1976-1980, 66-67.

²⁶⁷ Oates 1974, 173-175.

Arbílu. Třetí důležitá dálková cesta je spojnici Karmalisu a Kalachu, takže se krajinou vine ze severu na jih. Tyto tři dálkové komunikace se nestřetávají v jednom bodě, ale kolem Imgur-Enlilu vytváří malý trojúhelník. Město z této pozice jistě těžilo. O jeho zvláštním statusu svědčí fakt, že tam vznikl palác a chrám. Samotný tell však působí velmi nenápadně a poněkud izolovaně, neboť stopy po dolním městě nejsou v terénu prakticky vůbec vidět. Na povrchu tellu byla při povrchových sběrech rozpoznána keramika doby obejdské, urucké, stredoasyrské a novoasyrské. Doloženo je také skromné osídlení vrcholu tellu v době helénské.²⁶⁸ Podrobný archeologický výzkum, který by přinesl více poznatků o vývoji tohoto sídliště, bohužel není možný. Na lokalitě byly totiž objeveny hroby z islámského období a obyvatelé okolních vesnic si nepřejí pokračování vykopávek.²⁶⁹

4.4.3.5 Tell Billa

Město Šibaniba si v novoasyrském období udrželo postavení regionálně významného města. Panovníci Aššurnasirpal II. a Salmanassar III. tam uskutečnili několik stavebních projektů. Kromě budovy, jež lze považovat za palác, stál v Šibanibě také chrám bohyně Išтары. V době krále Sinacheriba se v okolí města nacházel začátek jedné ze součástí zavlažovacích kanálů, které byly napájeny prameny z okolních hor. Šibaniba také mohla být jedním z důležitým dodavatelů ovcí a obilí pro Ninive. Jedna z ninivských bran, která byla pojmenována jako Brána do Šibaniby, nesla také označení Ta, v níž se vždy nachází nejvybranější obilí a stáda. Dle klínopisných textů se zdá, že v okolí Šibaniby byla chována stáda ovcí. Zachoval se ale i text s výčtem některých profesí vykonávaných v Šibanibě v 9. století př. Kr. Působili tam různí řemeslníci, pastýři, písaři, tesaři, koželuhové, správci chrámu a další kultický personál jako třeba zpěváci, uctívači či věštcí. Tento seznam nám

---

²⁶⁸ Tucker 1994, 107-109.

²⁶⁹ Oates 1974, 175.

přibližuje pestrost života v malém městě na počátku novoasyrského období.²⁷⁰

4.4.3.6 Méně známá města

V Asýrii byla nejspíš celá řada významných měst, ale ne všechna jsou nám dostatečně známá. Například o městě Apqum jsem již slyšeli v kapitole o 2. tisíciletí př. Kr., ale pro dobu novoasyrskou nemáme moc pramenů, které by nám o historii či sídelním vývoji řekly něco informativního. Díky klínopisným textům víme, že Adad-nárarí II. a poté také Aššurnasirpal II. nechali ve městě postavit palác. Jednalo se nejspíš o běžný objekt využívaný pro administrativní a vojenské účely. Apqum bylo jedno z měst, která se nacházela v klíčových bodech pro přechod z širých plání Džazíry do oblasti jádra Asýrie. Stejně tak tomu bylo i s městem Nemed-Ištar (dnešní Tell 'Afar), které se nachází těsně za hranicí námi zkoumané oblasti, v místě, kde je přerušovaný pás hřebenů vycházejících od Džebel Sindžáru směrem k soutoku Tigridu s Velkým Zábem. Další takové klíčové místo leží více na jihovýchod. Jedná se o výrazně opevněné město, jehož pozůstatky se dnes nazývají Tell Chamira.²⁷¹ Jak město Apqum, tak i Nemed-Ištar spadala do rozsáhlé provincie Rasappa, která se rozprostírala v rozsáhlých pláních okolo Džebel Sindžáru.²⁷² Po období úpadku asyrského státu na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. Kr. bylo Apqum patrně zchátralé. Adad-nárarí II. se totiž ve svých nápisech vychloubá nejen tím, že tam nechal vybudovat palác, ale uvádí též, že samotné město tvořila hromada ruin a on ho nechal kompletně přestavět, čímž se prý město zvětšilo.²⁷³

Významným, přesto dosud nelokalizovaným městem bylo Chalzi. V písemných pramenech jsou známa minimálně dvě taková sídla. Jedno z nich leželo někde mezi Ninivem a Kalachem. Svědčí o tom pojmenování

---

²⁷⁰ Finkelstein 1953, 117-118.

²⁷¹ Oates 1968, 54-55.

²⁷² Oates 1968, 55; Liverani 1992, 38-39.

²⁷³ Grayson 1991, 149/A.0.99.2.

tamních bran městského opevnění. Pozůstatky zmíněného sídliště můžeme hledat snad v místě dnešní vesnice Salamija na východním břehu Tigridu. Za Sargona II. bylo Chalzi centrem jedné provincie.²⁷⁴

Jen 7 km severozápadně od Ninive, na levém břehu Tigridu se nacházelo město Tarbisu (dnešní Šerích Chán). Pouhé 4 km jižně od Ninive pak bylo město Ál-Aššurija (tj. Město Asyřanů, dnešní Jarimdža).²⁷⁵ Významnější však patrně bylo Tarbisu. Byl tam chrám boha Nergala, který nechal přestavět Salmanassar III, Sinacherib a také Aššurbanipal. Poslední jmenovaný ve městě strávil více času, protože mu tam jeho otec Assarhadon nechal postavit palác korunního prince.²⁷⁶

4.4.4 Krajina v zázemí asyrských metropolí

4.4.4.1 Podoba asyrského venkova

Na předcházejících stranách jsme se seznámili s historií a sídelním vývojem konkrétních lokalit. Nyní se podíváme na asyrskou krajinu z jiného pohledu. Na základě studia písemných pramenů jsme s to rekonstruovat obecnou podobu venkova. Vzniklo již několik studií, které se věnují analýze venkovské krajiny a tamního života, ale jedna mezi nimi vyniká. Nejkomplexnější obraz o asyrském venkově podává F. M. Fales (Fales 1990). Shromáždil totiž všechny důležité pojmy, které se týkají popisu krajiny a jejího využívání, a rozdělil je do několika kategorií. U každého pojmu navíc rozebral jeho význam a použití. Svůj výklad zpravidla doplnil konkrétními příklady výskytu v textech.

V krajině se nacházely v zásadě dva typy lidských sídel. První z nich asyrština označovala slovem "ālu" (psáno znakem URU), což znamená jednak město, ale stejného výrazu bylo používáno také pro vesnice, kde žilo třeba jen 16 velkorodin. Druhým zásadním pojmem je

---

²⁷⁴ Postgate 1972-1975, 64.

²⁷⁵ Bagg 2000, 318.

²⁷⁶ Reade 1978, 53.

"kapru" (psáno URU.ŠE²⁷⁷). Jednalo se v podstatě o normální zemědělskou usedlost, jakousi farmu či statek. Od malých vesnic se osady typu kapru odlišovaly tím, že byly obhospodařovány jednou či maximálně dvěma rodinami. Označovány byly dle majitele, přičemž nepatřily jen prostým lidem, ale také králi či chrámům. Mohlo jich být více pohromadě. V jednom dokumentu o převodu vlastnictví osady typu kapru je uvedeno, že sousedila s dalšími pěti takovými usedlostmi. Nový majitel dostal její pole, zahrady a obyvatele. Spíše mimo jádro samotné Asýrie byla důležitá opevněná města (URU.BĀD). Takové osady měly nejen hradbu, ale někdy i příkop. V textech je příležitostně doložen termín "isit(t)u", jehož přesný překlad není zcela jasný. Mohlo by se jednat o skladiště či sýpky. Další možností je věžovitý statek. Podobný význam má snad i slovo "saharu", které by mohlo znamenat věž.²⁷⁸

Vztah mezi jednotlivými sídly či pozemky do jisté míry vyjadřovaly některé pojmy. Největší míru blízkosti lze spatřovat v pojmech "v bráně" (ina KÁ), "přiléhající" (ṭihi) či "uvnitř" (ina qabti). Takové parcely ležely nejspíše hned u měst. Poněkud vzdálenější zónou bylo "okolí" (qannu), které tvořilo venkovský pás kolem větších měst. Tentýž výraz mohl někdy označovat celé regiony. Oblasti kolem osad, zvláště vlhčí pozemky u řek, byly označovány jako "pláně" (ugāru). Ze sídel vycházely cesty k ostatním osadám či prostě do volné krajiny. V novoasyrském období byly komunikace rozdělovány na cesty obyčejné (harrānu/hūlu) a královské (harrān šarri), které spojovaly hlavní mocenská centra.²⁷⁹

Písemné prameny zpestřují náš obraz o Asýrii rovněž zmínkami o přírodních podmínkách a součástech krajiny. Jak již bylo zmíněno v kapitole o vodních zdrojích, severní Mezopotámie nežila jen díky Tigridu a dalším menším řekám. Svoji roli hrály také potoky, vadi, prameny, studny,

²⁷⁷ Znak URU lze použít jako determinativ před názvy měst a zároveň daný znak také znamená "město", význam znaku ŠE je "obilí". (Nováková - Pecha - Rahman 2000, 20, 399, 402) Z toho lze tedy vyvodit, že hlavním cílem osad kapru byla zemědělská činnost.

²⁷⁸ Fales 1990, 99-107.

²⁷⁹ Fales 1990, 93-99.

jezírka, rybníky, přehrady a v neposlední řadě také kanály. Krajinu tvořily kopce (mūlû) a hory (šadû), či naopak nížinaté roviny (ušallu) či údolí (ušallu) s dostatkem vody. Akkadština obsahuje také výraz "tillu", což není nic jiného než tell, tedy sídelní pahorek. V textech se poměrně často setkáme s termínem "madbaru", který označoval odlehlé a neosídlené oblasti s nedostatkem vody. Snad šlo tedy o poušť, step či venkov, kde žila hlavně divoká zvěř. Podobný význam mělo také slovo "šëru", které mohlo mj. označovat otevřenou krajinu.²⁸⁰

Bohatě jsme informováni o tom, jak byly pozemky využívány. Velká část pozemků byla samozřejmě využívána pro pěstování obilí. Po dlouhá staletí převažoval v jižní Mezopotámii model, který se zakládal na rozdělení polí na dlouhé úzké pruhy, které obdělávali jednotliví hospodáři. Každý přitom měl mít přístup k vodnímu zdroji. Zda tomu tak bylo i v Asýrii není jasné. Tamní krajina má totiž jiné přírodní, geomorfologické a ekologické podmínky. Jisté ale je, že v novoasyrském období bylo hojně využíváno systému úhorů. Nejspíše jedna polovina polností vždy ležela ladem, aby si odpočinula. Kromě orné půdy těžila Asýrie z pěstování hroznového vína. Tato plodina si však žádá specifické podmínky, takže vinohrady byly zpravidla v říčních údolích a svazích kopců, kde byla dobrá půda a dostatek dešťových srážek. Svoji úlohu mělo také zahradničení. Existence drobných zahrad je doložena i ve městech či jejich bezprostředním okolí. Pozemky produkující ovoce a zeleninu zabíraly po obilných polích nejvíce prostoru. Nejednalo se však úplně o sadařství. Záměrné a rozsáhlé pěstování ovocných stromů bylo poměrně výjimečné a týkalo se spíše severní Džazíry a svahů východních hor. V těchto oblastech byly také mnohem častější přírodní háje. Například u Džebel Sindžáru se vedle vinogradů rozkládaly dubové lesíky. Poněkud nejasná je existence lučních ploch. Snad je lze ztotožnit s termínem "tarbiu", který označoval nejspíše neobdělávané pozemky, které sloužily produkci krmiva pro dobytek a pro uskladnění sena. Určitým ekvivalentem je patrně i výraz "ablutum", který lze chápat jako pozemek se suchou travou. Na

---

²⁸⁰ Fales 1990, 107-113.

venkově byl hovězí dobytek využíván převážně jako tažná síla, podobně jako osli. Jen příležitostně máme doložena stáda o počtu až 30 kusů. Pro pastevce byl klíčový chov ovcí a koz. Malá stáda tvořilo jen asi 40 až 60 zvířat, ale někteří majitelé vlastnili i více než 8000 ovcí. Dobytek byl někdy uzavírán do ohrad. Na nejrůznějších místech v krajině bychom našli také různorodá hraniční znamení - zdi, vzpřímené kameny a podobně.

Rozmanitá nebyla jen krajina kolem osad, ale i samotné vesnice či farmy. Neskládaly se pouze z domů. Patřily k nim i zmíněné zahrady, nejednou vybavené studnami či cisternami. Některé pozemky byly v písemných pramenech označeny jako nezastavěné parcely, jiné jako rumiště či hnojiště. V blízkosti sídlišť bychom našli také mlat, tedy místo, kde docházelo k mlácení obilí.²⁸¹

4.4.4.2 Zavlažovací kanály a jejich okolí

Vodní kanály Asýrie se staly tématem již několika studií,²⁸² a proto se zejména jejich přesnému popisu nebudeme věnovat příliš detailně. Zaměříme se převážně na jejich dopad na podobu krajiny v zázemí metropolí. Nejstarší velký novoasyrský kanál byl vybudován v rámci přestavby Kalachu za Aššurnasirpala II (Příloha 4.6). Vodu čerpal z Velkého Zábu. Jeho první část vede podél řeky a 5 km před soutokem s Tigridem se stáčí na sever a vede ke Kalachu. Počátek celého vodního díla není zcela jasný. Voda byla z řeky odváděna do kanálu určitě kanálem vytesaným do skály u dnešní vesnice Quwair (tzv. negúbský tunel),²⁸³ ale možná kanál sahal ještě dále proti toku řeky až do míst, kde se do Velkého Zábu vlévá říčka Chazir. Předpokládá se, že zavlaženo mohlo být na 2500 ha v rovinách podél Tigridu jižně od Kalachu. Dle Aššurnasirpalových nápisů byly díky vodě z kanálu na loukách podél Tigridu založeny ovocné sady a vinohrady. D. Oates se domnívá, že část (snad až 2/3) zavlažované oblasti zabírala také obilná pole, jimž byla

²⁸¹ Fales 1990, 114-142.

²⁸² Oates 1968, Reade 1978, Bagg 2000, Ur 2005, Král 2013.

²⁸³ Podrobně negúbský kanál rozebírá v jedné studii Ch. Davey (Davey 1985). Stručnější popis nalezneme také v Oates 1968, 46-47.

větším přísunem vláhy zvýšena úrodnost. Argumentuje tím, že tehdy nebylo možné dodávat ovoce do vzdálených oblastí a lokální trh byl omezený. Každopádně však kanál nesl příhodné jméno, neboť byl označován Patti-chegalli, což znamená Kanál hojnosti.²⁸⁴

Zvýšení úrodnosti a zajištění dostatku potravin bylo dle písemných pramenů také cílem Sargona II. Když nechal založit Dúr-Šarrukén, došlo prý ke zúrodnění zpustlých částí krajiny. Měl být také vybudovaný kanál, který měl využívat vodu z pramenů v horách Musri, které představují dnešní hřebeny Džebel Bášiq. Dosud však nebyly stopy kanálu identifikovány. Přivedená voda měla mj. také poskytnout vláhu nově vybudovaným rozsáhlým parkům a zahradám v okolí Dúr-Šarrukénu. To by však šlo udělat také pomocí vody přivedené z říčky Chosr, která protékala jen 3 km západně od města.²⁸⁵

Nejrozsáhlejší soustavu zavlažovacích kanálů představuje systém vybudovaný Sinacheribem pro město Ninive. Celý projekt proběhl ve čtyřech etapách. Nejdříve vznikl kanál, který bývá spojován s městem Kisiri, asi 16 km od Ninive. Dané vodní dílo nedaleko u něho patrně začínalo. V místě dnes zvaném aš-Šallalat byla na řece Chosr postavena přehrada, díky které voda mohla téci kanálem po pravé straně říčky až k Ninive. Účelem tohoto vodního díla bylo nejen zavlažování královských parků v okolí metropole, ale také zvýšení úrodnosti polí severně od města. Navíc někteří obyvatelé metropole dostali asi 2 ha půdy kolo kanálu, aby tam vybudovali a ovocné sady a starali se o ně. Druhá fáze budování systému měla spojit prameny v horách Musri. Pomocí kanálů byla voda svedena nejspíše do vádí Qamtar a poté dále do Chosru. Sinacherib napsal, že toto vodní dílo mělo zajistit dostatek vláhy pro sady v období léta a pro obilná pole během zimy. Třetí část projektu přiváděla vláhu z hor na severu. Pomocí vádí al-Milh byla voda svedena k Tigridu. Tam začal jiný kanál, který vedl podél řeky až k Tarbisu. O této části systému kanálů pro Ninive se sice v textech nedočteme, ale je logickým

---

²⁸⁴ Oates 1968, 45-48; Bagg 2000, 311-314.

²⁸⁵ Bagg 2000, 314-315.

pokračováním severní větve celé irigační sítě. Její poslední část přiváděla vláhu z jednoho z přítoků říčky Chazir. V místě dnes zvaném Chinis začínal dlouhý kanál, který vedl vodu do Chosru. Bylo k tomu užito dokonce i jednoho akvaduktu, jehož majestátní pozůstatky nalezneme u vesnice Džerván. O všech těchto projektech se dočteme v tzv. baviánském nápisu, jež byl vytesán do skály u Chinisu. Vzhledem k množství vody, které bylo do Ninive přivedeno, je jasné, že kanály zavlažovaly nejen královské sady, ale měly také velký hospodářský význam v oblastech, jimiž protékaly.²⁸⁶

Význam kanálů pro hospodářství byl dlouho přehlížen. Důraz byl kladen na jejich spojitost s královskými metropolemi, kde byly rozsáhlé zahrady a parky. Někteří autoři tvrdí, že vybudování kanálů nebylo příliš náročné, protože levné pracovní síly bylo dost kvůli úspěšným vojenským výpravám, při nichž došlo k přesunům obyvatel.²⁸⁷ Je možné, že z výhod zavlažovacích kanálů těžila mnohem větší část populace, než se dříve předpokládalo. Na snímcích CORONA byly rozpoznány výpusti z hlavních kanálů ve vzdálenosti 10 km od Kalachu a dokonce až 40 km od Ninive.²⁸⁸ Množství upouštěné vody a datace těchto lokálních částí zavlažovací soustavy jsou nejasné. Mohlo jít o post-asyrské využití kanálů, které se zánikem říše a celkovým úpadkem pozbyly svého původního účelu. V horách severně od Ninive, blízko vesnice Faída, byla však nalezena výpušť, u níž byl vytesán reliéf, který odkazoval na asyrského panovníka. Těžko šlo jen o náhodu. Spíše šlo o součást královské propagandy, která tím chtěla připomínat prostým venkovanům, komu vděčí za přísun vody. Kanály tedy třeba byly určeny primárně pro metropole a jejich bezprostřední zázemí, ale prospěch z nich nejspíš měla větší část populace.²⁸⁹ Odborníci se shodují, že královské metropole

²⁸⁶ Jacobsen - Lloyd 1935, 33-43; Oates 1968, 49-52; Reade 1978, 64-72; Bagg 2000, 316-319; Ur 2005, 321-340, Král 2013, 27-29.

²⁸⁷ Reade 1978, 173-174.

²⁸⁸ Ur 2013a, 33.

²⁸⁹ Ur 2005, 341.

nebyly hospodářsky samostatné a musely být podporovány širším okolím.²⁹⁰

V oblasti, kterou sledujeme, se nachází první a druhá etapa celého systému. Z třetí etapy je pro nás důležitý pouze kanál protékající kolem města Tarbisu. Nejvíce otázek vyvolává druhá část systému. Jak již bylo řečeno, dosud nebyly nalezeny žádné stopy po daném kanálu. Díky písemným pramenům víme, že kanál měl shromažďovat vodu z pramenů v okolí tří měst. Prvním z nich je nám dobře známá Šibaniba. Snad někde v jejím okolí při svazích hřebenů Džebel Bášiqa se pak mohla nalézat ještě města Dúr-Ištar a Sulu. První jmenované místo bývá ztotožňováno s lokalitou Ba'zani. Sulu snad mohlo být v místě dnešního sídelního pahorku Mosultepe nedaleko Tell Billy.²⁹¹ Poté měla být voda svedena kanálem se zvýšenými náspy do Chosru. Na konci vodního díly byla údajně umělá bažina. Její pozůstatky se snad nacházejí u místa dnes zvaného al-Džila. Na základě analýzy baviánského nápisu se zdá, že v pláni mezi Ninive a hřebeny Džebel Bášiqa byla další sídla. Gingiliš by mohlo být nám známé Tepe Čenči u Dúr-Šarrukénu, které tehdy bylo nejspíš jen prostou vesnicí. Isparrira by pak mohla být nedaleký Tell Dairik, jež leží na jednom z drobných přítoků Chosru severozápadně od Tepe Čenči. Někde v okolí snad můžeme hledat také osady Tillu, Alumsusi a Chadabiti. V textu popisujícím vznik kanálu u Šibaniby pak nalezneme toponymum Elmunakinne, které mělo být městem v tamním okolí.²⁹² Pokud jde o ostatní kanály vedoucí k Ninive, byly poměrně dobře prozkoumány a budeme se jimi věnovat níže (kap. 6.1.4).

4.4.4.3 Bezprostřední okolí Ninive

Patrně nejlépe jsme informováni o prostoru za hradbami Ninive. Okolní pozemky byly intenzivně obhospodařovány. Svědčí o tom výše zmíněné kanály, které zajišťovaly dostatek vláhy. Sinacherib se chlubí, že

---

²⁹⁰ Oates 1968, 52; Reade 1978, 173.

²⁹¹ Jacobsen - Lloyd 1935, 35-36; Reade 1978, 69.

²⁹² Jacobsen - Lloyd 1935, 34-41.

vybudovaná zavlažovací soustava podpořila pěstování obilí a sezamu od Tarbisu po Ál-Aššuríju.²⁹³ Na základě jmen ninivských městských bran (Příloha 4.7) soudíme, že okolní pole byla protnuta několika velkými cestami. Na jižní straně byla snad jen jedna brána. Jmenovala se "Brána města Aššuru".²⁹⁴ Jen pár kilometrů jižněji se nacházelo město Ál-Aššuríja, které snad sloužilo jako říční přístav pro dopravu mezi Aššurem a Ninivem.²⁹⁵

Východní část opevnění byla mnohem delší, takže bylo přerušeno několika opevněnými vstupy. Nejižněji se nacházela "Brána země Chalzi", poté "Brána země Kagal/Šamašova brána", z níž vedla cesta do Imgur-Enlilu a dále přes Velký Záb do Kilizu. Téměř v polovině města, v místě, kde protékala řeka Chosr, byla "Brána města Kár-Mulissi". Na druhé straně řeky byla "Brána mušlallu", která dle svého názvu byla tvořena nějakou rampou, snad k samotnému břehu Chosru. Severněji byla "Brána města Šibaniba", která měla přízvisko "Ta, v níž se stále nachází nejvybranější obilí a stáda". Nejseverněji bychom našli "Bránu země Chalachchu", někdy označovanou jako "Přinášející produkty z hor". Vedla tudy totiž cesta směrem k Dúr-Šarrukénu a dále do hor na severovýchodě.²⁹⁶

Severní část opevnění obsahovala pouze tři brány, ale jejich jména jsou dosti rozdílná. "Brána boha Adada" byla obklopená parkem. Prostřední "Brána města Tarbisu" vedla k již mnohokrát zmiňovanému městu několik kilometrů severně od Ninive. Poslední byla "Brána zahrad", zpravidla spojovaná s bohem Sínem. Právě zde nejspíše můžeme hledat luxusní zahrady a sady zavlažované kanálem od města Kisiri.²⁹⁷

Oblast západně od města byla limitována korytem Tigridu. Vzhledem k posunům řeky není jasné jak velké toto území bylo.

²⁹³ Jacobsen - Lloyd 1935, 37; Reade 1978, 167.

²⁹⁴ Reade 1978, 50-51.

²⁹⁵ Reade 1978, 167.

²⁹⁶ Reade 1978, 50-52.

Nejseverněji ležela "Brána zavlážení", směrem na jih potom "Brána mušallu paláce", u které byla patrně rampa vedoucí k paláci na Kujundžiku. Další rampa se nacházela u "Brány mušallu zahrad". Vzhledem k poloze bychom tam nejspíše našli královské zahrady. Přízvisko oné brány bylo "Igisigsig, který činí sady bujnými". Poté byla "Brána nábřeží", kde bylo patrně přístavní molo na Tigridu či Chosru. Další rampa byla u "Brány mušallu zbrojnice", kterou bychom našli u pahorku Nabí Junús. Na vzdálené oblasti odkazuje "Brána rozdělení(?) země Barchalzi", kterou můžeme hledat nejspíše v oblastech západně od Tigridu. Zmínku o ještě vzdálenějších končinách obsahuje "Brána pouště", která měla přízvisko "Ta, kterou vstupují dary lidí z Temy²⁹⁸ a Sumu'ilu". Významu "Brány handuri", doposud bohužel nerozumíme.²⁹⁹

O krajině v blízkém okolí Ninive vypovídají také některá reliéfní vyobrazení. V Sinacheribově paláci v Ninive byla zvěčněna scéna s transportem velké sochy, která měla být umístěna u brány. Lom, kde byla socha vyrobena, se nacházel blízko Tigridu u místa dnes nazývaného Eski Mosul. Tehdy tam byla vesnice Balatai. V pozadí jsou kopce porostlé ovocnými stromy a jedlemi. Součástí celé kompozice je také malá osada, snad právě vesnice Balatai (Příloha 4.8). Jedná se spíše o raritu, neboť venkovská sídla obvykle na reliéfech nenajdeme. Stojí za zmínku, že většina příbytků nemá prostou rovnou střechu, jak je tomu na Blízkém východě běžné. Domy jsou totiž zastřešeny pomocí kulaté či kuželovité kupole s otvorem na vrcholu. Z písemných pramenů víme, že další lom byl pravděpodobně nedaleko dnešního Mosulu, u jakéhosi města či vesnice Tastiate. Sargon II. odtamtud nechal do Dúr-Šarrukénu dopravit sochy býků. Musel však překonat Tigris, což asi nebylo snadné.³⁰⁰

---

²⁹⁷ Reade 1978, 53.

²⁹⁸ Mohlo jít o město Tajmá, které se nachází na Arabském poloostrově.

²⁹⁹ Reade 1978, 53-54.

³⁰⁰ Reade 1978, 55-59.

4.4.5 Vztah asyrských panovníků ke krajině

Již jsme několikrát narazili na skutečnost, že nějaká změna krajiny byla způsobena rozhodnutím panovníka. Zmiňme se tedy alespoň krátce o vztahu panovníka ke krajině. Z konce novoasyrského období máme doklady o tom, že Asýrie mohla být ikonograficky zobrazena pomocí dvou symbolů - fíkovníku a secího pluhu. Podobně tomu bylo s Babylónií, kterou kromě pluhu znázorňovala datlová palma. Svědčí to o důležitosti zemědělství a sadařství v obou oblastech. Panovníci se snažili zajistit blahobyt například pomocí budování zavlažovacích kanálů a studen. Jimi bylo možné proměnit v úrodná pole i oblasti, kde by se za normálních podmínek hospodařilo jen s velkým rizikem neúrody v důsledku sucha. V důsledku politiky asyrských panovníků došlo k proměně stepí v obydlené a obhospodařované oblasti. Celý proces byl podpořen dalšími politickými činy, zejména deportacemi obyvatel z podmaněných regionů.³⁰¹ Značný rozvoj osídlení nebyl omezen pouze na jádro samotné Asýrie. S obdobným jevem se setkáváme například i podél dolního toku Chábúru, kde pro pozdní část novoasyrské éry pozorujeme trend rozvoje stávající sítě zavlažovacích kanálů a s tím spojený vzestup počtu sídel, zvláště v dřívější stepi.³⁰² O rozvoji venkova jako důsledku politických rozhodnutí svědčí nápis na stéle nalezené v Tell al-Rimahu (novoasyrském Zamachu). Adad-nárarí III. v něm líčí, že pověřil Nergal-érišu, správce některých svých provincií v oblasti celé Džazíry, aby nechal opravit 10 měst a k nim náležejících asi 300 vesnic.³⁰³ V odborné literatuře je tento počín spojován především s provincií Rasappa.³⁰⁴ V samotném textu jsou však uvedeny i další názvy provincií, které měl onen správce na starosti. Nejde jen o oblast severní Džazíry a okolí Džebel Sindžáru, kde se nacházela města Apqum a Nemed-Ištar (dnešní Tell 'Afar). Nergal-ériš byl guvernérem oblastí podél dolního Chábúru a středního Eufratu.³⁰⁵ Je také

---

³⁰¹ Radner 2000, 236-238.

³⁰² Kühne 1994, 63-64.

³⁰³ Grayson 1996, 211/A.0.104.7.

³⁰⁴ Wilkinson - Ur - Wilkinson - Altaweel 2000, 38; Král 2014b, 9.

³⁰⁵ Liverani 1992, 39.

otázkou, zda šlo o přestavbu či novou výstavbu. Adad-nárání III. sice mluví o přestavbě, ale oněch 10 měst má jako součást svého jména "dúr"³⁰⁶ či "kár"³⁰⁷. Tyto výrazy jsou často používány pro pojmenování nově vybudovaných sídel. Je možné, že celý projekt byl součástí reorganizace prostoru spojené s přesuny obyvatel.³⁰⁸ Panovníci se tedy nesoustředili jen na budování vlastních paláců a zavlažovacích kanálů pro svoje metropole. Péči věnovali také provinciím. Pokud došlo k nuceným přesunům obyvatel, byly přesídlovány často celé komunity či vesnice, což mělo podpořit zachování jejich ekonomické produktivity a životaschopnosti. Kromě deportací docházelo také k přirozenému či nucenému usazování kočovné populace.³⁰⁹

Díky písemným pramenům jsme s to vysvětlit další jev, který je spojen s novoasyrským obdobím. Na základě archeologických průzkumů bylo zjištěno, že mnohé staré sídelní pahorky, byly opuštěny a na jejich úpatí vznikla dolní města. I za tímto můžeme částečně hledat politické rozhodnutí některého z asyrských vládců. V administrativní korespondenci úředníků s královskou kanceláří Sargona II. se vyskytuje zpráva, že lidé se přestěhovali z tellů a usadili se na rovině vedle nich, přesně jak panovník přikázal. Úředník se dále ptal, zda tak mají učinit i lidé žijící v opevněných městech v pustině. Přesné vysvětlení trendu přesunu osídlení z vrcholu pahorků na jejich úpatí není dosud předloženo. E. Barbanes však poukázala na to, že na tellech žili lidé pouze v centrech, tedy osadách, jež byly administrativně či nábožensky důležitější než ostatní. Jednalo se nejspíš o určitou formu privilegia daného vyšší pozicí v sídelní hierarchii. Celý tento trend však byl geograficky omezen a určitě neplatil pro celou asyrskou říši.³¹⁰ Dolní města či nové vesnice na velmi

³⁰⁶ "Dúr" může znamenat "zed/hradba/opevnění/pevnost". Píše se logogramem BÁD. (Nováková - Pecha - Rahman 2000, 323).

³⁰⁷ "Kár" má několik významů - "zed/hráz/nábřeží/přístav/osada/sídlo/organizace obchodníků. Pro zapsání slouží zpravidla logogram KAR. (Nováková - Pecha - Rahman 2000, 332).

³⁰⁸ Harmanşah 2012, 61.

³⁰⁹ Ur 2005, 343.

³¹⁰ Barbanes 2003, 17-18.

nízkých pahorcích vznikaly spíše v samotné Asýrii a jejím okolí. Ve vzdálenějších oblastech, například v okolí Aleppa v Sýrii, převažovala opevněná osídlení na vrcholcích tellů. Nasnadě je jedno logické vysvětlení. V jádru asyrské říše bylo bezpečno, takže lidé neměli takovou potřebu upřednostňovat přirozené fortifikační výhody sídelních pahorků.³¹¹

O zacházení s krajinou a jejím vnímání do určité míry svědčí také členění území na provincie. Nešlo přitom jen o politické členění. Určitou spojitost najdeme také s hospodářstvím. Je možné, že všechny provincie měly mít přibližně stejný ekonomický potenciál, což se regulovalo velikostí dané správní jednotky. Jedním z argumentů pro tuto myšlenku je fakt, že při stavbě Dúr-Šarrukénu měly všechny provincie přispět stejným dílem. Jelikož jádro Asýrie bylo rozděleno na několik malých provincií, zdá se, že byly produktivnější, silnější a více obydlené, než některé převážně stepní oblasti Džazíry.³¹² O složitosti novoasyrského správního systému svědčí to, že v rámci celé říše jsme s to rozlišovat až 5 různých hierarchických úrovní sídlišť. Nejvyšší byla hlavní města, níže postavená byla významná regionální centra, poté provinčně důležitá centra, nižší střediska a poslední byly prosté vesnice.³¹³

Politické události mohly mít na krajinu značný vliv. Pro přesun královské metropole z Aššuru do Kalachu lze nalézt celou řadu důvodů. První z nich je strategický, neboť je odtamtud 70 km do Aššuru, 60 km do Arbely a 35 km do Ninive. Jedná se tedy o přirozený střed Asýrie. Další výhodou je poloha v zemědělsky příhodné oblasti. Samotným motivem pro přesun však mohla být i touha vzdálit se z tradičního centra, které bylo hlavním sídlem politické elity. Aššurnasirpal II. se v Kalachu mohl obklopit loajálními úředníky. Podobný důvod k přesídlení měl bezpochyby také Sargon II., který po svém nástupu na trůn neměl velkou podporu a v rámci potlačení jedné vzpoury dokonce deportoval neloajální Asyřany z centra říše. Své nové politické sídlo si nevybral příliš strategicky, neboť se tam

³¹¹ Wilkinson - Ur - Wilkinson - Altaweel 2000, 39, 45, 47.

³¹² Radner 2011, 327-328.

³¹³ Kühne 1994, 66.

nejspíše muselo chodit přes Ninive. Bylo tam však nejspíš volné a tedy vhodné místo pro vznik nové metropole, kde by byl dostatečně daleko od svých odpůrců.³¹⁴

4.4.6 Transformace krajiny jako důsledek vzniku velkých měst

Jak vidíme, asyrská krajina se v průběhu staletí měnila. Otázka transformací krajiny je obvykle zjednodušena na prosté konstatování, k jakým změnám docházelo, kolik vzniklo či zaniklo sídlišť či kde byly vybudovány kanály. Zamysleme se však nyní nad hlubšími důsledky různých změn. Jako modelový příklad si můžeme vzít Kalach a jeho proměny. Když ve středoasyrském období došlo k přebudování města a jeho povýšení na sídlo provincie, bezpochyby se to muselo projevit nejen na podobě samotného Kalachu, ale rovněž na okolní krajině. Město mělo náhle k dispozici více zdrojů, což mu mohlo velmi prospívat. Výrazněji jsou patrné změny po přestavbě na královskou metropoli. Viděli jsme, že došlo ke dvěma zásadním změnám. Velikost sídliště se zvýšila, což bylo doprovázeno nárůstem počtu obyvatel, a také byl vybudován zavlažovací kanál. Jaké jsou důsledky těchto dvou událostí?

Řekněme si prvně něco o pojmu zázemí. Za geograficky nejužší vymezení lze prohlásit zónu, kterou obdělávali lidé dané osady. Jde o jakési pracovní zázemí.³¹⁵ Bylo vypořádáno, že lidé ve společnosti bez moderních dopravních prostředků za prací obvykle neurazí více než asi 7 km.³¹⁶ V případě větších sídel existuje druhý stupeň zázemí, označované jako potravinové. Tato oblast je nutná k uživení dané populace. V případě měst můžeme uvažovat o dodávkách potravin vypěstovaných obyvateli z okolních vesnic. Nejrozsáhlejší zónou je správní zázemí, které

---

³¹⁴ Radner 2011, 232-236.

³¹⁵ Král 2014b, 6.

³¹⁶ Oates 1968, 44.

představuje všechny oblasti administrativně spravované úředníky daného centra.³¹⁷

Každá změna postavení v hierarchii sídlišť se musela nějak projevit i na podobě okolí. Pokud se osada stane lokálním centrem a náhle vzroste, lze předpokládat, že bude potřebovat větší plochu hospodářských pozemků. V takovém případě může nastat několik možností, z nichž se nabízejí zvláště tyto dvě. Pokud jsou v blízkém okolí malé osady, mohou zaniknout a obyvatelé se přestěhují do centra, odkud budou na své polnosti docházet. Vzdálenější osady si mohou svoji pozici udržet či dokonce mírně posílit, neboť se stanou důležitým dodavatelem potravin. Pokud se tedy dočítáme, že Aššurnasirpal II. v nové metropoli usadil obyvatele z dobytých území,³¹⁸ čímž se výrazně zvýšil počet obyvatel, jistě se to projevilo na struktuře osídlení v okolí města. Velikost pracovního i potravinového zázemí se mohla výrazně zvětšit. Jelikož je Kalach u břehu Tigridu, jistě tam podél řeky byla celá řada osad. Je nasnadě, že některé musely ustoupit rozšiřování polí, což znamenalo jejich zánik. Nemuselo to však být pravidlem, o čemž svědčí paralela s městem Ninive, které mělo ve své blízkosti dvě městečka - Tarbisu a Ál-Aššuríju. Vybudování zavlažovacího kanálu mohlo mít vliv nejen na strukturu osídlení v místech, kudy vedl, ale i mnohem dále. Zaprvé je třeba říci, že manipulace s vodními zdroji mohla mít pozitivní vliv na podmínky vzniku nových osad. Kromě vyšší koncentrace lidských sídel v okolí vodních zdrojů bychom měli předpokládat ještě jeden důsledek transformace krajiny. Větší množství vláhy umožňuje nejen vyšší výnosy, ale také pěstování plodin náročnějších na přísun vody. Pokud nějaká oblast omezí pěstování obilí a zaměří se třeba na ovoce a zeleninu, je potřeba produkci obilnin přesunout do jiných regionů. Tyto změny však nejspíše nebyly příliš rozsáhlé, neboť absence moderních dopravních

---

³¹⁷ Král 2014b, 6.

³¹⁸ O přesunu obyvatel se píše v nápisech A.0.101.1, A.0.101.2, A.0.101.23, A.0.101.26, A.0.101.28, A.0.101.29, A.0.101.30, A.0.101.33. (Grayson 1991, 222, 227, 276, 281, 285, 287, 289–290, 299).

prostředků je faktorem, který větší míru specializace na určité produkty značně omezuje. Nicméně je dobré si uvědomit dalekosáhlé důsledky vybudování zavlažovacích kanálů.³¹⁹

Na základě dostupných pramenů se zdá, že kolem Dúr-Šarrukénu a Ninive došlo k podobným transformacím krajiny se vším, co to znamenalo pro metropole a jejich zázemí.

4.5 Post-asyrské období

4.5.1 Nástin historického vývoje

Celou dobu vývoj krajiny po pádu asyrské říše zde označujeme jako post-asyrské období. Jedná se velmi dlouhou éru, která zahrnuje několik různých etap. Po dobytí Ninive v roce 612 př. Kr. zavládla v Asýrii nejspíše anarchie. Z pramenů není jasné, zda země připadla Babylóňanům či Médům. Babylónský král tam ale vojensky zasáhl proti horským kmenům ze severovýchodu, které se mstily za asyrskou nadvládu. Toto období výrazné nestability trvalo zhruba do roku 555 př. Kr., kdy severní Mezopotámie postupně přešla pod správu Peršanů, v jejichž čele stála achaimenovská dynastie. Ta byla vyvrácena Alexandrem Makedonským. Po jeho smrti byla celá Mezopotámie a převážná část Blízkého východu ovládána Seleukovci. Zhruba od roku 310 př. Kr. tím začíná éra helenizace. Kolem roku 130 př. Kr. se většiny držav seleukovské říše zmocnili Parthové přicházející z Íránu. Zhruba od přelomu letopočtu byla severní Mezopotámie hraniční zónou mezi římskou a parthskou říší. Roku 116 po Kr. se římský císař Traján pokusil o vpád do jižní Mezopotámie, ale nedokázal ji udržet. V následujících staletích podnikli podobné pokusy ještě další císaři. Nejzazší místa s trvalejší přítomností Římanů se nacházela okolo pohoří Džebel Sindžár. Ve východní Sýrii bylo strategickým městem Nisibis. Postupně v hraniční zóně vznikly jakési nárazníkové státy, které ale podléhaly vlivu jednoho či

---

³¹⁹ Král 2014b, 7-11.

druhého impéria. Kolem roku 220 po Kr. byla v parthské říši svržena dynastie Arsakovců a k moci se dostali Sásánovci, kteří pokračovali v zaběhlé politice občasných pohraničních potyček s římskou říší, později s Byzancí. Vzájemná hranice se měnila v závislosti na vojenské síle jedné či druhé strany. Severní Mezopotámie tím však dosti trpěla, což se projevilo mj. úbytkem usedlých obyvatel a nárůstem vlivu kočovníků.³²⁰

V letech 638-640 se do Asýrie dostává islám, vzniká město Mosul a veškerá okolní území jsou spravována vládci chalífátu. V raně islámském období došlo k rozvoji osídlení krajiny. Doba rozkvětu severní Mezopotámie byla také od 11. do 13. století, kdy v Mosulu sídlila dynastie seldžuckých Atabegů, kteří si v severním Iráku a části Sýrie založili vlastní stát. Jejich vláda byla ukončena vpádem Mongolů.³²¹ Vlivem válečných událostí tehdy přestaly být udržovány zavlažovací kanály, což ve svých důsledcích přineslo výrazné zpustnutí regionu, které trvalo dlouhá staletí. Z výrazného úpadku osídlení krajiny se severní Mezopotámie dostala až ve 20. století.³²²

4.5.2 Post-asyrské období v severní Mezopotámii

4.5.2.1 Post-asyrské období v severní Džazíře

Doba od pádu Asýrie až do počátku helénismu je velmi nejasná nejen kvůli nedostatku písemných pramenů, ale rovněž kvůli špatným znalostem vývoje keramiky. Zdá se, že Tell al-Hawa byla opuštěna na 200-300 let. Jinak ale většina sídel nadále fungovala. Kontinuita osídlení byla snad až 50% a několik osad vzniklo, takže ve zkoumané části severní Džazíry bylo zdokumentováno 76 sídel. To je jen o jedno méně než v novoasyrském období. Zachovalo se také prostorové rozmístění osad. Výsledky novoasyrské politiky osídlování pustin se projevily minimálně až do konce 1. tisíciletí př. Kr. Využívání půdy nejspíš nebylo

---

³²⁰ Oates 1968, 58-95.

³²¹ Oates 1956, 192; Wilkinson - Tucker 1995, 64.

³²² Reitlinger 1938, 144.

moc intenzivní, neboť doklady hnojení jsou spíše sporadické. Kolem drobných sídel se pole rozkládala do vzdálenosti 1-2 km. Výraznou změnou je zánik hierarchie sídlišť. V parthském období byla opět osídlena Tell al-Hawa, ale měla sotva 7 ha. Počet lokalit se tehdy snížil na 66. Zvláštností partských osad je jejich malá rozloha. Obvykle šlo nejspíše o prosté zemědělské usedlosti do 1 ha. Takto nízkou hodnotu pozorujeme poprvé od urucké kultury. Běžné lokality z partské doby nebyly opevněné. Nezměnilo se to ani s přítomností římské armády. V okolních oblastech však bylo časté, že se od počátku 2. století po Kr. objevovaly nové typy fortifikací. Jde o drobné a pravoúhlé objekty, pro které se vžilo označení castellum. V celé zkoumané oblasti severní Džazíry je nejspíš jen jedna taková stavba. Je ale zastavěna vesnicí. Od poloviny 3. století mírně klesal počet sídlišť. V sásánovském a raně islámském období se v krajině nacházelo jen 51 osad a kontinuita osídlení klesla na 33%. Půda však byla využívána zhruba stejně jako v helénismu, vesnice měly opět více než 1 ha. Ve 4. až 6. století došlo k úbytku vody v regionu. Kvůli vysychání krajiny došlo k nárůstu počtu kočovníků.³²³

Islámské období pro severní Džazíru znamenalo určitý zlom. Severní Mezopotámie sice byla v 8. a 9. století obilnicí pro jižní oblasti, ale postupně došlo k úbytku lidí na venkově. Odcházeli do velkých měst jako Sámarra, Basra či Bagdád. Situace se příliš nezlepšila ani za vlády Atabegů z Mosulu v 11.-13. století, kdy došlo k rozvoji měst. Mosul dosahoval zhruba 290 ha a menší města jako Eski Mosul či Barqa'id přibližně 100 ha. Sídlíšť i nadále ubývalo, mj. kvůli pohromám jako byly epidemie či zemětřesení. Zatímco v sásánovské době a počátcích muslimské nadvlády (4.-7. stol.) bylo v severní Džazíře snad 41 vesnic, v rané době islámské (8.-10. stol.) jich bylo jen 37 a během středo-pozdní islámské éry (11.-15. stol.) klesl počet osad na 25. Až do 19. století tak regionu dominovaly pastevecké nomádské kmeny a krajina byla převážně opuštěná. Jedním z typů lokalit islámské doby jsou pravoúhlé opevněné stavby. Někdy dosahují výměry jen 20m², ale mohou být i značně větší.

---

³²³ Wilkinson - Tucker 1995, 64-70.

Jejich výskyt začal už sásánovském období. Tyto malé pevnosti sloužily ke hlídání cest.³²⁴ U komunikací bychom našli také karavanseraje, tedy středověké či novověké stanice, kde si mohli odpočinout lidé na cestě. Ruiny některých z nich se značně podobají římským pevnostem typu castellum, což spletlo některé průkopníky letecké archeologie na Blízkém východě (Poidebard, Stein).³²⁵

4.5.2.2 Post-asyrské období v okolí Arbílu

Mnohé projekty zkoumající krajinu severního Iráku jsou zaměřeny především na starověk, zvláště na novoasyrskou dobu. Podobně je tomu i v projektu EPAS. Z reliktní lidské činnosti v krajině z post-asyrského období však musíme zmínit nápadný zavlažovací kanál. Jeho datace není jistá, ale nejspíše by mohlo jít o vodní dílo z doby sásánovské říše. Táhne se zhruba podél Velkého Zábu, má výrazně lineární charakter, na délku skoro 62 km a šířka je přibližně 55 m. Stejnou dataci má Tell Chazna. Vedle hlavního tellu je nízký sídelní pahorek. Jedná se o pozůstatky sásánovského města o výměře 72 ha. Z islámského období stojí za zmínku především značné množství qanátů. Často jich je více vedle sebe, protože nejspíše bylo jednodušší vytvořit nový podzemní tunel, než opravit ten zhroutený. K zaniklému městu Minara, které mělo asi 49 ha, vede 12 qanátů. Největším středověkým městem v oblasti byl Arbíl.³²⁶ V oblasti mezi Velkým a Malým Zábem však bylo více středověkých měst. Jejich pozůstatky nyní zkoumá český projekt Medieval Urban Landscape in the Northeastern Mesopotamia.³²⁷

---

³²⁴ Wilkinson - Tucker 1995,70-74.

³²⁵ Simpson 1996, 89.

³²⁶ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 102-107.

³²⁷ <https://www.facebook.com/Medieval-Urban-Landscape-in-the-Northeastern-Mesopotamia-MULINEM-476545315816993/>, online, 25.2.2016.

4.5.3 Post-asyrské období vy vytyčeném regionu

4.5.3.1 Ninive

Nejpozoruhodnějším vývojem si prošlo Ninive, které bylo přirozeným centrem regionu. Dobyť v roce 612 př. Kr. sice pro město znamenalo velice těžkou ránu, ale pozice u brodu přes Tigris byla dostatečně silným faktorem pro znovuoživení v pozdějších staletích. V době příchodu řecké armády se tam dle Xenofóna vedle ruin nacházelo město Mespila.³²⁸ V dobách seleukovské a parthské říše lidé opět žili v Ninive. Svědčí o tom archeologické nálezy, které současně vypovídají o silném řeckém vlivu. V dolním městě byl například chrám boha Herma.³²⁹ Ninive spadalo do provincie nazývané Adiabene. Nebylo centrem, ale kvůli své poloze bylo jistě důležitým sídlem.³³⁰ Roku 115 po Kr. tam prošli Římané, ale oblast si neudrželi. To se v následujících staletích opakovalo ještě několikrát. Pouze po nějaký čas měli snad v místech dnešního Mosulu vojenský tábor (viz níže). Ninive tedy bylo parthským městem. Osídlení pokračovalo bez přerušení také v dobách sásánovské říše, kdy tam bylo umístěno dokonce sídlo biskupství nestoriánských křesťanů. Postupně však větší význam začala mít osada na protějším břehu Tigridu a Ninive pomalu upadalo.³³¹ V roce 628 k městu přitáhl vládce Byzancie Herakleios a svedl tam bitvu. Zásadní změna nastala o 13 let později, kdy přišla muslimská armáda. Město nezničila, pouze snad přiléhající pevnosti. Hlavně ale na pravém břehu Tigridu bylo vybudováno město pro vojáky - Mosul. Už tehdy tam byla i jiná pevnost, v syrštině označovaná Hesna 'Ebhriya, arabsky Hisn Akar. Během 6. a 7. století tam žila drobná židovská komunita a také mnoho křesťanů, kteří budovali kláštery.

---

³²⁸ Oates 1956, 191; Oates 1968, 60; Reade 1998b, 65.

³²⁹ Oates 1968, 61.

³³⁰ Reade 1998b, 65.

³³¹ Reade 1998b, 68-78.

Levému břehu dominovala pevnost na Kujundžiku. Během staletí si však dominantní postavení vybudova Mosul.³³²

4.5.3.2 Ostatní sídla

Kalach byl po dobytí prakticky opuštěn. Část obyvatel se sice uchýlila do ruin citadely, která jim poskytovala úkryt, ale nejspíše šlo o krátkodobé řešení. Na vrcholku zikkurratu se lidé z okolí schovávali údajně i při příchodu řecké armády. Během vykopávek v 19. století byly post-asyrské vrstvy zničeny, ale zdá se, že na vrcholku hlavního pahorku bylo jen několik prostých příbytků. Větší vesnice se tam nacházela mezi roky 250 a 140 př. Kr. Díky nalezeným mincím dokážeme přesně datovat jednotlivé vrstvy. Nalezeny tam byly i zděné nádrže na vodu. Asyrské studny nebylo možné používat kvůli jejich poškození a korytu Tigridu tehdy leželo na západní straně údolí.³³³ Na citadele byly nalezeny také stopy osídlení ze sásánovské éry.³³⁴

Z konce 5. století př. Kr. máme velice stručnou zmínku o městě Chalzi. Jeden muž šel z Babylónu do Egypta a ve zprávě o jeho cestě se vyskytují i jména Arbíl a Halsi. Druhé jmenované město snad můžeme ztotožnit také s významným sásánovským sídlem Hazza, zmiňovaným v písemných pramenech.³³⁵

Kolkovaná pozdně sásánovská keramika byla objevena na pravěké lokalitě Tell Arpaččija a významným sídlem byl také Tell Kušáf, který leží na levém břehu Velkého Zábu u soutoku s Tigridem. Několik parthsko-sásánovských hrobů pak bylo nalezeno nedaleko Tell Billy. Několik sásánovských pečetí by mohlo pocházet z ruin Dúr-Šarrukénu, nicméně jejich provenience je sporná.³³⁶ Asyrské Apqum přežívalo díky své pozici

---

³³² Simpson 1996, 95.

³³³ Oates 1968, 59-64.

³³⁴ Simpson 1996, 93.

³³⁵ Oates 1968, 59.

³³⁶ Simpson 1996, 92-93.

na dálkové cestě ze západu na východ.³³⁷ Helénistická keramika byla objevena také na lokalitě Balavát.³³⁸

Předpokládá se, že na počátku post-asyrského období se struktura osídlení krajiny příliš nezměnila. Absence silné centrální vlády pouze přinesla zánik velkých měst, která představovala umělý prvek. Došlo tedy k návratu do přirozeného stavu.³³⁹ Dle Xenofona bylo na konci 4. století př. Kr. na východním břehu Tigridu mnoho vesnic.³⁴⁰

4.5.3.3 Římské tábory

Římská přítomnost se v námi sledovaném regionu neprojevila příliš viditelně. Okolní oblasti na západě na tom však byl lépe. Již první letecké průzkumy ve 30. a 40. letech 20. století podaly doklady o celé řadě římských opevnění typu castellum. Táhl se podél cesty z města Nisibis v oblasti Chábúru směrem k dnešnímu Mosulu. Bylo možné využít dvě trasy (Příloha 4.9). Jedna procházela severně a jedna jižně od hřebenů Džebel Sindžáru.³⁴¹ Důležité informace nacházíme také v písemných a ikonografických pramenech (Tabula Peutingeriana). Z pevnosti Sindžára, na jižním úpatí stejnojmenných hřebenů procházela cesta směrem na východ přes tábory Zagurae, ad Pontem, Abdeae, ad flumen Tigridim a poté přes jednu stanici neznámého jména na jih do Hatry. V některých úsecích této římské cesty vznikl úvoz 20 m široký a až 5 m hluboký. Zagurae byla kamennou zdí ohrazená pevnost asi 30 km východně od Sindžáry u vesnice Ajn Sinu. V podobné vzdálenosti byl tábor ad Pontem, který bychom našli u trosk starého asyrského města, dnešního Tell 'Afaru. Cesta poté pokračovala průsmykem mezi hřebeny Džebel Sindžáru a Džebel Ibrahimu. Stanice Abdeae se nacházela někde v pláni před průsmykem vedoucím skrze Džebel Atšan, nejspíš u dnešní vesnice

³³⁷ Oates 1968, 80; Simpson 1996, 91.

³³⁸ Tucker 1994, 107-109.

³³⁹ Oates 1968, 58.

³⁴⁰ Oates 1968, 61; Wilkinson - Tucker 1995, 63.

³⁴¹ Stein 1938, 63-65.

Gonaisija, kde jsou i ruiny středověkého města. Nedaleko se nachází rovněž středověká obchodní stanice Chán al-Džuma'a. Následně cesta vedla do oblasti dnešního Mosulu, kde byl tábor ad flumen Tigridim. Kromě Zagurae se všechny stanice nacházely na místech osídlených již v minulosti a šlo spíše o tradiční stanice.³⁴² O přesné poloze Abdeae a ad flumen Tigridim panují určité nejasnosti a existuje i teorie, že cesta vedla jižněji a oba tábory tedy musíme hledat jinde (Příloha 4.10). Také bývá mezi Zagurae a ad Pontem umisťován ještě tábor Vicat.³⁴³ Jedna cesta do Mosulu šla patrně také přes severní Džazíru.³⁴⁴

4.5.3.4 Sídla a ostatní reliktů lidské přítomnosti z islámského období

Islám je na území severní Mezopotámie již více než 1300 let. Z této dlouhé doby se nám zachovalo několik výrazných pozůstatků lidské přítomnosti v regionu. V severozápadní části našeho regionu bylo krátce zdokumentováno několik významných památek. Tell Abú Maria má na svém povrchu ruiny opevněného chánu, který obsahoval vládní školu a část vesnice. Pod pahorkem byl vodní mlýn. Svě dnešní jméno nese lokalita již od středověku. O městě se zmiňuje Jáqút na počátku 13. století. Tento muž popsal celou řadu měst severní Mezopotámie. Jedním z nich je také křesťanské město Abú Maria. Přestože oblast ovládali muslimové, až do invaze Mongolů byla severní Mezopotámie nejspíše převážně křesťanská. Jáqút se zmiňuje také o malém městě Daula'íjjah (dnešní Chirbet ad-Daula'íjjah). Na ploše asi 365 m² tam žilo snad až 1000 lidí. Tamní ruiny tvoří pravoúhle se protínající ulice, pravoúhlé domy s valenými klenbami a osmiúhelné hamámy a svatyně zastřešené kopulí. Třetí důležité místo se jmenuje Kisik Kuprü. Je tam stará kontrolní stanice a také pozůstatky středověkého mostu. Na jedné straně u něj stojí ruiny opevnění. Most je postaven z obdélných vápencových bloků. Kvalita provedení by nasvědčovala, že jeho staviteli byli Římané, ale jedná se o

³⁴² Oates 1956, 196-198; Oates 1968, 78-80.

³⁴³ Reade 1998b, 81.

pozdější dílo arabských inženýrů, nejspíše z 13. století, neboť tehdy atabegové z Mosulu věnovali pozornost budování komunikační sítě. Přílehlá kontrolní stanice u Kisik Kuprů sloužila svým účelům od 13. století až do konce osmanské nadvlády.³⁴⁵ Stopy lidské přítomnosti z islámského období v oblasti východně od Džebel Sindžáru byly nalezeny ještě na lokalitách Ajn Tašta a Tell Abú Kudur.³⁴⁶

Centrem severní Mezopotámie během islámského období byl Mosul, ve kterém byla celá řada významných památek. Dnes je většina z nich bohužel zničena tzv. Islámským státem. I v okolní krajině je však celá řada míst s dlouhou sídelní historií. Jedním z nich je horský křesťanský klášter Mar Mattaj, který se nachází na západní straně hřebenů Džebel Maqlúb. Jeho počátky sahají snad až do 5. století a s mnohými přestavbami funguje do dnešních dob.³⁴⁷

5 ANALÝZA

5.1 Zásady pro vyhodnocování satelitních snímků

5.1.1 Lokality

Potenciální archeologické lokality jsou na snímcích CORONA ze zimních období sledovatelné díky světlým a tmavým skvrnám. Světlá místa jsou pozůstatky rozpadlého zdiva, které kvůli odlišným vlastnostem zadržování vody kontrastuje se svým okolím.³⁴⁸ U některých lokalit není zmíněná textura příliš výrazná, zvláště pokud jsou dlouho opuštěné a jejich povrch je silně poničen erozními či nánosovými procesy.

---

³⁴⁴ Oates 1968, 76.

³⁴⁵ Reitlinger 1938, 143-148.

³⁴⁶ Lloyd 1938, 134-135.

³⁴⁷ Tyto informace jsem získal v dubnu 2012, když jsem daný klášter navštívil spolu s ostatními členy týmu zkoumající lokalitu Qasr Šemamok.

³⁴⁸ Ur 2013a, 32; Ur 2013b, 14-15.

V této práci rozlišujeme 10 typů lokalit. V první řadě jsou to telly, které zde třídíme na velké (nad 1,5 ha) a malé, izolované a s dolním městem. Za tell jsou považovány sídelní pahorky dostatečně vysoké na to, aby část jejich svahu byla pokryta stínem. Možná jde o zvláštní vymezení, ale má to své opodstatnění. Vyřadíme tím například věže zaniklého opevnění. Jedná se sice o vyvýšeniny připomínající malé telly, ale nemají sídlištní charakter. Přítomnost stínu na některé straně tellu signalizuje, že se nejedná o nízký pahorek. Pouze ze snímků CORONA nelze změřit výšku tellů, takže vycházíme z předpokladu, že pahorky dostatečně vysoké na to, abychom je mohli prohlásit za tell, mají na některé části svého svahu stín. Zvláště v kopcovité krajině může být problém rozlišit přírodní a umělé vyvýšeniny. Při identifikaci všech potenciálních lokalit či jiných reliktních antropogenních činností v krajině jsou používány nejen snímky CORONA, ale i aktuální podkladové mapy společnosti Google, případně další materiály.

Kromě tellů nacházíme v krajině ještě ploché lokality, které občas tvoří nízké pahorky. Svým charakterem se ale od tellů liší, neboť jejich nízká výška signalizuje, že šlo spíše o krátkodobě obydlená místa. Jelikož se v severní Mezopotámii stavělo po celá tisíciletí především z hlíny, lokality osídlené ve více obdobích vytvořily umělou vyvýšeninu. Ploché lokality dělíme na velké (nad 1,5 ha), či malé a na izolované, ležící u tellů (tj. dolní města), nebo lokality ve shlucích.

Každá místo, které jsme na snímcích CORONA identifikovali jako pravděpodobnou lokalitu, dostalo kódové označení, které se skládá z písmen a pořadového čísla. Písmena byla vybrána tak, aby na jejich základě bylo patrné, o jaký typ lokality se jedná. Používány jsou následující zkratky - velký tell s dolním městem³⁴⁹ (TBLT = tell, big, lower

---

³⁴⁹ Myšlen je tím pouze daný tell. Jeho dolní město je chápáno jako samostatná lokalita. Sice tím v některých případech uměle zvýšíme počet sídlišť, ale ne vždy byl vrcholek tellu a jeho okolí osídleny současně. Pokud bychom je brali jako jedinou lokalitu, navyšovali bychom jejich rozlohu.

town),³⁵⁰ malý tell s dolním městem (TSLT = tell, small, lower town), velký izolovaný tell (TBI = tell, big, isolated), malý izolovaný tell (TSI = tell, small, isolated), velká plochá lokalita u tellu (FBT = flat, big, by tell), malá plochá lokalita u tellu (FST = flat, small, by tell), velká plochá izolovaná lokalita (FBI = flat, big, isolated), malá plochá izolovaná lokalita (FSI = flat, small, isolated), velká plochá lokalita ve shluku (FBC = flat, big, in cluster) a malá plochá lokalita ve shluku (FSC = flat, small, in cluster). Každý objekt byl v geografických informačních systémech (ArcGIS) vyznačen jako bod i jako polygon, takže můžeme porovnávat i jejich rozlohu. V databázi (viz Katalog na konci příloh) jsou k jednotlivým reliktním typům objektů kromě jejich rozlohy a souřadnic uvedeny zpravidla také poznámky. Pozornost je věnována potenciální dataci, výskytu současného osídlení, zvláštním jevům či blízkosti s jinými relikty lidské činnosti. Problém představuje jeden důležitý faktor - sledování přítomnosti vodních zdrojů, protože archeologicky můžeme doložit řeky, potoky, vádí či kanály. Horší je to však s prameny, studnami, jezírky či nádržemi.

Na základě zmíněného rozdělení jsme s to o daných lokalitách říci s větší či menší pravděpodobností následující. Telly s dolním městem byly osídleny patrně delší dobu, než telly izolované. Toto platí pro severní Mezopotámii, kde je dokázáno, že v době železné vznikala na úpatí tellů dolní města, zatímco samotný tell byl často opuštěn. V Sýrii v okolí Eufratu tomu tak ale nebylo. Dolní města nevznikla, ale byly obydleny samotné vrcholky tellů.³⁵¹ O vzniku dolního města patrně rozhodoval charakter tamního prostředí. Lokality s dolním městem se nacházely v příhodných podmínkách. O vhodnosti lokace osady vypovídá rovněž to, když se nachází ve shluku. Ať už byly daná sídliště soudobá či nikoli, daná místa byla nejspíš pro život příhodná. Oproti tomu izolované lokality lze čekat spíše v těch částech krajiny, které byly obydleny jen v dobách s vysokou hustotou osídlení.

---

³⁵⁰ Vzhledem k tomu, že výsledky výzkumu budou v budoucnosti publikovány patrně v angličtině, je celý deskriptivní systém a databáze anglicky.

³⁵¹ Wilkinson - Ur - Wilkinson - Altaweel 2005, 39.

5.1.2 Komunikace - úvozové cesty

Komunikační sítě minulosti lze sledovat díky skutečnosti, že mnohé cesty nezůstaly ploché, ale vytvořily úvozy. Nesledujeme tedy konkrétní podobu pravěkých, starověkých či středověkých cest, ale pouze jejich transformovaný obraz, který je ovlivněn zejména erozními procesy v krajině.³⁵² Úvozové cesty severní Mezopotámie mají různé rozměry. Hluboké jsou nejčastěji 0,5 až 1 m, ve výjimečných případech však až 4 m. Obvyklá šířka se pohybuje v rozmezí 30 až 60 m, ale opět existují mohutnější cesty, které mají dokonce 130 až 200 m.³⁵³ Přímo v terénu úvozy často nejsou pozorovatelné. Někdy se projevují pouze větším množstvím plevelů. K jejich zkoumání proto používáme především snímky CORONA či letecké fotografie. Na nich se projevují nejčastěji díky vlhkosti, která se v korytu úvozových cest drží. Během léta a podzimu se cesty zviditelňují díky půdním příznakům, v zimě a na jaře je to pak díky porostovým příznakům.³⁵⁴ Ne všechny zaniklé cesty musejí mít formu úvozů. Některé byly zaplněny nánosy. I tak jsou však díky vlhkostním příznakům patrné. Liší se však tím, že nemají svahy, které kvůli odtoku vody bývají sušší a na snímcích CORONA se projevují jako světlé linie. Nesmíme je však zaměňovat s podobným jevem u zavlažovacích kanálů. Ty mají po svém obvodu haldy hlíny vzniklé čištěním kanálu. I na nich je nižší vlhkost než v okolí a jsou tedy světlé. Kanály navíc opisují vrstevnici, takže obvykle nemaní lineární charakter.³⁵⁵

Úvozové cesty rozdělujeme na dálkové a lokální, které nejčastěji vytváří radiální systém kolem jednotlivých lokalit. Jedná se jev, který se táhne napříč jednotlivými obdobími. Hlavní rozvoj radiálních systémů cest máme doložený u sídlišť doby bronzové. Z tellů vychází cesty paprscitě různými směry do vzdálenosti přibližně 3 až 5 km. Některé cesty

---

³⁵² Ur 2003, 104.

³⁵³ Wilkinson - Tucker 1995, 24.

³⁵⁴ Ur 2003, 102-103.

³⁵⁵ Ur 2003, 104, 106.

míří k jiným lokalitám, jiné končí v polích.³⁵⁶ Část z nich se po cca 1,5 km, tedy přibližně v polovině, vidlicovitě rozdvoují.³⁵⁷ Interpretace vzniku radiálního systému úvozových cest je následující. Radiální systém cest zahrnuje dva typy komunikací. Za prvé jsou dopravní tepny, které spojovaly jednotlivá sídliště, čímž vznikala lokální síť, po níž se pohybovalo určité zboží. Nejvýraznější pozůstatky radiálního systému komunikací se vyskytuje u lokalit z rané doby bronzové. Obvykle tedy nacházíme jedno větší centrum s několika satelitními vesnicemi. Druhou skupinou jsou zmíněné cesty vedoucí zdánlivě nesmyslným směrem. Jedná se o spojnice lokalit s obdělávanými pozemky. Na jejich vzniku se podíleli nejen lidé svými cestami na pole, ale z velké míry zvířata, která po těchto cestách byla vyháněna na pastviny.³⁵⁸

Dálkové komunikace nebyly vázány na jednu určitou lokalitu, ale spojovaly vzdálené regiony či alespoň osady, které od sebe dělily větší vzdálenosti.³⁵⁹ Dálková spojení mohla zajišťovat také síť lokalit vzájemně propojených radiálním systémem cest. I v takových případech lze pozorovat určitý hlavní směr pohybu (např. po ose východ-západ). Dálkové cesty sloužily spíše jen transportu vzácnějších komodit (kovy, látky), které nešlo opatřit z lokálních zdrojů.³⁶⁰ Pohyb některých komodit je doložen již od mladého paleolitu, kdy některé skupiny lovců a sběračů měly lastury měkkýšů z Rudého moře. Rozvoj dálkových kontaktů a obchodu nastal v době obejdské a urucké.³⁶¹ Dálkových cest využívali také asyrští panovníci pro rychlé přesuny vojska. Asyrština používá pro komunikace dva výrazy - charrān (cesta) a charrān šarri (královská cesta). Byly to patrně právě dálkové cesty, které si získaly přívlastek "královské". Svědčí to o jejich strategickém významu. Vycházely zřejmě ze starších cest a některým osadám se vyhýbaly v zájmu zkrácení cesty. Máme

³⁵⁶ Wilkinson - Tucker 1995, 24-25; Ur 2003, 103-104; Ur 2013, 31.

³⁵⁷ Wilkinson - Tucker 1995, 25.

³⁵⁸ Wilkinson - Tucker 1995, 27; Ur 2003, 103-104, 111.

³⁵⁹ Wilkinson - Tucker 1995, 26.

³⁶⁰ Ur 2003, 112.

³⁶¹ Rothman 2002, 2-3.

doklady osad, které ležely v blízkosti dálkové trasy a napojovaly se na ni jen nějakým ramenem sekundárního významu. Po vybudování asyrských metropolí v novoasyrském období sloužily dálkové komunikace patrně také pro masivní zásobování velkých měst.³⁶²

Zkoumáním komunikačních sítí získáváme cenné informace. Délka radiálního systému cest kolem lokalit svědčí o rozsáhlosti pozemků, které tamní obyvatelé obdělávali. Mnohé lokality byly s to obhospodařovat území, jehož rozloha byla překvapující. Po staletích úpadku osídlení dosáhly těchto hodnot osady dnešního severního Iráku až v polovině 20. století.³⁶³ Síť cest nám také může napovědět, kde lidé v minulosti překonávali přirozené přírodní překážky, jakými jsou pohoří či řeky. Ze směru cest tak lze lokalizovat například dávné brody či místa, kde stávaly mosty.³⁶⁴

Datace cest je problematická i při jejich navštívení v terénu. Vycházet lze z některých typologických podobností. Jak již bylo zmíněno, výrazný radiální systém mají telly z rané doby bronzové. Další charakteristikou pro dobu bronzovou jsou široké cesty. Úzké úvozy, v rozmezí 40 až 60 m, nalézáme obvykle u lokalit sásánovských a raně islámských.³⁶⁵ Někdy lze dataci cest vytušit na základě pravděpodobnosti určitých předpokladů, zejména z relativní chronologie. Pokud bylo nějaké místo osídleno jen v určitém krátkém období, můžeme se celkem oprávněně domnívat, že komunikace s daným místem spojené jsou z téže doby.

V této práci jsou u cest sledovány některé klíčové faktory. Za prvé je to jejich vztah k osídlení, tedy zda se jedná o součást radiálního systému cest nějaké lokality, či o dálkovou komunikaci s lineárním charakterem. Zajímá nás také šířka cest, neboť je to jeden z faktorů, který

---

³⁶² Altaweel 2003, 223-225.

³⁶³ Ur 2013a, 31.

³⁶⁴ Altaweel 2003, 222.

³⁶⁵ Ur 2003, 107.

může alespoň rámcově datovat část úvozů. Třídíme proto komunikace úzké (do 40 m), střední (40-75 m), u nichž datace nejistá, a široké (75 a více m). Získáváme tím 6 následujících skupin - úzká radiální úvozová cesta (RNHW = radial, narrow hollow way), střední/neurčitá radiální úvozová cesta (RUHW = radial, undefined hollow way), široká radiální úvozová cesta (RBHW = radial, broad hollow way), úzká lineární/dálková úvozová cesta (LNHW = linear/long-distance, narrow hollow way), střední/neurčitá lineární/dálková úvozová cesta (LUHW = linear/long-distance, undefined hollow way), široká lineární/dálková úvozová cesta (LBHW = linear/long-distance, broad hollow way). Nejasné části komunikačního systému řadíme obecně mezi fragmenty úvozových cest (FrHW = fragments of hollow way).

5.1.3 Zavlažovací systémy

Jak již bylo zmíněno, některé úvozové cesty mohou připomínat kanály, protože tak začaly fungovat. Okolo Tell Hamoukaru v Sýrii jsou dokonce některé cesty zaniklé cesty označovány jako vádí, neboť se v ně přeměnily. Existuje také teorie, podle které byly úvozy záměrně vyhloubeny, aby k osadám sváděly vodu ze širšího zázemí. Odporuje tomu však absence hald vykopané hlíny po stranách kanálu.³⁶⁶ Právě hlady z čištění kanálů jsou často důležitým faktorem při jejich hledání na snímcích CORONA.³⁶⁷ Při práci se snímky jsme s to lokalizovat nejen polohu samotných kanálů, ale někdy vidíme i stopy výpustí, které z hlavního koryta odváděly vodu do krajiny.³⁶⁸ Pro vyhledávání kanálů je důležité si uvědomit, že vedou po vrstevnicích. Koryta vedoucí ze svahu dolů obvykle mají přírodní původ.³⁶⁹ Pamatovat na vzájemný vztah svahu

---

³⁶⁶ Ur 2003, 104.

³⁶⁷ Ur 2005, 322.

³⁶⁸ Ur 2013, 33.

³⁶⁹ Ur 2005, 319.

a kanálu musíme zvláště v horském prostředí, kde erozí skalnatého podloží vznikají linie podobné kanálů. Nerespektují však sklon svahu.³⁷⁰

Datace zavlažovacích kanálů je velmi problematická. Některé lze ztotožnit s popisy v klínopisných textech a přisoudit tak jejich vybudování či opravení některému z asyrských panovníků. Mnohé řadíme do určitých období jen na základě jejich podobnosti s jinými kanály a s celkovým kontextem, ve kterém se kanál nachází. Setkat se můžeme s vodními díly vzniklými v novoasyrském období i s kanály datovanými do doby sásánovské až raně islámské. Jejich rozměry mohou být vskutku monumentální. Doložen je kanál dlouhý až 60 km a 50 m široký. Ve výjimečných případech přesahuje šířka 100 m.³⁷¹

Na snímcích CORONA jsou občas vidět také qanáty, podzemní kanály, které mají podobu linie bodů. Pokud je qanát stále udržován, body mají uprostřed tmavou tečku. Světlé okolí představují haldy vzniklé čištěním. Zaniklé qanáty, kterých je většina, mají šachty již zanesené a tudíž jsou na snímcích body světlé celé.³⁷² V databázi je pro kanály i qanáty opět využíváno kódové označení skládající se z písmene a čísla (C = canal; Q = qanát).

5.2 Analýza dat z publikace *Archaeological Sites in Iraq*³⁷³

5.2.1 Práce s daty

Podrobit analýze můžeme i jiné prameny než jen satelitní snímky. Datace identifikovaných potenciálních archeologických lokalit totiž představuje problém, který lze částečně obejít tím, že pro vývoj osídlení použijeme data z publikace *Archaeological Sites in Iraq* (Directorate

---

³⁷⁰ Ur 2005, 329.

³⁷¹ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 106.

³⁷² Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 107-108.

³⁷³ Tato kapitola vychází z informací uvedených v: Directorate General of Antiquities 1970, 233-252.

General of Antiquities 1970). Pro nás je klíčová ninivská (tj. mosulská) provincie. Ta se v době vydání zmíněné publikace členila na okresy Mosul (الموصل), Tell 'Afar (تلعفر), Hatra (الحضر), Dahúk (دهوك), Zacho (زاخو), Sindžár (سنجار), Šerqát (شرقات), Šajchán (الشيخان), 'Aqra (قرعة) a 'Amádija (العمادية).³⁷⁴

S oblastí našeho zájmu se do značné míry shoduje okres Mosul, který je tím pádem vhodným kandidátem pro naši analýzu. Dělí se na 6 podoblastí (niháját) - centrum provincie (مركز المحافظة), Tell Kajf (تلكيف), Hamdanija (الحمداينية), Hamídát (الحميدات), Šúra (الشورة) a Džazíra (الجزيرة). Poslední zmiňovaná oblast obsahuje pouze jedinou lokalitu, čímž se pro nás stává statisticky nevýznamnou. Podobná situace je v centru provincie, kterým je vlastně samotný Mosul. Nachází se tam sice 35 registrovaných míst, ale jde vesměs o památky z islámského období. Výjimku představuje jedna novoasyrská lokalita a dlouhodobě osídlené Ninive. Zajímavější jsou pro nás ostatní oblasti. Tell Kajf má na svém území 84 lokalit. Patří mezi ně například Chorsábád či Tepe Gaura, protože se jedná o severovýchodní část mosulského okresu. Významnější je pro nás ale Hamdanija, která se rozprostírá jižněji a táhne se až k Velkému Zábu. Jsou tam tedy lokality jako Balavát či Nimrúd, ale také Tell Billa a Tell Arpaččija. Celkem je v tomto regionu 144 historicky či archeologicky důležitých míst. Oblast zvaná Hamídát se rozkládá západně od Tigridu v severovýchodní části naší vytyčené oblasti a nachází se tam 136 zaregistrovaných lokalit. Dalších 122 jich bylo zaznamenáno jižněji, v oblasti Šúra, která se rozprostírá jihozápadně od Mosulu a spadá tam tedy například Tell Hassúna.

Práci s katalogem lokalit ztěžuje fakt, že ne všechny lokality mají určenou nějakou dataci. V některých případech je pouze obecná, např. pravěk. Použita je zkratka q.t./ ق-ت, tj. arabsky qabla táríh = před historií. Někdy je uvedeno pouze tisíciletí či nějaké obecné období. Většina lokalit má však dataci uvedenou pomocí čísla, které odkazuje na některé z

³⁷⁴ Directorate General of Antiquities 1970, 233-295.

definovaných období (Příloha 1.3). Tato data lze snadno zpracovat a graficky vyjádřit. Získáme tím například graf s vývojem počtu osídlených lokalit pro jednotlivá období (viz kap. 6.2.1).

5.2.2 Problematika studia prostorových vztahů lokalit ASI a AASI

Díky mapové části publikace Atlas of Archaeological Sites in Iraq jsme schopni přiřadit datům z katalogu také prostorový rozměr a vyjádřit vývoj osídlení pomocí série map (viz kap. 6.2.1). Váže se s tím bohužel několik problémů. Přestože AASI obsahuje poměrně detailní mapy, jsou vytvářené ručně a jejich georeferencování v programu ArcGIS je možné s přesností maximálně několik stovek metrů. Pro určení přibližné polohy jednotlivých nalezišť je to nicméně dostatečné. Bohužel ne všechny lokality z katalogu ASI byly zakresleny do mapové části. Část lokalit v atlasu pak nelze dohledat v katalogu. Problémem je také skutečnost, že v některých případech je na mapách více než jedna lokalita se stejným jménem a tedy stejnou datací, čímž vznikají nápadné shluky. Podobně problematický je výskyt míst se stejným jménem v katalogu, ale různou datací, neboť je pak obtížné rozhodnout, která lokalita je na mapě vyobrazena. Pomáhají nám v tom zejména uvedené názvy blízkých vesnic. Věrohodnost katalogu i atlasu je narušena faktem, že na mapách nejsou zakresleny některé nám dobře známé lokality (Kujundžik, Nimrúd, Balavát, Tell Billa), případně v katalogu chybí některá období, v nichž byly prozkoumané lokality osídleny. Pokud máme jiné informační zdroje, můžeme dataci snadno doplnit, ale hodnověrnost výsledku je tím poněkud narušena. Patrné je to zvláště kvůli nápadně nízkému počtu zakreslených lokalit v jihovýchodní části námi studované oblasti. I přes všechny tyto výhrady se jedná o bohatý zdroj informací, který stojí za to podrobit analýze. Jejím výsledkem je prostorové vyjádření na mapách (viz kap. 6.2.1.).

5.2.3 Přiřazování jmen identifikovaným lokalitám

Je několik způsobů, jak můžeme lokality objevené na snímcích CORONA spojit s určitým toponymem. V této práci byla použita především zmíněná metoda georeferencování relevantních map z AASI a vytvoření jejich jedné společné databáze. Zvolen byl následující postup. Všechny lokality z námi vytyčené oblasti byly zaneseny do zvláštní databáze v programu ArcGIS. Zaznamenáno bylo nejen jméno lokality, ale rovněž její číslo na mapě. Pro přehlednost je totiž seznam lokalit vedle mapy a každá lokalita má své číslo. Naše oblast se rozprostírá na ploše, kterou pokrývají dvě mapy AASI. Jedna z nich zobrazuje především oblast východně od Tigridu, čímž pokrývá zhruba polovinu naší oblasti. Druhá mapa pokrývá rozsáhlou část plání západně od Tigridu, zvláště jižně od Džebel Sindžáru. Součástí tohoto regionu je i západní polovina námi studované krajiny. Z tohoto důvodu je v databázi u čísla lokality také písmeno w (west) či e (east). Třetí sledovaný faktor je datace, kterou je možné na základě jména dohledat v katalogu Archaeological Sites in Iraq. Takto vytvořenou databázi jsme následně propojili s informacemi z databáze, kterou jsme získali zakreslením potenciálních lokalit na snímcích CORONA. Pokud se poloha lokality z AASI shoduje s námi identifikovanými relikty lidské sídelní aktivity, lze takové místo pojmenovat dle názvu uvedeného v AASI. I přes snahu o přesné georeferencování map AASI jsme někdy nuceni spokojit se pouze s přibližnou polohou jednotlivých lokalit, což znamená, že daná lokalita se nachází v blízkosti lokality na snímcích CORONA. Za předpokladu, že v okolí nejsou žádné jiné potenciální lokality, tolerujeme zpravidla odchylku maximálně 500 m. Poněkud problematickou situací je stav, kdy se v těsné blízkosti jedné lokality AASI nachází více možných reliktních lidských sídel. To je případ říčky Chosr, která je lemována relikty sídelních areálů. Pokud má lokalita v názvu slovo tell, vztahujeme název k blízkému tellu. Okolní lokality (např. dolní města) považujeme za určitou součást daného sídelního areálu. Výsledkům identifikace lokalit se podrobně věnuje kapitola zabývající se syntézou a interpretací.

Dalším možným způsobem, jak nalézt jména pro lokality, které známe pouze pod námi přiřazeným kódem, je spolehnout se na výsledky jiných výzkumu. CORONA Atlas of the Middle East³⁷⁵ nabízí mezi svými nástroji také zobrazování určitých archeologických lokalit. Jedná se přitom nejen o dobře známá a prozkoumaná naleziště, ale také o celou řadu méně známých míst. Otázkou však zůstává, nakolik můžeme věřit lokalizaci či pojmenování některých lokalit. Nám dobře známé pozůstatky novoasyrského opevněného města, které dnes nazýváme Tell Chamira, tam mají chybu v názvu, neboť jsou označeny jako Tell Charima.

Všechny lokality identifikované na snímcích CORONA, u nichž bylo dohledáno jejich jméno či další informace, byly zaneseny do vlastní databáze, která je součástí katalogu v přílohách. Tyto konkrétní lokality jsou popsány v kapitole 6.1., která se věnuje interpretaci zmíněných archeologických situací, vztahům jednotlivých sídlištních areálů, jejich rozloze, komunikačním schémátům a disponování vodními zdroji.

6 SYNTÉZA A INTEPRETACE

6.1 Syntéza a interpretace konkrétních reliktní lidské přítomnosti v krajině

6.1.1 Identifikované lokality se jménem

Abú Maria (038w, Příloha 6.1) Jedna z klíčových lokalit, kterým jsme věnovali pozornost již v předchozích kapitolách. V současnosti má dvě části. K hlavnímu tellu (TBLT033, 3,63 ha) přiléhá z východu dolní město (FBT063, 13,03 ha), které je vzhledem k dlouhodobému osídlení taktéž vyvýšené nad okolním terénem. Hned pod jeho severním svahem protéká vádí al-Murr. Nejbližší výraznější lokality jsou asi 3 km daleko. Počátky osídlení sahají nejspíše do obejdského období. Z následujících

³⁷⁵ <http://corona.cast.uark.edu/index.html#bbox=3000000,2200000,5500000,5000000>, online, 14.1.2016.

období chybí stopy z urucké kultury a pozdního 3. tisíciletí př. Kr. Dodnes je dané místo osídlené, pouze se lidé přesunuli z tellu na okolní rovinu. Lokalita vždy těžila především ze své strategické pozice na dálkové cestě, která vede jižně od Džebel Sindžáru přes Tell 'Afar a Abú Marii dále na východ. Krajina kolem Abú Marie je protkána také několika krátkými, úzkými úvozy. Nejvíce jich směřuje po proudu vádí al-Murr. Asi 3 km severovýchodně se tam nachází lokalita Tell al-Mazra' z novoasyrského období a několik malých tellů

al-Džirn (053e, Příloha 6.2) Hlavní tell (TBLT048, 6,67 ha) je rozdělen výraznou prohlubní na dvě nestejně části. Na detailnějších snímcích Google je patrné, že přibližně ve středu tellu je nejspíše vodní zdroj, od něhož vede qanát a následně kanál do blízkého vádí (Příloha 6.3, viz níže). Celé vodní dílo má sotva 500 m a je pravděpodobné, že jeho vznik můžeme datovat do posledních desetiletí či maximálně staletí. Okolí tellu je zastavěné obytnou zástavbou, která pokrývá většinu dolního města (FBT103, 73,94 ha). ASI uvádí dataci lokality do pravěku, doby kultury ninivské 5, staroasyrského a islámského období. Al-Džirn má nehomogenní radiální systém cest. Několik úvozů v okolí navíc lokalitu míjí, neboť jsou očividně z jiných období. Jediná široká cesta spojuje al-Džirn s 4,5 km vzdáleným tellem (TBLT046, 4,98 ha) a jeho dolním městem (FBT099, 12,57 ha), což by mohl být odkaz na zmíněnou dobu ninivská 5. V okolí al-Džirnu je ve vzdálenosti 1,3-5,5 km celá řada potenciálních služebných osad. Některé mohly být spojeny se svým centrem v pozdějších obdobích. Například FSC037 (0,35 ha) leží u úzké cesty a její vzhled připomíná pozůstatky pravoúhlé stavby, které zde spojujeme s post-asyrským, zvláště sásánovským či islámským obdobím. Zajímavá je přítomnost středně široké dálkové cesty, která vede z jihovýchodu. U al-Džirnu se však z nějakého důvodu stáčí o 90° doprava a svůj původní směr získává až o 12 km dále. I přes tuto nezvyklou situaci se nabízí otázka, zda al-Džirn není jednou ze staroasyrských obchodních stanic, které máme doloženy v textech. Vzhledem ke své poloze by snad

mohlo jít o město Saqa, které bylo mezi stanicemi Binanu a Zanipa (viz kap. 4.3.2.4 a příloha 4.3).

al-Fazlani (074w, Příloha 6.30) Přesná poloha této lokality není zcela jasná, ale snad jde o FBC154 (5,99 ha) či FBC155 (4,19 ha). ASI ji řadí mezi novoasyrské osady. Textura obou potenciálních lokalit navozuje dojem spíše zaniklé islámské vesnice. Starší vrstvy jsou nejspíš jen překryty pozdějším osídlením. V blízkém okolí není žádný výrazný zdroj vody. Cca 1,2 km východním směrem začínají nivy podél Tigridu. Bližší vodní zdroje jsou snad zakryty moderní zástavbou, neboť lokalita se nachází na terase na jižním předměstí Mosulu. I přes mnoho nejasností je pro nás al-Fazlani vzácným dokladem novoasyrského osídlení západního břehu Tigridu.

Balavát (x02e,³⁷⁶ Příloha 6.4) Jedna z nejznámějších lokalit v regionu je kupodivu zdánlivě nevýrazný oválný tell (TBLT004, 2,84 ha) o rozměrech 200 x 160 m. Na snímcích CORONA je také vidět jeho dolní město (FBT003, 53,47 ha), které vypovídá o významu daného sídliště. Má přibližně čtvercový půdorys o stranách asi 800 m, takže šlo očividně o plánovitě postavené město. Navíc jsou patrné stopy opevnění. Známe dokonce i starověký název Balavátu. V klínopisných textech je označován jako Imgur-Enlil. ASI zmiňuje pouze novoasyrské období, ale povrchový průzkum doložil stopy kultury obejdské, urucké, středoasyrského a helénského období. Lokalita ležela na dálkových trasách spojujících zejména Ninive s Arbílem. Sledovat lze ale také napojení na další trasy (viz kap. 4.4.3.4 Balavát). Severně od města byl patrně krátký kanál, který vede do vádí. V okolí je také několik dalších lokalit, ale jejich vztah k Balavátu je nejasný.

Dabúna Tepe (052w, Přílohy 6.5 a 6.6) Jedná se o lokalitu na soutoku několika drobných vádí na západě námi zkoumaného regionu.

---

³⁷⁶ Balavát není na mapách AASI, ale známe jeho dataci i polohu, tak je zde také zařazen. Pro odlišení má však jiné kódové označení, které začíná písmenem x.

Kromě hlavního tellu (TBLT034, 1,58 ha) jsou patrné stopy dolního města. Můžeme u něj rozlišit tři různé části. Nejdůležitější je bezesporu bezprostřední okolí tellu (FBT064, 33,3 ha), které je ze severu a západu ohraničeno jakýmsi příkopem a snad i hradbou. Za nimi se nachází další část dolního města, kterou můžeme považovat za samostatnou lokalitu (FBT066, 27,04 ha). Obě tyto části jsou dnes částečně zastavěné. Třetí část (FBT065, 63,37 ha) se nachází jižně od tellu a liší se na snímcích CORONA svojí texturou, což by mohlo naznačovat, že je z jiného období. K centrálnímu tellu směřuje radiální systém cest různých velikostí, což by taktéž mohlo naznačovat, že se jedná o pozůstatky sídla obývaného v několika různých obdobích. Dataci Dabúna Tepe bohužel nebylo možné dohledat. V okolí asi 2-6 km je však několik menších lokalit, které připomínají satelitní osady typické pro 3. tisíciletí př. Kr. Vzhledem k úvozovým cestám je nápadné spojení zvláště s lokalitou Chirbet Malik (2 km jihovýchodně) či Telul Tavajim, který se nachází tímtéž směrem asi 4,5 km daleko a je u něj prokázané osídlení doby ninivské 5. Za satelitní osadu můžeme považovat nejspíše také lokalitu FBI139, ke které vede široká cesta 3,5 km na jih. Jeden široký úvoz vede i 5 km na východ, kde je Tell Hasan Kajf, který však byl osídlen v době sámmarské, haláfské, obejdské a novoasyrské. Za zmínku stojí také napojení lokality na úzké dálkové cesty.

Chán az-Zanázil (025w, Příloha 6.7) Jedná se nejspíše o lokalitu FBI078 (12,71 ha), která se nachází v blízkosti dálkových cest ze severozápadu na jihovýchod. Je na ně napojena krátkými radiálními cestami, z nichž jedna vede více než 500 m k nejbližšímu vádí. ASI datuje toto místo do novoasyrského a sásánovského období. Post-asyrské dataci nasvědčuje také mj. charakter některých úvozů, které mají šířku jen něco přes 40 m, což je typické pro sásánovské a raně islámské období.

Charáib Abú Džaraví (175w, Příloha 6.8) Dataci této lokality neznáme. Říci o ní můžeme jen toliko, že se skládá z malého tellu (TSLT075, 0,59 ha), který je obklopený dolním městem (FBT111, 25,27 ha), dnes zcela zastavěným. Jedinou zajímavostí je pravoúhlá struktura

(FBC146, 1,67 ha) na jihozápadním okraji vesnice. Patrně nejde o budovu, neboť její rozměry by byly 160 x 80 m. Jedna z delších stěn je přerušena a tato mezera má asi 60 m. Při porovnání snímků CORONA a Google je vidět, že právě v ono místě vede malé vádí, které v současnosti ústí do malé nádrže. Ta sice půdorysem neodpovídá oné pravoúhlé struktuře, ale napovídá, že by i v jejím případě mohlo jít o uměle vybudovaný rezervoár na vodu. Jeho datace je složitá. Nezdá se, že by na snímku CORONA z roku 1967 byl funkční. Připomíná spíše malé zaniklé pravoúhlé stavby, které se projevují vyprahlostními příznaky. Vzhledem ke stavu zachování se však může jednat o relikv spojený s přítomností sídliště v době islámské. Vybudováním nádrže mělo patrně dojít ke kompenzaci chybějícího vodního zdroje. Nejbližší větší vádí je totiž vzdálené 2,5 km. V současnosti je asi 1 km jižně od lokality malé uměle vytvořené jezírko.

Charáib Bizuna (203w, Příloha 6.9) Lokalita FBI121 (4,13 ha) vyniká svojí izolovaností. Má kolem sebe 2-5,5 km široký pás, v němž nebyly identifikovány jiné pozůstatky sídelních aktivit. Čekali bychom, že v takto prázdné krajině najdeme novoasyrskou osadu, ale jediná uvedená datace v ASI ji řadí mezi pozůstatky lidské přítomnosti v krajině z islámské éry. Dodnes je dané místo osídlené, přestože tam protéká pouze malé vádí.

Charáib Daula'ja (043w, Přílohy 6.10 a 6.11) Tato lokalita (FBI088, 11,52 ha) pochází až z islámské doby. Svědčí o tom zvláště dodnes patrné pozůstatky budov. Starší stopy osídlení nelze vyvrátit, neboť 3,5 km východně leží velký tell s dolním městem (TBLT032, 8,27 ha; FBT055, 35,27 ha) a obě místa spojuje široký úvoz, který je součástí sítě cest onoho tellu. Na snímcích CORONA jsou patrné vodní nádrže, které jako svůj zdroj využívají primárně vádí. Do okolí lokality směřuje několik úzkých úvozů. Tamní krajinou se táhnou také dálkové cesty, které směřují ze severní Džazíry k Mosulu

Charáib Huvajš (152w, Příloha 6.12 a 6.13) Jen těžko bychom v krajině přehlédli toto významné sídlo, které se skládá z velkého tellu (TBLT043, 8,45 ha) obklopeného dolním městem (FBT093, 16,94 ha), jež místy také tvoří pahorek. Poloha u pásma výrazných kopců Džebel Šanín snad poskytovala větší množství vodních srážek a pramenů, neboť v okolí není žádný větší stálý tok či aspoň vádí. ASI uvádí dataci do novoasyrské a sásánovské doby. Velikost lokality, zvláště tellu, a výrazný radiální systém širokých cest nás jasně odkazuje na ranou dobu bronzovou. Jen asi 3 km východně leží Charáib Tell Darviš z pozdního 3. tisíciletí a novoasyrské doby. Spojuje je však jen málo zřetelný úzký úvoz. Možná spolu obě lokality kooperovaly v sásánovské éře. Výraznější odkaz na starší osídlení představuje široká cesta vedoucí 4,5 km na jih, kde se nachází Charáib Huvajt datovaný mj. do doby kultury ninivské 5. Zdá se, že jde o typickou služebnou satelitní osadu.

Charáib Huvajt (172w, Přílohy 6.12 a 6.14) Tato skupina lokalit spolu tak těsně sousedí, že bychom je skoro mohli považovat za jednu velkou. Můžeme tam však rozlišit čtyři malé telly (TSLT057, 0,23 ha; TSLT058, 1,28 ha; TSLT059, 0,74 ha; TSLT060, 0,33 ha) a tři dolní města (FBT087, 2,66 ha; FBT088, 3,57 ha; FST008, 1,18 ha). Z nedalekých kopců vytéká k lokalitě malé vádí. Dle ASI zde byly zdokumentovány stopy osídlení doby ninivské 5, středoasyrské a novoasyrské. V počátcích své existence byla lokalita snad služebnou osadou pro Charáib Huvajš, neboť odtamtud vychází široká cesta a vede až k Charáib Huvajtu. Za zmínku stojí také novoasyrské Chirbet Fatahí, které bychom našli jen pouhý 1 km východně.

Charáib Kunsíja (065w-069w, Přílohy 6.15) Toto toponymum vzbuzuje poněkud rozpaky, neboť na mapách AASI je tak pojmenováno 5 míst, které tvoří jednu linii. Jsou mezi nimi rozestupy 500 až 900 m. Jejich datace je však uvedena pouze jediná. V místech, kde na mapách AASI jsou čísla 065w a 066w, nejsou patrné žádné prokázané pozůstatky sídel. Jsou tam sice jakési vyvýšeniny, ale zdají se být přírodního původu a podobají se mnohým podobným útvarům v okolí. Místo označené 066w

už můžeme ztotožnit s lokalitou TSI034 (0,91 ha). Datace z ASI se však vztahuje nejspíše k číslu 068w, které geograficky odpovídá tellu (TBLT038, 1,81 ha) s dolním městem (FBT076, 16,5 ha). Vzhled této lokality se shoduje s tím, co bychom čekali, neboť má jít o osadu kultury ninivské 5 a novoasyrského období. Na počátku 3. tisíciletí př. Kr. byla lokalita nejspíše satelitem osady Tell as-Salami, která leží 4,3 km jihovýchodním směrem a nejspíše zastávala úlohu lokálního centra. Svědčí o tom bohatý radiální systém širokých úvozů, z nichž jeden vede k Charáib Kunsíje. Stejně postavení měl nedaleký Tell Abú Manhum, který byl navíc taktéž novoasyrskou osadou. Charáib Kunsíja byla osídlená patrně také v post-asyrském období, zvláště v islámské době. Svědčí o tom lokalita FBC112 (50,48 ha), která je částečně pokryta moderní zástavbou, a zvláště lokalita FBC111 (34,87 ha), která na mapách AASI odpovídá číslu 069w. Jedná se o pozoruhodný nález nedávno zaniklého města (Příloha 6.16). Dodnes jsou vidět obrysy budov a ulic. Kromě běžných domů je ve městě také jedna velká budova, která by mohla být pozůstatkem mešity či kostela, případně nějaké administrativní budovy. Město nejspíše těžilo z polohy na křižovatce dvou úzkých dálkových cest, z nichž jedna má osu sever-jih a druhá východ-západ. Další zvláštností tohoto místa jsou jeho vodní zdroje. Má tu počátek několik drobných ramen vádí, což je sice běžné, ale v krajině okolo ruin města se nachází minimálně 6 lokálních depresí o průměru asi 50-80 m, které vykazují známky zvýšené vlhkosti uprostřed. Na snímcích CORONA jsou vidět haldy vytěženého materiálu, které je lemují. Vedle ruin města je také přehrada o rozloze asi 1,7 ha. Není tam však patrný žádný přítok, naopak odtud vede malé koryto do většího vádí. Přehrada je tedy snad uměle vyhloubeným jezerem s navršenou hrází. Každopádně se zdá, že v celém okolí je dostatek spodní vody.

Charáib Marž ad-Díbádž (192w, Příloha 6.17) Toto toponymum můžeme ztotožnit se dvěma různými potenciálními lokalitami identifikovaných na snímcích CORONA. Může jít o malý tell (TSLT086, 0,34 ha), který má kolem sebe takřka nezřetelné dolní město (FBT127,

4,37 ha), či o dnes zastavěnou lokalitu FBI131 (19,49 ha), která se rozkládá na obou březích velkého vádí. Jelikož má jít dle ASI o pozůstatky sídliště z doby sámarrské a haláfské, lze očekávat, že nebudou příliš nápadné. Směrem k této lokalitě vedou ze severu 5 km dlouhé úvozy al-Džirnu, takže jedno ze zmíněných sídel by mohlo být satelitem tohoto velkého tellu, který byl osídlen mj. i v době ninivské 5.

Charáib Tell Darvíš (153w, Příloha 6.12) Pod tímto názvem vedeme dva malé telly (TSLT062, 0,5 ha; TSLT096, 0,24 ha) a jejich dvě dolní města (FBT091, 4,98 ha; FBT092, 9,77 ha). Protéká kolem nich drobné vádí a krajinou vede několik úvozů různých šířek. ASI zmiňuje osídlení z pozdního 3. tisíciletí př. Kr. a doby novoasyrské. Úzké cesty a textura části dolního města naznačují možné pozdější fungování lokality. Jeden z širokých úvozů vede 2,5 km severně k Chirbet al-Huttě, kterou datujeme do obejdské, urucké, novoasyrské a islámské doby. Zmínit bychom měli také přítomnost velmi výrazného pahorku Charáib Huwajš, k němuž vede málo patrný úvoz. Jejich vzájemný vztah je nejasný.

Charáib Tell Chazaf Kabír (082w, Přílohy 6.18 a 6.32) Tato skupina lokalit se skládá z jednoho menšího tellu (TSLT053, 0,96 ha) a třech různých dolních měst, které se liší svojí texturou (FBT077, 17,74 ha; FBT078, 33,31 ha; FBT079 18,84 ha). Minimálně jedno z nich pochází z novoasyrské doby. Jiné soudobé sídliště (Tell Darvíš) je přitom jen asi 1,5 km severozápadně. Lokalita tehdy navázala na pravěké osídlení. ASI bohužel neupřesňuje konkrétní fázi. Jelikož má lokalita výrazný radiální systém úvozů, zvláště těch širokých, nabízí se datace do rané doby bronzové. Některé cesty dokonce vedou k lokalitám vzdáleným 2-4 km. Jejich spojitost však může být čistě náhodná. Zhruba 4,5 a 6 km západně pak leží Tell Zahar Džalídárí a Tell as-Salami, což jsou dvě sídliště z doby kultury ninivské 5. Druhé jmenované sídlo navíc vykazuje stopy osídlení během všech předchozích keramických kultur. K oběma osadám vedou široké úvozy, což velice podporuje domněnku o jejich soudobosti. Co se týče vodních zdrojů, od nedalekých vrcholů Džebel Atšanu se táhne několik drobných vádí, která lokalitu pravděpodobně zásobovala.

Chirbet 'Abaví al-Chalíl (101w, Příloha 6.19) Téměř nezřetelné pozůstatky středoasyrského a novoasyrského osídlení ukrývá lokalita FBI137 (3,88 ha), která byla identifikována až pomocí map AASI, neboť se nachází na okraji kopcovité oblasti, kde jsou lokality je velice těžko rozpoznatelné. Nejsou patrné žádné její úvozy či spojení s jinými lokalitami.

Chirbet 'Abd (111w) a **Chirbet Dhunun** (112w, Příloha 6.20) Tyto dvě lokality tu klademe vedle sebe ze dvou důvodů. Za prvé je pro ně v ASI uvedena stejná datace, za druhé spolu velice těsně sousedí. Chirbet 'Abd je snad FBC152 (4,82 ha) a Chirbet Dhunun by měl být FBC104 (14,27 ha). Mělo by jít o bývalé obejdské, urucké a novoasyrské osady. Od novoasyrské Tell Herady a od Tell Maldy k nim vedou úvozové cesty dlouhé asi 2,5 km. Vzájemný vztah však není zcela jasný. Obě lokality by mohly být součástí širší sítě novoasyrských osad, která se rozprostírá severně od nich. Mezi oběma lokalitami vede úzká dálková cesta, která však s nimi nespíš nemá žádnou spojitost. Podél bývalých osad protéká drobné vádí, které je nejspíš hlavním vodním zdrojem. Obě lokality mají texturu, která je typická pro podobné lokality z novoasyrské doby (Příloha 6.21).

Chirbet 'Abdalláh al-Uthmán (117w, Příloha 6.22) Celkem ojedinělým jevem je výhradně sásánovská lokalita FBI113 (11,61 ha), která patrně nenavazuje na starší fáze. Její založení svědčí o rozvoji tehdejšího osídlení západní rovinném pásu. V jejím širším okolí bylo sásánovských osad nejspíš více (Chirbet Hasan al-Jasín, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja).

Chirbet Abú Šeka (109w, Příloha 6.23) Zdánlivě nenápadná lokalita (FBC151, 19,1 ha), kterou dnes částečně pokrývá vesnice, má velice zajímavou historii. Zdokumentovány byly stopy lidské přítomnosti z doby obejdské, ninivské 5 a novoasyrské. Asi 2,5 km jihovýchodně se nachází Tell Herada datovaná do novoasyrské epochy. Velikost tellu však naznačuje, že se jedná o starší sídlo. Chirbet Abú Šeka mohla být jedním

z jejích satelitů na konci pravěku. Naznačuje to zvláště jedna úvozová cesta, která obě lokality spojuje. Zvláštností zde je, že malé vádí prochází prostředkem lokality.

Chirbet al-'Adžúz (170w, Příloha 6.14) ASI k této lokalitě (FBC129, 12,58 ha) neuvádí žádnou dataci. Jediné vodítko je spojení úzkým úvozem s nedalekou lokalitou (TSLT071, 1,3 ha; FBT106, 4,22 ha), což by mohlo naznačovat dataci do sásánovského či islámského období. Další možností je vazba na okolní novoasyrské osady Charáib Huvajt, Chirbet Fatahí a Tell Muškil, které spolu s dalšími potencionálními soudobnými osadami (Tell Farfara; TSLT070, 0,56 ha; FBT105, 3,25 ha; TSLT071; FBT106) mají mezi sebou rozestupy 1-1,5 km. Tato vzdálenost dělí Chirbet al-'Adžúz od velkého vádí. V okolí lokality však protéká jeden z jeho přítoků.

Chirbet al-Bavír (114w, Přílohy 6.19, 6.22, 6.25 a 6.26) V případě této lokality (FBC099, 36,31 ha) můžeme mluvit o určité netypičnosti. Ačkoli jde o plochou lokalitu s datací do středoasyrského a novoasyrského období, má výrazný a rozvětvený systém širokých úvozů, jaký mají jen málokteré telly z 3. tisíciletí př. Kr. Na konci cest jsou v některých případech lokality, které snad mohly být v nějaké vztahu se svým zdánlivě přirozeným centrem. Jižně od Chirbet al-Bavíru je skupina drobných pravoúhlých struktur, které připomínají zaniklé domy, které se dnes projevují pouze na základě vyprahlostních příznaků. Na základě paralely s nedalekou lokalitou Chirbet Hasan al-Jasín by se mohlo jednat o pozůstatky sásánovského či islámského osídlení.

Chirbet al-Džámúsija (056w, Přílohy 6.24 a 6.29) Tato lokalita na břehu Tigridu vyvolává mnoho otázek a nabízí jen málo odpovědí. Neznáme její dataci a je hned několik tellů, se kterými ji můžeme ztotožnit (TBI021, 1,63 ha; TBI022, 4,83 ha; TBI023, 2,44 ha). Naši pozornost navíc upoutá výrazný kanál, který odvádí vodu z Tigridu podél pravého břehu směrem na jih. Účel kanálu je však nejasný, neboť dosud nebyl podrobněji zkoumán.

Chirbet al-Hutta (137w, Přílohy 6.12, 6.27 a 6.28) Malý tell (TSLT056, 0,61 ha) a dolní město (FBT085, 9,13 ha) nejsou ničím nápadné. Dle ASI ukrývají obejdské, urucké, novoasyrské a islámské osídlení. V současnosti ze severu přiléhá vesnice, kterou od tellu odděluje jen malé vádí. Ojediněným úkazem je doklad pramene, který v podobě malého koryta vytéká z prostřed polí západně od lokality. Jediný zřejmý vztah k okolním lokalitám je možná vazba na Charáib Tell Darvíš, od něhož vede široká úvozová cesta. Chirbet al-Hutta by mohla být jeho 4 km vzdáleným satelitem. Nicméně tamní osídlení je datováno pouze do pozdního 3. tisíciletí př. Kr. a novoasyrského období.

Chirbet al-Qadija (040e, Přílohy 6.29 a 6.60) Jde o skupinu tří sousedících lokalit (FBC009, 7,06 ha; FBC010, 4,39 ha; FSC001, 1,43 ha). ASI uvádí, že se jedná o pozůstatky novoasyrského a islámského sídliště. Nachází se na okraji niv lemující koryto Tigridu. Leží jen 1,5 km od hradeb Ninive, takže se jednalo o vesnici na okraji parků a zahrad obklopujících Ninive. Dnes je celá tato oblast bohužel zastavěna moderní zástavbou, což znemožňuje archeologický výzkum této zajímavé lokality.

Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja (120w, Příloha 6.22) Dle ASI je lokalita FBI106 (11,14 ha) pozůstatkem novoasyrské osady. Leží na širokém úvozu Tell Maldy. Sama však má jen nepatrné stopy komunikací. Vodní zdroje nejsou patrné.

Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja (119w, Přílohy 6.22 a 6.64) Dnes zcela zastavěná lokalita FBI100 (21,49 ha) je vedle Chirbet 'Abdallah al-Uthmánu druhou čistě sásánovskou osadou. V okolí několika kilometrů není žádný výrazný vodní zdroj. Existence současné vesnice však ukazuje, že si lidé vodu dokážou odstarat. Mezi domy je něco, co připomíná vyschlé nádrže či jezírka. Několik úzkých úvozů v okolí naznačuje, že tam mohlo být více soudobých osad.

Chirbet aš-Šihdá (070w, Přílohy 6.31 a 6.32) Nevýznamná lokalita (FBC108, 23,46 ha) z islámského období je dodnes částečně zastavěná. Chybí nápadnější vodní zdroj. Při porovnání snímků CORONA a Google

je zřetelně vidět, že se přilehlá vesnice rozrůstá, což by bez dostatku vody nebylo možné.

Chirbet az-Zaftija (157w, Přílohy 6.33, 6.34 a 6.68) Vedle malé současné vesničky se nacházejí pozůstatky starší osady (FBC127, 9,89 ha), která se váže ke kultuře sámarrské, haláfské a ninivské 5. V její blízkosti není žádný stálý vodní zdroj. Z nedalekých kopců však vytéká celá řada takřka nepatrných sezónních toků. Podobně je tomu s lokalitou Chirbet Samír, která se nachází o 4,5 km jižněji. Ze severu k lokalitě přiléhají pozůstatky malých pravoúhlých budov, které se projevují pouze vyprahlostními příznaky, podobně jako je tomu u lokality Chirbet Hasan al-Jasín. Jedná se snad o relikty sásánovských či islámských sídelních aktivit.

Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán) (078w, Přílohy 6.19 a 6.35) Námi označovaná lokalita FBI102 (4,15 ha) se nachází na úpatí Džebel Atšanu, kde je mnoho drobných vádí. Dle ASI se jedná o novoasyrskou osadu. Na snímku CORONA je na ní vidět jakýsi pravoúhlý objekt, který se projevuje jen vyprahlostními příznaky. Na základě paralely s Chirbet Hasan al-Jasínem by mohlo jít o důsledek post-asyrského osídlení, zvláště snad ze sásánovské doby. Tyto pravoúhlé struktury jsou v dané oblasti poměrně časté, ale obvykle se nacházejí vedle starších lokalit.

Chirbet Darnač (081w, Přílohy 6.18 a 6.40) Dataci této lokality (FBI101, 10,57 ha) sice neznáme, ale snad ji můžeme odhadnout na základě jejího vzhledu a vztahu k okolí. Textura naznačuje, že by nemuselo jít vesnici z islámského období. Spíše se podobá zaniklým novoasyrským osadám. Stejně jako nedaleký Tell Darviš i Chirbet Darnač leží blízko úvozů vedoucích od Charáib Tell Chazaf Kabíru. Zda jde o náhodu či projev intenzivního vzájemného kontaktu nelze s jistotou stanovit. Stejně tak zůstane otevřená otázka vazby lokality na dálkovou cestu vedoucí od východu na západ. Nicméně, zde se můžeme opřít existenci kratšího úvozu, který lokalitu spojuje s dálkovou komunikací. To

se zdá být výmluvným signálem pro jejich vzájemnou spojitost. Co se týče vody, Chirbet Darnač využíval drobná vádí tekoucí ze hřebenů Džebel Atšanu.

Chirbet Džassa (085w, Přílohy 6.36 a 6.37) Přestože ASI zmiňuje pouze dataci do islámského období, zdá se být velice pravděpodobné, že tato osada měla bohatší sídelní historii. Snímky CORONA ukazují, že se skládá ze dvou odlišných částí, které tak tvoří dvě samostatné lokality (FBC85, 10,02 ha; FBC094, 10,21 ha). Jejich textura naznačuje, že FBC094 je nejspíš mladší, patrně islámská. Oproti tomu FBC085 je nejspíš součástí starší sítě osad, které spolu byly spojeny sítí úvozů (viz níže Tell Marava). Vodní zdroje zde dnes nejspíše chybí, protože nejbližší vesnice je přes 5,5 km daleko.

Chirbet Fatahí (171w, Příloha 6.14) Nízký informační potenciál má pro nás lokalita FBC144 (3,4 ha), která je pozůstatkem novoasyrské osady vystavěné na starším obejdské sídlišti. Leží blízko malého vádí a jen asi 1 km od jiné novoasyrské osady (Charáib Huvajt).

Chirbet Hára (053w, Přílohy 6.15 a 6.38) Tento osamocený tell (TBI029, 2,45 ha) se nachází v místě, kde začíná několik ramen drobných vádí, jež ústí do jednoho většího. Je možné, že tam v minulosti byly prameny. Osídlení je doloženo pro dobu obejdskou a islámskou. Jedná se snad o sídlo současné s Telul Abú Kudurem, který leží 2,5 km severozápadně. Svědčil by pro to mj. fakt, že obě lokality jsou spojeny úvozy.

Chirbet Hasan al-Jasín (115w, Přílohy 6.19, 6.22 a 6.39) Zdánlivě tato lokalita (FBC153, 12,24 ha) není ničím výjimečná. Kromě novoasyrského osídlení je tu však doložena také sídelní aktivita z dob Sásánovců. Tento fakt je důležitý vzhledem k přítomnosti drobných pravoúhlých struktur. Jedná se snad o pozůstatky domů či velkostatků. V okolí jich je celá řada. Obvykle jde o tři až pět pravoúhlých struktur, které nejsou patrné v terénu, ale na snímcích CORONA se projevují jako bílé linie díky vyprahlostním příznakům.

Chirbet Hasan Kajf (047w, Příloha 6.38) Jedná se nejspíše o lokalitu FBC079 (9,37 ha), která není příliš patrná v terénu. V její blízkosti se však kříží dvě dálkové cesty. ASI datuje tuto lokalitu do islámského období. Většina úvozů od ní vycházejících je dosti úzká, což by nasvědčovalo, že se jedná opravdu o post-asyrské sídlo. Nejbližší vádí najdeme asi 1,5 km východně, ale od lokality vychází několik velmi nenápadných koryt, která by mohla odkazovat na existenci pramenů.

Chirbet Chabirat 'Atšana (062w, Příloha 6.40) Tuto lokalitu (FBI103, 4,36 ha) najdeme v kopcovité krajině mezi Mosulem a hřebeny Džebel Atšanu. V této části regionu bylo identifikováno jen velice málo potenciálních lokalit. V tomto případě se jedná o pozůstatek osady z doby sámarrské, haláfské, obejdské a novoasyrské. Izolovanost sídliště je opravdu nezvyklá. Snad za to ale mohou jen špatné podmínky pro pozorování zaniklých osad. Přímo u lokality mají počátek dvě malá ramena vádí a další začínají nedaleko, což naznačuje, že by tam mohl být dostatek vody, která však brzy odtéká pryč.

Chirbet Malik (080w, Příloha 6.5) Dataci této lokality (TBI028, 3,71 ha) sice neznáme, ale je pravděpodobné, že byl tell satelitním sídlištním areálem Dabúna Tepe, od něhož k lokalitě vede středně široká cesta. Jiný úvoz spojuje Dabúna Tepe s lokalitou Telul Tavajim z doby kultury ninivské 5. Na základě této spojitosti a vnějších charakteristik všech zmíněných lokalit se zdá být pravděpodobné, že se jedná o soudobé osady z počátku 3. tisíciletí př. Kr. Chirbet Malik nemá vlastní radiální systém cest. Kromě jeho spojnice s Dabúna Tepe přes něj však prochází úzká cesta, která je snad z islámského období. Vzhledem k textuře lokality je možné, že byla cesta soudobá s nepatrným osídlením části tellu. Problémem však mohly být vodní zdroje, neboť drobná vádí jsou vzdálená 1-2 km.

Chirbet Muhammad Sálíh (121w, Příloha 6. 22) Tato obyčejná lokalita (FBI112, 3,33 ha) je podobná jiným v tom ohledu, že na pozůstatcích obejdského sídliště vznikla osada novoasyrská. V její

blízkosti je malé vádí. Nejsou u ní však takřka žádné stopy sítě komunikací. Nejbližší novoasyrská lokalita je 2 km jihozápadně (Chirbet 'Uzu).

Chirbet Samír (174w, Přílohy 6.33 a 6.55) Ačkoli ASI pro tuto lokalitu zmiňuje dataci do sámarrské, haláfské a obejdské kultury, sídelní historie daného místa je nejspíše o něco bohatší. Malý tell (TSLT076, 0,84 ha) obklopují dvě dolní města. Východně ležící FBT112 (25,42 ha) je více spojeno s tellem. Snad skrývá nejstarší pozůstatky osídlení. Západně od tellu je pak lokalita (FBC113, 4,81 ha) s odlišnou texturou. Její převážnou část na snímcích CORONA zabírá shluk na sebe nahuštěných pravouhlých objektů (Příloha 6.41). Přestože se projevují nejspíše jen díky vyprahlostním příznakům, nabízí se datace do islámského období. Celý komplex se nachází pod svahy kopců, ze kterých vytéká několik slabých vádí. Svým umístěním v krajině, datací do pravěku, post-asyrským osídlením i přítomností moderní zástavby se lokalita podobá nedaleké Chirbet az-Zaftíje.

Chirbet Šajch Muhammad (033e, Příloha 6.42) Opět jde o celkem nenápadnou a nedůležitou lokalitu (FBC075, 14,62 ha). Nachází se na levém břehu Tigridu a ASI zmiňuje stopy osídlení pouze pro islámské období.

Chirbet Tell ar-Rís (040w, Příloha 6.42 a 6.43) Nepříliš zajímavá lokalita (TBI024, 2,68 ha), která má podobu prostého tellu na pravém břehu Tigridu. Jeho datace není známá. Vzhledem k nízké skvrnitosti povrchu lokality lze odhadovat, že se jedná o velmi dlouho opuštěné sídliště.

Chirbet 'Uzu (127w, Příloha 6.22) Členitá lokalita FBI138 (33,52 ha) se rozprostírá podél obou břehů vádí. Datujeme ji do novoasyrského období, stejně jako 3 další lokality v okolí vzdáleném 2,5-4 km. Jak už je to charakteristické pro novoasyrská osady, i zde chybí úvozové cesty.

Chorsábád (043e, Příloha 6.44) Po Ninive a Nimrúdu třetí nejrozsáhlejší lokalita v regionu. Přestože toto novoasyrské město bylo údajně založené "na zelené louce", citadelu tvoří tell (TBLT005, 12,21 ha), který by mohl mít bohatší sídelní historii. Leží na linii městských hradeb, které jediné naznačují rozsah dolního města (FBT004, 308,9). Plocha uvnitř opevnění svojí texturou totiž vůbec nepřipomíná sídliště. Je to bezpochyby z důvodu krátké existence tamní zástavby. Ze stejného důvodu lokalita nemá ani vlastní systém cest. V okolí je jediný úzký úvoz, který směřuje od jedné z městských bran směrem na jih, snad k Ninive. Kolem města vede několik drobných vádí, která se táhnou směrem od hřebenů Džebel Bášiqá k Tigridu. Pro zásobování města vodou měla být využita patrně také říčka Chosr, která ale teče 2,5 km západně.

Jarimdža (075w, Přílohy 6.30 a 6.45) Hlavní část lokality představuje tell (TBLT003, 8,09 ha), který je ale možná jen skalním útesem tyčícím se nad korytem Tigridu. Patrně k němu patří i dolní město (FBT002, 8,65 ha). V uplynulých desetiletích byla osídlena celá plocha tellu a v současnosti je zastavěno i dolní město, neboť tam sahá rozsáhlé jihovýchodní předměstí Mosulu. Přestože tato lokalita není uvedena v ASI, z písemných pramenů víme, že by se mělo jednat o novoasyrské město Ál-Aššurija. Jedná se o vyvýšené místo, které vybíhá do niv podél Tigridu, což nasvědčuje tomu, že v minulosti mohlo jít o zajímavé místo pro založení sídliště.

Karmalis (x05e, Příloha 6.46) Toto místo nebylo příliš zkoumáno, není uvedeno v ASI, ani v AASI, ale na základě dalších zdrojů se zdá, že by v bezprostřední blízkosti dnešního městečka měly být pozůstatky sídliště z konce 3. tisíciletí př. Kr., novoasyrské a islámské doby. Údajně již od 6. století bylo město obývané křesťany.³⁷⁷ U současného městečka jsou dva telly (TBLT017, 2,17 ha; TSLT024, 1,37 ha) s dolními městy (FBT036, 13,36 ha; FST004, 1,22 ha). V okolí není žádné větší vádí, přesto lidé hojně obdělávají okolní pozemky. Nabízí se tedy možnost

³⁷⁷ <http://www.atour.com/education/20040819c.html>, online, 19.2.2016.

čerpání vody z pramenů. Asi 3 km severovýchodně jsou pak také dva zaniklé qanáty s krátkými kanály (viz níže). Od lokality vychází několik úvozů. Dva z nich vedou 3,5 a 5 km k lokalitám FBI051 (8,6 ha) a FBI047 (22,59 ha), které se svojí texturou podobají lokalitám z islámské éry.

Kujundžik (x01e, Přílohy 6.47, 6.29, a 6.60) Tento pahorek (TBLT001, 34,22 ha) byl centrem nejvýznamnějšího sídliště v celém regionu. Ve starověkých písemných pramenech je znám pod označením Ninive. Toto město bylo osídleno prakticky kontinuálně od doby hassúnské kultury až po islámské období, kdy se lidé přesunuli spíše na druhý břeh Tigridu, kde vzniklo město Mosul. V novoasyrském období vzniklo východně od tellu rozsáhlé opevněné město, jehož pozůstatky jsou v krajině dodnes velmi patrné (FBT001, 729,26). Součástí Ninive se tehdy stal také nedaleký pahorek Nabí Júnus (TBLT002, 13,33 ha) (Přílohy 6.30 a 6.47). Přestože Ninive v rané době bronzové bylo jedním z důležitých center okolních oblastí, není patrný radiální systém cest, který je pro takové střediskové osady typický. Nejspíš je to z důvodu pozdějších zásahů do krajiny, které překryly starší stopy využívání krajiny. Víme však, že Ninive těžilo ze své pozice u brodu přes Tigris. Důležitým vodním zdrojem byla a je také říčka Chosr, která protéká napříč dolním městem a lemuje Kujundžik z jihu. V okolí je několik menších osad, které jsou zastíněny významností Ninive. Za zmínku však stojí například lokalita Chirbet al-Qadija, která leží jen 1,8 km severně od městských hradem a skrývá pozůstatky novoasyrského a islámského osídlení.

Nimrúd (x04e, Přílohy 6.48 a 6.57) Po Ninive druhé největší město Asýrie se skládá ze dvou hlavních částí. Nejstarším jádrem lokality je tell (TBLT019, 23,39 ha) tvořící citadelu pozdější metropole. Nachází se v jihozápadním rohu dolního města (FBT042, 366,18), které je na snímcích CORONA velmi patrné. Jsme s to rozlišit dokonce hlavní třídy, jejichž plynulým pokračováním je několik výrazných cest za hradbami města. Nimrúd se od Ninive a Chorsábádu liší tím, že pozůstatky opevnění netvoří pouze rovné linie, ale zvláště na jihu je tvar města uzpůsoben krajině. Severozápadní část je však pravidelná a svírá přibližně pravý

úhel. Město je postaveno na okraji terasy, která ohraničuje nivy podél Tigridu. Tím je limitováno zázemí města. Východní oblast je ale protknuta četnými cestami, které jsou bezpochyby datovatelné do různých dob. Svědčí pro to nejen různorodá šířka cest, ale také bohatá sídelní historie. Nejstarší stopy osídlení pochází z haláfské a obejdské kultury, poté byly zaznamenány pozůstatky lidské přítomnosti z konce 3. tisíciletí př. Kr., vrchol lokality nastal v době středoasyrské a novoasyrské. Během achaimenovského a seleukovského období se však jednalo už jen o prostou vesnici. Dnešní monumentální podobu nabyl Nimrúd díky novoasyrské přestavbě, jejíž součástí bylo také vybudování kanálu, který k městu přiváděl vodu. Vztah Nimrúdu k okolním lokalitám není zcela jasný z důvodu jejich neznámé datace. Výjimku představuje Tell 'Aqub ležící asi 6 km severně. To je pro novoasyrské osady velká vzdálenost. Musíme však mít na paměti dvě skutečnosti. Existenci bližší osady nelze vyloučit a také velikost Nimrúdu je faktor, který mohl zásadně ovlivnit tamní hustotu osídlení.

Šarif Chán (x06e, Přílohy 6.29 a 6.49) Malý tell (TSLT032, 0,31 ha) je obklopený rovinným sídlištěm (FBT050, 40,16 ha), které je rozděleno na dvě poloviny výrazným kanálem, který nejspíše vedl vodu k okolí Ninive. Snad z něj profitovali i obyvatelé tohoto sídliště. Z písemných pramenů víme, že se jedná o pozůstatky novoasyrského města Tarbisu, kde král Assarhadon nechal postavit palác pro korunního prince.³⁷⁸ Přestože tam vykopávky proběhly již v polovině 19. století,³⁷⁹ stopy po exkavaci jsou na snímcích Google dodnes patrné. Došlo k odkryvu plochy asi 1 ha. Zmíněný malý tell také vykazuje stopy odkryté architektury, takže snad nejde o haldu vzniklou exkavací. Lokalita se nachází na okraji terasy, která lemuje koryto Tigridu. Leží tedy hned u říčních niv, které tvoří jižní polovinu okolí lokality. Intenzivní obdělávání těchto pozemků a erozivní procesy při posunech řečiště Tigridu jsou jedním z důvodů, proč v

---

³⁷⁸ Reade 1978, 53

³⁷⁹ Moorey 1999, 53.

okolí 3,8 km nejsou patrné žádné jiné pozůstatky sídlištních areálů či úvozových cest. Dnes k lokalitě sahá severní předměstí Mosulu.

Tar'uz (026w, Přílohy 6.7 a 6.50) Přestože v ASI Tar'uz nenajdeme, snímky CORONA svědčí o tom, že se jedná o dosti důležitou lokalitu. Kromě malého tellu (TSLT034, 0,21 ha) jasně vidíme opevněné dolní město (FBT056, 23,14 ha), které snad bylo obeháno také příkopem, který je na pojený na vádí. Z jižní strany pak přiléhá další dolní město. Výrazný je také radiální systém cest. U nich nalezneme osady, které připomínají satelity centrálního sídla. Jsou však vzdálené jen asi 1-3 km. Ve dvou případech je to tell (TSI020, 0,75 ha; Tell al-Ahmar). Na základě všech zmíněných charakteristik se zdá být celkem opodstatněné datovat Tar'uz do rané doby bronzové.

Tell Abú Faška (129w, Příloha 6.28) Prostá lokalita FBC117 (7,47 ha), přes kterou prochází široká dálková cesta, ukrývá obejdské a novoasyrské sídelní vrstvy. Leží u drobného vádí a v okolí cca 1,5 km a více jsou další novoasyrské lokality (Tell Abú Hadžíra, Tell Abú Kathíra).

Tell Abú Hadžíra (128w, Příloha 6.28) Ačkoli ASI uvádí pouze novoasyrské osídlení, tato lokalita měla bezpochyby mnohem pestřejší sídelní historii. Skládá se z tellu (TBLT044, 1,52 ha) a dvou dolních měst, která se liší svojí texturou. Menší FBT095 (10,18 ha) by mohlo ukrývat zmíněné novoasyrské vrstvy, zatímco větší FBT094 (24,29 ha) připomíná spíše pozdější lokality, zvláště ty z islámské éry. Post-asyrskému osídlení nasvědčují také úzké úvozové cesty tvořící v okolí neuspořádaný shluk. Dnes je celá plocha většího dolního města zastavěna moderní zástavbou, skrze níž prochází vádí. Existenci tellu lze vysvětlit na základe dvou faktů. Západně ležící Tell Abú Faška má doklady obejdského osídlení a mohlo by jít o určitou služebnou osadu. Obě osady jsou však spojeny dlouhým úvozem, které patrně vznikaly až od 4. tisíciletí př. Kr. Jižně leží Tell Abú Kathíra, která má stopy osídlení z urucké a novoasyrské doby. Hlavní pahorek Tell Abú Hadžíry nicméně není v krajině příliš výraznou dominantou a možná nešlo o příliš významné sídliště.

Tell Abú Kathíra (135w, Příloha 6.28) Stejně jako u dvou předchozích lokalit, i tentokrát se jedná o pozůstatek novoasyrské sídelní aktivity. Bohužel však není zcela jasné, kterou lokalitu můžeme s tímto jménem spojit. Tell Abú Kathíra může být buď FBC113 (4,81 ha), nebo, a to je pravděpodobnější, malý tell (TSLT063, 0,42 ha) a okolní dolní město (FBT096, 4,28 ha). Jelikož novoasyrská fáze navazovala na starší urucké osídlení, zdá se být vhodnějším kandidátem právě zmíněný malý tell. Jeho velkou zvláštností je existence drobného vodního kanálu, který přiváděl vodu z vádí o trochu blíže k tellu. Zajímavé je, že novoasyrské osady Tell Abú Faška, Tell Abú Hadžíra a Tell Abú Kathíra jsou prostorově umístěny v podobných rozestupech cca 1-1,5 km. Spolu s podobnou lokalitou FBC118 (19,66 ha) pak tvoří čtyřúhelník. Svědčí to o hustotě novoasyrského osídlení. Další minimálně jedna novoasyrská osada se nacházela asi 2 km severovýchodně od Tell Abú Hadžíry (Chirbet Am al-'Azan al-Džanubíja) a 2,3 km jižně od Tell Abú Kathíry (Chirbet al-Hutta).

Tell Abú Manhúm (064w, Příloha 6.15) Obyčejný tell (TBI030, 1,54 ha) na břehu vádí. Jeho osídlení spadá do doby kultury ninivské 5 a novoasyrské epochy. Lokalita prakticky nemá síť cest, což svědčí o její neprovázanosti s okolím. Novoasyrská keramika vybízí k hledání dolního města. Jeho stopy však nejsou příliš patrné a připomínají spíše důsledky erozní činnosti na svahu tellu. Existenci osady na úpatí pahorku však vyloučit nelze.

Tell Abú Šavíha (136w, Přílohy 6.28 a 6.51) Poměrně rozsáhlé sídliště, které má podobu takřka okrouhlého dolního města (FBT086, 46,85 ha) s oválným tellem (TBLT041, 4,38 ha) uprostřed. Moderní zástavba dnes pokrývá nejen většinu dolního města, ale překvapivě také část tellu. ASI zmiňuje dataci do novoasyrské a islámské doby, ale velikost tellu dává tušit starší sídelní historii. Od lokality vede několik širokých úvozů, které by snad mohly odkazovat na osídlení ze 3. tisíciletí př. Kr. Jeden z nich vede na jih, kde se ve vzdálenosti asi 1,5 km nachází lokalita FBI110 (6,41 ha), která by mohla být satelitní osadou. Zhruba 3,5

km na sever vede nejdelší cesta dané lokality. Směřuje k Chirbet al-Bavíru, sídlišti středoasyrského a novoasyrského období. Tři krátké široké cesty vedou na východ k vádí. Jedna úzká cesta vede západním směrem. Asi 1 km od hlavního tellu se nachází 3 velmi malé lokality, jejichž vztah k hlavnímu sídlišti není jasný. Ve vzdálenosti 2,5 až 5 km je pak celá řada novoasyrských sídlišť (Chirbet al-Hutta, Tell Abú Kathira, Tell Abú Hadžíra, Tell Abú Faška, Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja, Chirbet 'Uzu, Chirbet Muhammad Salih). Pokud jde o vodní zdroje, nejbližší výraznější vádí vede krajinou 1,5 km východně. Obyvatelé osady však nejspíš využívali také spodní vodu, neboť na snímku CORONA je patrná vodní plocha o rozloze asi 0,5 ha a také cosi na způsob lokální drobné deprese naplněné vodou.

Tell 'Akab (058w, Přílohy 6.29 a 6.52) Pravděpodobně jde o malý tell (TSI017, 0,9 ha) na terase pravého břehu Tigridu, přibližně na úrovni severního konce Ninive, tedy na dnešním severním předměstí Mosulu. Zajímavá je pro nás datace do doby sámarrské, haláfské a poté do staro-, středo- a novoasyrského období. Jde sice o malou lokalitu, ale její datace dokládá osídlení pravého břehu Tigridu po celé dějiny existence asyrské říše. V písemných pramenech se setkáváme s toponymem Adium, které je hledáno někde u Ninive (viz kap. 4.3.2.4.). Patrně tam bylo po celou asyrskou historii. A nabízí se otázka, zda ho nemůžeme ztotožnit právě s Tell 'Akabem. Jen asi 1,5 km severně se ale nachází TBLT030 (3,66 ha) a dolními městy FBT051 (4,56 ha) a FBT052 (2,1 ha), který by rovněž mohl představovat pozůstatek osady Adium. Hledat ji můžeme také na levém břehu Tigridu. Za zmínku stojí fakt, že se Tell 'Akab nachází u výrazného kanálu, který vedl vodu z Tigridu po pravém břehu směrem k dnešnímu Mosulu. Datace kanálu není známá. Není ani jasné, zda sloužil k zavlažování niv či pozemků na přilehlé terase.

Tell Akan (008e, Příloha 6.53) Tento tell (TSLT004, 0,68 ha) je jen jedním z mnoha, které najdeme podél Chosru. Nachází se u něj také dolní město (FBT006, 19,31 ha). Datace není známá. V okolí nejsou žádné úvozy. Asi 800 m proti proudu Chosru začíná Kisiri kanál (Příloha

6.54). Otázka spojitosti lokality a počátku tohoto novoasyrského vodního díla však prozatím musí zůstat otevřená.

Tell al-Bavír (189w, Příloha 6.55) Do staroasyrského a novoasyrského období sahá osídlení TSLT079 (0,59 ha) a FBT118 (33,34 ha). Na daném místě stojí současná vesnice. Pozice na úpatí kopců Džebel Atšanu zajišťuje přísun vody, která vytéká četnými drobnými koryty bezpochyby sezónního charakteru. V sousedství lokality je malý tell (TSI044, 0,26 ha), který může být pouze přírodním pahorkem. Další pozůstatky lidských sídlišť jsou vzdálené 2,7 až 5 km, což svědčí o určité izolovanosti lokality.

Tell al-Ahmar (027w, Přílohy 6.7 a 6.50) Prostý tell (TBI026, 2,24 ha) na jedné z cest směřujících od Tar'uzu. Na základě vnějších znaků a spojitostí s dalšími lokalitami lze hádat dataci do rané doby bronzové. Lokalita je mezi dvěma vádí, která jsou 0,5 a 1 km daleko.

Tell al-Mazra' (033w, Příloha 6.66) U velkého vádí al-Murr bychom našli několik lokalit. V tomto případě se jedná o TBI027 (1,55 ha) či FBI086 (7,83 ha). ASI uvádí novoasyrskou dataci, což by nasvědčovalo spíše ztotožnění s FBI086. V krajině je však patrný pouze zmíněný tell. Jeho okolí bylo a stále je zastavěno drobnou vesnicí. Okolní pozemky jsou intenzivně obdělávány, což by mohl být jeden z důvodů, proč nejsou dochované žádné úvozové cesty. Směrem k této lokalitě však vede jeden úvoz od 4,8 km vzdáleného tellu s dolním městem (TSLT040, FBT060). Tato komunikace však mohla vést do polí či k vádí al-Murr.

Tell Am as-Sídžan (138w, příloha 6.56) Tuto lokalitu (FBI130, 37,18 ha) bychom zřejmě mohli rozdělit na dvě. Větší část je nejspíše pozůstatek vesnice z doby islámské. Velká část této plochy je dodnes zastavěna současnou vesnicí. Nejstarší částí osady je možná malý výběžek na západním okraji vesnice. Snad právě tam bychom mohli nalézt stopy obejdské kultury, které uvádí ASI. Prostředkem vesnice vede koryto malého vádí. Přestože je v okolí několik lokalit, žádné jasné spojení

mezi nimi není. Přesto stojí za zmínku úzké úvozy vedoucí daným směrem od východně ležící lokality FBI114 (33,42 ha).

Tell 'Aqub (057e, Přílohy 6.57 a 6.58) Tato málo patrná lokalita (FBI064, 1,89 ha) je datovaná do novoasyrského období. Je poměrně izolovaná a nejbližší vádí je asi 600 m daleko. Nachází se 4,5 km od hradem Nimrúdu a patrně jde o jednu z lokalit, které vznikly za účelem zaplnění volného prostoru v zázemí Kalachu a zvýšení produkce potravin pro tuto metropoli (viz níže kap. 6.2.3.3)

Tell as-Salami (071w, Přílohy 6.31 a 6.32) Toto výrazné sídliště je tvořeno větším tellem (TBLT037, 2,62 ha) a rozsáhlým a dobře viditelným dolním městem (FBT075, 29,57 ha). Bohatou sídelní historií dokládají stopy keramiky všech důležitých pravěkých kultur, tedy od hassúnské po ninivskou 5. Nejpozději v 1. polovině 3. tisíciletí př. Kr. vznikl výrazný radiální systém úvozových cest. Jedna z nich vede k lokalitě Tell Zahar Džalídáří, kterou bychom našli asi 1,8 km východně. Mohlo by jít o jednu ze satelitních vesnic. Tell as-Salami je zvláštní tím, že ve svém okolí nedisponuje dostatečně bohatými vodními zdroji. V jeho zázemí však začíná několik vádí, což by mohlo vypovídat o využívání spodních vod a pramenů. Ostatně nedaleká moderní vesnice za posledních 50 let zvětšila svoji rozlohu asi na čtyřnásobek, což by bez dostatečných vodních zdrojů nejspíše nebylo možné. Opuštění lokality kolem poloviny 3. tisíciletí př. Kr. koresponduje se zánikem jiných významných sídlišť severní Mezopotámie v této době (viz kap. 4.2.2.6 Úpadek urbanismu).

Tell 'Ašaq (031w, Přílohy 6.59 a 6.66) U břehu velkého vádí al-Murr se nachází skupina lokalit (TSLT036, 0,78 ha; TSLT037, 0,37 ha; TSLT038, 0,7 ha; TSLT039, 1,03; FBT059, 6,93 ha; FST007, 1,47 ha), které spolu tvoří jeden celek. Jeho dataci bohužel neznáme. Lokalita nemá žádnou konkrétní vazbu na jiná sídliště v regionu. Nemá ani úvozové cesty. To by mohl být důvod pro řazení sídliště do některé z pravěkých kultur. I svojí podobou, tedy uskupením více malých tellů v těsné blízkosti, se podobá například lokalitě Telul ath-Thalathat. Velké

dolní město by mohlo být pozůstatkem osídlení z některého z pozdějších období.

Tell Balbul (039e, Přílohy 6.53 a 6.60) Je to jedna z četných lokalit podél Chosru. Má podobu nevysokého pahorku (TBI013, 7,96 ha) v meandru říčky. V katalogu ASI najdeme u tohoto toponyma obecnou zmínku o 4. tisíciletí př. Kr., což by tedy snad mohlo znamenat, že se jedná o pozůstatky sídliště z konce obejdského období s následným uruckým osídlením. Mohlo se však jednat o osadu, která nebyla napojena na urucký kulturní okruh, což by znamenalo absenci typické urucké keramiky. Tell kolem sebe nemá žádné úvozy, ale ve vzdálenosti 1-2 km je několik lokalit. Vzhledem k jejich rozdílné textuře lze předpokládat různou dataci. Zda byla některá z lokalit soudobá s tellem nelze potvrdit ani vyvrátit.

Tell Barháví (016w, Přílohy 6.31 a 6.32) Tato lokalita (FSI034, 0,19 ha) je velice nenápadná. Dle ASI se jedná o pozůstatky osídlení z doby sámarrské a haláfské. Kupodivu se v okolí nenachází žádný zřejmý vodní zdroj. Lokalita je však tak malá, že si možná vystačila se zdroji, které dnes již nejsou patrné, například prameny či studny.

Tell Ba'arur (156w, Příloha 6.56) Tento tell (TSLT066, 0,45 ha) s dolním městem (FBT101, 7,14 ha) je pozůstatkem obejdské a urucké vesnice. Jen pár desítek metrů jižněji je maličká lokalita FSC041 (0,3 ha), jejíž vztah k hlavnímu osídlení je nejasný. Dolní město má na snímku CORONA nejspíše vodní plochu o výměře asi 0,25 ha. Na současných snímcích Google po ní zůstala jen stopa v podobě vlhké půdy. Přítomnost nějakého jezírka je však očekávatelná, neboť v okolí není žádný jasný alternativní zdroj vody. Nejbližší vádí je asi 1 km daleko.

Tell Billa (x03e, Příloha 6.61) Přestože ji na mapách AASI nenajdeme, je bezpochyby jednou z nejvýznamnějších lokalit v regionu. Samotný tell (TBI001, 29,57 ha) sice ční do krajiny, ale důležitost sídliště tkví v něčem jiném. Má jeden z nejvýraznějších radiálních systémů cest. Kromě severní strany, kde se zvedají hřebeny Džebel Bášiqa, je Tell Billa

ze všech stran obklopena širokými úvozy, které se někdy rozdvoují. Většina z nich je 3-4 km dlouhá a některé vedou k menším lokalitám, které se zdají být typickými služebními osadami (TSI052, 0,35 ha; FSI005, 1,04 ha; FBI014, 2,01 ha; FBI015, 2,97 ha). Jedna z nich (TBLT009, 2,73 ha; FBT019, 11,98 ha) má dokonce dvě své úvozové cesty. Okolím Tell Billy prochází také úzká dálková cesta ve směru východ-západ. Nejstarší počátky osídlení lokality sahají do počátku 3. tisíciletí př. Kr. a následné vrstvy datujeme do různých částí daného milénia. To vysvětluje tak rozsáhlý radiální systém širokých úvozů. Další stopy osídlení spadají do staroasyrského, středoasyrského i novoasyrského období. Z písemných pramenů víme, že v posledních dvou obdobích bylo město významným střediskem regionu a po nějaký čas mělo dokonce status sídla provincie. Z post-asyrských fází vývoje jsou doloženy sídelní aktivity z achaimenovské éry. Vzhledem k této bohaté sídelní historii je vskutku zvláštní, že Tell Billa nemá patrné dolní město, přestože bychom ho mohli očekávat z rané doby bronzové či novoasyrského období. Co se týče vodních zdrojů, lokalita mohla využívat četné horské prameny. V okolí tellu se jednotlivé drobné toky spojují do větších koryt, která mají spíše sezónní charakter.

Tell Darviš (072w, Přílohy 6.18 a 6.32) Pod tímto názvem můžeme uvést buď lokalitu FBC110 (1,84 ha), nebo případně FBC109 (2,89 ha). Minimálně jedna z nich by měla být z novoasyrského období. Obě mají podobnou texturu, FBC109 však leží na cestě vycházející od Charáib Tell Chazaf Kabíru, což by mohlo naznačovat jejich vzájemnou spojitost. Charáib Tell Chazaf Kabír je sice také novoasyrský, ale jeho systém cest je evidentně starší. FBC110 oproti tomu leží mezi jeho úvozy. V okolí není žádné výrazné vádí, což by mohl být důvod pro skutečnost, že v současnosti se v okolí nenachází skoro žádné vesnice.

Tell el-Omrieni (158w, Příloha 6.56) Může se jednat o TSLT065 (0,77 ha) a FBT100 (47,05 ha), či FBC131 (64,63 ha). ASI uvádí pouze osídlení z islámského období. Odpovídají tomu dvě úzké cesty v okolí.

Dnes se na daném místě rozprostírá vesnice, která patrně stejně jako v minulosti využívá pro své potřeby dvě drobná vádí v okolí.

Tell Farfara (168w, Příloha 6.14) Ztotožnění s lokalitou FBC128 (30,83 ha) je nejisté, jelikož by dle názvu mělo jít o tell. ASI neuvádí žádnou dataci, ale na základě vzdáleností mezi okolními lokalitami (Charáib Huvajt, Chirbet Fatahí a Tell Muškil) můžeme snad odhadnout dataci do novoasyrského období. Podobně je tomu zřejmě u Chirbet al-'Adžúzu. Lokalita se nachází nedaleko velkého vádí.

Tell Hamís (169w, Příloha 6.14) I v případě této lokality není zcela jisté, zda ji můžeme ztotožnit s námi identifikovaným tellem (TBLT042, 1,6 ha). Podle ASI jde ale o pozůstatky osady z doby kultury ninivské 5. To pro nás může být určitým vodítkem, neboť právě tehdy zaznamenaly některé telly velký rozvoj a vzniklo kolem nich i dolní město, které je zde také přítomné (FBT089, 15,05 ha). Chybí však stopy po typickém radiálním systému cest. Textura dolního města a pozice asi 1 km západně od velkého vádí spojuje lokalitu s Chirbet al-'Adžúzem a Tell Farfarou, jejichž datace je sice neznámá, ale lze snad tušit určité náznaky, které obě sídla řadí do novoasyrského období.

Tell Hasan Kajf (048w, Příloha 6.38) Tento malý tell (TSI033, 0,54 ha) leží v blízkosti vádí. Dle ASI jsou tam doloženy stopy osídlení sámarrské, haláfské a obejdské kultury. Místo bylo obydleno rovněž v době novoasyrské. Mohli bychom tedy čekat existenci dolního města. Jeho stopy však nejsou jasně zřetelné. Vyloučit ho však nelze. Lokalita mohla být jakýmsi satelitem větších tellů. Dabúna Tepe leží asi 6 km západně a k Tell Hasan Kajfu vede od něj výrazná cesta. Zhruba 2,3 km východně je pak Telul Abú Kudur, který byl osídlený zhruba ve stejných obdobích.

Tell Hassúna (017e, Příloha 6.62) Je pozoruhodné, že v dané oblasti byla zkoumána právě tato lokalita. Oproti okolním pahorkům se jedná o nenápadný tell (TSI045, 0,85 ha). Jeho význam a přitažlivost pro badatele tkví v jeho stáří. Obsahuje sled vrstev několika kultur, od

hassúnské, které dala lokalita své jméno, přes kulturu sámarrskou a haláfskou, až po obejdskou. Drobné stopy tam zanechala také počáteční fáze ninivské 5. Lokalita se nachází u břehu vádí. Vzhledem ke stáří osídlení samozřejmě chybí systém cest. Vztah k okolním lokalitám je nejasný. Blízký TBLT052 je 3. největším tellem (16,53 ha). Má nepravidelný, převážně protáhlý vzhled a jen 4 úzké radiální cesty. V blízkosti vede také úzká dálková cesta v ose sever-jih. Povrch tellu je velmi členitý, což se projevuje rozdílnou vlhkostí a zároveň přítomností vegetace. Jeho dolní město FBT120 má 12,11 ha a okolí je ještě FBC132 (27,18 ha) a TBI037 (2,34 ha). Bez zjištění datace těchto lokalit lze jen těžko interpretovat existenci takto velkého tellu, potažmo celého jeho okolí.

Tell Herada (122w, Příloha 6.23) Jedná se o lokalitu, která přitahuje naši pozornost hned z několika důvodů. Tell (TBLT040, 2,92 ha) má ve své blízkosti dolní město (FBT083, 19,09 ha), které má uprostřed vodní plochu o rozloze asi 1,2 ha. Přestože tomu tak před 50 lety nebylo, dnes je dolní město zcela pokryto obytnou zástavbou. Vodní plocha je sice místem bujné vegetace, ale voda se tam nejspíš udržuje je po období dešťů. Mezi tellem a dolním městem se klikatí koryto vádí. ASI uvádí dataci do novoasyrské doby, ale velikost tellu signalizuje bohatší sídelní historii. Jelikož má lokalita radiální systém cest, z nichž některé jsou dosti široké, není vyloučené, že tell byl osídlen během 3. tisíciletí př. Kr., konkrétně v době kultury ninivské 5. Jeden z úvozů totiž vede asi 3 km na severozápad, kde prochází kolem Chirbet Abú Šeky, která má doložené osídlení obejdské, ninivské 5 a novoasyrské. Tell Herada má i jiné potencionální satelity. Další velký úvoz vede 2,5 km severovýchodně, kde se nachází mj. Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, které datujeme do doby obejdské, urucké a novoasyrské. Tell Herada by tedy mohla být jedním ze starých center, která se začala formovat již v 5. tisíciletí př. Kr.

Tell Chathir (089w a 090w, Přílohy 6.23 a 6.36) Tato lokalita má pro nás výrazný informační potenciál hned z několika důvodů. Za prvé jsou na mapách AASI vyznačena 2 čísla se stejným jménem. Mají tedy

také stejnou datací. Na snímcích CORONA je v daném místě pouze jediná lokalita (FBC088, 26,31 ha). Za povšimnutí stojí datace ASI, která řadí lokalitu mezi středoasyrská a sásánovská sídla. Novoasyrská fáze osídlení nejspíše chybí. Velikost lokality však svědčí o její významnosti. Možná těžila z napojení na dálkové trasy, které mířily od dnešního Mosulu směrem na jihozápad. Tell Chathir se nacházel nedaleko jednoho z hlavních průsmyků skrze řetězec hřebenů vycházejících od Džebel Sindžáru na jihovýchod. Nejvýraznějším sídlištěm v blízkosti průsmyku je Tell Chamira, jež se sice nachází již za hranicí námi studované oblasti, ale rozhodně stojí za zmínku. Má podobu malého tellu s rozsáhlým a opevněným dolním městem, které je datované do novoasyrského období. Vystává tu tedy otázka, zda vznik či rozvoj Tell Chamiry, coby kontrolního bodu u průsmyku a stanice pro přespání obchodníků, mohl vyvolat úpadek Tell Chathiry. Nejvýraznější cesty sice nevedou přímo přes lokalitu, ale jasně míří jejím směrem. Tell Chathir tak představuje výrazný bod na nejkratší spojnici mezi dvěma průsmyky. Tell Chamira leží 9 km západně. Další možnou stanicí je Tell Zalat, který leží asi 5,5 km východně. Za zmínku stojí také fakt, že se tato lokalita nachází v oblasti, která je nápadná absencí výrazných tellů. Místo nich je v oblasti celá řada spíše plochých lokalit, které jsou neobyčejně propojeny úvozy, jako by tvořily síť soudobých sídlišť, která spolu kooperovala. Zmínku si zaslouží vodní zdroje Tell Chathiru. Částečně lidé asi využívali vodu, která stékala z okolních svahů. Vystává tu však také otázka o existenci nějaké nádrže. Součástí lokality je totiž také téměř 3 ha velká oblast, která možná není haldou zaniklých budov. Na snímcích Google je totiž tmavá, nepochybně kvůli bujné vegetaci, jež tam má dostatek vláhy. Přímo se tedy nabízí považovat tuto oblast za zaniklou nádrž či jezero. Při podrobnějším zkoumání textury lokality na snímku CORONA také můžeme spatřit jakési stopy budov. Jde snad o pozdější osídlení. Tato oblast leží až za potencionální nádrží a představuje tak nejjižnější část celé lokality.

Tell Malda (110w, Příloha 6.64) Přestože datací této lokality neznáme, můžeme ledaco vytušit z jejího vzhledu. Malý tell (TSLT054,

1,19 ha) obtékaný drobným vádím je ze západu obklopen dolním městem. Na základě porovnávání snímků CORONA a Google můžeme patrně vymezit dvě různá dolní města. Hlavní část (FBT081, 13,19 ha) je nejspíš starší, neboť je vyšší a místy jsou vidět náznaky velmi nízkého tellu. Druhá část (FBT082, 24,79 ha) se rozkládá okolo. Má stejnou texturu, což je patrně dáno tím, že poslední fáze osídlení pokrývala celé dolní město. Pokud jde o starší etapy osídlení, radiální systém širokých cest nás odkazuje na 3. tisíciletí př. Kr.. Nasvědčovalo by tomu i nápadné dolní město. V okolí je řada potenciálních satelitů. Datovat můžeme Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, které leží cca 3 km východně a byly osídleny minimálně v době obejdské, urucké a novoasyrské. Jeden z širokých úvozů vede také k Tell Heradě, která se váže k novoasyrské době. Z těchto důvodů můžeme pro Tell Maldu odhadovat dataci do všech zmíněných období.

Tell Már 'Ažla (022e, Příloha 6.65) Tato lokalita (FBI071, 8,84 ha) je pozůstatkem prosté vesnice z islámského období. Kromě údajů v ASI o tom svědčí také její textura. Nachází se na severu námi zkoumané oblasti v kopcovitém terénu mimo dálkové i lokální cesty. Nemá ani žádný výrazný vodní zdroj. Snad postačily dešťové srážky a prameny.

Tell Maráva (086w, Příloha 6.36) Téměř jistě jde o lokalitu FBC090 (6,55 ha). Její datace do novoasyrského období je pro nás velice zajímavá a důležitá, zvláště ve vztahu k jejímu okolí. Samotná lokalita není příliš nápadná. Na snímcích CORONA je však vidět v jejím okolí skupina lokalit (FBC082-092), které mají podobnou texturu a jsou propojeny sítí komunikací. Zdá se být patrné, že se jedná o soudobá sídliště. Jednotlivé osady jsou v celkem pravidelných vzdálenostech, obvykle 1,5-2,5 km. V celé této oblasti není jediný tell. Také tam chybí nějaký větší vodní zdroj. Na území, kde se rozpíná tato zvláštní síť, dnes nenajdeme jedinou vesnici. Tamní pole čerpají vláhu nejspíš převážně z přilehlých kopců, v nichž má počátek několik drobných sezónních koryt. Datace celé sítě závisí na několika faktorech. Již na základě podobných vzdáleností jednotlivých osad a absenci výrazných vodních zdrojů

bychom mohli vyslovit tvrzení, že se jedná o vesnice z novoasyrské doby. Podobné situace jsou totiž prokázány průzkumy severní Džazíry a okolí Arbílu. Datace Tell Marávy dle ASI tuto domněnku potvrzují. Samozřejmě že ne všechny lokality, které se v této oblasti nacházejí, musíme řadit do novoasyrského období. Jednu z nich známe jménem (Chirbet Džassa, viz výše) a víme, že byla osídlena v islámské éře. Lze tam ale sledovat 2 různé části, tedy dvě různé lokality, přičemž dle jejich textury jen jedna je relativně recentní, tedy snad islámská. Podobnou strukturu má v této oblasti také FBC093 (2,53 ha). Oproti tomu druhá část Chirbet Džassy má stejnou texturu jako Tell Maráva a ostatní sídla. Další z osad celé sítě, Tell Chathir nemá doloženou dataci do novoasyrského období, ale snad se jedná spíše o sídlo, které do sítě příliš nezapadalo. Možná bylo tou dobou opuštěné, či byly dané vrstvy překryty pozdějším osídlením. Další možností je, že celá síť nebyla záležitostí jedné éry. Přes celou síť prochází dvě dálkové cesty směřující ze severovýchodu na jihozápad. Vedou v těsné blízkosti některých lokalit (FBC084, 5,05 ha; FBC086, 7,02 ha; FBC088, 26,31 ha; FBC092, 2,57 ha). Je otázkou, nakolik sahá síť kooperujících lokalit na jihovýchod. Skupina podobně vypadajících lokalit tam pokračuje (FBC095, 12,26 ha; FBC096, 4,37 ha; FBC102, 5,95 ha; FBC103, 6,58 ha; FBC104, 14,27 ha; FBC151, 19,10 ha; FBC152, 4,82 ha; FBI094, 11,31 ha), ale už nejsou tak výrazně propojeny úvozovými cestami a také se zde už nachází i telly. Některé z nich známe jménem a dokážeme je datovat. Víme tedy, že je mezi nimi Chirbet Abú Šeka, Tell Herada, Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun. Všechny tyto lokality mají dle ASI stopy osídlení také z novoasyrské doby.

Tell Marqara (051e, Přílohy 6.14 a 6.56) Vytyčení této lokality představuje určitý problém. Tell (TSLT069, 1,04 ha) je sice jasně patrný, ale pozůstatky osídlení na jeho severním úpatí (FBT104, 26,22 ha) vyvolávají otázky, na něž neznáme odpovědi. Vytyčením lokality na základě vlhkostních příznaků totiž vznikl velice nepravidelný útvar, který připomíná tříprstou ruku. Dalším zvláštností je hojný výskyt podobných projevů v širším okolí. Zdá se, jako by nedaleké vádí mělo na soutoku

dvou svých koryt rozsáhlé pozůstatky osídlení o rozloze až 500 ha. Je pravděpodobné, že jde pouze o "falešné lokality". Tento problém by vyřešil pouze terénní průzkum, který v současnosti z politicko-bezpečnostních důvodů bohužel nelze provést. Zvláštností Tell Marqary byla přítomnost jezírka o ploše asi 0,7 ha. Dnes je na daném místě obyčejné pole. Problémem je rovněž datace lokality, neboť v katalogu ASI není k dohledání a není možné ji ani odhadnout na základě jakýchkoli faktorů.

Tell Muškil (167w, Příloha 6.14) Stejně jako předchozí lokalita i tato se nachází blízko soutoku dvou ramen velkého vádí Qasab. Přesto se její vymezení zdá být jasnější. Tell (TSLT061, 1,11 ha) i osídlení pod úpatím tellu (FBT090, 4,51 ha) leží při břehu velkého vádí. V katalogu ASI najdeme dvě různé lokality téhož jména, ale s rozdílnou datací. Tell Muškil ležící v podoblasti Hamídát je datovaný do doby obejdské a novoasyrské. V podoblasti Šúra však lokalita tohoto jména skrývá sérii sídlišť kultury ninivské 5, pozdního 3. tisíciletí, staroasyrské a středoasyrské doby. Na mapě AASI se lokalita nachází na hranici obou podoblastí, ale spadá do Hamídátu. Správní členění Iráku se během posledních desetiletí několikrát měnilo, ale nejspíše můžeme věřit, že zrovna v tomto případě hranice zůstala stejná. Pravděpodobné dataci lokality totiž nasvědčují její vnější charakteristiky. Existence malého tellu a osídlení na jeho úpatí sedí na tendence sídlištního vývoje obejdské a novoasyrské doby. Pokud by šlo o lokalitu z 3. a 2. tisíciletí př. Kr., čekali bychom v okolí například pozůstatky radiálního systému cest, který ale v tomto případě zcela chybí. Severozápadním směrem rovněž při břehu vádí jsou ve vzdálenosti 1,5 a 2 km velice podobné lokality (TSLT071, 1,3 ha; FBT106, 4,22 ha; TSLT070, 0,56 ha; FBT105, 3,25 ha). Na základě vnější podobnosti by snad mohlo jít o sídla zhruba stejné datace. Druhé uvedené sídlo však má nejspíš i islámské osídlení, o čemž svědčí úzké cesty a textura lokality.

Tell Rahban (008e, Příloha 6.53) Přesná poloha této lokality není zcela jasná. Dle názvu by mělo jít o tell. V blízkém okolí je TSLT005 (0,09

ha) se stopami osídlení na úpatí pahorku (FST001, 0,41 ha). Dle map AASI by mohlo jít také o FBC156 (8,44 ha). Tato lokalita by svojí texturou odpovídala dataci do novoasyrského období. Možné je také to, že bychom FBC156 měli považovat za Tell Abasija, který by měl pocházet ze středoeasyrského, novoasyrského a islámského období. Na mapě AASI se nachází jen o 1 km jižněji. Pozice na břehu Chosru nejspíše byla výhodná. V novoasyrském období navíc byl na protější straně řeky vybudován kanál, který měl zavlažovat tamní pozemky. Oblast tedy byla patrně hustě osídlena. Nebylo by tedy překvapením, pokud by Tell Akan ukrýval novoasyrskou osadu, stejně jako Tell Rahban a Tell Abasija.

Tell Vanás (032w, Příloha 6.15) Vzhledem k dataci do novoasyrského období nás asi nepřekvapí, že se v blízkosti lokality nenachází žádné zřejmé vodní zdroje. Historie lokality je však patrně složitější, neboť její součástí je kromě dvou plochých sídlišť (FBT072, 2,06 ha; FBT073, 1,71 ha) také jeden menší tell (TSLT051, 0,68 ha). Systém cest chybí. Podobá se tím soudobému Tell Abú Manhumu, který leží 2,7 km směrem na severozápad.

Tell Zahar Džalidáří (017w, Přílohy 6.31 a 6.32) Menší tell (TSLT052, 0,96 ha), nejspíše s osídlením i na úpatí pahorku (FBT074, 7,48 ha) vznikl v době kultury ninivské 5. Leží u malého vádí. Snad šlo o satelitní osadu, neboť 2 km západně se nachází Tell as-Salami, významné pravěké sídlo se stopami od hassúnské kultury po ninivskou 5. Tell Zahar Džalidáří leží na jedné z jeho širokých úvozových cest, které tvoří klasický radiální systém.

Tell Zalát (087w, Příloha 6.67) Tento prostý tell (TBLT039, 2,05 ha) se stopami osídlení na úpatí (FBT080, 2,34 ha) se nachází na soutoku dvou drobných vádí. Z jihu přiléhá současná osada. Od tellu vychází pouze 3 cesty. Jedna z nich je dálková a vede ze západu na východ, směrem k Mosulu. Možná šlo tedy o jednu z stanic na dálkové cestě (viz Tell Chathir). Datace je bohužel neznámá. Lokalita možná mohla být součástí sítě novoasyrských sídlištních areálů (viz Tell Maráva).

Telul Abú Kudur (046w, Příloha 6.38) S tímto názvem můžeme ztotožnit celou řadu reliktní lidské přítomnosti v krajině. Největší tell (TBLT036, 1,91 ha) má ve svém okolí ještě dva menší telly (TSLT049, 1,03 ha; TSLT050, 0,35 ha) s dolními městy (FBT070, 3,95 ha; FBT071, 5,76 ha). Přiléhá k nim rovněž další lokalita (FBC077, 10,97), která má jinou texturu. Mohou za to nejspíše ruiny budov, což by svědčilo o nedávném osídlení. Na západě se nachází současná vesnice. Vedle lokality je soutok několika vádí. Dle ASI byl Telul Abú Kudur osídlen v době obejdské, urucké a novoasyrské. V okolí byl v obejdské době osídlen také Tell Hasan Kajf a Chirbet Hara. Telul Abú Kudur má kolem sebe bohatou síť cest, patrně z různých etap svého vývoje.

Telul al-Mu'ibadi (139w, 140w, Přílohy 6.67 a 6.69) Tato lokalita (TSLT073, 1,05 ha; FBT108, 25,21 ha) představuje sídliště s krátkou sídlištní historií, neboť ji ASI datuje pouze do doby novoasyrské. Nepochybně šlo o důležité sídliště. Výmluvně o tom svědčí fakt, že dolní město obklopující malý tell je obeháno hradbou, jejíž pozůstatky jsou v krajině dodnes patrné. Opevněnou plochou sídliště protéká výrazné vádí, díky kterému je téměř celá plocha okolí tellu v současnosti obydlená. Tento fakt bohužel limituje možnosti budoucího výzkumu a průzkumu. Pozice na rozhraní dvou zón, kopcovitého Džebel Atšanu a jihozápadně ležících rovin, poskytuje více možností obživy. Tamní obyvatelé nemuseli pouze obdělávat pole, ale také mohli využívat rozsáhlé okolní kopce pro pastevectví. Zároveň se jedná o jedno z nejvýraznějších sídel na západním břehu Tigridu, přestože je od něj vzdálené 10 km. Přes všechny potencionální výhody toto místo nejspíš nebylo obydleno příliš dlouhodobě, neboť tell je malý a dolní město také nejeví známky delší doby existence. Ani komunikační síť není příliš rozsáhlá. Od města radiálně vychází do plání na jihu pouze několik středně širokých cest. Starověké jméno města bohužel neznáme. V písemných pramenech se však vyskytuje jediné velké novoasyrské město ležící nedaleko západního břehu Tigridu. Snad by mohlo jít o sídlo provincie Isána, které dosud nebylo nalezeno. V odborné literatuře sice převažuje názor, že by mohlo

ležet ještě o něco jižněji, ale tam se nenachází žádné výrazné stopy sídliště, které by mohly být centrem velké novoasyrské provincie.

Telul Makirinat (050w, Příloha 6.5) Tímto souhrnným názvem označujeme skupinu pěti tellů (TSLT043, 0,95 ha; TSLT044, 0,94 ha; TSLT045, 0,99 ha; TSLT046, 0,52 ha; TSLT047, 0,19 ha) a jejich dvou dolních měst (FBT067, 22,52 ha; FBT068, 92,9 ha). Kromě tellů je celá oblast pokryta malým městem, což ztěžuje možnosti průzkumu. V katalogu ASI nebyla tato lokalita nalezena, což znemožňuje její dataci. Nabízí se možnost, že malé telly vznikly přesouváním osídlení v období pravěku. Podobné uskupení malých tellů známe také z lokality Telul ath-Thalathat, která pochází z doby sámarrské a haláfské. Dolní město je sice z velké části zastavěno, ale textura zbylé části připomíná novoasyrská sídla. Z daného období však snad pochází lokalita FBC081, která přiléhá z jihu. Je spojena dvěma cestami se sítí patrně novoasyrských osad. Telul Makirinat nemá příliš rozvinutý systém cest. Dva krátké úvozy směřují kamsi do polí. Středem lokality však prochází úzká dálková cesta ve směru východ-západ. Textura části lokality by osídlení z posledních staletí rozhodně nasvědčovala. Přestože v okolí je jen několik drobných vádí, velikost současného městečka naznačuje, že vody je v oblasti dostatek.

Telul ath-Thalathat (049w, Přílohy 6.66 a 6.70) Jak již sám název napovídá, jedná se o skupinu tellů (TSI028, 0,63 ha; TSI029, 1,17 ha; TSI030, 0,59 ha; TSI031, 1,44 ha). ASI uvádí kromě datace do doby sámarrské a haláfské kultury také obecnou zmínku o pravěku. Stáří lokality je nejspíš důvodem pro absenci úvozů v jejím okolí. Jen asi 300 m jižně od tellů je plochá lokalita FBI091 (4,25 ha). Okolní zóna v rozmezí 2,5-4,5 km se však zdá být zcela neosídlená, což není zrovna běžné. Pro FBI091 se přímo nabízí novoasyrská datace. V zázemí tellů má počátek několik drobných ramen jednoho vádí. Okolní krajinu pak protínají 2 dálkové cesty, které míří od Tell 'Afaru přes Abú Marii na východ.

Telul Tavajim (051w, Příloha 6.5) Tyto dva telly (TBLT035, 2,04 ha; TSLT048, 0,68 ha) svírající dolní město (FBT069, 15,75 ha) jsou pro nás důležité pro svoji dataci do doby kultury ninivské 5. K lokalitě vede úvozová cesta od většího Dabúna Tepe, což naznačuje, že se jedná o jeho služebnou lokalitu. Dabúna Tepe má více potencionálních satelitů a má systém cest typický pro centrální sídliště. V současnosti je lokalita částečně pokrytá moderní zástavbou. Vodních zdrojů je v okolí nejspíše dostatek, protože krajina je protkána sítí drobných vádí.

Tepe Čenči (Tell Džendži) (002e, Příloha 6.44) Tímto názvem můžeme označit nejen samotný tell (TSLT001, 1,19 ha), ale i 3 přilehlé ploché lokality, které by snad mohly být dolními městy či prostě sousedícími osadami z jiných období (FBT011, 2,35 ha; FBC001, 2,98 ha; FBC002, 8,98 ha). ASI sice neuvádí žádnou dataci, ale na základě krátkých exkavačních prací na tellu ve 30. letech 20. století byly zjištěny stopy osídlení z doby haláfské, ninivské 5, pozdního 3. tisíciletí, středoasyrské a novoasyrské. Právě poslední zmíněná perioda je snad vysvětlením pro doklady zaniklých osad okolo tellu. Dolní město mohlo vzniknout také v pozdním 3. tisíciletí. Všechny zmíněné lokality leží okolo vádí. Z okolních osad stojí za zmínku převážně pravěká Tepe Gaura, jež se nachází 7,8 km severovýchodně a Chorsábád, jehož novoasyrské opevnění končí asi 3,5 km severně od Tepe Čenči. Jediné dvě komunikace, které se vážou k lokalitě jsou široké úvozy vedoucí 1,3 a 2,2 km na jih.

Tepe Gaura (001e, Přílohy 6.44) Tato slavná lokalita je prostým tellem (TBI002, 2,06 ha) kousek od úpatí hřebenů Džebel Bášiq. V jejím blízkém okolí se nenachází žádné výrazné vodní zdroje. Tamní obyvatelé snad využívali horských pramenů. V úvahu připadá také spodní voda. Okolo tellu se dnes totiž rozprostírají sady, které svědčí o dostatečných vodních zdrojích. Není tedy překvapivé, že tam byly nalezeny stopy osídlení z celé řady období. Sekvence vrstev obsahuje téměř kontinuální sled od haláfské kultury po počátek středoasyrského období. V rané době

bronzové byla osada spíše menší vesnicí, což je nejspíše důvod, proč kolem ní nevznikl radiální systém cest.

6.1.2 Opevněné sídlištní areály

6.1.2.1 Jednotlivé lokality s relikty opevnění

Již jsme se tu věnovali lokalitám s pozůstatky ohrazení, které známe konkrétními jmény. Jedná se o Kujundžik, Chorsábád, Nimrúd, Balavát, Dabúna Tepe, Tar'uz a Telul al-Mu'ibadi. Některé lokality však známe pouze pod jejich kódovým označením, které jsme jim přidělili.

Opevnění lokality TBLT014+FBT029 (7,18+21,78 ha) je téměř nezřetelné (Přílohy 6.72 a 6.73). Náznak valu či zborcené hradby se však rýsuje na jižní straně. Severní část lokality nejspíše podlehla erozním procesům způsobeným posuny řečiště Tigridu, které lemují lokalitu ze severu a západu. Dnes je ze sídlištního areálu patrný tell, jehož svah pozvolna přechází v plochu dolního města. Celková výměra je asi 28 ha. V bezprostředním okolí nejsou patrné žádné komunikace, které by vypovídaly o vztazích s jinými sídly. Asi 1,5 km severně však začíná dálková úvozová cesta, která směřuje na sever, tedy k Ninive. V pláních na východě pak najdeme 6,5 km dlouhou dálkovou cestu osy východ-západ, která se sice ztrácí 5 km před lokalitou, ale v oblasti není žádná jiná nápadná cílová stanice této komunikace. Při interpretaci celé situace můžeme vycházet z několika faktorů. Kromě zmíněných dálkových cest a skromných reliktních opevnění je nápadná textura lokality. Až na několik málo míst, které vykazují známky osídlení v islámském období, je celý povrch nejspíše již velmi dlouho opuštěn. O přítomnosti reliktních sídlištních aktivit v dolním městě vypovídá zejména náznak opevnění a vyvýšení některých míst. Textura, kterou známe z novoasyrského Balavátu či Kalachu zcela chybí. To by mohl být náznak ještě staršího původu. Z velkých center, která můžeme někde v těchto místech předpokládat, se nabízí Chalzi a Nurrugum. Chalzi by mělo být mezi Ninive a Kalachem. Dle písemných pramenů šlo o sídlo novoasyrské provincie. Jak bylo

uvedeno výše, tato datace se nezdá být příliš pravděpodobná. Bez terénního průzkumu ji však samozřejmě vyloučit nemůžeme. Lokalizace města Nurrugum je stále nejasná (viz kap. 4.3.3.1.). Čistě teoreticky bychom ho mohli hledat právě v ruinách TBLT014 a FBT029. Dle klínopisných textů se toto významné politické centrum počátku 2. tisíciletí př. Kr. mělo rozkládat na obou stranách Tigridu. Západně od Tigridu je ale jen TBI032, který nevykazuje známky toho, že by šlo o část významného města. O 11 km západněji se nachází Telul al-Mu'ibadi, další neznámé opevněné město o výměře asi 26 ha.

U dnešní vesnice Salamija se nachází rozlehlá lokalita, která se skládá z šesti tellů (TBLT020, TBLT021, TBLT022, TBLT023, TSLT028, TSLT029) a rozsáhlého dolního města (FBT043), které ze západu lemuje koryto Tigridu a z ostatních stran ho uzavírají zbytky opevnění nepravidelného půdorysu (Přílohy 6.56 a 6.74). Celková plocha včetně tellů činí asi 160 ha. Existence takto velkého města vyvolává především jednu otázku - z které doby město pochází. První možností, kterou zde můžeme uvést jako nejpravděpodobnější, je datace do islámského období. Dnes je Salamija spíše vesnicí, ale její historie je bohatá. Ibn Challikán se o ní zmiňuje ve svém biografickém slovníku, díky kterému víme, že tamní město na počátku 13. století zpustlo. Hned vedle však vznikla nová vesnice stejného jména.³⁸⁰ Možnými alternativními jmény daného místa bylo Mardž Džuhajná nebo Banai Tajjbán.³⁸¹ Salamija byla nejspíše sásánovským a islámským městem. Rozloha opevněného sídlištního areálu a jeho blízkost k Nimrúdu naznačuje, že by jeho počátky teoreticky mohly pocházet už z 3. či počátku 2. tisíciletí př. Kr.³⁸² Stejně jako u opevněného sídliště TBLT014 a FBT029, i zde tedy připadá v úvahu zejména Nurrugum a Chalzi. Pro ztotožnění z prvním jmenovaným mluví zvláště jeho rozloha. Tehdejší centra dosahovala rozlohy i kolem

---

³⁸⁰ Ibn Challikán 1843, 16.

³⁸¹ Na toto mě při psaní této práce upozornil Doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D., za což jsem mu velmi vděčný.

³⁸² Reade 2008, 5.

100 ha. Paralelu nacházíme v městě Qabra, které bylo taktéž opevněné hradbou a Šamší-Adad I. ho dobyl krátce předtím, než se obrátil proti Ninive a Nurrugum (viz kap. 4.3.3.1.).³⁸³ Skupina lokalit u Salamiji by svojí rozlohou překonala většinu tehdejších sídlišť. Otázka druhé městské části na západním břehu musí růstat otevřená, neboť na tamní skalní terase jsou relikty mnohem menšího sídliště neznámé datace. Vede k němu od západu úzká komunikace dálkového charakteru. Otázkou také je, jak tomu bylo s nivami podél Tigridu. Na snímcích CORONA je v nich patrné malé město zhruba šestibokého půdorysu (16 ha). Nelze tedy vyloučit existenci části města v těchto místech. Posuny řečiště Tigridu však nejspíš zničily veškeré jeho stopy. V minulosti již bylo navrženo, že by Salamija mohla být ztotožněna s městem Chalzi.³⁸⁴ Je však nápadné, že takto velké středisko provincie vzniklo jen 3,5 km od hradeb Kalachu. Nicméně, vede mezi nimi dvojice úvozů, což by mohlo nasvědčovat jejich intenzivní komunikaci. Teoreticky mohla na daném místě být obě města. Po zániku Nurrugum mohlo být o několik staletí později na jeho ruinách vybudováno nové město. Textura lokality není jednotná. Severozápadní část se zdá být opuštěná již velmi dlouho, ale v jihovýchodní oblast ohraničeného areálu vykazuje známky přítomnosti reliktních sídlištních aktivit z nedávných staletí a snad i z post-asyrských či novoasyrských dob. Bez terénního průzkumu však nelze nic prokázat. K mladším fázím osídlení by se mohla vázat úzká dálková komunikace, která míří od východu na západ. Vzhledem k jejímu pokračování na západním břehu, kde se stáčí na jih, se zdá, že u města byl brod.

Lokalita FBI065 (2,4 ha) je charakteristická tím, že její součástí jsou stopy po obdélném ohrazení o rozměrech cca 110 x 90 m (Příloha 6.75). Svojí texturou připomíná sídlištní areály z islámského období. Projevy sídelních aktivit nalezneme jak uvnitř opevnění, tak i mimo něj. Jedná se o jednu z mála lokalit na pravém břehu Velkého Zábu. K lokalitě vede cesta od 5 km vzdálené FBI057. Nelze však vyloučit, že daná komunikace

---

³⁸³ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 99-100.

³⁸⁴ Postgate 1972-1975, 64

je z jiné doby, neboť směřuje k řece, ke které mohla být přiváděna stáda ovcí, aby se napásala a napojila. Stejně tak by mohlo jít o část sítě dálkových cest. Opevnění FBI065 pak lze chápat snad i jako určitou kontrolní stanici. Při interpretaci nám pomůže nápadná podobnost s některými sídlištními areály, které objevil Aurel Stein v oblasti Džazíry (Příloha 6.76). Na základě těchto skutečostí se zdá, že by mohlo jít o tzv. chán.

Mezi opevněné lokality patří také FBT084 (3,25 ha). Využívá malého tellu (TSLT055, 0,57 ha), který tvoří jihozápadní roh ohrazení, zatímco zbytek areálu a zvláště jeho severovýchodní část byla obehnaná obranou zdí o délce 205 a 186 m (Přílohy 6.55 a 6.77). Od tellu vychází zhruba rovnoměrně do všech stran šest úzkých úvozů o délce 0,8-1,5 km. Uvnitř opevněného areálu nejsou patrné téměř žádné stopy sídlištních aktivit. Je tedy pravděpodobné, že lidé obývali tell a jeho severovýchodní úpatí. Právě neobývaná plocha uvnitř areálu je důvodem, proč je interpretace této lokality poněkud složitá. Mohlo by se jednat o určitou kontrolní či karavanní stanici z islámského období, jako tomu je u FBI065, nabízí se i další možnosti. Mohlo by jít o zemědělský areál z post-asyrského období, zvláště z doby, kdy do této oblasti zasahoval vojenský vliv římské říše. Opevnění bychom pak mohli interpretovat jako snahu o ochranu tamních obyvatel a jejich majetku (včetně zvířat). Samozřejmě nelze předpokládat, že by hradba měla odrazit případný nápor římské armády. Spíše mohlo jít o obranu před kočovníky. O zvýšení jejich počtu v oblasti Džazíry v post-asyrské době, především za Sásánovců, jsme informováni díky průzkumu okolních regionů, zvláště severní Džazíry.³⁸⁵ Nejspíše můžeme vyloučit možnost, že by FBI084 byla reliktem římského tábora. Tell jistě mohl posloužit jako dobré pozorovací stanoviště, nicméně stopy osídlení na tellu a jeho úpatí se neshodují s vnitřním uspořádáním, které známe třeba z tábora Ajn Sinu (Příloha 6.78).

---

³⁸⁵ Wilkinson - Tucker 1995, 69.

6.1.2.2 Srovnání opevněných sídlištních areálů

Všechny lokality s relikty opevnění můžeme rozdělit do několika skupin. První z nich představují velká asyrská královská města Kalach, Dúr-Šarrukén a Ninive. Spojuje je vysoká rozloha, lineární charakter hradeb a přítomnost citadely na okraji města. Opevnění obdélného půdorysu má také několikrát menší Balavát, ale jeho citadela se nenachází na linii opevnění. Pouze se přibližuje severnímu rohu.

Druhou skupinou jsou lokality s opevněním nepravidelného typu. S tellem uvnitř dolního města. Typickým příkladem je Telul al-Mu'ibadi z novoasyrského období. Jeho rozloha je asi 26 ha a opevnění má částečně lineární a částečně okrouhlý charakter, takže připomíná nepravidelný mnohoúhelník elipsovitého tvaru. Podobným případem je novoasyrské město Tell Chamira (Příloha 6.71), které se nachází těsně za jihozápadní hranicí námi studované oblasti. I Tell Chamira má opevnění nepravidelného půdorysu s lineárními úseky. Rovněž se podobá umístění citadely. Rozloha opevněné plochy je asi 26 ha. Do této skupiny bychom nejspíše mohli zařadit také TBLT014+FBT029. Hlavní tell je sice na okraji lokality, ale možná je to jen důsledek erozní činnosti. Zachovaná plocha činí asi 28 ha. Relikty opevnění jsou patrné jen v jižní části, ale je pravděpodobné, že jeho původní podoba měla také lineárně-okrouhlý charakter. V tyto vnější podobnosti by mohly nasvědčovat novoasyrské dataci TBLT014+FBT029. Tar'uz má umístění citadely a opevnění podobného půdorysu jako Telul al-Mu'ibadi, ale jeho rozloha je jen asi 18 ha. Poslední lokalitou, kterou bychom mohli řadit do této skupiny je Salamija. Svoji velikostí do této skupiny sice nezapadá, ale charakterem opevnění ano.

Třetím typem jsou oválná ohrazení. Řadíme sem Dabúna Tepe. Jeho rozloha je zhruba 35 ha. Opevnění je patrné bohužel jen v severní části města. Svým půdorysem město připomíná některé sídlištní areály z okolí Arbílu. Nejstarším z nich je Tell Baqrta, jehož opevnění z rané doby bronzové ohraničuje dolní město přibližně oválného tvaru. Citadela se

nacházela zhruba uprostřed. Celková plocha činila asi 80 ha. Ze střední doby bronzové pochází Kurd Qaburstan. Město vejčitého tvaru s tellem uprostřed širší část mělo asi 105 ha. Relikty sídelních aktivit jsou však patrné jen pro 42 ha. Ze střeadoasyrské a novoasyrské doby pochází lokalita Qasr Šemamok, sídlo jedné z provincií. Opevněné oválné město s citadelou na severním okraji má asi 50 ha. Ve střeadoasyrské době však k městu přiléhala asi 30 ha velká neopevněná oblast.³⁸⁶ Náznaky fortifikace města nepravidelného oválného půdorysu máme doloženy také pro Arbíl. Celková plocha byla snad 330 ha. Citadela neležela u hradeb, ale nebyla ani v uprostřed města. Datace tohoto opevnění je nejistá a v úvahu připadá pozdní chalkolit či některé z asyrských období.³⁸⁷

Dalším typem opevněných sídlištních areálů jsou malá pravoúhlá ohrazení. Sem můžeme řadit lokality FBI065, FBT084 a malé pravoúhlé objekty, které se na snímcích CORONA projevují jen vyprahlostními příznaky (viz výše Chirbet Hasan al-Jasín). Plocha těchto lokalit je zpravidla jen v řádu několika stovek m² až několik ha. Jedná se o objekty z post-asyrského období, nejspíše z doby islámské či sásánovské.

Obecně lze říci, že hlavní fortifikované urbánní jednotky pocházejí především z novoasyrského období. Jelikož tehdy bylo jádro Asýrie převážně bezpečné, nabízí se vysvětlení, že mohutná městská opevnění měla zejména symbolický význam a měla demonstrovat moc a sílu.

6.1.3 Qanáty

Na námi vytyčeném území se qanáty vyskytují jen velice ojediněle. Identifikovány byly pouze 3, přičemž 2 z nich (Q01, Q02) se nachází blízko sebe (Příloha 6.79). Nalezli bychom je na jihozápadním úpatí hřebenu Džebel Ajn as-Safra. Delší z nich má 3 km, kratší asi 0,8 km. Nejsou zcela rovnoběžné, ale mírně se sbíhají. Jejich průměrná vzdálenost je asi 0,8 km. Rozestupy mezi jednotlivými šachtami jsou

³⁸⁶ Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 95-101.

³⁸⁷ Nováček 2014, 734,739.

zhruba 30-40 m u delšího qanátu a asi 20-25 m u toho kratšího. Naprostá většina z nich je již suchá, což vypovídá o tom, že qanáty již nějaký čas nejsou funkční. Oba jsou zakončeny kanály dlouhými asi 0,75 a 0,45 km a širokými 25 a 20 m. Datace obou qanátů je velmi problematická, neboť u nich není patrná žádná zřejmá spojitost s lokalitami v okolí. Nejbližší zaniklé i současné vesnice se nachází 1-3 km daleko, což je vzdálenost, kterou se lidem patrně vyplatí překonávat za účelem získání vody. Na současných satelitních snímcích Google jsou u počátku delšího qanátu vidět sady. Vláhu čerpají buď z pramenů či z drobných koryt vedoucích od hřebenů Džebel Ajn as-Safra.

Třetí qanát (Q03) najdeme západně od Tigridu u lokality al-Džirn (Příloha 6.3). Téměř uprostřed velkého tellu je výrazná proláklina a v této depresi se nejspíš nachází vodní zdroj, pramen či studna. Odtud pak vede něco na způsob kanálu. Samotný qanát začíná až kousek před limitou tellu. Vede asi 200 m přes bývalé dolní město, které je dodnes zastavěné. Zakončený je opět kanálem, širokým 10 m, který po asi 210 m ústí do vádí vedoucího kolem lokality. Rozestupy mezi šachtami jsou jen asi 10-15 m a dle snímků Google je qanát stále ještě funkční. Dokonce se zdá, že by mohlo jít o vodní dílo vybudované až v posledních desetiletích. Na snímcích CORONA z února 1967 jsou totiž šachty spojující podzemní tunel s povrchem mnohem méně patrné, což navozuje dojem, že někdy od té doby byl obnoven starý qanát.

6.1.4 Kanály

Zavlažovací kanály můžeme v zásadě rozdělit na dva typy - lokální a regionální, respektive krátké a dlouhé. Ty první jsou zpravidla velmi nenápadné, jsou spojeny jen s jedním místem, sloužily určité konkrétní komunitě obývající jeden sídlištní areál. Druhý typ kanálů vyniká obvykle svojí velikostí, která svědčí o jejich významu. Nejčastěji jde o novoasyrská vodní díla vybudovaná na popud panovníka, který tím chtěl podpořit zemědělskou prosperitu celého regionu.

Prvním z velkých irigačních systémů je kanál nazývaný Patti-chegali (Přílohy 4.6 a 6.80), který byl již mnohokrát zkoumán a popsán v odborné literatuře (Oates 1968, Bagg 2000, Ur 2013a, Král 2013). Vedl vodu z Velkého Zábu ke Kalachu. Jeho předpokládaná délka se pohybuje okolo 35 km, ale značná část již není v krajině patrná, zvláště kvůli erozi břehu Velkého Zábu, takže dnes můžeme nalézt spíše několik úseků kanálu, které dohromady měří asi 18 km. Na začátku činí šířka kanálu asi 30 m a dále je mohutnější a je až 80 m široký (s haldami hlíny po bocích až 120 m). Díky písemným pramenům ho můžeme datovat téměř jistě do novoasyrského období. Co se týče jeho charakteru, většinou se podřizuje terénu krajiny, takže se všelijak klikatí a opisuje vrstevnici. Jak již poukázal Jason Ur, má tento kanál minimálně dvě boční lokální výpusti, které umožňovaly odčerpávat vodu ještě před cílovou stanicí (Příloha 6.81).³⁸⁸ Podél Velkého Zábu je jen málo potencionálních lokalit, ale při břehu Tigridu jich je celá řada. Zpravidla se jedná o větší telly s dolními městy. Otázka jejich vztahu ke kanálu však musí zůstat otevřená až do doby, než bude možné dané lokality datovat. Existence tellů signalizuje delší dobu osídlení. Není jasné, zda osídlení na jejich vrcholcích či v dolních městech na úpatí pahorků pochází z novoasyrského období či nikoli.

Další významné kanály jsou spojené s Ninive. Také ony již byly mnohokrát popsány (Oates 1968, Reade 1978, Bagg 2000, Ur 2005, Král 2013). Z kanálu Kisiri (Příloha 6.82) jsou na snímcích CORONA patrné úseky, které dohromady měří asi 8 km. Původní kompletní délka však byla asi 13 km. Průměrný sklon kanálu je asi 0,95 m na 1 km délky.³⁸⁹ Koryto kanálu není příliš vidět. Patrná je však přehrada či jez na Chosru, kde kanál začínal. Dnes se toto místo jmenuje aš-Šallalat. Celé vodní dílo pochází z přelomu 8. a 7. století př. Kr.³⁹⁰

---

³⁸⁸ Ur 2013a, 33

³⁸⁹ Ur 2005, 340.

³⁹⁰ Ur 2005, 321-323.

Z dalších kanálů vybudovaných pro Ninive a jeho okolí je nejvýraznější kanál procházející přes starověké Tarbisu, dnešní Šaríf Chán (Přílohy 6.29, 6.49 a 6.83). Táhne se podél Tigridu a často bývá dosti lineární, čímž se odlišuje od ostatních. Dochováno je 16 km z celkových asi 23 km délky. Šířka je okolo 30 m. Sklon je pouze asi 0,6 m/km.³⁹¹ Tendence nedbat na terénní nerovnosti jsou asi hlavním důvodem, proč je datace do novoasyrského období poněkud nejistá. Také se o tomto kanálu kupodivu nedočteme v písemných pramenech. Není tedy vyloučeno, že je pozdější. Většinou se však považuje za součást irigačního systému Ninive.³⁹² Je nezvyklé, že podél Tigridu a kanálu nejsou skoro žádné lokality. Možným vysvětlením je, že se nacházely v nivách podél řeky. Posuny koryta během staletí tak mohly všechny pozůstatky vesnic a měst navždy odstranit. Jižně od Ninive je však jiná situace a na východním břehu je celá řada tellů, které stojí na terase nad nivami, což jim umožnilo přetrvat až dodnes.

Dosud nebyly spolehlivě identifikovány stopy po novoasyrských kanálech, které měly vzniknout v okolí hřebenů Džebel Bášiqā. O jednom se zmiňuje Sargon II. a o jednom také Sinacherib. V horském prostředí je těžké identifikovat zbytky kanálů. Určité vlnité linie opisující vrstevnici jsou sice patrné (Příloha 6.83), ale s velkou pravděpodobností jde o přírodní úkaz spojený s erozí. Na základě analogie s jinými novoasyrskými kanály v horském prostředí musíme předpokládat, že daná vodní díla mohla mít třeba jen 3 m šířky a během staletí podlehla erozi či naopak byla zaplněna nánosy.³⁹³ Bez důkladného terénního průzkumu asi jen těžko budeme s to najít nepatrné pozůstatky horských kanálů. Na snímcích CORONA i Google jsou vidět určité linie, ale není jasné, zda respektují sklon krajiny. Hřeben Džebel Bášiqā se jeví jako velice slibná oblast pro průzkum. Několik potencionálních kanálů tam bylo identifikováno, ale možná jde o optické klamy.

---

³⁹¹ Ur 2005, 340.

³⁹² Ur 2005, 332-334.

³⁹³ Ur 2005, 328-329.

V odborné literatuře prakticky opomíjený vodní kanál vede od Tigridu na jih k Mosulu (Přílohy 6.24 a 6.83). Jeho šířka je asi 45 m, což z něj dělá jeden z nejmohutnějších kanálů v regionu. Vynikají zvláště mohutné haldy vykopané hlíny po stranách kanálu. Na délku měří jen asi 2 km, ale dalšího zhruba 3,7 km může být zničeno erozí, neboť kanál vede na rozhraní mezi nivami Tigridu a okolní vyvýšenou terasou. Na počátku lemují kanál trojice tellů, z nichž minimálně jeden lze ztotožnit s lokalitou Chirbet al-Džámusíja, jejíž dataci bohužel neznáme. Další tell kupodivu přehrazuje kanál. Není jasné, zda koryto vedlo okolo, či zda byl pahorek uměle navršen až po skončení užívání kanálu. O něco dále, kde už není kanál patrný, ale snad ho tam můžeme předpokládat, se nachází Tell 'Akab. Jeho sídlištní historie má počátky v době sámarrské a haláfské a na tyto vrstvy navazují pozůstatky sídliště přetrvávajícího po celou asyrskou historii. To ale neznamená, že zmíněný kanál museli vybudovat Asyřané. Stejně tak mohl vzniknout později. Například by dávalo smysl, pokud by vedl k Mosulu. Scardozzi považuje toto vodní dílo za moderní kanál z 20. století.³⁹⁴

Z lokálních kanálů můžeme ještě vydělit ty, které navazují na qanáty. O těch jsme se již zmínili výše, takže není třeba jim tu věnovat více pozornosti. Zbývají nám tedy jen lokální malé kanály, které se váží k jednotlivým lokalitám. Identifikováno jich bylo překvapivě málo.

Jeden z lokálních kanálů najdeme u Tell Abú Kathíry. Je dosti nenápadný a není jasné, zda vede vodu z vádí či ji tam přivádí. Jeho celková délka je asi 1,1 km. Jelikož vede kolem lokality z uruckého a novoasyrského období, je nasnadě, že by mohl být taktéž z těchto epoch. Jisté to však není. Zaručit nelze ani to, že je to opravdu kanál. Mohlo by jít také o zaniklé rameno vádí, neboť téměř zcela chybí haldy lemující koryto kanálu a patrná je pouze vlnitá linie se zvýšenou vlhkostí.

O něco jasnější stopy kanálu se nacházejí u Balavátu (Příloha 6.4). Má kolem sebe pozůstatky hromad vykopaného materiálu, ale přesto není

---

³⁹⁴ Scardozzi 2011, 16.

jasné, zda nejde jen o upravené vádí. Místy totiž dosahuje šířky kolem 50 m. Je 1,5 km dlouhý, má četné meandry, které nejspíš odpovídají tamnímu terénu. Ústí do vádí a jeho význam se nezdá být příliš jasný. Co se týče datace, snad se nezmýlíme, když kanál zařadíme do období největšího rozmachu lokality, tedy do novoasyrského období.

Ojedinělými kanály jsou ty kolem hradeb Ninive (Příloha 6.47). Jsou dosti viditelné, dobře datovatelné, ale lze pochybovat o jejich ekonomickém účelu. Spíše šlo o součást urbánní architektury, která proměňovala okolí města v jeden velký park. Zapomínat nesmíme ani na obrannou funkci těchto vodních příkopů. Táhnou se především podél východní strany města a jsou 60-120 m široké. Napájel je buď kanál od Kisiri či přímo Chosr.

V krajině bychom našli ještě několik drobných fragmentů kanálů, které však nemají žádný jasný počátek nebo cíl. Obvykle je nelze spojit s žádnou lokalitou, což prakticky znemožňuje jejich potencionální dataci.

6.2 Syntéza a interpretace struktur, kvantifikace

6.2.1 Dynamika osídlení

6.2.1.1 Vývoj počtu sídel

Hned na začátku je nutné říci, že v rukou máme jen málo pevných dat. Jak bylo zmíněno výše, můžeme se opřít zejména o informace z ASI a AASI, ale musíme počítat s tím, že tyto publikace obsahují pouze část dat, která potřebujeme. Tento soubor byl dále doplněn o výsledky pozdějších archeologických průzkumů a výzkumů. Je těžké stanovit, nakolik je tento vzorek reprezentativní. Jistější výsledky získáme kombinací několika výběrů dat. Největší skupinu pro nás představují všechny lokality uvedené v katalogu ASI pro mosulský okres ninivské provincie. Užším výběrem je poté soubor lokalit, které se nachází na území zkoumaného regionu, jsou zakreslené na mapách AASI a

dohledatelné v katalogu ASI. Z množiny těchto lokalit pak vybereme ty, které jsme s to spojit s relikty antropogenních aktivit viditelnými na snímcích CORONA či Google, čímž vznikne nejmenší studovaná množina lokalit. Výběr do těchto tří skupin proběhl na základě faktorů, které autor prakticky nemohl ovlivnit (uvedení v katalogu ASI, poloha ve zkoumaném regionu, geografická spojitost s lokalitami na snímcích CORONA), což by mělo podpořit jejich nezávislost a objektivnost.

Nejdříve se podíváme na výsledky analýzy dat z katalogu ASI. Příloha 6.84 vyjadřuje vývoj v celém mosulském okrese. Na křivce grafu je vidět několik vln vyjadřující rozmach či úpadek osídlení krajiny, respektive počtu sídel. Podobnosti vývoje osídlení v jednotlivých podoblastech mosulského okresu pak vyjadřuje příloha 6.85. Je patrné, že všechny 4 hlavní podoblasti mosulského správního okresu (Hamdaníja, Hamídát, Šúra a Tell Kajf) vykazují podobné tendence vývoje osídlení. Oblast sousedící na severovýchodě už se svými hodnotami do určité míry odlišuje. Tamní podoblasti 'Ajádíja a Zemár, které spadají do okresu Tell 'Afar, se nacházejí se mezi Džebel Sindžárem a Tigridem. Obě mají nezvykle výrazný podíl lokalit z novoasyrské doby. I v okolních oblastech je sice hodně takových lokalit, ale zde je to 96% a 92%. Průměr pro mosulský okres je přitom pouze 40%. Vývoj počtu lokalit přibližuje tabulka s počty lokalit v jednotlivých obdobích (Příloha 6.86).

Výsledky analýzy dat pro celý mosulský správní okres můžeme porovnat s těmi, které máme pro zmíněné užší výběry dat. Výsledky jejich analýzy se navzájem velice podobají (Přílohy 6.84, 6.87 a 6.88). Linií grafu lze interpretovat následovně. Ve zkoumané oblasti došlo ke třem různě intenzivním obdobím rozvoje osídlení. Po nich následovaly doby úpadku. První výrazný nárůst počtu sídel nastal v době obejdské, což odpovídá dalším regionům severní Mezopotámie.³⁹⁵ Poté došlo během 4. tisíciletí př. Kr. k úpadku a situace se změnila až v době kultury ninivské 5, kdy nejenže došlo k opětovnému vzestupu, ale nastal druhý vrchol, který

---

³⁹⁵ Wilkinson 2000, 219.

byl z těch třech nejmenší. Pozdní 3. tisíciletí je typické spíše tendencí úbytku počtu sídel. To odpovídá okolním oblastem, kde došlo k růstu center na úkor jejich služebných lokalit.³⁹⁶ Ve středoasyrském období lehce vzrostl počet sídlišť, což je jev doložený i z okolí Arbílu, tedy rovněž z jádra Asýrie.³⁹⁷ Nejvýraznějším vrcholem všech tří grafů je novoasyrské období, kdy došlo výraznému nárůstu počtu lokalit. V tomto ohledu se všechny 3 grafy mírně liší poměry mezi vrcholy. Zatímco graf pro všechny lokality katalogu ASI vykazuje hodnoty 61, 34, 203 (obejdské období, kultura ninivská 5, doba novoasyrská), graf pro lokality na vytyčeném území má poměr hodnot vrcholů 30, 17, 73 a graf s počtem identifikovaných lokalit se jménem 23, 15, 50. Pokud jde o nejužší skupinu dat, určitým vysvětlením tohoto jevu může být fakt, že je problematické lokalizovat lokality východně od Ninive. Dle ASI jich tam je celá řada, ale bohužel je nelze jasně spojit z žádnými lokalitami na snímcích CORONA. V případě prostřední skupiny lokalit se nabízí jiný důvod, proč je na vytyčeném území oproti výsledkům analýzy samotného katalogu ASI procentuálně méně novoasyrských lokalit. Musíme si uvědomit skutečnost, že správní podoblasti Šúra a Hamídát zasahují do stepí západně od Tigridu dále než je hranice našeho zkoumaného území. A jak se ukázalo na podoblastech 'Ajádija a Zemár, právě tyto oblasti byly v novoasyrské době velice hustě osídleny. Tuto teorii podporují také data v příloze 6.89, kde je jasně patrné, že východní břeh Tigridu, tedy region s asyrskými metropolemi (podoblasti Tell Kajf a Hamdaníja), byl sice v novoasyrské době osídlen hustěji než dříve, ale západní břeh (podoblasti Hamídát a Šúra) vykazuje ještě větší počet novoasyrských sídlištních areálů v poměru k celkovému počtu datovaných lokalit.

Vysoký počet sídlištních areálů v době novoasyrské je pro nás klíčový. O tendencích vzniku mnoha nových sídel v této době jsme informováni díky výzkumům jiných oblastí (např. okolí Arbílu).³⁹⁸ Přesto je

---

³⁹⁶ Wilkinson - Tucker 1995, 50-52.

³⁹⁷ Ur - Osborne v tisku, 6.

³⁹⁸ Ur - Osborne v tisku, 8.

tento jev pro nás pozoruhodný, neboť k němu dochází také v krajině v zázemí asyrských metropolí, což svědčí o velmi hustém osídlení této části severní Mezopotámie.

Kromě dob rozvoje nás upoutají také epochy charakteristické nízkým počtem sídel. Již jsme zmínili úbytek sídlištních areálů v době urucké a také v pozdním 3. tisíciletí, kdy však došlo spíše k urbánnímu rozvoji některým center na úkor okolních vesnic. Nejnápadnějším zlomem ve vývoji je výrazný úpadek osídlení po pádu asyrské říše. Na základě dostupných zdrojů se zdá, že většina sídlišť zanikla. Spíše však jde o důsledek naší špatné znalosti post-asyrského vývoje keramiky, což mohlo způsobit nedostatečné rozpoznání konkrétních fází osídlení. V severní Džazíře je totiž poměrně vysoký počet sídelních areálů z doby helénské. Struktura osídlení a využívání krajiny se sice změnila, ale stopy novoasyrského sídlištního rozvoje byly znatelné až do přelomu letopočtu. K úpadku osídlení pak došlo až během islámského období.³⁹⁹ Linie všech tří grafů s vývojem počtu lokalit končí nárůstem v islámském období, což je ale nejspíš důsledek toho, že daná místa jsou relativně mladá, dobře zachovaná a nepřekrytá pozdějšími fázemi osídlení. Také za to snad může rozvoj Mosulu, který byl v 11.-13. století významným centrem a tato doba přinesla krátké období rozvoje regionu. Obecně však během pozdní fáze islámského období došlo ke zpustnutí severního Iráku.⁴⁰⁰

6.2.1.2 Ohniska vývoje osídlení

Dosud uvedená data týkající se vývoje osídlení lze vyjádřit také pomocí map, které tak dodávají prostým číslům prostorový rozměr (Přílohy 6.90-6.105). Umožňují odhalit konkrétní ohniska vývoje, kde byla lidská sídelní činnost nejvýraznější, stejně jako oblasti, které byly člověkem téměř nedotčené. Oproti výsledkům analýzy snímků CORONA a Google zde navíc můžeme rozlišit jednotlivá období, k nimž se jednotlivé sídlištní areály vážou. Stále však musíme mít na paměti

³⁹⁹ Wilkinson - Tucker 1995, 64-73.

⁴⁰⁰ Wilkinson - Tucker 1995, 71-74.

neúplnost dat, neboť u mnohých lokalit byly starší fáze osídlení překryty fázemi mladšími. Naše úvahy o kontinuitě osídlení konkrétních lokalit vycházejí z jejich datace dle ASI a doplňujících zdrojů. Naším základním předpokladem je, že pokud máme pro určitou konkrétní lokalitu doloženou dataci do dvou po sobě následujících období, považujeme ji v dané době za kontinuálně obývanou. Mezi jednotlivými periodami i v rámci nich však samozřejmě mohlo dojít k opuštění sídlištních areálů, která však nejsme schopni rozpoznat.

Paleolitická či mezolitická sídliště či přechodné tábory jsou v naší oblasti zaznamenány jen velice ojediněle. Lokalitu Chirbet al-Džajf, která se nachází někde v jihovýchodní části našeho regionu, bohužel nelze přesněji lokalizovat, neboť není na mapách AASI. Tento dlouhodobě či opakovaně obývaný sídlištní areál obsahuje indicie svědčící o přítomnosti člověka ve všech obdobích od starší doby kamenné po dobu novoasyrskou.⁴⁰¹ Druhou nejstarší lokalitou je pro nás předkeramické sídliště M'lefaat, které se nachází na úpatí hřebenů Džebel Maqlúb (viz kap. 4.2.1.).

Doby hlavních pravěkých keramických kultur představovala pro celý zkoumaný region zásadní změnu. Hassúnské sídlištní areály jsou doloženy pouze 4 (Příloha 6.90). Jedním z nich je Kujundžik. Je otázkou, zda již tehdy těžil ze své pozice u brodu přes Tigris. Vzhledem k jeho poloze je to očekávatelné. Ostatní 3 sídliště jsou doložena v rovinném pásu západně od Džebel Atšanu. Lokality jsou od sebe vzdálené 17-40 km. Existenci dalších osad lze předpokládat, ale ne doložit.

Období sámarrské a haláfské kultury přineslo nárůst počtu sídel (Příloha 6.91). Zaznamenáno jich je 21, přičemž všechny 4 hassúnské sídlištní areály zůstaly alespoň po určitou dobu obydlené. Nejvíce nových sídlišť vzniklo západně od Tigridu. Jejich rozestupy se snížily na 10-20 km. Jen v jednom případě máme 2 lokality jen asi 1 km od sebe. Možná jde o náhodný jev, ale zdá se, že od soutoku Tigridu s Velkým Zábem se

---

⁴⁰¹ Directorate General of Antiquities 1970, 238.

na severozápad táhne linie lokalit, která připomíná stanice na dálkové cestě. Jejich rozestupy jsou 15-25 km. Nové lokality vznikly také východně od Tigridu. Jednou z nich je Tepe Gaura. Zvláštní zmínku si zaslouží 2 lokality, které se nachází v kopcovité krajině mezi hlavními hřebeny Džebel Atšanu a Mosulem. Je to doklad toho, že se sídelní aktivity neomezovaly na hlavní rovinné oblasti, ale lidé žili také v kopcovitých částech regionu. Tamní obyvatelé mohli provozovat pastevectví, ale také mohli lovit. Ostatně i velká část ostatních lokalit byla nejspíš obklopena prázdným prostorem, který mohl sloužit nejen pro zemědělství, ale také pro pastevectví či lov.

Hustota osídlení ještě více vzrostla v době obejdské, kdy sice zaniklo 6 starých sídlišť, ale 15 nových vzniklo, takže jich bylo celkem 30 (Příloha 6.92). Nejvýraznější nárůst byl opět zaznamenán v rovinném pásu západně od Džebel Atšanu, zvláště v jeho střední části, která je na západě lemována nevýrazným Džebel Šanínem. Většina lokalit je tam od sebe vzdálena jen 2,5-4,0 km. V ostatních částech našeho regionu je to 8-9 km.

Urucké období představovalo určitý úpadek osídlení (Příloha 6.93). Nově osídleny byly 4 lokality, zaniklo jich ale 19, takže jich bylo jen 15, tedy polovina počtu v předchozím období. Výzkum severní Džazíry přitom odhalil opačný trend. Počet sídlišť se tam zvýšil z 47 na 68. Také došlo k růstu hlavní lokality - Tell al-Hawy.⁴⁰² I v severní Džazíře přitom byla kontinuita osídlení z obejdské doby spíše nízká, jen 31%.⁴⁰³ Není jasné, čím si máme vysvětlit takto rozdílné situace.

Zhruba poslední dvě století 4. tisíciletí př. Kr. vymezuje ASI jako džemdet-nasrskou kulturu. V severní Mezopotámii se však tato kultura nevyskytovala. Spíše lze uvažovat o počátku kultury ninivské 5. Přesto ASI toto období speciálně vyčleňuje a uvádí pro naši oblast 7 sídlištních areálů (Příloha 6.94). V západní polovině byly osídleny 3 lokality, jejichž

---

⁴⁰² Wilkinson 1990, 56.

⁴⁰³ Wilkinson - Tucker 1995, 44-45.

spojnice opět vytvoří linii táhnoucí se rovinným pásem západně od Džebel Atšanu. Vzhledem ke krátkému trvání této periody je to poměrně hodně a neměli bychom to chápat jako velké období úpadku, přestože z původních 15 lokalit přežily pouze 4 a doplnily je 3 nové. Pokles byl nejspíše jen velmi dočasnou záležitostí spojenou s úpadkem urucké veleobce a přerodu v nové kulturní, obchodní a mocenské uspořádání.

Vstup do nového milénia nepřečkala pouze 2 sídliště. Vzniklo minimálně 12 nových, takže jich pro dobu kultury ninivské 5 máme doloženo 17 (Příloha 6.95). Dle dat z ASI a AASI bychom měli uvést, že jich bylo 21, ale 5 z nich leží těsně vedle sebe, má stejné jméno (Charáib Kunsíja) a stejnou dataci, takže je zde považujeme za jediný sídlištní areál. Prostorové rozmístění lokalit se oproti předchozím dobám změnilo. Jeden jejich shluk se nachází na severozápadě. Linie 4 sídlišť pak protíná západní rovinný pás zhruba uprostřed. Jižní část nevykazuje známky osídlení. Opuštění části krajiny máme doloženo také ze severní Džazíry.⁴⁰⁴ Ve východní polovině našeho regionu se situace příliš nezměnila. Osídlení je doloženo na lokalitách Kujundžik, Tell Billa, Tepe Gaura a dvou menších pahorcích, z nichž jeden ležel přímo u Tigridu. Jeden z tamních tellů je tedy nepochybně z této doby.

Pozdní 3. tisíciletí př. Kr., které je z písemných pramenů známé mocenským zasahováním akkadské a později urské říše, proslulo v severním Mezopotámii zejména rozvojem urbanismu (viz kap. 4.2.2). Pro náš region tato doba znamenala určitý zlom. Ze 17 lokalit zaniklo 12 a přibýly pouze 4, takže jich bylo 9 (Příloha 6.96). Ke vsutku výrazné změně došlo zvláště v západní části naší oblasti. Z 12 sídel jich 11 zaniklo a vzniklo pouze 1. Můžeme si to vysvětlovat nedostatečným poznáním sídelního vývoje, což by znamenalo, že o tehdejších sídlištích pouze nevíme. Další možností je velký přesun do měst a tedy úpadek venkovských sídlišť. Jak přesun do centrální lokality, tak vylidnění části regionu známe ze severní Džazíry. Sporadické osídlení některých oblastí

---

⁴⁰⁴ Wilkinson 1990, 56.

tam přetrvávalo s mírným zlepšením až do novoasyrského období.⁴⁰⁵ Tento proces úbytku venkovských sídlištních areálů byl však v pozdním 3. tisíciletí př. Kr. doprovázen zmíněným růstem hlavní střediskové obce, jejíž rozloha tehdy dosáhla svého maxima. Naše území na východ od Tigridu zaznamenalo opačný stav. Počet sídlišť tam vzrostl. I přesto však jednotlivé lokality byly od sebe vzdálené obvykle více než 10 km. Kujundžik, tedy město Ninive, tehdy bylo nejspíš centrem lokálního státu. Mohli bychom tedy rozvoj jeho okolí předpokládat. Nemuselo to však obnášet větší počet sídlišť. Zvýšit se mohla jen jejich rozloha, což však bohužel bez průzkumu krajiny a konkrétních lokality jen těžko můžeme prokázat.

Staroasyrské období přineslo další změnu. Počet sídlišť zůstal skoro stejný, 5 jich zaniklo a 4 nová přibyla, takže jich bylo 8 (Příloha 6.97). V západní polovině byla opuštěna obě obývaná místa, ale všechny nové sídlištní areály se vyskytly právě tam. Tři z nich leží na předpokládané dálkové cestě, takže mohlo jít o obchodní stanice (Saqa, Zalipa, Apqum). Čtvrtá lokalita leží sice u Tigridu naproti Ninive, ale mohlo by jít rovněž o jednu z obchodních stanic (Adu?), které jsou popisovány v itinerářích pro dálkové cesty z jižní Mezopotámie a z Aššuru směrem do oblasti Chábúru a dále do Sýrie. Na dálkovou obchodní síť byl napojen patrně i Kalach (viz kap. 4.3.2.4.).

Ze středoasyrské doby známe 17 sídlištních areálů (Příloha 6.98), z nichž 11 je nových a 6 přetrvávajících z minulého období. Opuštěny tedy byly pouze 2. Jsou to ty, které mohly být staroasyrskými zastávkami pro dálkové karavany v rovinách u Džeběl Atšanu. Severozápadně od nich však vzniklo několik středoasyrských sídlišť. Ve východní části našeho regionu vzniklo jedno sídlo při břehu Tigridu a další u Chosru.

Radikální změnu struktury osídlení představuje novoasyrské období (Příloha 6.99). Ze 17 středoasyrských sídlištních areálů jich bylo 6 opuštěno, ale vzniklo jich 62 nových. Takto veliké číslo si zaslouží bližší

---

⁴⁰⁵ Wilkinson 1990, 58-59.

pohled. Z celkového počtu 73 lokalit jich tedy 11 navazovalo na středoasyrské vrstvy, 1 na staroasyrské, 2 na pozdní 3. tisíciletí, 4 na kulturu ninivskou 5, 6 na kulturu uruckou a 9 sídlištních areálů vzniklo na místech obydlených naposledy v obejdské době. Zbylých 38 lokalit, tedy více než polovina celého počtu, vznikla na panenské půdě. Nej hustější osídlení bylo na severu a severozápadě zkoumané oblasti, zvláště v rovinném pásu západně od Džebel Atšanu, podobně jako v době obejdské. Několik sídel vzniklo rovněž podél Chosru, tedy nedaleko Ninive. Jih a jihovýchod našeho regionu se naopak zdá být obydlený řídce. Několik sídel tam také vzniklo, ale jejich rozestupy bývají cca 10 km, zatímco v hustě obydlených oblastech činí vzájemná vzdálenost lokalit jen asi 1,5-3 km. Tato nevyváženost by mohla být také způsobena nedostatečným průzkumem krajiny. Několik ojedinělých sídel vzniklo v kopcovité krajině západně od Mosulu, což je doklad využívání různých přírodních zón.

Zhroucení asyrské říše a její dobytí nepřáteli představovalo období úpadku. Snad právě to je důvod, proč nemáme dostatek pramenů pro poznání tehdejší doby. Novobabylónské období sice netrvalo ani 100 let, ale je prakticky nemožné, abychom z této éry měly doložená jen 4 sídliště (Příloha 6.100). Znamenalo by to, že jich 69 bylo opuštěno a žádné nevzniklo. V achaimenovské době vznikla 2, takže jich bylo celkem 6 (Příloha 6.101), ale i tak je to velice málo pro dříve tak hustě obydlený region. Pro seleukovské období jich máme už 8 (Příloha 6.102), z toho 3 byla nová a jedno staré zaniklo. V parthské době byly 4 lokality opuštěny a vznikla pouze 1 nová, takže jich bylo celkem 5 (Příloha 6.103). Většina těchto sídlištních areálů se nachází v severní polovině naší oblasti. Některé byly obývány dlouhodobě po celé post-asyrské období.

Sásánovská éra představuje určitý návrat k dřívější struktuře osídlení. Všechna 5 sídlišť i nadále fungovala a přitom vzniklo 8 nových (Příloha 6.104). Většina se jich rozprostírala zhruba uprostřed rovinného pásu západně od Džebel Atšanu. Zdá se tedy, že tam došlo opět k rozvoji osídlení. Na tuto situaci navázalo islámské osídlení. Ze starých sídelních

areálů jich 8 zaniklo, ale zbylých 5 bylo doplněno o 43 nových, takže jich bylo celkem 48 (Příloha 6.105). Pocházejí však z dlouhého období, takže jsme oprávněni předpokládat, že ne všechny byly soudobé. Velká část jich ležela severně od Mosulu, ale pokračoval také rozvoj sídelních areálů v rovinném pásu západně od Džebel Atšanu, kde byla po dlouhých staletí osídlena také jižní oblast. Celková sídelní struktura zde opět připomíná linii sledující dálkovou trasu vedoucí rovinným pásem podél Džebel Atšanu na severozápad.

6.2.2 Jednotlivé typy lokalit

6.2.2.1 Telly

6.2.2.1.1 Velké telly s dolním městem (TBLT)

Na vytyčeném území bylo zdokumentováno 55 tellů, které mají rozlohu větší než 1,5 ha a na jejich úpatí či v bezprostředním okolí byly identifikovány další stopy osídlení, které lze chápat jako dolní město. Průměrná rozloha tohoto typu lokalit je 4,82 ha. Součet výměr všech lokalit TBLT činí 264,92 ha. Celkový přehled o rozlohách lokalit TBLT lze získat z přílohy 6.107. Na grafu jsou zaneseny všechny hodnoty rozloh lokalit TBLT ve vzestupném pořadí. Na svislé ose je stupnice s rozlohou v ha, vodorovná osa vyjadřuje, na kolikátém místě se daná hodnota rozlohy vyskytuje vůči těm ostatním. Vidíme tak četnost lokalit pro jednotlivá rozmezí rozloh. Na grafu je jasně vidět, že 44 nejmenších tellů TBLT dosahuje výměry 1,5-5 ha. Pouze 5 lokalit tohoto typu pak má větší plochu než 10 ha. Jde zpravidla o pahorky, které jsou součástí metropolí - TBLT001 (Kujundžik), TBLT002 (Nabí Júnus), TBLT005 (Chorsábád) a TBLT019 (Nimrúd). Jedinou výjimku zde představuje TBLT052, který je 3. největším tellem (16,53 ha, viz výše Tell Hassúna).

Na příloze 6.108 vidíme prostorové rozmístění lokalit TBLT. V západní polovině zkoumané oblasti jsou rozmístěny relativně rovnoměrně po celém rovinném pásu západně od Džebel Atšanu. Ve východní části

našeho regionu pozorujeme jinou situaci. V jižní části se velké telly s dolním městem nacházejí při březích Tigridu. Na severovýchodě jsou pak rozmístěny ve volné krajině. Několik z nich jakoby vytváří oblouk kolem Ninive. Další skupina pak připomíná linii vedoucí od Ninive na východ k říčce Chazir. Žádný z velkých tellů se nenachází v hornatém či výrazně kopcovitém prostředí. Při interpretaci prostorového rozmístění lokalit TBLT musíme vzít v potaz také existenci ostatních typů tellů a rovinných sídlištních areálů. Tomuto celkovému zhodnocení se níže věnuje kap. 6.2.2.3. Snad se ale nezmýlíme, pokud označíme velké telly s dolním městem za hlavní dlouhodobá střediska celého zkoumaného regionu.

6.2.2.1.2 Malé telly s dolním městem (TSLT)

Telly s dolním městem měly většinou méně než 1,5 ha. Bylo jich identifikováno celkem 96. Jejich průměrná rozloha činí 0,73 ha. Celkem zabírají plochu jen 69,62 ha. Přehled o četnosti rozloh lokalit TSLT podává příloha 6.109. Lokality TSLT dosahují rozloh v rozmezí 0,09-1,46 ha. O možných důvodech, proč bylo malých tellů více než těch velkých, a o vztahu k ostatním typům lokalit pojednává níže kap. 6.2.2.3.

Na příloze 6.110 vidíme, že malé telly s dolním městem se shlukují v určitých oblastech. V západní polovině je to rovinný pás západně od Džebel Atšanu. Výjimku představuje střední část této oblasti, kde sídlištní pahorky skoro chybí. Východně od Tigridu se malé telly s dolními městy shlukují opět spíše v severní části, zvláště podél říčky Chosr. Na jihovýchodě je lokalit TSLT jen minimum. Většina z nich se pak vyskytuje v blízkosti Tigridu.

6.2.2.1.3 Velké izolované telly (TBI)

Nejmenší početní zastoupení mezi telly mají ty, jejichž rozloha je nad 1,5 ha a nevykazují stopy dolního města. Takových lokalit bylo objeveno 44. Součet jejich výměr činí 162,14 ha. Průměrná hodnota je tedy 3,68 ha. Na příloze 6.111 vidíme, že pouze 1 lokalita (Tell Billa) má

rozlohu asi 29 ha, dalších 5 sídlištních areálů se rozprostíralo na ploše 5-10 ha. Zbýlých 38 se pohybuje v rozmezí 1,5-5.

Velké izolované telly mají velice nerovnoměrné prostorové rozmístění (Příloha 6.112). V západní části zcela chybí v rozsáhlé části středu rovinného pásu. Několik bychom jich mohli najít v blízkosti Tigridu. Ve východní části se izolované telly shlukují kolem Ninive a pod hřebeny Džebel Bášiqá. Dva jsou také ve volné krajině v jižní části. Další 2 se navíc nacházejí u Velkého Zábu.

6.2.2.1.4 Malé izolované telly (TSI)

Malých izolovaných tellů bylo zaznamenáno 58. Celková rozloha činí 34,88 ha. Průměr pro jednu lokalitu je tedy 0,6 ha. Na grafu přílohy 6.113 vidíme podobnost s celkovým rozložením četností rozloh malých tellů s dolním městem (viz níže).

Na příloze 6.114 vidíme, že shluky malých izolovaných tellů jsou přibližně ve stejných místech, jako je tomu v případě lokalit TBI. Na západě se sídliště typu TSI nacházejí v nejsevernější a nejjižnější části rovinného pásu. Několik tellů bychom opět našli v blízkosti Tigridu. Na východě je sice méně sídlištních pahorků v oblasti Ninive, ale vazba některých lokalit na nedaleké horské hřebeny je viditelná.

6.2.2.2 Ploché lokality

6.2.2.2.1 Velké ploché lokality u tellu (FBT)

Rovinné sídlištní areály na úpatí či v bezprostřední blízkosti tellů zde považujeme za samostatné lokality, přestože s telly samozřejmě mohly tvořit jedno velké sídliště. Někdy měl tell 2 dolní města a jsou i případy, kdy naopak kolem jednoho plochého sídlištního areálu bylo více pahorků. Zdokumentováno bylo 136 lokalit typu FBT. Jsou mezi nimi také asyrské metropole Ninive, Kalach a Dúr-Šarrukén, které značně zasahují do statistických údajů. Celková rozloha všech lokalit FBT s nimi dosahuje 3466,6 ha. Průměrná rozloha každého sídliště typu FBT by pak byla

25,49 ha. I bez tří největších asyrských měst však tato skupina lokalit vykazuje velmi vysoká čísla. Celková plocha je 2062,26 ha, což je průměrně 15,51 ha na každý sídlištní areál. Tyto hodnoty jsou nejvyšší ze všech typů lokalit. Přehled o četnosti hodnot rozloh lokalit FBT vyjadřuje příloha 6.115.

Jelikož je existence rovinných sídlištních areálů pod svahy tellů vázána na lokality TBLT a TSLT, prostorové rozmístění lokalit FBT nás příliš nepřekvapí. Většina dolních měst má rozlohu nad 1,5 ha, takže shluky velkých dolních měst kombinují geografické preference TBLT i TSLT. Na západě zkoumané oblasti se to projevuje hojným výskytem v rovinném pásu (Příloha 6.116). V jeho střední části je pruh, kde se lokalit FBT prakticky nevyskytují. V nejjižnějším a nejsevernějším konci se mírně projevuje to, že se tam shlukovaly izolované telly, takže dolních měst je o něco méně. Tento jev vidíme také ve východní části v blízkosti horských hřebenů. Jinak je ale v severovýchodní části regionu celá řada dolních měst. Vyskytují se napříč mírně zvlněnou krajinou. Tento shluk vytváří jakýsi pás jdoucí od severozápadu na jihovýchod. Mírně se tak vyhýbají oblasti Ninive, což by snad mohlo být způsobeno jeho velikostí, zvláště v novoasyrském období. Jihovýchodní část našeho regionu má dolní města především na hraně terasy, která se tyčí na nivami lemujícími koryto Tigridu.

6.2.2.2 Malé ploché lokality u tellu (FST)

Dolních měst pod 1,5 ha bylo nalezeno pouze 11. Jejich celková rozloha přesto dosahuje 11,14 ha, neboť průměrná výměra činí 1,01 ha. Hodnoty jednotlivých rozloh jsou zaneseny do grafu v příloze 6.117. Vidíme zde, že nejvíce lokalit FST vykazuje hodnoty okolo 1,2 ha. Graf se celkově liší od ostatních grafů s četností rozloh malých lokalit. Může to však být způsobeno malým počtem členů této skupiny.

Malá dolní města patrně nebyla vázána na žádné konkrétní podmínky. Zdají se být rozmístěna v různých oblastech bez známky

jakékoli pravidelnosti (Příloha 6.118). I za to však nejspíš může jejich nízký počet.

6.2.2.2.3 Velké izolované ploché lokality (FBI)

Druhou nejpočetnější skupinu lokalit tvoří velká izolovaná plochá sídliště. Je jich 139. Celková rozloha dosahuje hodnoty 1120,9 ha, průměr na jedno sídlo je 8,06 ha. Graf s přehledem četností rozloh (Příloha 6.119) se v zásadě podobá ostatním grafům velkých lokalit. Asi 20 největších sídlištních areálů mělo více než 15 ha. Zhruba polovina z celkového počtu je pak větší než 5 ha. Křivka utvořená z bodů vyjadřujících jednotlivé rozlohy roste nejprudčeji ze všech grafů lokalit nad 1,5 ha. To by mohlo být způsobeno tím, že tento typ lokalit byl osídlen nejčastěji v dobách velkého rozvoje osídlení krajiny (viz níže).

Velké izolované lokality jsou vzhledem ke svému prostorovému rozšíření důležitou součástí celkové struktury osídlení (Příloha 6.120). V západní polovině se vyskytují v celém rovinném pásu. Jejich největší koncentrace je uprostřed, tedy v oblasti, kde se nachází jen velmi málo tellů a dolních měst. Tři izolované ploché lokality se nachází také v kopcovité krajině mezi Tigridem a Džebel Atšanem, kde jiné typy sídel nebyly zaznamenány. Na území východně od Tigridu pozorujeme rozptýl lokalit FBI napříč krajinou mezi Tigridem a Chazirem. Velká rovinná izolovaná sídliště se nachází ve vyšším počtu také na jihovýchodě, což je ve vztahu k ostatním typům lokalit určitá abnormalita.

6.2.2.2.4 Malé izolované ploché lokality (FSI)

Tento typ lokalit se vyskytuje ve 48 případech. Celková rozloha je 24,74 ha, neboť průměrná výměra je jen 0,53 ha. To je nejméně ze všech lokalit. Graf s přehledem četnosti rozloh lokalit FSI (Příloha 6.121) se podobá ostatním malým lokalitám.

Malé izolované ploché lokality jsou v západní polovině rozšířeny zvláště uprostřed rovinného pásu. Východně od Tigridu se neshlukují v

žádné konkrétní oblasti, ale vyskytují se napříč celou oblastí až po říčku Chazir. Chybí pouze západně od Chosru (Příloha 6.122).

6.2.2.2.5 Velké ploché lokality ve shluku (FBC)

Velkých lokalit, které se vyskytují ve shluku, je 160, což je nejvíce ze všech typů. Celková plocha, kterou zabírají lokality FBC se vyšplhala na 1241,21 ha. Průměr činí 7,76 ha. Stejně jako u lokalit FBI i v tomto případě je skoro polovina (73 ze 160) větší než 5 ha (Příloha 6.123). Nad 15 ha dosáhlo 26 největších lokalit. Opět je to nejspíš způsobeno tím, že tyto lokality se vážou na období rozvoje osídlení, která byla příznivá pro vznik a růst sídlišť.

Jak již samotný název tohoto typu lokalit vypovídá, nalezneme je na mapě ve shlucích (Příloha 6.124). Jejich největší koncentrace na západní polovině je opět uprostřed rovinného pásu. Na východě je několik výrazných shluků jen v jižní části. Na severu je koncentrace lokalit FBC nízká a většinou jde o ojedinělá sídliště v blízkosti jiných lokalit, ke kterým nemusí mít žádnou vazbu

6.2.2.2.6 Malé ploché lokality ve shluku (FSC)

Poslední typ sídlištních areálů se taktéž vyskytuje ve shluku, ale má rozlohu pod 1,5 ha. Identifikováno jich bylo 52. Svými hodnotami se podobají lokalitám FSI. Celková rozloha je 29,89 ha a průměr je 0,54 ha na jednu lokalitu. Křivka grafu s přehledem četnosti rozloh lokalit FSC (Příloha 6.125) vykazuje zvláštní pravidelnosti (viz níže). V zásadě se však podobá ostatním grafům pro četnosti rozloh malých lokalit.

Malé ploché lokality ve shluku spíše doplňují strukturu osídlení uprostřed rovinného pásu na západě. Ve východní části je nalezneme jen zřídka (Příloha 6.126). Vždy se tam nacházejí v okolí lokalit FBC.

6.2.3 Celkový pohled na strukturu osídlení

6.2.3.1 Pravidelnosti a podobnosti grafů četností rozloh

Jen při celkovém pohledu na strukturu osídlení jsme s to interpretovat určité pravidelnosti a geografické preference jednotlivých typů lokalit. Vzájemným porovnáváním četností rozloh a prostorového rozmístění můžeme správně pochopit objevené pravidelnosti a struktury. Tím dospějeme k lepšímu pochopení vývoje osídlení v jednotlivých částech zkoumaného regionu.

Grafy vyjadřující přehled četností rozloh ukazují na zvláštní jev. Malé lokality (pod 1,5 ha) vytváří určité skupiny dle rozlohy. Linie, kterou bychom na grafu vedli skrze hodnoty rozloh jednotlivých lokalit netvoří přímku. Výměry lokalit nemají stejné zastoupení. Naopak pozorujeme sklony k formování skupin lokalit podobné rozlohy. Mezi jednotlivými skupinami většinou nejsou skokové rozdíly. Obecně lze spíše říct, že na grafu vidíme stoupající vlnovku utvořenou z bodů. Nejvíce je to patrné pro malé ploché lokality ve shlucích (FSC) (Příloha 6.125). Skupiny s podobnou rozlohou jsou odstupňovány zhruba po 0,2 ha. Tento trend pozorujeme v menší či větší míře u všech malých lokalit (TSLT, TSI, FST, FSC, FSI). U lokalit nad 1,5 ha již tato pravidelnost není patrná, protože graf není dostatečně podrobný a změny v desetínách ha nejsou zřetelné. Jev vzniku skupin lokalit s podobnou rozlohou, kdy rozdíly mezi skupinami jsou okolo 0,2 ha, může mít následující vysvětlení. Budeme-li vycházet z předpokladu, že na 1 ha plochy sídlištního areálu žije maximálně 100 obyvatel,⁴⁰⁶ pak každý nárůst rozlohy o 0,2 ha lze vysvětlit jako zvýšení počtu obyvatel až o 20 dalších jedinců. To mohou být dvě větší rodiny, tedy 2 domy s příslušenstvím. V případě malých lokalit se proto projeví každá změna velikosti tamní populace, neboť nová rodina se svým domem představuje procentuelně významnou součást celku. U velkých lokalit se pak drobné změny populace již tolik neprojevují.

---

⁴⁰⁶ Stronach 1994, 99, 103.

Stejně jako grafy četností rozloh malých lokalit se vzájemně podobají také grafy s rozlohami velkých lokalit. Liší se však dvěma věcmi. Za prvé je to intenzita nárůstu rozlohy lokalit. Na grafu pro lokality FBI je vidět různé zastoupení rozloh lokalit. U ostatních grafů je nárůst zprvu velmi pozvolný a až ke konci prudce stoupá. Většina lokalit tak má podobnou rozlohu. Druhým rozdílem jsou nejvyšší hodnoty rozloh, což způsobuje různá měřítko svislé osy.

6.2.3.2 Tendence formování konkrétních typů lokalit

S interpretací vzniku a funkce malých lokalit nám pomáhají jak archeologické, tak i písemné prameny. Výzkum severní Džazíry ukázal, že od haláfského po obejdské období dosahovala většina lokalit velikosti jen asi 1-2,5 ha.⁴⁰⁷ Z 3. tisíciletí př. Kr. máme doložené malé sídlištní areály o rozloze 1-2,5 ha, které tvořily jakési satelity větším centrům (viz kap 4.2.2.1). Drobná sídla v krajině tedy existovala i během dob, kdy došlo k urbánnímu rozvoji.⁴⁰⁸ Spíše z 2. poloviny 2. tisíciletí př. Kr. známe opevněné velkostatky nazývané v písemných pramenech dimtu či dunnu.⁴⁰⁹ Z novoasyrského období máme četné zmínky o osadách typu kapru, které lze chápat jako velkostatky obhospodařované jednou či dvěma velkými rodinami.⁴¹⁰ Drobné sídlištní areály vznikaly jistě i v post-asyrském období. V severní Džazíře bylo zdokumentováno drobné osídlení venkovského charakteru doby parthské. Sídlištní areály dosahovaly rozlohy sotva 1 ha. V pozdně sásánovském a raně islámském období pak vznikaly drobné pravouhlé opevněné objekty, jejichž rozloha byla od 20 m² více.⁴¹¹ Lokality s rozlohou do 1,5 ha se tedy vyskytovaly ve všech dobách. Tvořily přirozenou součást struktury osídlení i v dobách velkého rozvoje, kdy vznikala velká města.

---

⁴⁰⁷ Wilkinson - Tucker 1995, 39-40.

⁴⁰⁸ Wilkinson - Tucker 1995, 50-52.

⁴⁰⁹ Harmanşah 2012, 58.

⁴¹⁰ Fales 1990, 105.

⁴¹¹ Wilkinson - Tucker 1995, 70.

Pokud se podíváme na poměr velkých a malých lokalit u jednotlivých typů, zjistíme, že malé převažují pouze u tellů (TBLT-55, TSLT-96, TBI-44, TSI-58). Tento jev může mít několik příčin. Za prvé je potřeba si uvědomit, že telly vznikají celá staletí, takže krátká období velkého sídelního rozmachu se projeví spíše vznikem mnohých plochých sídlišť. Rozlehlé telly potřebují pro rozvoj dlouhodobé příznivé podmínky. V naší oblasti jde především o dostatek prostoru. Více velkých tellů vzniklo blízko sebe jen u niv lemujících koryto Tigridu. Ostatní jsou rozprostřeny napříč krajinou. Jedná se nejspíš o dlouhodobá centra. Celkově lze telly považovat za dlouhodobá tradiční sídliště. Jihovýchod zkoumaného regionu, střední část západního rovinného pásu a pohoří Džebel Atšan jsou typické nízkým počtem tellů (**Příloha 6.106**). Šlo tedy nejspíše o oblasti obývané jen v dobách velkého rozvoje osídlení, kdy prázdné části krajiny zaplnila sídliště rovinného charakteru.

Pro vznik malého sídlištního pahorku stačí, pokud určitá vesnice přetrvá po několik staletí. Musíme také pamatovat na to, že telly začaly vznikat již v době pravěkých keramických kultur, což byla doba, kdy sídliště dosahovala spíše nízkých rozloh. Musíme vzít v potaz i délku těchto period. Jelikož šlo o období dlouhá i celé tisíciletí, je logické, že za tu dobu mohlo vzniknout více sídel než za dobu trvající třeba jen 4 staletí. Dalším důvodem, proč je více malých tellů než těch velkých, je také to, že velké telly lze chápat jako určitá centra, která potřebovala více prostoru. Středisek navíc v krajině mohlo být jen určité omezené množství. Malé telly potřebují méně prostoru a méně zdrojů, takže se jich v krajině může nacházet více.

Izolované telly lze chápat jako sídla dlouhodobě vhodná místa pro obývání. Nízká průměrná rozloha však svědčí, že lokality TBI a TSI neměly dostatečný potenciál pro výraznější rozvoj. V některých případech to mohlo být způsobeno jejich polohou. Musíme mít na paměti taktéž možnost, že osídlení na úpatí tellu mohlo být krátkodobou záležitostí. Nemusí být tedy vůbec patrné, podobně jako je tomu v případě dolního města Dúr-Šarrukénu.

6.2.3.3 Struktura osídlení v okolí Nimrúdu

Charakter jednotlivých typů lokalit se jasně projevuje v okolí Nimrúdu, respektive v celé jihovýchodní části námi zkoumaného regionu (Přílohy 6.127 a 6.128). Území ohraničené Tigridem a Velkým Zábem se vyznačuje specifickou strukturou osídlení. Nejstarší součást celého sídelního systému představují velké telly. Většina z nich se nachází na hraně terasy, která se tyčí nad nivami lemujícími koryto Tigridu. Tyto lokality mají zpravidla také dolní město. Některé ční přímo nad řečištěm, jiné se zdánlivě nacházejí daleko od řeky. Je to způsobeno tím, jak se koryto Tigridu během staletí posouvalo. Mnohé velké telly tak dnes od řeky vzdaluje pruh úrodných niv široký až 4,5 km. Posuny koryta řeky pravděpodobně zničily všechny stopy sídlišť, která se mohla nacházet v nivách pod terasou. To se týká také Velkého Zábu. Podél něj jsou však pouze 2 izolované velké telly, které se nachází v místech, kde skalní terasa není tak vysoká a snadno se dá scházet k řece. Ve volné krajině bychom našli roztroušeno jen 5 tellů. Jde o Balavát, 2 malé telly s dolním městem a 2 izolované sídelní pahorky.

Druhým důležitým prvkem struktury osídlení v okolí Nimrúdu jsou ploché lokality. Nalézt zde můžeme 4 shluky, které se nacházejí v okolí jiných důležitých stop lidské přítomnosti. Největší shluk obklopuje Balavát. Druhá velká skupina lokalit se soustředí okolo malého tellu s dolním městem jižně do Balavátu. Třetí soubor lokalit FBC najdeme u Velkého Zábu, kde vede část zavlažovacího kanálu pro Kalach. Všechny 7 sídlištních areálů (FBC061-067) ho těsně lemují, což vytváří dojem, že jsou z doby, kdy toto vodní dílo fungovalo. Od Nimrúdu směrem k nim vede dálková cesta, což by mohlo naznačovat, že se tam nacházel brod přes Velký Záb a šlo tedy o jedno z klíčových míst regionu. Poslední významnější shluk se nachází u soutoku Tigridu s Velkým Zábem. I tímto místem vedl kanál pro Kalach. Patrné jsou tu 2 lokální výpusti, které vedou k oněm lokalitám (Příloha 6.81). To by mohlo být vodítkem pro jejich dataci do novoasyrského období. Snad by mohlo jít o doklad zavlažovaných luk a

sadů podél Tigridu, o kterých se zmiňuje Aššurnasirpal II. ve svých nápisech.⁴¹²

Třetím klíčovým prvkem celé sídelní struktury v okolí Nimrúdu jsou izolované ploché lokality, zvláště ty velké. Jihovýchodní část zkoumaného regionu je typická tím, že se v ní nacházejí nezvykle velké neosídlené oblasti. Jsou to právě velké izolované lokality, které prázdný prostor zaplňují. Týká se to především okolí Nimrúdu, kde je pruh jinak neobydlené krajiny narušen linií pěti sídlišť (FBI062, 10,72 ha; FBI064, 1,89 ha; FBI068, 4,12 ha; FBI069, 22,55 ha; FBI070, 3,63 ha). Žádný z těchto sídlištních areálů nedisponuje vlastní sítí cest. Krajinou sice vede mnoho úvozů vycházejících od Nimrúdu, ale patrně žádný z nich nemá jasnou spojitost s dotyčnými lokalitami. Jsme s to datovat FBI064, neboť dle AASI a ASI jde o Tell 'Aqub. Tam byly dosud rozpoznány pouze stopy existence novoasyrského sídliště. Jelikož všechny zmíněné lokality FBI se nachází v podobných rozestupech (3,2-4,2 km), je možné, že jsou novoasyrského původu a byly založeny plánovitě, aby bylo osídleno okolí Kalachu. Důvodem mohla být například snaha o zajištění potravin. Jak již někteří badatelé upozornili, asyrské metropole byly umělým a nepřirozeným prvkem tehdejší struktury osídlení. Vznikly jako důsledek imperiální politiky novoasyrských panovníků a nebyly potravinově soběstačné, takže bylo potřeba zásoby dovážet s bližšího i vzdálenějšího okolí.⁴¹³ Další velké izolované ploché lokality vyplňovaly prostor mezi výše zmíněnými shluky osídlení okolo Balavátu, malého tellu s dolním městem a kanálu u Velkého Zábu. Datace těchto lokalit je problematická. Některé se sice nachází v blízkosti dálkových tras, případně mají vlastní malý radiální systém cest, většina však nevykazuje žádné jasné vazby vůči svému okolí.

Charakter osídlení v okolí novoasyrského Kalachu nám osvětlují písemné prameny. Studium rozsáhlého množství klínopisných textů bylo zjištěno, že v blízkosti Kalachu se mimo jiné rozprostírala oblast, kterou

---

⁴¹² Grayson 1991, 290/A.0.101.30.

⁴¹³ Oates 1968, 44-49; Stronach 1968, 104.

můžeme považovat za step či pustinu (akkadsky madbaru, viz kap. 4.4.4.1). Tam se nacházelo minimálně 5 sídlišť. Z písemných pramenů známe jejich názvy, které jsou navíc spojeny s osobními jmény. Celkem je to 22 jmen mužů, z nichž 19 je označováno za zemědělce a 2 za zahradníky. Nejspíše někde v blízkém okolí Kalachu bychom mohli hledat město či vesnici Pahháré. Odtud dle textů vedly cesty minimálně ke dvěma drobným sídlištním areálům, jejichž název obsahuje výraz kapru. Žádná z usedlostí "ve stepích Kalachu" tak označena nebyla. Přesto obsahují vodítka naznačující jejich charakter. Jedno z oněch toponym je Dúr-Nanna, což lze přeložit jako Pevnost boha Sína. Jedno místní jméno pak možná mělo za součást výraz álu, tedy město.⁴¹⁴ Snad tedy tyto sídlištní areály byly něčím víc než jen uskupením několika málo hospodářských budov.

Na základě těchto informací se dá předpokládat, že aspoň některé ze zmíněných novoasyrských sídlišť bychom mohli ztotožnit s námi identifikovanými potencionálními lokalitami FBI. Nemuselo jít pouze o FBI064/Tell 'Aqub. Podobné vzájemné vzdálenosti výše uvedených velkých izolovaných plochých lokalit, které zaplňují prázdné místo v krajině okolo Nimrúdu, vytvářejí dojem určité pravidelnosti a plánování. Snad bychom tedy alespoň některé z nich mohli považovat za soudobá sídliště. Podobné zaplnění neobydleného místa v krajině vznikem nových osad máme pro novoasyrské období doložené z okolí Arbílu.⁴¹⁵ Nejvyšší hustota osídlení byla pro stejné období pozorována také v severní Džazíře.⁴¹⁶

Sídlištní areály s výrazem kapru v názvu lze chápat nejspíše jako velkostatky.⁴¹⁷ Mělo by se tedy jednat o malé lokality. Asi 5 km jihovýchodně od Kalachu je jedna malá izolovaná plochá lokalita (FSI021, 0,49 ha), která se nachází vedle cesty směřující od Kalachu k Velkému

---

⁴¹⁴ Zadok 1995, 247-248.

⁴¹⁵ Ur - Osborne v tisku, 8.

⁴¹⁶ Wilkinson 1990, 60.

⁴¹⁷ Fales 1990, 103-105.

Zábu. Jen 2,5 km východně od pozůstatků hradeb Kalachu se dnes rozprostírá vesnice, která by mohla skrývat starší vrstvy osídlení. Má totiž 5 radiálních úvozových cest, z nichž 2 vedou k potenciálním novoasyrským lokalitám FBI062 a FBI070. Další 2 cesty vedou ke Kalachu. Nelze tedy vyloučit, že v místě současné vesnice by mohlo být nějaké novoasyrské sídliště. Jeho datace do post-asyrských období je ale rovněž pravděpodobná, jelikož radiální cesty jsou velmi úzké, což je typické pro sásánovská a raně islámská sídla.⁴¹⁸

Datace izolovaných lokalit v rámci celého zkoumaného regionu přináší následující výsledky. Pomocí AASI a ASI jsme s to určit sídelní historii pro 15 lokalit FBI. Pouze v jednom případě obsahuje lokalita pozůstatky sídliště ze tří období a 4 lokality byly osídleny ve dvou obdobích. Mezi datacemi lokalit FBI je 2x sámarrské a haláfské období, 3x obejdské, 1x středoasyrské, 8x novoasyrské, 3x sásánovské a 3x islámské. Jde sice o malý soubor dat, ale zdá se být patrné, že velká část velkých izolovaných plochých lokalit může představovat relikty novoasyrských sídlištních areálů. Zároveň je také patrné, že dalšími obdobími, kdy byla osídlena i izolovaná místa, byla doba obejdská, sásánovská a islámská. Podobná čísla nám vycházejí také při bližším zkoumání lokalit FBC. Datovat jich můžeme 14. Mezi nimi jich je 10 datovaných do novoasyrské doby, 4 do obejdské, 3 do sásánovské a taktéž do islámské, 1 do urucké, ninivské 5 a středoasyrské. Tato čísla opět vypovídají o tom, kdy došlo k rozvoji osídlení. Lokality FBC se od FBI liší tím, že byly častěji osídleny ve více obdobích. Doloženo je to pro 8 lokalit. Pouze ve dvou případech však na sebe daná období navazovala. Opakované osidlování těchto míst mohlo být způsobeno příhodnými podmínkami pro založení sídliště. Nejspíše však nebyly ideální, protože sídliště byla časem opuštěna.

Je nasnadě, že k proměně struktury osídlení v okolí Kalachu došlo v důsledku přestavby města v metropoli. Pokud jsou naše domněnky o

---

⁴¹⁸ Ur 2003, 107.

dataci lokalit FBI v okolí Kalachu správné, demonstrovalo by to vliv panovníka na proměny asyrské krajiny. Dokreslovalo by to navíc informace z písemných pramenů, kde se dočítáme o budování kanálu, který měl zvýšit hospodářskou produkci okolí města.

Poslední zmínku zde věnujme síti cest, které zázemím Kalachu prochází (Příloha 6.128). Mnoho jich vede na východ či na jih k Velkému Zábu. Vyhýbají se při tom kopcovité oblasti, která leží jihovýchodně od metropole. Je to jeden z dokladů toho, jak přírodní podmínky měli vliv na utváření struktury osídlení.

6.2.3.4 Málo osídlené oblasti

V námi vytyčeném regionu je několik oblastí, které vynikají tím, že se v nich nenachází prakticky žádné lokality. Jeví se tedy jako neosídlené. Těchto oblastí mohlo být ve skutečnosti ještě více, protože relikty sídel, které jsme našli, pocházejí z různých období. Pokud bychom dokázali datovat všechny potenciální archeologická naleziště, jistě bychom zjistili, že hustota osídlení se měnila a mezi jednotlivými sídly bylo více prázdného prostoru, než se nám dnes zdá. Tendencím koncentrace osídlení v jednotlivých obdobích jsme se již výše věnovali (kap. 6.2.1.2). Na příloze 6.129 vidíme vyznačeny rozlohy všech potenciálních reliktních sídlišť. Volný prostor mezi nimi lze chápat jako oblasti, které nikdy nebyly obydleny, pouze mohly sloužit jako hospodářské pozemky.

Nejrozsáhlejší zónou, která je typická jen sporadickým výskytem sídlištních areálů, je pohoří Džebel Atšan a přilehlá východní kopcovitá oblast končící až u Tigridu. Jde o převážnou část středu zkoumaného regionu, která svým tvarem připomíná protáhlý trojúhelník, jehož nejdelší strana měří 45 km. Celková plocha činí přibližně 370 km². V této oblasti je sice doloženo několik sídel, ale jedná se pouze o sporadické případy. Sídelní historie této výrazně kopcovité krajiny je však možná bohatší. Na satelitních snímcích je bohužel problematické vyhledávání potenciálních lokalit. Některé pahorky připomínají telly, ale nejspíše vznikly přirozenými

přírodními procesy. Pro bližší poznání historie osídlení Džebel Atšanu a přilehlé kopcovité oblasti by tedy byl přínosnější terénní průzkum.

Druhá zóna bez reliktních sídlištních aktivit má tvar podkovy a klene se zhruba od Nimrúdu k Balavátu, kde se stáčí a vede podél Chaziru k jihu. Jde přibližně o 160 km². Okolní krajina má přirozený rozptyl lokalit. Není tedy jasné, co může za absenci sídel v oné podkovovité zóně. Jedním z důvodů by mohl být kopcovitý charakter části této oblasti. Jelikož celý neosídlený pruh má šířku jen asi 5-8 km, mohlo by jít také o náhodný jev, který by mohl být umocněn překrytím některých lokalit moderní zástavbou. V této zóně bez lokalit se dnes totiž nachází několik vesnic. Spíše náhodným jevem je také to, že se prázdná oblast táhne zhruba uprostřed mezi rozptyly lokalit v zázemí Ninive a Kalachu. Vyvolává to představu, že neosídlená zóna představuje hranici asyrských provincií či oblastí produkujících potraviny pro metropole. Kolem Kalachu oblast s hustějším osídlením sahá 11-14 km od města, pás obklopující Ninive má asi 15-20 km. Tato skutečnost by však vysvětlovala pouze geografické rozmístění novoasyrských lokalit. V prázdné zóně však nejsou ani žádná dřívější či pozdější sídla.

Třetí nezvykle neobydlená oblast se rozprostírá mezi hřebeny Džebel Bášiq a Džebel Ajn as-Safra. Jedná se o okolí Tell Billy, kde je část krajiny prakticky bez sídel. Jedná se o 90 km², které mají uprostřed jen jeden malý izolovaný tell (TSI052, 0,35 ha). K němu vedou široké úvozy od Tell Billy. Část neobydlené oblasti tedy nejspíše představuje zázemí hospodářsky využívané velkým centrem. Podobně tomu bylo kolem Tell al-Hawy ve 3. tisíciletí př. Kr. (viz Příloha 4.1). Nejasné však je, proč nedošlo ke vzniku sídlišť ve zbytku oblasti a proč po opuštění Tell Billy nevznikla žádná sídla v jejím bližším okolí.

Podobnou situaci pozorujeme také ve střední části západního rovinného pásu. Nachází se tam oválná oblast, která má rozměry asi 12 x 7 km (asi 65 km²). Uprostřed jsou pouze 3 těsně sousedící relikty velmi malých pravoúhlých objektů. Část této prázdné zóny snad tvořila zázemí

okolních lokalit. Relikty systému komunikací protínají neobydlenou oblast. Jde o radiální cesty sloužící jednotlivým lokalitám i o dálkové komunikace. I přesto se zdá, že část krajiny byla téměř nevyužívána. Vzhledem k faktu, že jde o roviny v blízkosti Džebel Atšanu, je tento jev těžké vysvětlit.

Podobné prázdné oblasti se nachází také na jižním konci západního rovinného pásu, zvláště v blízkosti Tigridu. Některé z nich mají rozměry 16 x 7 km (90 km²). Nízká hustota osídlení kontrastuje se střední částí rovinného pásu. Oblast blízko Tigridu má spíše kopcovitý charakter. Určitým vysvětlením by také byly odlišné přírodní podmínky, zvláště nedostatek úrodné půdy, která je nezbytná pro pěstování potravin.

Poslední výrazně neobydlená zóna se nachází mezi Chosrem a Tigridem. Jsou tam dvě oválné oblasti, jedna měří asi 9 x 9 km (70 km²), druhá jen asi 8 x 7 km (56 km²). Může za to nejspíše kopcovitý charakter regionu. Největší vrcholy jsou mezi oběma prázdnými oblastmi. Paradoxně právě tam bylo identifikováno několik tellů a plochých lokalit.

6.2.3.5 Osídlení západního rovinného pásu

Nejhustější struktura osídlení byla zdokumentována v rovinném pásu západně od Džebel Atšanu, zvláště v jeho střední části. Tamní osídlení však není homogenní (Příloha 6.131). U jednotlivých typů lokalit jsme si všimli, že v západním rovinném pásu se vyskytuje několik shluků různých typů lokalit. Jižní část střední oblasti je typická častým výskytem malých tellů s dolním městem. Severozápadní část se naopak vyznačuje téměř absencí tellů a převládají tam ploché lokality. Pro celou oblast je charakteristické, že je zde dobře patrný systém komunikací (Příloha 6.132). Ten svojí bohatostí připomíná systém cest pozorovaný na horním toku Chábúru (Příloha 6.133), kde jich je většina datovaná do rané doby bronzové.⁴¹⁹ Otázkou je, zda-li tomu tak mohlo být i v našem případě. Nachází se tam sice několik výrazných tellů s bohatým radiálním systémem, ale je to jen jedna část celého systému. Dle katalogu ASI a

⁴¹⁹ Ur 2009, 187.

map AASI se zdá, že osídlení v tomto regionu bylo během rané doby bronzové spíše ojedinělé. Větší koncentrace lokalit tam byla jen v době obejdské a novoasyrské. V obou případech se však sídla nacházela převážně na jihu střední části rovinného pásu, kde se nachází větší koncentrace malých tellů s dolním městem. Otázkou je, proč se na severozápadě střední části nenachází skoro žádné telly. Důvodem by snad mohly být horší hydrologické podmínky. Dnes se tam sice všude rozkládají pole, ale vesnice tam téměř chybí. Přítomnost moderní zástavby je naopak velmi častá v okolí, zvláště na úpatí tellů. Zdá se tedy, že kolonizace této oblasti musela být doprovázena zásahy do přírodních poměrů. Relikty kanálů tam nebyly nalezeny, ale v úvahu připadá například budování studen. Bohužel není jasné, kdy byly ploché lokality obývány, respektive vybudovány a opuštěny. V oblasti bylo rozpoznáno také několik sídlišť doby sásánovské a islámské. Provázanost lokalit pomocí úvozových cest často svědčí o jejich soudobosti. Jde zvláště o okolí Tell Marávy (viz výše). V takovém případě by většina plochých sídlišť pocházela z novoasyrského období.

6.2.3.6 Osídlení v blízkosti řek

Zóna lemující koryta řek je z hlediska přírodních podmínek jiná oblast než roviny či kopcovitá krajina. Podíváme-li se na celkovou strukturu osídlení (Příloha 6.130), vidíme, že osídlení blízko řek není vůbec jednotné. Nejčastěji jde o některý z typů tellů, ale setkáme se také s plochými lokalitami. Nehustější osídlení je podél Tigridu v jižní části našeho regionu. Jedná se o úsek dlouhý asi 23 km. Na východní straně se od soutoku s Velkým Zábem až po Nimrúd táhne přerušovaná linie lokalit, která se skládá převážně z velkých tellů s dolním městem. V jejich okolí je příležitostně také několik dalších lokalit tvořící malý shluk. Asi 5 km severně od Nimrúdu se nachází soubor tellů s dolním městem označovaných dle tamní vesnice Salamija. V podobné vzdálenosti se pak severněji nachází další skupina tellů s dolním městem. Západní břeh obsahuje spíše sporadické stopy osídlení. Podél jižní části Tigridu se nachází několik izolovaných tellů a velmi malých shluků plochých lokalit.

Střední úsek Tigridu je téměř bez reliktních sídelních aktivit. Týká se to také blízkého okolí řeky. Změna nastává až v oblasti Ninive, kde je naopak několik velkých tellů. Nejsevernější část koryta Tigridu je opět lemována sídly spíše jen příležitostně, a to zvláště izolovanými telly. Nachází se na obou březích.

Všechny stopy sídelních aktivit podél Tigridu najdeme na terase, která řeku lemuje. Existenci sídlištních areálů v nivách pod terasou nelze vyloučit. Je však pravděpodobné, že posuny řečiště většinu jejich stop navždy odstranily. Převýšení, které dělí hladinu řeky od okolní krajiny, je patrně důvod, proč je podél Tigridu tak málo lokalit. Výjimku představuje jižní úsek, kde je pás niv široký až 4,5 km. Snad to je také důvod, proč je tam tolik lokalit na tak krátkém úseku. Izolované telly, které se nachází zvláště na západním břehu, pak svědčí o tom, že sídliště u řeky sice mohla existovat dlouhodobě, ale k rozšíření obydlené plochy většinou nedocházelo. Koncentrace lokalit v místech, kde je řeka lemovaná širokým pásem niv, napovídá, že by právě tento faktor mohl hrát důležitou roli v prostorovém rozmístění. Na levém břehu severního úseku je však jen minimum lokalit, přestože tu krajina téměř volně přechází v nivy a jsou tu tedy dobré podmínky pro vznik sídliště. Pravý břeh vykazuje podobnou hustotu osídlení, přestože tam dnes nejsou žádné nivy a lokality jsou umístěny na terase vyvýšené nad řekou.

Podobně jako podél severní části Tigridu vypadá i osídlení na pravém břehu Velkého Zábu od jeho soutoku s Chazirem po soutok s Tigridem. Největší úsek tvoří terasa čnící nad řekou. Výjimku tvoří jen dvě místa, kde krajina mírně klesá až k nivám, které byly bezpochyby značně poškozeny erozní činností. Vypovídá o tom fakt, že kanál, který vedl podél terasy či přes ni, byl z velké části zničen. Je tedy možné, že ve starověku se podél Velkého Zábu nacházelo více sídlišť, která lemovala kanál vedoucí vodu pro Kalach. Většina jich ale podlehla zkáze. Nivy podél Velkého Zábu dosahují šířky až 2,7 km, zatímco samotná řeka má jen asi 200 m. Část říčního údolí však mohly představovat neúrodné kamenité oblasti či močály, podobně jako je tomu dnes (Přílohy 6.134 a 6.135).

Vliv na strukturu osídlení měly také malé řeky, tedy aspoň Chosr. Přestože se jedná o malý tok, je lemován celou řadou lokalit (Příloha 6.136). Jde o telly i plochá sídliště. Na úseku dlouhém 15 km jich najdeme 16. Největší vzdálenost mezi nimi je asi 2,8 km. Snad je to způsobeno blízkostí Ninive a Dúr-Šarrukénu. Svoji roli ale jistě hraje i fakt, že okolní krajina má spíše rovinný charakter. Pouze po pravé straně Chosru se nachází kopcovitá krajina.

Okolí říčky Chazir je jedním z řídce osídlených regionů. Důvodem může být výrazně kopcovitý až hornatý terén. Říční údolí je široké jen několik desítek metrů. Okolí tvoří skalnatá krajina (Přílohy 6.137 a 6.138). Na konci Chaziru však najdeme 3 lokality. Dva telly jsou nejspíše spojeny s existencí dálkové cesty, která vede od Ninive směrem na jihovýchod (Příloha 6.139). Situace na horním toku říčky Chazir byla značně odlišná. Obklopují ji roviny a projekt LoNAP tam identifikoval pozůstatky četných sídlišť (Příloha 6.140).

Pokud bychom měli celkově zhodnotit řeky jako faktor ovlivňující sídlištní aktivitu, výsledek bude neutrální. Záleží zjevně na terénních okolnostech. V případě dobrého přístupu do niv v okolí řeky či rovinatosti krajiny lze hovořit o hustém osídlení okolí řek, dokonce tam byly založeny 2 metropole, ale velká část břehů nepředstavovala hlavní obývanou oblast. Přítomnost izolovaných tellů svědčí o dlouhodobě dobrých, nikoli však nejlepších podmínkách pro existenci sídlištních areálů.

6.2.4 Komunikační síť

6.2.4.1 Radiální systémy komunikací

Na vytyčeném území sledujeme množství komunikací. Mnohé z nich vytváří typické radiální systémy, které známe z jiných oblastí. Reliktů cest, které dosahují šířky přes 75 m, bylo zdokumentováno 130. Celkem zahrnují 246,97 km. Jejich průměrná délka je 1,87 km. Musíme však mít na paměti, že tato hodnota je ovlivněna existencí krátkých úseků, které

představují odbočky vzniklé rozdvojením cest. Často je tak vytvářen bohatý komunikační systém (Příloha 6.141). Týká se to například lokalit Chirbet al-Bavír (Příloha 6.25) či Tell Billa (Příloha 6.61). V mnohých případech je systém širokých cest doplněn úvozy o šířce 40-75 m. Těch je co do počtu nejvíce (223) (Příloha 6.142). Jejich průměrná délka je 1,29 km, jejich celková délka je 299,59 km. Jelikož se komunikační systémy vyvíjely po dlouhá staletí, můžeme u dlouhodobě osídlených sídlištních areálu nalézt také úzké cesty, které dosahují jen asi 20-40 m šíře. Ty představují druhou nejpočetnější skupinu, neboť jich je 184 (Příloha 6.143). Výrazným způsobem tak doplňují naše představy o celkovém komunikačním potenciálu lokalit. Jejich průměrná délka je jen 1,2 km, takže patří mezi ty kratší, neboť se jen málokdy rozdvíjejí, jako je tomu u širokých cest. O jejich významnosti však svědčí fakt, že tvoří 224,51 km cest. Celkový přehled všech radiálních úvozových cest nabízí příloha 6.144. Je to 771,08 km komunikací. Jejich průměrná délka je 1,4 km.

Nejhustější systém komunikací pozorujeme v západní části zkoumaného regionu. Mezi dvěma liniemi hřebenů, Džebel Atšanem na východě a Džebel Šejch Ibrahimem a Džebel Šanínem na západě, je velice hustá síť, která svědčí o provázanosti tamních sídlištních areálů. Východně od Tigridu takovouto situaci zdokumentovanou nemáme.

Datace cest je samozřejmě velice problematická, ale jak jsme viděli v případě konkrétních identifikovaných lokalit se jménem, mnohdy platí pravidlo vypořádané v okolních oblastech. Široké úvozy bývají u lokalit z rané doby bronzové. Ty úzké pak u sídlišť z islámské éry. Často je však radiální systém cest smíšený a nejspíše se v průběhu staletí měnil.

6.2.4.2 Dálkové komunikace

Zdokumentovali jsme také celou řadu reliktních cest, které mají zpravidla lineární charakter a lze je považovat za dálkové komunikace spojující vzdálené regiony. Přestože jsou někdy napojené na lokality, jejich charakter lze tušit z délky, které dosahují. Mnohé jsou fragmentární, ale některé z nich lze naopak sledovat souvisle až na vzdálenost 25-40

km. Dálkových úvozů širokých nad 75 m je pouze 15 (Příloha 6.145). Celkem jde o 72,67 km. Průměrná délka jednotlivých úseků činí 4,84 km. Sami o sobě nejsou příliš informativní. Až na výjimky se jedná spíše o fragmenty. Některé z nich lze spojit s existujícími středně širokými cestami (Příloha 6.146). Těch je 61 a už tvoří poměrně slušnou síť. Součet jejich délek je 292,88 km, průměrná hodnota pro každý úsek tedy činí 4,51 km. Když tento systém doplníme o úzké dálkové komunikace (Příloha 6.147), kterých je dokonce 67, vynoří se před námi mapa cest spojující hlavní centra zkoumané oblasti s okolními regiony (Příloha 6.148). Úzkých dálkových cest je totiž 334,23 km. Průměrná hodnota je 4,84, což je naprosto stejná hodnota, jako pro široké dálkové cesty. Jde patrně o náhodu. Celkem dálkové komunikace tvoří síť zahrnující 699,78 km reliktvů cest. Celá zdokumentovaná komunikační síť tedy představuje 1470,86 km.

Na celém souboru komunikací je patrná orientace na klíčové komunikační uzly v krajině. Na severu vidíme cestu vedoucí průsmykem od Tell 'Afaru přes Abú Marii dále na východ k Tigridu. Na jihovýchodním okraji Džebel Ibrahimu byl očividně ještě frekventovanější průsmyk, neboť se tam sbíhá šest cest. Po některých z nich bylo možné dojít k Džebel Atšanu a pokračovat dále k Mosulu či Ninive. Při průchodu průsmykem na druhou stranu bylo možné pokračovat dále do stepí na jihozápadě. Hned za průsmykem bylo novoasyrské opevněné město dnes označované jako Tell Chamira. Odtud bylo možné pokračovat 20 km na západ do Tell al-Rimahu, jednoho z asyrských měst. V post-asyrské době pak šlo jít 74 km na jih do Hatry. Jiný systém cest pak vede od Tigridu na severozápad. Prochází rovinným pásem a vytváří linii jdoucí paralelně s Džebel Atšanem. Jedná se snad o cesty, které známe z itinerářů cest ze staroasyrského a středoasyrského období (viz příloha 4.3.). V oblasti východně od Tigridu jsou patrná napojení cest na asyrské metropole. Četné komunikace směřují od Nimrúdu na jih a západ k několika brodům na Velkém Zábu. Dálkové komunikace vycházejí také od Ninive. Jednotlivé fragmenty paprscitě protínají krajinu celé východní části

zkoumaného regionu. Tato síť je však mnohem řídkší než ta západně od Džebel Atšanu.

Při propojení lokálního a dálkového komunikačního systému (Příloha 6.149) je patrné, že některé cesty mohly sloužit oběma účelům. I z lokálních cest byla vytvořena komunikační síť, která sloužila propojení vzdálenějších míst. Nejjasněji je to opět patrné v rovinách západně od Džebel Atšanu. Svědčí to o kooperaci jednotlivých sídlištních areálů v tomto regionu.

Tyto výsledky odpovídají tomu, co již pozorovali jiní archeologové. Před několika lety Mark Altaweel upozornil na směřování cest k Ninive, coby hlavnímu centru celé oblasti (Příloha 6.150).⁴²⁰ V minulosti také bylo zjištěno, že například Balavát ležel na jedné takové dálkové komunikaci, která spojovala Ninive s Arbílem či Kilizu.⁴²¹ Rozmanitá propojení lokalit, která vytváří síť umožňující pohyb osob a zboží v rámci regionu, pozoroval Jason Ur na horním toku Chábúru.⁴²² Systém takových komunikací mohl být důležitý pro správu vznikajících států v rané době bronzové.⁴²³ Část úvozů radiálních systémů však vznikla pouze jako důsledek obdělávání krajiny v zázemí lokality. Je tedy logické, že takové cesty nevytváří žádná spojení a vedou jen někam do polí a pastvin.⁴²⁴ Lze tedy konstatovat, že objevený systém komunikací odpovídá svojí strukturou a svým charakterem dříve rozpoznaným situacím v okolních regionech.

7 ZÁVĚR

Předložená disertační práce *Krajina v zázemí asyrských metropolí* přináší výsledky výzkumu, který si kladl za cíl rozšířit naše znalosti o

---

⁴²⁰ Altaweel 2003, 221-225.

⁴²¹ Oates 1974, 173-174.

⁴²² Ur 2003, 111-112.

⁴²³ Ur 2009, 201.

⁴²⁴ Ur 2009, 194-195.

krajně vytyčené části severního Iráku, o tamní struktuře osídlení, o komunikačních sítích a irigačních systémech.

Úvodní kapitola nás nejdříve seznamuje s přírodními podmínkami regionu, hlavně s různými vodními zdroji, které lze v severní Mezopotámii využívat. Samostatná kapitola se také věnuje různým typům pramenů, které můžeme při výzkumu používat. Představeny jsou základní metodologické postupy vhodné pro zacházení s jednotlivými druhy pramenů. Nejde jen o klínopisné texty. Podstatnou část informací o krajně čerpáme také z archeologických výzkumů a průzkumů. Předkládaná práce se tedy snaží navázat na již dosažené výsledky na poli krajinné archeologie Blízkého východu. Prezentuje nové informace, které byly získány především analýzou satelitních snímků CORONA a Google.

Textová část disertační práce se skládá ze dvou hlavních částí. První z nich je popis sídlištního vývoje, jak ho lze chápat na základě dosavadních výzkumů. Druhou část představuje předložení a interpretace výsledků analýzy snímků a dat z publikací *Archaeological Sites in Iraq* (Directorate General of Antiquities 1970) a *Atlas of Archaeological Sites in Iraq* (Directorate General of Antiquities 1976).

Popis našeho dosavadního poznání sídlištního vývoje námi zkoumaného regionu je rozdělen na několik kapitol dle hlavních chronologických etap. Nejdříve je vylíčena situace v regionech podobného charakteru. Největší pozornost je upřena na severní Džazíru, která byla důkladně prozkoumána v 80. letech 20. století. V úvahu však bereme také výsledky současného projektu *Erbil Plain Archaeological Survey*, který se věnuje průzkumu krajiny v pláních okolo Arbílu. Jde o výjimečný projekt, neboť se zaměřuje na část jádra Asýrie, kde byla také velká města, jež sloužila coby centra provincií.

V nástinu sídlištního vývoje jsme se seznámili s proměnami struktury osídlení v průběhu jednotlivých období. Na základě paralel s oblastmi podobného charakteru můžeme pro oblast našeho zájmu

předpokládat určité tendence pro jednotlivá období. První velký rozvoj osídlení nastal v době obejdské. V krajině bylo více sídlištních areálů venkovského charakteru a také vznikala první centra na větších tellech. Ve 3. tisíciletí př. Kr. došlo k rozvoji urbanismu. U velkých tellů často vznikala dolní města, ale jinak se sídelní aktivity soustředily na vrcholky tellů. Pozdní část milénia je pak charakteristická opuštěním některých lokalit, případně celých oblastí. Opětovný nárůst počtu sídel, zvláště pod svahy tellů, nastal až v 2. polovině 2. tisíciletí př. Kr. V 1. polovině 1. tisíciletí př. Kr. pak došlo k nejvýraznějšímu nárůstu hustoty osídlení. Drobné sídlištní areály se rozšířily po celých zkoumaných oblastech.⁴²⁵ Tyto základní charakteristiky sídlištního vývoje byly díky analýze dat publikací ASI a AASI pozorovány také v námi sledovaném regionu. Intenzita, se kterou se zmíněné změny struktury osídlení projevovaly, však závisela také na dalších faktorech. Celou naši oblast tedy lze rozdělit do několika zón, které se liší zejména přírodními podmínkami.

Kapitola, která se věnuje syntéze a interpretaci, se dělí na dvě rozdílné části. Je to z důvodu dvou úrovní syntézy a interpretace analyzovaných dat. První velký blok se věnuje konkrétním lokalitám, jejich vývoji a vztahům s okolím. Zde je uvedeno 91 lokalit, u nichž známe jméno a případně dataci. Hlavním zdrojem dat pro nás byly publikace *Archaeological Sites in Iraq* (Directorate General of Antiquities 1970) a *Atlas of Archaeological Sites in Iraq* (Directorate General of Antiquities 1976). Tento soubor byl doplněn o novější či chybějící informace, zvláště datace. Oněch 91 lokalit jsme s to s větší či menší mírou jistoty ztotožnit s konkrétní potenciální archeologickou lokalitou identifikovanou na snímcích CORONA či Google. V některých případech se musíme spokojit spíše s deskripcí pozorovaných situací, neboť nemáme dostatek informací pro jejich interpretaci. Pokud je to ale možné, snažíme se u každé lokality věnovat pozornost její dataci, vztahům k okolí, komunikačním vazbám a vodním zdrojům. Je-li to možné, je nabídnuta také potenciální datace okolních lokalit.

---

⁴²⁵ Wilkinson 2000, 233-235.

Součástí kapitoly, která se věnuje osídlení na lokální úrovni, je také podkapitola zabývající se opevněnými sídlištními areály. Kromě jejich deskripce a základního rozboru vztahů s okolím je cílem také jejich vzájemné porovnání, rozdělení do skupin dle jejich typologie.

Stejný přístup jako ke konkrétním lokalitám přejímá také pasáž, která se věnuje vodním dílům. Prvně jsou představeny jediné 3 qanáty, které byly objeveny, poté následuje popis zavlažovacích kanálů a jejich význam pro jednotlivé oblasti.

Druhá část věnující se syntéze a interpretaci se věnuje dynamice a struktuře osídlení námi studované oblasti jako celku. Prvně jsou představeny závěry týkající se proměn struktury osídlení a koncentrování sídlišť do určitých oblastí. Tato část vychází především z dat ASI a AASI. Jsou potvrzeny některé předpokládané doby rozvoje osídlení (obejdská, ninivská 5, novoasyrská, sásánovská, islámská). Urbánní rozvoj rané doby bronzové však touto metodou být doložen nemohl.

Po kapitole věnující se dynamice osídlení jako celku následuje přehled konkrétních typů lokalit, jejich základní kvantifikace a tendence růstu do určitých rozloh. Pozornost je věnována také shlukování v konkrétních oblastech. Preference prostorového výskytu se u jednotlivých typů lokalit liší dle jejich charakteru. Telly sice byly tradičními a dlouhodobými sídly, ale v některých obdobích byla struktura osídlení proměněna vznikem nových sídlištních areálů, Ty však nefungovaly dostatečně dlouho na to, aby se na jejich místě utvořil tell. Jsou to ale právě plochá sídliště, která v dobách příznivých pro sídlištní rozvoj zaplnila krajinu.

Klíčovým faktorem pro podobu struktury osídlení se jeví být nejen přírodní podmínky, které podporují či znemožňují dlouhodobou existenci sídlištních areálů, ale také politická rozhodnutí novoasyrských panovníků, kteří budováním nových metropolí zasahovali do podoby krajiny a značně ji tím transformovali. Tento fenomén pozorujeme zvláště v okolí Kalachu. Pokud jsou naše domněnky správné, v novoasyrské době došlo v zázemí

asyrských metropolí k osídlení dříve pustých oblastí. Intenzivní využívání krajiny a existence četných sídlištních areálů je typické také pro oblast mezi Ninive a Dúr-Šarrukénem. Může to být způsobeno rovinným charakterem krajiny s dostatkem vody i vybudováním obou metropolí.

Přestože si severní Irák prošel několika obdobími sídlištního rozvoje, některé oblasti nebyly nikdy hustě osídleny. Jedná se především o krajinu výrazně kopcovitého charakteru. Malý počet sídlišť je také na některých úsecích břehu řek. Jde zvláště o ta místa, kde je špatný přístup k řece či nivám, které ji lemují.

Nejhustější osídlení bylo zdokumentováno ve střední části rovinného pásu západně od Džebel Atšanu. Struktura osídlení tam ale není homogenní. V některých částech převažují ploché lokality a v některých naopak telly. Obecně ale platí fakt, že je zde dobře pozorovatelný systém komunikací, který do jisté míry vypovídá o vztazích lokalit a o sídlištní hierarchii. V oblasti nalezneme jak centra s bohatým radiálním systémem komunikací (např. Chirbet al-Bavír), tak i skupiny lokalit, které jsou navzájem propojené a vytváří dojem sítě rovnocenných osad (Tell Džassa, Tell Chathir, Tell Maráva a okolí).

Překvapivě málo lokalit bylo identifikováno při březích velkých řek. Týká se to zvláště Velkého Zábu, který je však z velké části lemován vyvýšenou skalní terasou, která znemožňuje či aspoň komplikuje snadný přístup k řece a využívání vody k zavlažování. Podél Tigridu je větší počet sídel pouze v jižní části studovaného regionu, kde je říční údolí široké a patrně mohlo být využíváno pro zemědělské účely. Minimálně dnes tomu tak je a rozkládají se tam četná pole.

Osídlení podél menších vodních toků je patrně také silně ovlivněno terénními podmínkami. V rovinách či mírně zvlněné krajině podél Chosru pozorujeme výskyt četných lokalit, ale dolní tok Chaziru, který se nachází v kopcovité krajině, je téměř neosídlený. Horní část Chaziru protékající rovinami je však lokalitami lemována velmi hustě.

Zhodnocení proměn krajiny v okolí asyrských metropolí není snadný úkol. Bylo by potřeba ověřit některá fakta přímo v terénu. Zdá se však, že vybudování velkých měst bylo doprovázeno stejnou péčí také o krajinu v jejich zázemí. V okolí Ninive a Dúr-Šarrukénu je struktura osídlení velmi hustá. Zda je to důsledek vzniku velkých měst není jasné, neboť neznáme dataci oněch lokalit mezi Tigridem a hřebeny Džebel Bášiqá. Vycházet můžeme především z indicie, kterou je nám jméno jedné z bran Ninive. Ta, která je spojovaná s městem Šibaniba, je taktéž spojována s dodávkami obilí a ovcí. Snad tedy minimálně Ninive pro své uživení využívalo rovinnou až mírně zvlňenou východní oblast. Tento pás má šířku asi 15-20 km. V této zóně kolem Ninive jsou patrné zvláště dva shluky lokalit. První z nich tvoří velké izolované ploché lokality (Příloha 6.120) a druhý velká dolní města (Příloha 6.116). Otázku jejich datace nyní bohužel nelze vyřešit. Pomoci si můžeme snad jen analogií s Kalachem. Krajina v jeho zázemí obsahuje nápadně prázdné oblasti, které zaplňují zvláště velké izolované ploché lokality. Některé z nich snad tvoří linii obklopující Kalach. Tato zóna mohla mít také 15-20 km. Lze tedy říci, že asyrský imperialismus zasáhl do vývoje osídlení v severní Mezopotámii. Politická rozhodnutí novoasyrských panovníků se promítla do struktury osídlení, vznikla hlavní vodní díla určená k zavlažování a spolu se vznikem nových sídel jistě došlo také k rozvoji sítě komunikací.

Mezi hlavní přínosy této disertační práce patří bližší poznání sídelní historie krajiny v zázemí asyrských metropolí v okolí Mosulu. Na snímcích CORONA či Google bylo identifikováno bezmála 800 potencionálních archeologických lokalit. Pouze asi 10% z nich však můžeme datovat a blíže tak poznat jejich vývoj a vztahy s okolními lokalitami. O vzájemných vztazích vypovídá často hlavně systém komunikací, který byl rovněž v sledován. Zdokumentováno bylo přes 700 km radiálních systému cest a 700 km komunikací dálkového charakteru. Tato práce nabízí nejen deskripci pozorovaných archeologických situací, ale rovněž se zde pokoušíme o interpretaci daných jevů. Snahou bylo mj. zjistit, jaký vliv měli asyrští panovníci na transformace krajiny. Ukázalo se, že politická

rozhodnutí, jakými bylo například vybudování nového města či velkého zavlažovacího kanálu, se promítla do podoby struktury osídlení. Provedením výzkumu, na jehož základě byla tato práce napsána, jsme také došli k vytipování míst, jejichž dalším zkoumáním bychom mohli potvrdit či vyvrátit naše hypotézy o sídlištním vývoji okolí velkých asyrských měst.

Napsáním této práce se potenciál tématu a dat získaných výzkumem rozhodně nevyčerpal. Bylo by dobré ve zkoumání tohoto regionu pokračovat a hlouběji se zaměřit na některé konkrétní lokality. Ideální by samozřejmě bylo provést terénní průzkum vybraných míst či oblastí. Tím bychom mohli získat širší přehled nejen o krajině v zázemí asyrských metropolí, ale rovněž o urbánním vývoji některých velkých sídlišť rané doby bronzové. Také bychom mohli ověřit možné lokalizace některých významných měst, jako je třeba staroasyrské Nurrugum či novoasyrské provinční centrum Isána. Vzhledem k současné politicko-bezpečnostní krizi v severním Iráku, kdy většinu námi zkoumaného území ovládá teroristické uskupení Islámský stát, není možné terénní průzkum uskutečnit.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

8.1 Seznam použité literatury a pramenů (tištěné zdroje)

ALGAZE, Gulliermo (1989): Tepe Chenchi: An Important Settlement Near Khorsabad, in: Albert Leonard - Bruce Williams (eds.), *Essays in Ancient Civilization presented to Helene J. Kantor*, Chicago: The Oriental Institute, s. 1-31.

ALGAZE, Gulliermo a kol. (1989): The Uruk Expansion: Cross-cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilization, *Current Anthropology*, Vol. 30, No. 5, s. 571-608.

AL-SOOF, Behnam Abu (1968): Distribution of Uruk, Jamdat Nasr and Ninevite V Pottery as Revealed by Field Survey Work in Iraq, *Iraq*, Vol. 30, s. 74-86.

AL-SOOF, Behnam Abu (1974a): Late Prehistoric Pottery at Nineveh, Gawra and the Neighbouring Sites, *Sumer*, Vol. 30, s. 1-9.

AL-SOOF, Behnam Abu (1974b): Late Prehistoric Pottery the Tell 'Afar - Sinjar Region, *Sumer*, Vol. 31, s. 21-24.

ALTAWHEEL, Mark (2003): The Roads of Ashur and Nineveh, *Akkadica*, Vol. 124, s. 221-228.

BAGG, Ariel (2000): Irrigation in Northern Mesopotamia: Water for the Assyrian capitals (12th – 7th centuries BC), *Irrigation and Drainage Systems*, Vol. 14, s. 301–324.

BALL, Warwick - WILKINSON, Tony (1989-90): British Work in the North Jazira Project 1986–87: Preliminary Report, *Sumer*, Vol. 46, s. 7-12.

BALTALI, Sevil (2007): Culture Contact, Cultural Integration and Difference: A Case from Northern Mesopotamia, *Stanford Journal of Archaeology*, Vol. 5, s. 1-17.

BANKS, Rebecca (2013): Aerial Archaeology and the Black Desert of Jordan, *Near Eastern Archaeology Foundation Bulletin*, Vol. 56, s. 18-19.

BARBANES, Eleanor (2003): Planning an empire: city and settlement in the Neo-Assyrian period, *Bulletin of the Canadian Society of Mesopotamian Studies* 38, s. 15-22.

BETTS, Alison - BAIRD, Douglas - Watkins, Trevor (1989): Qermez Dere and the Early Aceramic Neolithic of N. Iraq, *Paléorient*, Vol. 15, No. 1, s. 19-24.

DAVEY, Christopher (1985): The Negūb Tunel, *Iraq*, Vol. 47, s. 49-55.

DIRECTORATE GENERAL OF ANTIQUITIES (1970): *Archaeological Sites In Iraq* (الاثريّة المواقع في العراق), čti: al-Mawaqie al-Athariya fi al- Iraq), Republic of Iraq - Ministry of Culture and Information, Baghdad.

DIRECTORATE GENERAL OF ANTIQUITIES (1976): *Atlas of Archaeological Sites In Iraq* (أطلس الاثريّة المواقع في العراق), čti: Atlas al-

Mawaqie al-Athariya fi al- Iraq), Republic of Iraq - Ministry of Culture and Information, Baghdad.

FAIST, Betina (2006): Itineraries and Travellers in the Middle Assyrian Period, *State Archives of Assyria Bulletin*, Vol. 15, s. 147-160.

FALES, Frederick Mario (1990): The Rural Landscape of the Neo-Assyrian Empire: A Survey, *State Archives of Assyria Bulletin*, Vol. 4, s. 81–142.

FEINMAN, Gary (2001): Settlement and Landscape Archaeology, in: Neil J. Smelser - Paul B. Baltes (eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Science*, Elsevier, Amsterdam, s. 13937-13941.

FILKENSTEIN, Jacob (1953): Cuneiform Texts from Tell Billa, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 7, s. 111-176.

FRAYNE, Douglas (1997): *Ur III Period (2112-2004 BC)*, [RIME 3/2], Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

FRANGIPANE, Marcella (2009): Rise and collapse of the Late Uruk Centres in Upper Mesopotamia and Eastern Anatolia, *Scienze dell'Antichità*, Vol. 15, s. 15-31.

FRANKFORT, Henri (1934): *Iraq Excavations of the Oriental Institute 1932/33 - Third Preliminary Report of the Iraq Expedition (Oriental Institute Communications 17)*, Chicago: The University of Chicago Press.

GOJDA, Martin (2009), Military activities on Rome's frontier: The evidence of aerial archaeology, in: Vladimír Salač - Jan Bemmann (Hrsg.), *Mitteleuropa zur Zeit Marbods*, Praha - Bonn, s. 577-594, dostupné z: www.kar.zcu.cz/texty/gojda/dobarimska.pdf

GRAYSON, Kirk Albert (1987): *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (TO 1115 BC)*, [Royal Inscription of Mesopotamia Assyrian Periods 1], Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press.

GRAYSON, Kirk Albert (1991): *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114 – 859 BC)* [Royal Inscription of Mesopotamia Assyrian Periods 2], Toronto – Buffalo – London.

GRAYSON, Kirk Albert (1996): *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858 – 745 BC)* [Royal Inscription of Mesopotamia Assyrian Periods 3], Toronto – Buffalo – London.

HALAMA, Simon (2006): Assyrische und babylonische Befestigungen des ersten Jahrtausends v. Chr. in ihrem Kontext, magisterská diplomová práce, Institut für Vorderasiatische Archäologie, Orientalisches Seminar, AlbertLudwigs-Universität Freiburg.

HALLO, Willian (1964): The Road to Emar, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 18, s. 57-88.

HARMANŞAH, Ömür (2012): Beyond Aššur: New Cities and the Assyrian Politics of Landscape, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, Vol. 365, s. 53-77.

HOROWITZ, Wayne (1998): *Mesopotamian Cosmic Geography*, Wimona Lake: Eisenbrauns.

CHARVÁT, Petr (2002): *Mesopotamia Before History*, London – New York: Routledge.

CHARVÁT, Petr (2009): Tepe Gaura, in: Malina, Jaroslav a kol.: *Antropologický slovník*, Brno: Akademické nakladatelství CERM, s. 4163-4164.

IBN CHALLIKÁN (1843): *Ibn Khallikan's biographical dictionary (Volume 1) - Translated from the Arabic by Mac Guckin de Slane*, Paris: Oriental translation fund of Great Britain and Ireland.

JACOBSEN, Thorkild - LLOYD, Seton)(1935): *Sennacherib's Aqueduct at Jerwan*, *Oriental Institute Publications 24*, Chicago: University of Chicago Press.

KRÁL, Pavel (2013): Vodní zdroje Asýrie, *Acta Fakulty filosofické Západočeské univerzity v Plzni*, Vol. 3/13, s. 15–33.

KRÁL, Pavel (2014a): Počátky asyrského náboženství, *Acta Fakulty filosofické Západočeské univerzity v Plzni*, Vol. 2/14, s. 99–119.

KRÁL, Pavel (2014b): *Proměny krajiny v zázemí Kalachu*, rukopis příspěvku předneseného na kolokviu Orientalia Antiqua Nova XIV, konáno na Katedře blízkovýchodních studií FF, Západočeské univerzity v Plzni, ve dnech 2. – 3. dubna 2014, s. 1–14, dostupné online na: https://www.academia.edu/7516209/Král_P._-_OAN_2014_-_Proměny_krajiny_v_zázemí_Kalachu_-_manuscript

KRÁL, Pavel (v tisku): Klínopisné texty jako pramen pro studium asyrské krajiny, in: Ladislav Nekvapil (ed.), *Kultura psaní v dějinách*, Východočeské muzeum v Pardubicích, s. 9-15.

KLÍMA, Josef (1985): *Zákony Asýrie a Chaldeje – Pokračovatelé Chamurapiho*. Praha: Academia.

KÜHNE, Hartmut (1994): The *Urbanization* of the Assyrian Provinces, in: S. Mazzoni (ed.), *Nuove fondazioni nel Vicino Oriente antico: realta ed ideologia*, Pisa: Giardini, s. 55-84.

LIGHTFOOT, Dale (2009) : Survey of infiltration karez in northern Iraq: history and current status of underground aqueducts, zpráva vypracovaná pro UNESCO, dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001850/185057E.pdf>.

LIVERANI, Mario (1992): Rašappu and Hatallu, *State Archives of Assyria Bulletin* 6, s. 35-40.

LLOYD, Seton (1938): Some Ancient Sites in the Sinjar District, *Iraq*, Vol. 5, s. 123-142.

MARCUS, Michelle (1995): *Geography as Visual Ideology: Landscape Knowledge, and Power in Neo-Assyrian Art*, in: Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Roma, s. 193–202.

MATTHEWS, Donald (1997): *The Early Glyptic of Tell Brak: Cylinder seals of the Third Millennium Syria*, [Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 15], Fribourg-Göttingen: University Press/ Vandenhoeck & Ruprecht.

MATTHEWS, Roger - WILKINSON, Tony (1991): *Excavations in Iraq 1989-1990*, *Iraq*, Vol. 53, s. 169-182.

MATTHIAE, Paolo (1999): *Ninive: Glanzvolle Hauptstadt Assyriens*, München: Hirmer Verlag.

MOOREY, Peter Roger Stuart (1999): *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: The Archaeological Evidence*, Winona Lake: Eisenbrauns.

MÜHL, Simone (2012): *Human Landscape - Site (Trans-) Formation in the Transtigris Area*, in: Robert Hofmann - Fevzi-Kemal Moetz - Johannes Müller (eds.), *Tells: Social and Environmental Space*, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, s. 79-92.

MÜHL, Simone (2013): *Siedlungsgeschichte im mittleren Osttigrisgebiet: vom Neolithikum bis in die neuassyrische Zeit (Abhandlungen der Deutschen Orient-Gesellschaft, Band 28)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

MÜHL, Simone - SULAIMAN, Burhan S. (2011): *The Makhul Dam Project*, in: Peter Miglus - Simone Mühl (eds.), *Between the Cultures: The Central Tigris Region in Mesopotamia from the 3rd to the 1st Millennium BC*, *Heidelberger Studien zum Alten Orient 14*, Heidelberg: Heidelberger Orientverlag, s. 371-384.

NESBITT, Mark (1998): *Preliminary report on the plant remains from M'lefaat*, *Cahiers de l'Euphrate*, Vol. 8, s. 232-233.

NEUSTUPNÝ, Evžen (2007): *Metoda archeologie*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

NISSEN, Hans (1976-1980): Kanal(isation). B. Archäologisch, in: Edzard, Dietz (ed.), *Reallexikon der Assyriologie: Band 5 Ia...- Kizzuwatna*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 365-368.

NOVÁČEK, Karel (2014): Arbil, Iraqi Kurdistan: The „Longue Durée“ of the City According to New Data, in: Piotr Bieliński - Michał Gawlikowski - Rafał Koliński - Dorota Ławecka - Arkadiusz Sołtysiak - Zuzanna Wygnańska (eds.), *Proceedings of the 8th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East 30 April – 4 May 2012, University of Warsaw, Volume 2 - Excavation and Progress Reports Posters*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 733-741.

NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat (1998): *Dějiny Mezopotámie*, Praha: Karolinum.

NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat (2000): *Základy starobabylónštiny*, Praha: Karolinum.

OATES, David (1956): The Roman Frontier in Northern 'Iraq, *The Geographical Journal*, Vol. 122, č. 2, s. 190-199.

OATES, David (1968): *Studies in the Ancient History of Northern Iraq*, London.

OATES, David (1974): Balawat (Imgur-Enlil): The Site and its Buildings, *Iraq*, Vol. 36, s. 173-178.

OGUCHI, Hiromichi (1997): A Reassessment of the Distribution of Khabur Ware: An Approach from an Aspect of Its Main Phase, *Al-Rāfidān*, Vol. 18, s. 195–224.

PEASNALL, Brian - ROTHMAN, Mitchell (1999): Societal evolution of small, pre-state centers and polities: the example of Tepe Gawra in northern Mesopotamia, *Paléorient*, Vol. 25, s. 101-114.

PEASNALL, Brian - ROTHMAN, Mitchell (2003): One of Iraq's Earliest Towns: Excavating Tepe Gawra in the Archives of the University of Pennsylvania Museum, *Expedition*, Vol. 43, No. 3, s. 34-39.

PEČÍRKOVÁ, Jana (2000): *Asýrie - Od městského státu k říši*, Praha: Academia.

PECHA, Lukáš (2005): King Samsu-iluna and His Wars, in: Lukáš Pecha (ed.), *Orientalia Antiqua Nova V.*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 93-102.

PHILIP, G. - DONONGHUE, D. - BECK, A. - GALIATSATOS, N. (2002): CORONA Satellite Photography: An Archaeological Application from the Middle East, *Antiquity*, Vol. 76, s. 109-118.

POSTGATE, John Nicholas (1974): Some Remarks on Condition in the Assyrian Countryside, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Vol. 17, s. 225-243.

POSTGATE, John Nicholas (1972–1975): „Ḫalzi“, in: Dietz Otto Edzard (ed.), *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatische Archäologie, Band 4 Ḫa–a–a – Hystaspes*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 64.

POSTGATE, John Nicholas (1977): Excavations in Iraq, 1976, *Iraq*, Vol. 39., No. 2., s. 300-320.

POSTGATE, John Nicholas (1976–1980): Isāna, in: Dietz Otto Edzard (ed.), *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatische Archäologie, Band 5 la...– Kizzuwatna*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 173.

POSTGATE, John Nicholas (1985): Review: Die Orts- und Gewässernamen der mittelbabylonischen und mittelassyrischen Zeit by K. Nashef, *Archiv für Orientforschung*, Vol. 32, s. 95-101.

POSTGATE, John Nicholas (1995): Assyria: The Home Provinces, in: Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Roma, s. 1-17.

PROSECKÝ, Jiří a kolektiv (1999), *Encyklopedie starověkého Předního východu*, Praha: Libri.

RADNER, Karen (2000): How did Neo-Assyrian King Perceive his Land and its Resources?, in: R.M. Jas (ed.), *Rainfall and Agriculture in Northern Mesopotamia*, Istanbul: Nedelands Historisch-Archaeologisch Instituut, s. 233-246.

RADNER, Karen (2006): Provinz. C. Assyrien, in: Michael P. Streck (ed.), *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatische Archäologie, Band 11 Prinz, Prinzessin - Qaṭṭara*, Berlin - New York: Walter de Gruyter, s. 42-68.

RADNER, Karen (2011): The Assur-Nineveh-Arbela Triangle: Central Assyria in the Neo-Assyrian Period, in: Peter Miglus - Simone Mühl (eds.), *Between the Cultures: The Central Tigris Region in Mesopotamia from the 3rd to the 1st Millennium BC, Heidelberger Studien zum Alten Orient 14*, Heidelberg: Heidelberger Orientverlag, s. 321-329.

READE, Julian (1968): Tell Taya (1967), Summary Report, *Iraq*, Vol. 30, s. 234-264.

READE, Julian (1978): Studies in Assyrian Geography Part I: Sennacherib and the Waters of Nineveh, *Revue d'Assyriologie*, Vol. 72, 47-72, 157-180.

READE, Julian (1998a): Assyrian Illustrations of Nineveh, *Iranica Antiqua*, Vol. 33, s. 81-94.

READE, Julian (1998b): Greco-Parthian Nineveh, *Iraq*, Vol. 60, s. 65-83.

READE, Julian (2000): Ninive (Nineveh), in: Dietz O. Edzard (ed.), *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatische Archäologie, Band 9 Nimrūd - Ninlil*, Berlin - New York: Walter de Gruyter, s. 388-433.

READE, Julian (2008): Nineteenth-Century Nimrud: Motivation, Orientation, Conservation, in: J.E. Curtis a kol., *New Light on Nimrud*,

Proceedings of the Nimrud Conference 11th–13th March 2002, London: British Institute for the Study of Iraq in association with The British Museum, s. 1-21.

REITLINGER, Gerald (1938): Medieval Antiquities West of Mosul, *Iraq*, Vol. 5, s. 143-156.

RISTVET, Lauren - WEISS, Harvey (2000): Imperial Responses to Environmental Dynamics at Late Third Millennium Tell Leilan, *Orient-Express*, Vol. 4, s. 94-99.

ROAF, Michael (1981): Excavations in Iraq, 1979-80, *Iraq*, Vol. 43, No. 2, s. 168-197.

ROAF, Michael (1984): Excavations at Tell Mohammed 'Arab in the Eski Mosul Dam Salvage Project, *Iraq*, Vol. 47, Part 1, s. 141-156.

ROAF, Michael (1988): Problems in the Chronology of Ninevite 5, *American Journal of Archaeology*, Vol. 92, No. 4, s. 589-591.

ROAF, Michael - KILLICK, Robert (1987): A Mysterious Affair of Styles: The Ninevite 5 Pottery of Northern Mesopotamia, *Iraq*, Vol. 49, s. 199-230.

ROTHMAN, Mitchell (1997): Tepe Gawra, in: Meyers, E. M. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol. 5, New York/Oxford: Oxford University Press, s. 183-186.

ROTHMAN, Mitchell (2002): *Tepe Gawra: The Evolution of a Small, Prehistoric Center in Northern Iraq*, Philadelphia: The University of Pennsylvania Museum Publications.

SAFAR, Fuad (1946): Sennacherib's Project for Supplying Arbil with Water, *Sumer*, Vol. 2, č. 2, s. 50-52.

SAFAR, Fuad (1947): Sennacherib's Project for Supplying Erbil with Water, *Sumer*, Vol. 3, č. 1, s. 23-25.

SAGGS, Harry (1959): The Nimrud Letters, 1952–Part V, *Iraq*, Vol. 21, s. 158–179.

SAVARD, Manon - NESBITT, Mark - GALE, Rowena (2003): Archaeobotanical evidence for early Neolithic diet and subsistence at M'lefaat (Iraq), *Paléorient*, Vol. 29, No. 1, s. 93-106.

SCARDOZZI, Giuseppe (2011): Multitemporal Satellite Images for Knowledge of the Assyrian Capital Cities and for Monitoring Landscape Transformations in the Upper Course of Tigris River, in: *International Journal of Geophysics*, Vol. 2011, Article ID 917306, s. 1-17.

SCOTT, M. Louise - MACGINNIS, John (1990): Notes on Nineveh, *Iraq*, Vol. 52, s. 63-73.

SIMPSON, John (1996): From Tekrit to the Jaghjagh: Sasanian Sites, Settlement Patterns and Material Culture in the Northern Mesopotamia, in: Bartl, Karin - Hauser, Stefan (eds.): *Continuity and Change in the Northern Mesopotamia from the Hellenistic to the Early Islamic Period*, Berlin: Dietrich Reimer Verlag, s. 87-126.

SOUČKOVÁ, Jana (1979): *Starověký Přední východ*, Praha: Mladá fronta.

STEIN, Aurel (1938): Notes on Remains of the Roman Limes in North-Western 'Iraq, *The Geographical Journal*, Vol. 92, č. 1, s. 62-66.

STEINKELLER, Piotr (1991): The Administrative and Economic Organization of the Ur III State: The Core and the Periphery, in: Gibson, McG., Biggs, R.D. (ed.), *The Organization of Power – Aspects of Bureaucracy in the Ancient Near East*, [Studies in Ancient Oriental Civilization, No. 46], Chicago: The University of Chicago, s. 15-33.

STRECK, Michael (2007a): Quelle. A. In Mesopotamien, in: Streck, Michael. (ed.), *Reallexikon der Assyriologie: Band 11 3./4 Qatunān – Religion. A*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 201-202.

STRECK, Michael (2007b): Regen. A. In schriftlichen Quellen, in: Streck, Michael (ed.), *Reallexikon der Assyriologie: Band 11 3./4 Qatunān – Religion. A*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 288-291.

STRONACH, David (1994): Village to Metropolis: Nineveh and the Beginnings of Urbanism in Northern Mesopotamia, in: Stephanie

Mazzoni (ed.), *Nuove Fondazioni nel Vicino Oriente Antico: Realta e ideologia*, Pisa, s. 85-114.

STRONACH, David (1995): Notes on the Topography of Nineveh, in: Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Roma, s. 161-170.

TUCKER, David (1994): Representations of Imgur-Enlil on the Balawat Gates, *Iraq*, Vol. 56, s. 107-116.

UNGER, Eckhard (1938): Dûr-Šarruukîn, in: Erich Ebeling - Bruno Meissner (eds.), *Reallexikon der Assyriologie 2: Ber - Ezur*, Berlin - Leipzig: Walter de Gruyter, s. 249-252.

UR, Jason (2002): Settlement and Landscape in Northern Mesopotamia: The Tell Hamoukar Survey 2000-2001, *Akkadica*, Vol. 123, s. 57-88.

UR, Jason (2003): CORONA Satellite Photography and Ancient Road Networks: A Northern Mesopotamian Case Study, *Antiquity*, Vol. 77, s. 102-115.

UR, Jason (2005): Sennacherib's Northern Assyrian Canals: New Insight from Satellite Imagery and Aerial Photography, *Iraq* 67, s. 317-345.

UR, Jason (2006): Google Earth and Archaeology, *The SAA Archaeological Record*, Vol. 6, No. 3, s. 35-38.

UR, Jason (2009): Emergent Landscapes of Movement in Early Bronze Age Northern Mesopotamia, in: James E Snead - Clark Erickson - Andrew Darling (eds.), *Landscapes of Movement: Paths, Trails, and Roads in Anthropological Perspective*, Philadelphia: University of Pennsylvania Museum Press, s. 180-203.

UR, Jason (2012): Spatial Scale and Urban Evolution at Tell Brak and Hamoukar at the End of the 3rd Millennium BC, in: Nicola Laneri - Peter Pfälzner - Stefano Valentini (eds.), *Looking North: The Socio-Economic Dynamics of the Northern Mesopotamian and Anatolian Regions during the Late Third and Early Second Millennium BC*, Tübingen: Tübingen University, s. 25-35.

UR, Jason (2013a): Spying on the Past: Declassified Intelligence Satellite Photographs and Near Eastern Landscapes, *Near Eastern Archaeology*, Vol. 76, s. 28–36.

UR, Jason (2013b): The Morphology of Neo-Assyrian cities, *Subartu* 6–7, s. 11–22.

UR, Jason - DE JONG, Lidewyde - GIRAUD, Jessica - OSBORNE, James - MACGINNIS, John (2013), Ancient Cities and Landscapes in the Kurdistan Region of Iraq: The Erbil Plain Archaeological Survey 2012 Season, *Iraq*, Vol. 75, s 89-117.

UR, Jason - KARSGAARD, Philip - OATES, Joan (2011): The spacial dimensions of early Mesopotamian urbanism: The Tell Brak suburban survey, 2003-2006, *Iraq*, Vol. 73, s. 1-20.

UR, Jason – OSBORNE, James (v tisku): The Rural Landscape of the Assyrian Heartland: Recent Results from Arbail and Kilizu Provinces, rukopis z roku 2013 k publikování, in: John MacGinnis – Dirk Wicke (eds.), *The Provincial Archaeology of the Assyrian Empire*, 1-14.

VAN DE MIEROOP, Marc (2010): *Dějiny starověkého Blízkého východu, okolo 3000-323 př. Kr.*, Praha: Academia.

WEIDNER, Ernst (1936): Išumas Zug nach Babylonien, *Zeitschrift für Assyriologie*, Vol. 43, s. 114-123.

WEISS, Harvey a kol. (1993): The Genesis and Collapse of Third Millennium North Mesopotamian Civilization, *Science*, Vol. 261, s. 995-1004.

WESTENHOLZ, Joan Goodnick (2004): The Old Akkadian Presence in Nineveh: Fact or Fiction, *Iraq*, Vol. 66, s. 7-18.

WHITENING, Robert (1976): Tiš-Atal of Nineveh and Babati, Uncle of Šu-Sin, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 28, s. 173-182.

WILHELM, Gernot (1995): The Kingdom of Mitanni in Sekond-Millennium Upper Mesopotamia, in: J.M. Sasson (ed.), *Civilization of the Ancient Near East*, Vol. 2, New York: Scribner's, s. 1243-1254

WILKINSON, Tony (1990). Development of Settlement in the North Jazira between the 7th and 1st Millennia BC, *Iraq*, Vol. 52, s. 49-62.

WILKINSON, Tony 2000: Regional Approached to Mesopotamian Archaeology: The Contribution of Archaeological Surveys, *Journal of Archaeological Research*, Vol. 8, s. 219–267.

WILKINSON, Tony – TUCKER, David (1995): *Settlement Development in the North Jazira, Iraq: A Study of the Archaeological Landscape*, Warminster.

WILKINSON, Tony – UR, Jason – WILKINSON, Eleonor – ALTAWHEEL, Mark (2005): Landscape and Settlement in the Neo-Assyrian Empire, in: *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 87, s. 23-56.

ZIEGLER, Nele (2002): Le royaume d'Ekallâtum et son horizon géopolitique, *Florilegium Marianum VI*, Paris, s. 211-274.

ZIEGLER, Nele (2004): The Conquest of the Holy City of Nineveh and the Kingdom of Nurrugûm by Samsî- Addu, Iraq, Vol. 66, s. 19-22.

8.2 Elektronické zdroje

<http://archo.amu.edu.pl/ugzar/indexen.htm>, online, 27. 7. 2015.

<http://archo.amu.edu.pl/ugzar/project.htm>, online, 27. 7. 2015.

<http://asorblog.org/2014/01/15/back-to-assyria-cities-villages-and-canals-in-the-land-behind-nineveh/>, online, 27. 7. 2015.

<http://corona.cast.uark.edu/index.html#bbox=3000000,2200000,5500000,5000000>, online, 14.1.2016.

<http://earthexplorer.usgs.gov/>, online, 13.6.2014.

http://lta.cr.usgs.gov/declass_1, online, 21.7.2015.

<http://lonapblog.blogspot.cz/p/i.html>, online, 27. 7. 2015.

<http://lonapblog.blogspot.cz/>, online, 27. 7. 2015.

<https://maps.here.com/>, online, 29.2.2016.

<http://www.atour.com/education/20040819c.html>, online, 19.2.2016.

<http://www.bing.com/maps/>, online, 29.2.2016.

<https://www.facebook.com/Medieval-Urban-Landscape-in-the-Northeastern-Mesopotamia-MULINEM-476545315816993/>, online, 20.12.2015.

<https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157645493757817>, online, 21.7.2015.

<https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157646302719216>, online, 21.7.2015.

<https://www.flickr.com/photos/apaame/sets/72157652009016911>, online, 21.7.2015.

<http://www.terradinive.com/projects/survey/?lang=en>, online, 27. 7. 2015.

<http://www.terradinive.com/fotogallery/?lang=en>, online, 25.2.2016

<http://www.bing.com/maps/>, online, 29.2.2016.

8.3 Snímky CORONA

CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967

CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967

CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967

CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967

CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967

9 RESUMÉ

The topic of this dissertation is the landscape in the hinterland of Assyrian metropolises. The aim is to explore the landscape around the city of Mosul in the northern Iraq and to evaluate the changes of settlement pattern. In this part of northern Mesopotamia, there are ruins of three most important Assyrian metropolises - Dur-Sharruken (modern Chorsabad), Calah (modern Nimrud), and Nineveh (modern Kuyunjik). These three cities have been examined and excavated many times by archaeologists, but only little attention has been paid to the landscape in their hinterland.

The time-frame of the dissertation is from Neolithic till Islamic Period. The intensification of the agriculture occurred in the Chalcolithic Age. The first states originated during the early Bronze Age. Neo-Assyrian kings were able to change the character of the landscape, not only because they have built big cities, but also because of the fact that they took care of the countryside. All these factors are very important for the development of the settlement pattern.

The dissertation is divided into several chapters. The first two chapters summarize the geography and the nature of the region, and introduce different kinds of sources (archaeological, written, and iconographical) that we can use for the research. Satellite images (CORONA, Google) prove to be the most important. The results of excavations and other surveys are also very valuable.

The next chapter presents our state of knowledge about the development of the settlement pattern. The text is divided into shorter parts according to the main chronological periods (Prehistory ceramic cultures, Early Bronze Age/3rd Millennium BC, Old- and Middle- Assyrian, Neo-Assyrian, Post-Assyrian). Firstly all these periods are introduced, then the description of the changes of settlement pattern follows next, and, at last, the most important phenomenon (urbanism, long-distance trade, development of the countryside) in the regions of similar character

(Northern Jazira, hinterland of the city Erbil, and others) is presented. Then the attention is focused on the development in the area of our interest.

The next step of the work consist of the analysis of the satellite imagery. We used the Geographic Information Systems (ArcGIS) for creation of an multilayer map. All the potential relicts of anthropogenic activities (settlements, route networks and irrigation systems) were documented and recorded in a database according to basic types: Tell - big/small, with lower town/isolated; flat sites - big/small, lower towns/isolated/in cluster; radial hollow way - broad/undefined/narrow; long-distance hollow ways - broad/undefined/narrow; canal; qanat.

The most important part of the dissertation is the synthesis and interpretation of the data set that we have got during the process of analysis of satellite images. This set contains ca. 250 settlement mounds (tells), 550 flat settlements, radial systems of hollow ways, long-distance networks of hollow ways, and irrigation channels. Unfortunately, due to the limited field survey, only 10% of the relicts of anthropogenic activity can be dated. In spite of this, we are able to follow up the dynamics of the settlement development and we can find parallel situations in the areas of similar condition. Arabic catalogue - Archaeological Sites in Iraq (Directorate General of Antiquities 1970) and set of maps - Atlas of Archaeological Sites in Iraq (Directorate General of Antiquities 1976) - are the most important source we can use for chronological differentiation.

The results of the research show that the area around Mosul had similar settlement development as the nearby Northern Jazira. The first big expansion of settlement into the countryside occurred during the Ubaid period. The densest settlement pattern is typical for landscape of the Neo-Assyrian period. Many new villages appeared in uninhabited parts of the region. It seems to be evident on the based on the archaeological and written resources, that Neo-Assyrian kings were able to change the character of the region. It is also probable that the fall of the

Assyrian empire caused a decay of the area. Another period of expansion and dense settlement pattern occurred during the Sasanian and early Islamic Era.

Most of the potential archaeological sites are not located along the rivers Tigris or the Great Zab. We can observe the densest settlement pattern in the plain to the west of Jebel Atshan. The landscape around Assyrian metropolises was not inhabited as we would have expected. The situation changed probably till the Neo-Assyrian period. The research has shown the potential of the region for the field survey. Unfortunately, the current political and security situation of the Mosul area in northern Iraq limit the possibility of any field works.

10 PŘÍLOHY

10.1 Seznam příloh

Příloha 1.1: Vytyčení oblasti zájmu

Příloha 1.2: Mapa severní Mezopotámie

Příloha 1.3: Chronologická tabulka dle Archaeological Sites in Iraq (ASI)

Příloha 2.1: Geografie Asýrie (Scardozi 2011, 3)

Příloha 2.2: Pohoří Džebel Bášiqa a Džebel Maqlúb, pohled z Qasr Šemamoku (foto autor)

Příloha 2.3: Mapa vytyčeného regionu

Příloha 2.4: Geografie severní Mezopotámie - hory (Oates 1968, 14)

Příloha 2.5: Geografie severní Mezopotámie - hory a vádí (Ziegler 2002, 224)

Příloha 2.6: Prameny a vádí v oblasti Džebel Bášiqa (Ur 2005, 324)

Příloha 3.1: Mapa současných projektů v iráckém Kurdistánu
(<http://lonapblog.blogspot.cz/p/i.html>, online, 27. 7. 2015)

Příloha 3.2: Snímky CORONA z různých ročních období (Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 95)

Příloha 3.3: Rozdílné rozlišení na snímcích Google

Příloha 4.1: Struktura osídlení a využívání pozemků okolo Tell al-Hawy v rané době bronzové (Wilkinson 2000, 238)

Příloha 4.2: Mapa - Hlavní urbánní centra severní Mezopotámie (Ur 2012, 26)

Příloha 4.3: Staroasyrská dálková cesta se stanicemi dle písemných pramenů (Ziegler 2002, 236)

Příloha 4.4: Mapa středoasyrských provincií (Postgate 1995, 14)

Příloha 4.5: Balavát a jeho cesty (Tucker 1994, 110)

Příloha 4.6: Kanál pro Kalach (Oates 1968, 43)

Příloha 4.7: Opevnění Ninive (Halama 2006, 72)

Příloha 4.8: Novoasyrská vesnice na reliéfu ze Sinacheribova paláce (Reade 1978, 59)

Příloha 4.9: Mapa - římské cesty (Oates 1956, Fig. 2)

Příloha 4.10: Mapa - římské stanice (Reade 1998b, 81)

Příloha 6.1: Abú Maria (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

Příloha 6.2: al-Džirn (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.3: al-Džirn, detail - qanát Q03 a kanál (Google)

Příloha 6.4: Balavát, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.5: Dabúna Tepe, Chirbet Hasan Kajf, Chirbet Malik, Telul Makirinát, Telul Tavajim (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6.6: Dabúna Tepe, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6.7: Chán az-Zanázil, Charáib Daula'ja, Tar'uz, Tell al-Ahmar (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6.8: Charáib Abú Džaráví, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.9: Charáib Bizuna (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6.10: Chán az-Zanázil, Charáib Daula'ja (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6.11: Charáib Daula'ja, detail (Google)

Příloha 6.12: Charáib Huvajš, Charáib Huvajt, Charáib Tell Darvíš, Chirbet al-'Adžúz, Chirbet al-Hutta(CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.13: Charáib Huvajš, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.14: Charáib Huvajt, Charáib Tell Davíš, Chirbet al-'Adžúz, Tell Farfara, Tell Hamís, Tell Marqara, Tell Muškil (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.15: Charáib Kunsíja, Chirbet aš-Šihdá, Chirbet Hára, Tell Abú Manhúm, Tell as-Salami, Tell Bahraví, Tell Vanás, Tell Zahar Džalidáří (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.16: Charáib Kunsíja, detail (Google)

Příloha 6.17: Charáib Mardž ad-Díbadž (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6.18: Charáib Tell Chazaf Kabír, Chirbet aš-Šihdá, Chirbet Darnač, Tell Darvíš, Tell Zahar Džalidáří (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.19: Chirbet al-Bavír, Chirbet 'Abaví al-Chalíl, Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán), Chirbet Hasan al-Jasín (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.20: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Abú Šeka, Tell Herada, Tell Chathir, Tell Malda (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.21: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.22: Chirbet 'Abdalláh al-'Uthmán, Chirbet al-Bavír, Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja, Chirbet Hasan al-Jasín, Chirbet Muhammad Sálíh, Chirbet 'Uzu, Tell Abú Kathíra, Tell Abú Šavíha (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.23: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Abú Šeka, Tell Herada, Tell Chathir (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.24: Chirbet al-Džámúsíja, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.25: Chirbet al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.26: Chirbet al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.27: Chirbet al-Hutta, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.28: Chirbet al-Hutta, Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja, Chirbet 'Uzu, Tell Abú Faška, Tell Abú Hadžíra, Tell Abú Kathíra, Tell Abú Šavíha (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.29: Chirbet al-Džámúsíja, Chirbet al-Qadija, Kujundžik, Šarif Chán, Tell 'Akab (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.30: al-Fazlani, Jarimdža, Nabí Júnus-Ninive (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.31: Chirbet aš-Šihdá, Tell as-Salami, Tell Bahráví, Tell Zahar Džalidáří, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.32: Charáíb Kunsíja, Charáíb Tell Chazaf Kabír, Chirbet aš-Šihdá, Tell as-Salami, Tell Bahráví, Tell Darvíš, Tell Vanás, Tell Zahar Džalidáří (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.33: Chirbet az-Zaftíja, Chirber Samír (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.34: Chirbet az-Zaftíja, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.35: Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán) (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.36: Chirbet Džassa, Tell Chathir, Tell Maráva (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:37: Chirbet Džassa, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:38: Chirbet Hára, Chirbet Hasan Kajf, Tell Hasan Kajf, Telul Abú Kudur (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:39: Chirbet Hasan al-Jasín, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:40: Chirbet Darnač, Chirbet Chabirat 'Atšana (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:41: Chirbet Samír, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:42: Chirbet Šajch Muhammad, Chirbet Tell ar-Rís, část Tarbisu kanálu (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:43: Chirbet Tell ar-Rís, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:44: Chorsábád, Tepe Čenči, Tepe Gaura (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:45: Jarimdža, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:46: Karmalis, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:47: Chirbet al-Qadija, Ninive - Kujundžik, Tell Nabí Júnus (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:48: Nimrúd (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:49: Šarif Chán, kanál, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:50: Tar'uz, Tell al-Ahmar, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:51: Tell Abú Šaviha, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:52: Tell 'Akab, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:53: Tell Akan, Tell Balbul, Tell Rahban (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:54: Počátek Kisiri kanálu, Tell Akan, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:55: Charáib Bizuna, Chirbet Samír, Tell al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:56: Tell Am as-Sídžan, Tell Abú Šavíha, Tell Ba'arur, Tell el-Omrijeni, Tell Marqara, Tell Muškil (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:57: Nimrúd, Salamija, Tell 'Aqub (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:58: Tell 'Aqub, detail (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:59: Tell 'Ašaq, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:60: Chirbet al-Qadija, Kujundžik, Tell Balbul (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:61: Tell Billa (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:62: Tell Hassúna, TBLT052, detail (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:63: Tell Malda, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:64: Chirbat 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja, Tell Malda (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:65: Tell Már 'Adžla, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:66: Abú Maria, Tell al-Mazra', Tell 'Ašaq, Telul ath-Thalathat (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

Příloha 6:67: Chirbet Abú Šeka, Tell Chathir, Tell Maráva, Tell Zalát (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:68: Chirbet az-Zaftíja, Telul al-Mu'ibadi (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:69: Telul al-Mu'ibadi, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:70: Telul ath-Thalathat, detail (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

Příloha 6:71: Tell Chamira, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.72: TBLT014+FBT029 a okolí (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.73: TBLT014+FBT029, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.74: Salamija, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.75: FBI065, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.76: Letecká fotografie - Karyat al-Khan, Aurel Stein 1938-1939, foto 04084, dostupné z:

<https://www.flickr.com/photos/apaame/17237248490/in/album-72157652009016911/>, online, 23.2.2016

Příloha 6.77: TSLT055+FBT084, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.78: Letecká fotografie - římská stanice Ain Sinu/Zagurae, Aurel Stein 1938-1939, foto 15098, dostupné z:

<https://www.flickr.com/photos/apaame/16802316764/in/album-72157652009016911/>

Příloha 6.79: Qanáty Q01 a Q02 (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967; CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.80: Kanál Patti-chegalli (Google)

Příloha 6.81: Výpusti kanálu pro Kalach (Ur 2013a, 33)

Příloha 6.82: Kisiri kanál (Ur 2005, 321)

Příloha 6.83: Kanály okolo Ninive

Příloha 6.84: Vývoj počtu sídlišť v mosulském okrese dle katalogu ASI

Příloha 6.85: Vývoj počtu sídlišť v podoblastech mosulského okresu dle ASI

Příloha 6.86: Tabulka s počty lokalit pro jednotlivé podoblasti

Příloha 6.87: Vývoj počtu sídlišť ve vytyčeném regionu dle AASI a ASI

Příloha 6.88: Vývoj počtu identifikovaných lokalit se jménem

Příloha 6.89: Tabulka s počty lokalit s datací

Příloha 6.90: Lokality hassúnské kultury

Příloha 6.91: Lokality sámarrské a haláfské kultury

Příloha 6.92: Lokality obejdské kultury

Příloha 6.93: Lokality urucké kultury

Příloha 6.94: Lokality konce 4. tisíciletí př. Kr.

Příloha 6.95: Lokality kultury ninivské 5

Příloha 6.96: Lokality akkadského a sumerského období

Příloha 6.97: Lokality staroasyrského období

Příloha 6.98: Lokality středoasyrského období

Příloha 6.99: Lokality novoasyrského období

Příloha 6.100: Lokality novobabylónského období

Příloha 6.101: Lokality achaimenovského období

Příloha 6.102: Lokality seleukovského období

Příloha 6.103: Lokality parthského období

Příloha 6.104: Lokality sásánovského období

Příloha 6.105: Lokality islámského období

Příloha 6.106.: Prostorové uspořádání všech tellů

Příloha 6.107: Graf četností rozloh - velké telly s dolním městem (TBLT)

Příloha 6.108: Prostorové uspořádání - velké telly s dolním městem (TBLT)

Příloha 6.109: Graf četností rozloh - malé telly s dolním městem (TSLT)

Příloha 6.110: Prostorové uspořádání - malé telly s dolním městem (TSLT)

Příloha 6.111.: Graf četností rozloh - velké izolované telly (TBI)

Příloha 6.112: Prostorové uspořádání - velké izolované telly (TBI)

Příloha 6.113: Graf četností rozloh - malé izolované telly (TSI)

Příloha 6.114: Prostorové uspořádání - malé izolované telly (TSI)

Příloha 6.115: Graf četností rozloh - velké ploché lokality u tellů (FBT)

Příloha 6.116: Prostorové uspořádání - velké ploché lokality u tellů (FBT)

Příloha 6.117: Graf četností rozloh - malé ploché lokality u tellů (FST)

Příloha 6.118: Prostorové uspořádání - malé ploché lokality u tellů (FST)

Příloha 6.119: Graf četností rozloh - velké ploché izolované lokality (FBI)

Příloha 6.120: Prostorové uspořádání - velké ploché izolované lokality (FBI)

- Příloha 6.121: Graf četností rozloh - malé ploché izolované lokality (FSI)
- Příloha 6.122: Prostorové uspořádání - malé ploché izolované lokality (FSI)
- Příloha 6.123: Graf četností rozloh - velké ploché lokality ve shluku (FBC)
- Příloha 6.124: Prostorové uspořádání - velké ploché lokality ve shluku (FBC)
- Příloha 6.125: Graf četností rozloh - malé ploché lokality ve shluku (FSC)
- Příloha 6.126: Prostorové uspořádání - malé ploché lokality ve shluku (FSC)
- Příloha 6.127: Struktura osídlení okolí Nimrúdu
- Příloha 6.128: Struktura osídlení okolí Nimrúdu a systém komunikací
- Příloha 6.129: Plocha všech lokalit
- Příloha 6.130: Celková struktura osídlení - všechny potenciální lokality
- Příloha 6.131: Osídlení střední části západního rovinného pásu
- Příloha 6.132: Komunikace střední části západního rovinného pásu
- Příloha 6.133: Osídlení a systém komunikací na horním toku Chábúru (Ur 2009, 188)
- Příloha 6.134: Údolí Velkého Zábu - mokřiny u města Kalak (foto - autor, duben 2013)
- Příloha 6.135: Údolí Velkého Zábu - kamenité oblasti u města Kalak (foto - autor, duben 2013)
- Příloha 6.136: Osídlení podél Chosru
- Příloha 6.137: Okolí Chaziru, v blízkosti Džebel Maqlúb (foto - autor, duben 2012)

Příloha 6.138: Okolí Chaziru, v blízkosti Džebel Maqlúb (foto - Prisca Vareilles, duben 2012)

Příloha 6.139: Osídlení okolo Chaziru

Příloha 6.140: Osídlení při horním toku Chaziru
(<http://www.terradinive.com/fotogallery/?lang=en>, online, 25.2.2016)

Příloha 6.141: Systém radiálních širokých cest (RBHW)

Příloha 6.142: Systém radiálních středních cest (RUHW)

Příloha 6.143: Systém radiálních úzkých cest (RNHW)

Příloha 6.144: Systém všech radiálních cest

Příloha 6.145: Systém dálkových širokých cest (LBHW)

Příloha 6.146: Systém dálkových středních cest (LUHW)

Příloha 6.147: Systém dálkových úzkých cest (LNHW)

Příloha 6.148: Systém všech dálkových cest

Příloha 6.149: Systém všech radiálních a dálkových cest

Příloha 6.150: Systém cest v okolí Ninive (Wilkinson - Ur - Wilkinson - Altaweel 2005, 37)

Příloha 7.1: Katalog - TBLT

Příloha 7.2: Katalog - TSLT

Příloha 7.3: Katalog - TBI

Příloha 7.4: Katalog - TSI

Příloha 7.5: Katalog - FBT

Příloha 7.6: Katalog - FST

Příloha 7.7: Katalog - FBI

Příloha 7.8: Katalog - FSI

Příloha 7.9: Katalog - FBC

Příloha 7.10: Katalog - FSC

Příloha 7.11: Katalog - RBHW

Příloha 7.12: Katalog - RUHW

Příloha 7.13: Katalog - RNHW

Příloha 7.14: Katalog - LBHW

Příloha 7.15: Katalog - LUHW

Příloha 7.16: Katalog - LNHW

Příloha 7.17: Katalog - FrHW

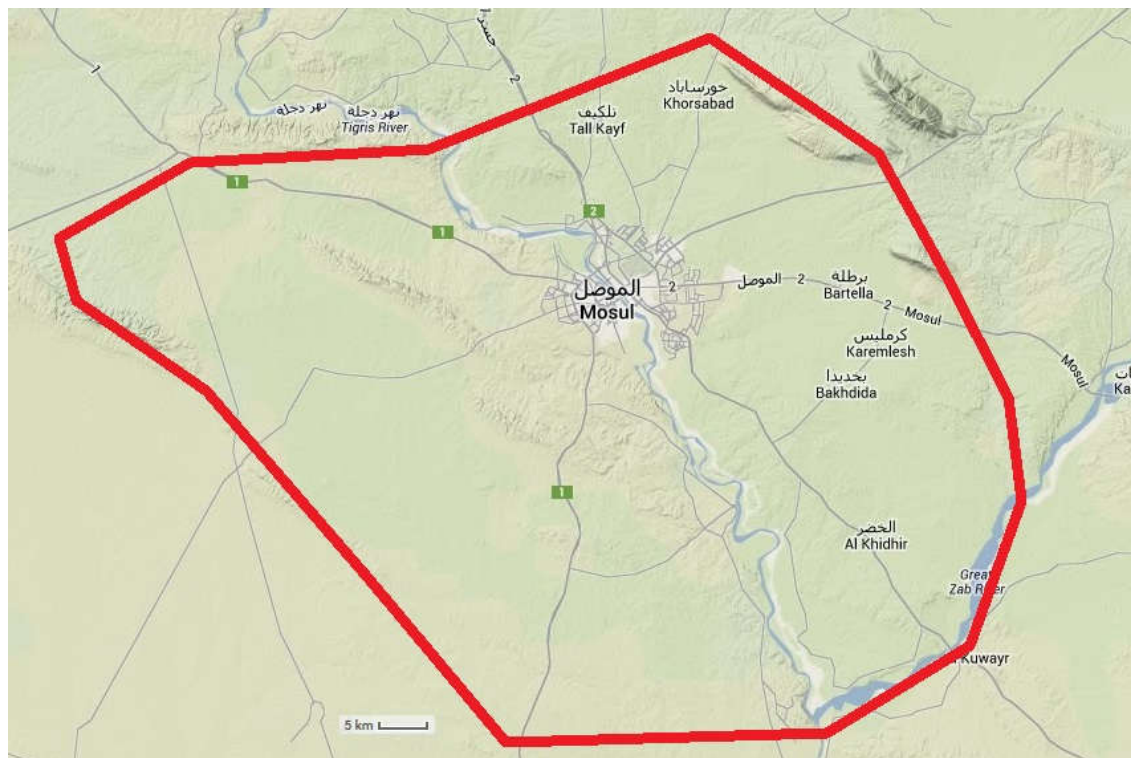
Příloha 7.18: Katalog - C

Příloha 7.19: Katalog - Q

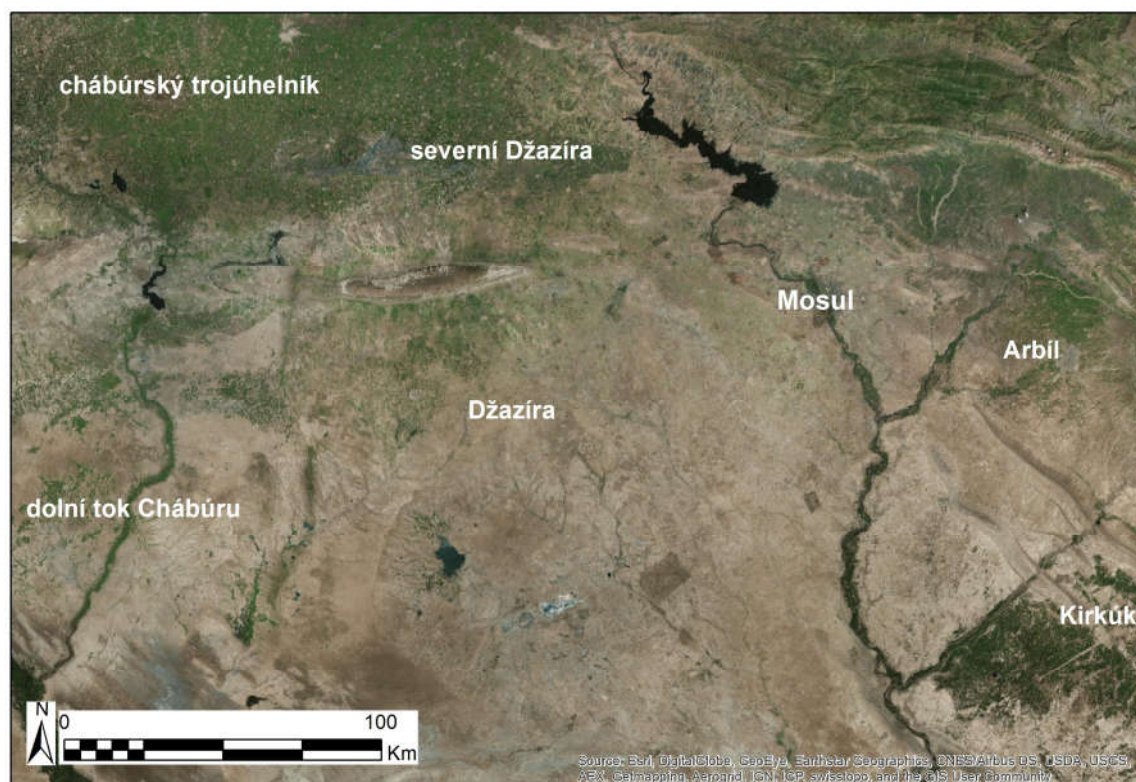
Příloha 7.20: Katalog - Identifikované lokality se jménem

10.2 Přílohy

Příloha 1.1: Vytyčení oblasti zájmu

Příloha 1.2: Mapa severní Mezopotámie

Číselné označení	Název doby	Rozmezí
1	Starší doba kamenná	200 000-100 000 př. Kr.
2	Mladší doba kamenná	8000 př. Kr.
3	Hassúnská kultura	5200-5000 př. Kr.
4	Sámarrská, haláfská a eridská kultura	5000-4500 př. Kr.
5	Obejdská kultura	4500-3800 př. Kr.
6	Urucká kultura	3800-3200 př. Kr.
7	Džemdet-nasrská kultura	3200-3000 př. Kr.
8	Raně dynastické období	3000-2400 př. Kr.
9	Akkadské a sumerské období	2400-2000 př. Kr.
10	Starobabylónské období	2000-1600 př. Kr.
11	Středoasyrské období	1600-911 př. Kr.
12	Novoasyrské období	911-612 př. Kr.
13	Novobabylónské období	625-539 př. Kr.
14	Achaimenovské období	539-331 př. Kr.
15	Seleukovské období	312-248 př. Kr.
16	Parthské období	248 př. Kr. - 226 po Kr.
17	Sásánovské období	226-636
18	Islámský věk	636-1700
19	Moderní doba	1700-současnost

Příloha 1.3: Chronologická tabulka dle Archaeological Sites in Iraq (ASI)

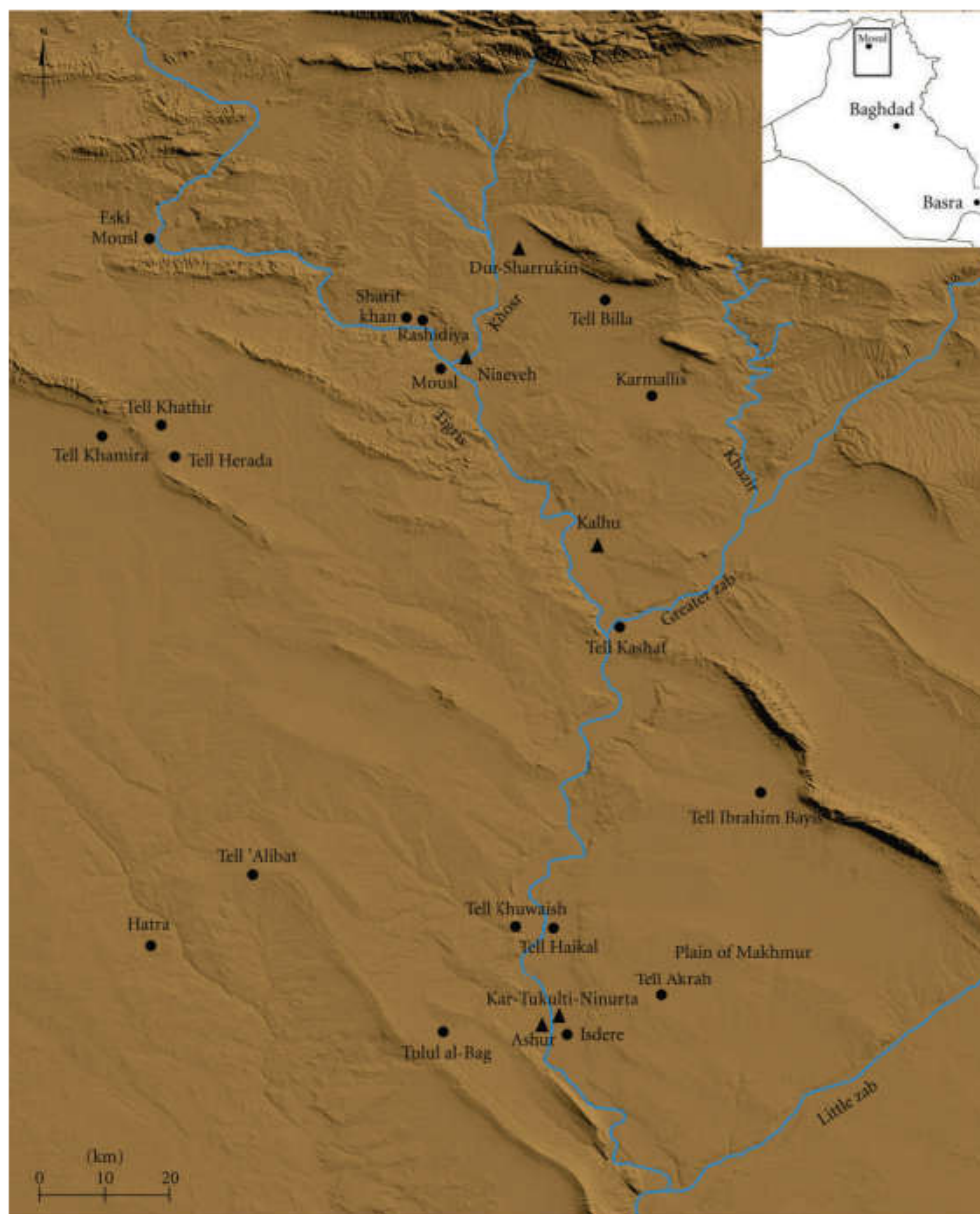
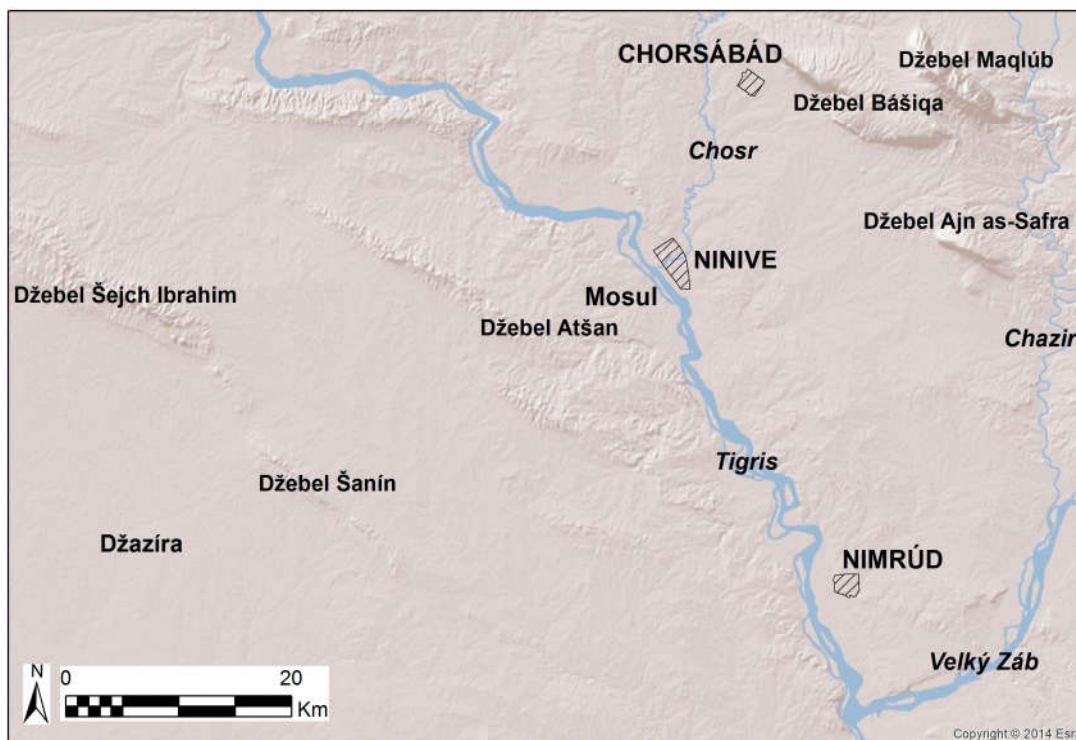

FIGURE 1: DEM (based on the shuttle radar topography mission) of the northern Iraq: the study area and the Assyrian capital cities along the Tigris valley are shown.

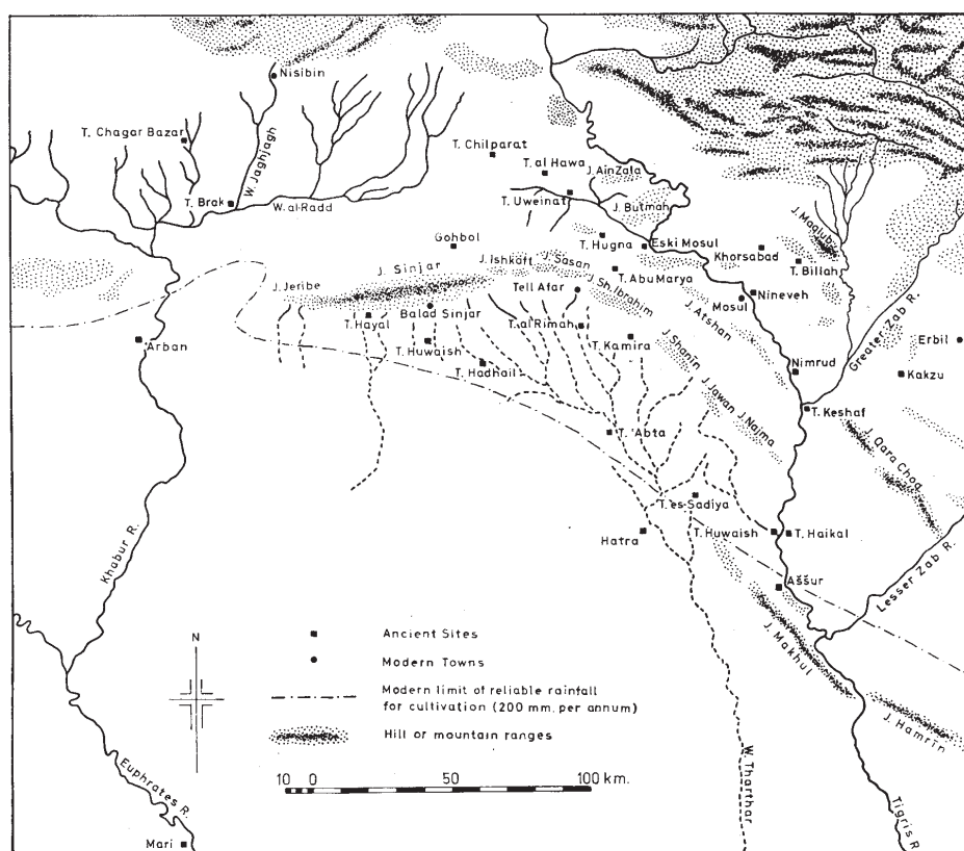
Příloha 2.1: Geografie Asýrie (Scardozzi 2011, 3)

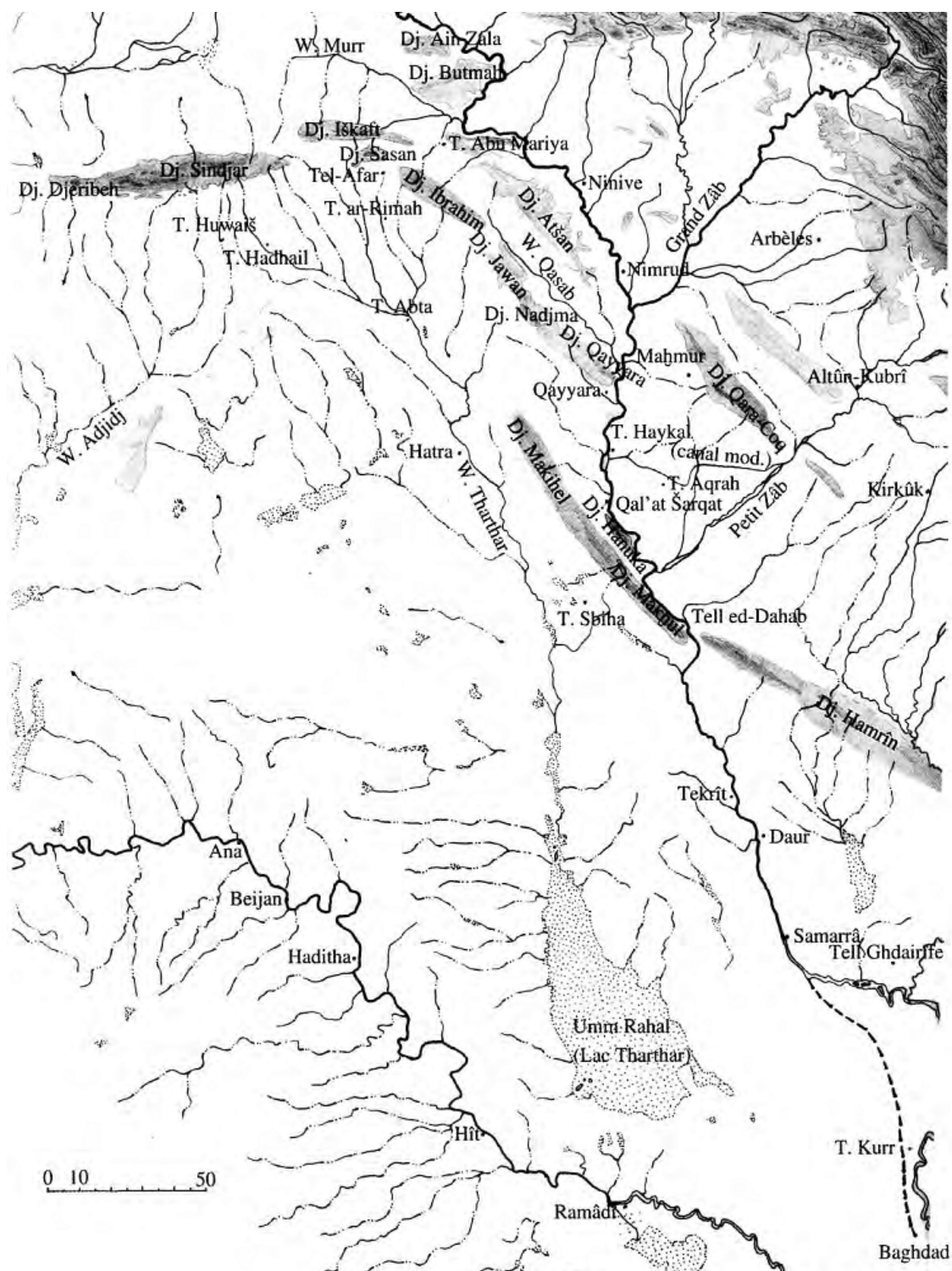
Příloha 2.2: Pohoří Džebel Bášiqá a Džebel Maqlúb, pohled z Qasr Šemamoku (foto autor)

Příloha 2.3: Geografie vytyčeného regionu

Příloha 2.4: Geografie severní Mezopotámie - hory (Oates 1968, 14)

Příloha 2.5: Geografie severní Mezopotámie - hory a vádí (Ziegler 2002, 224)

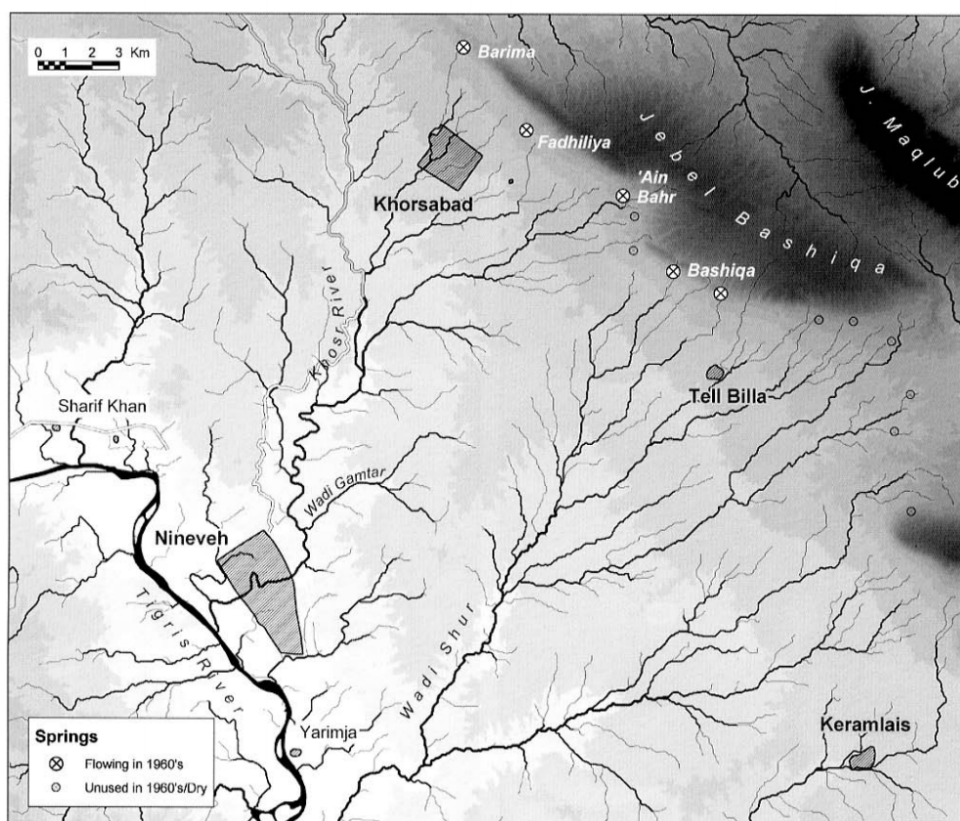

Fig. 5. Topography and springs of the plain below the Jebel Bashiqa. Gray shades are in 25 m intervals.

Příloha 2.6: Prameny a vádí v oblasti Džebel Bášiq (Ur 2005, 324)

Příloha 3.1: Mapa současných projektů v iráckém Kurdistánu
(<http://lonapblog.blogspot.cz/p/i.html>, online, 27. 7. 2015)

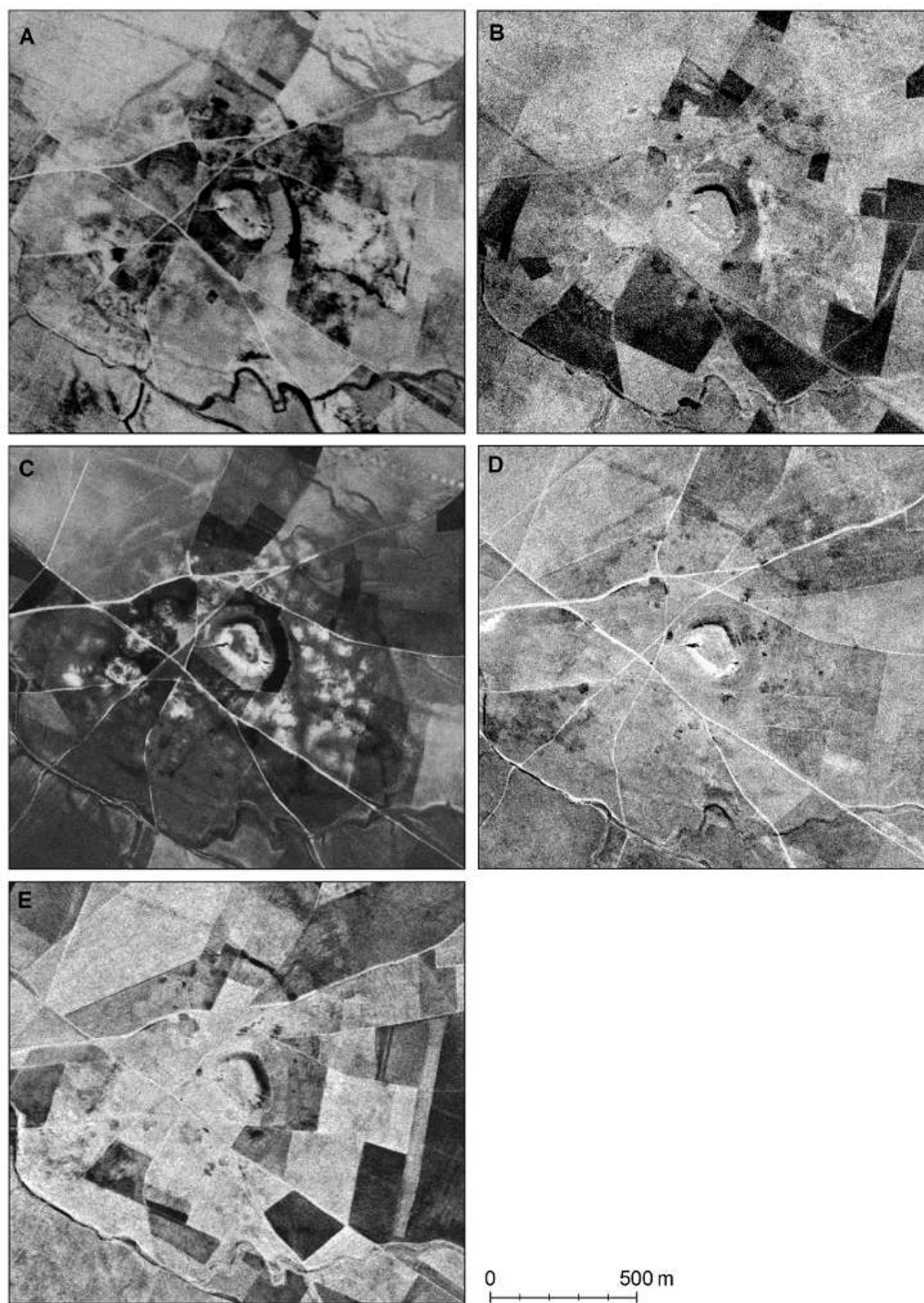
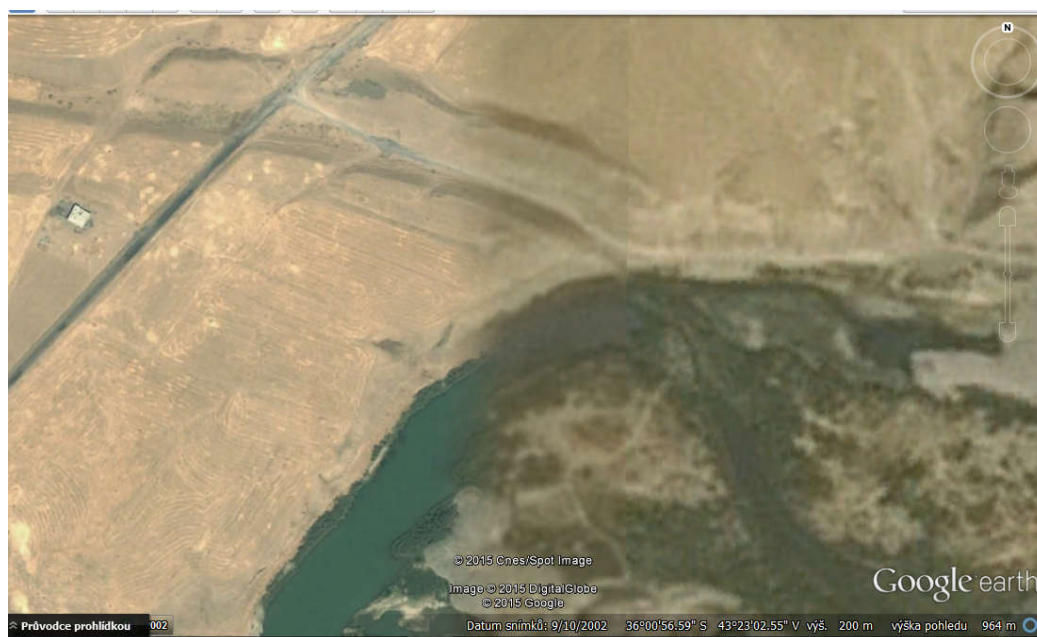
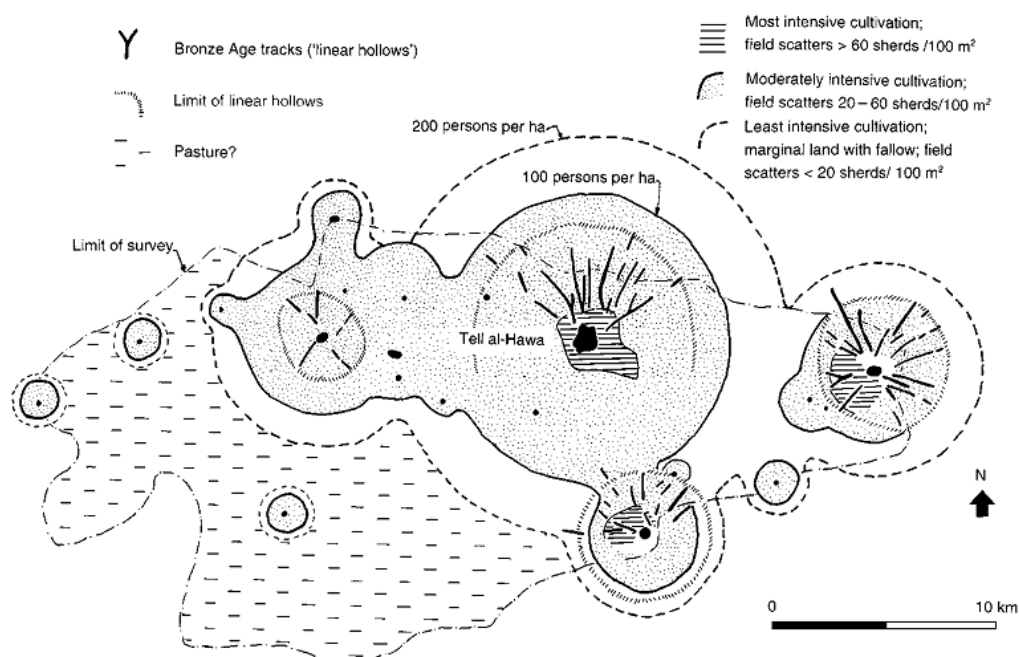

Fig. 3 Site signature on five CORONA missions at Tell Baqrta (Site 17). A. 1030-2103DA068 (16 March 1966); B. 1036-2138DA012 (18 August 1966); C. 1039-2088DA038 (28 February 1967); D. 1104-2138DF006 (16 August 1968); E. 110-2170DA103 (3 August 1969). Note the karez in the upper right corner of C, which is not visible in any other scene. All to the same scale.

Příloha 3.2: Snímky CORONA z různých ročních období (Ur - De Jong - Giraud - Osborne - MacGinnis 2013, 95)

Příloha 3.3: Rozdílné rozlišení na snímcích Google

Fig. 3. Land-use zones around Tell al-Hawa (northern Iraq) inferred from off-site survey data and estimated sustaining areas. The latter are based on site population density estimates of 100 and 200 persons per ha (solid line and outer broken lines respectively). Black dots represent mid-late Early Bronze Age sites.

Příloha 4.1: Struktura osídlení a využívání pozemků okolo Tell al-Hawy v rané době bronzové (Wilkinson 2000, 238)

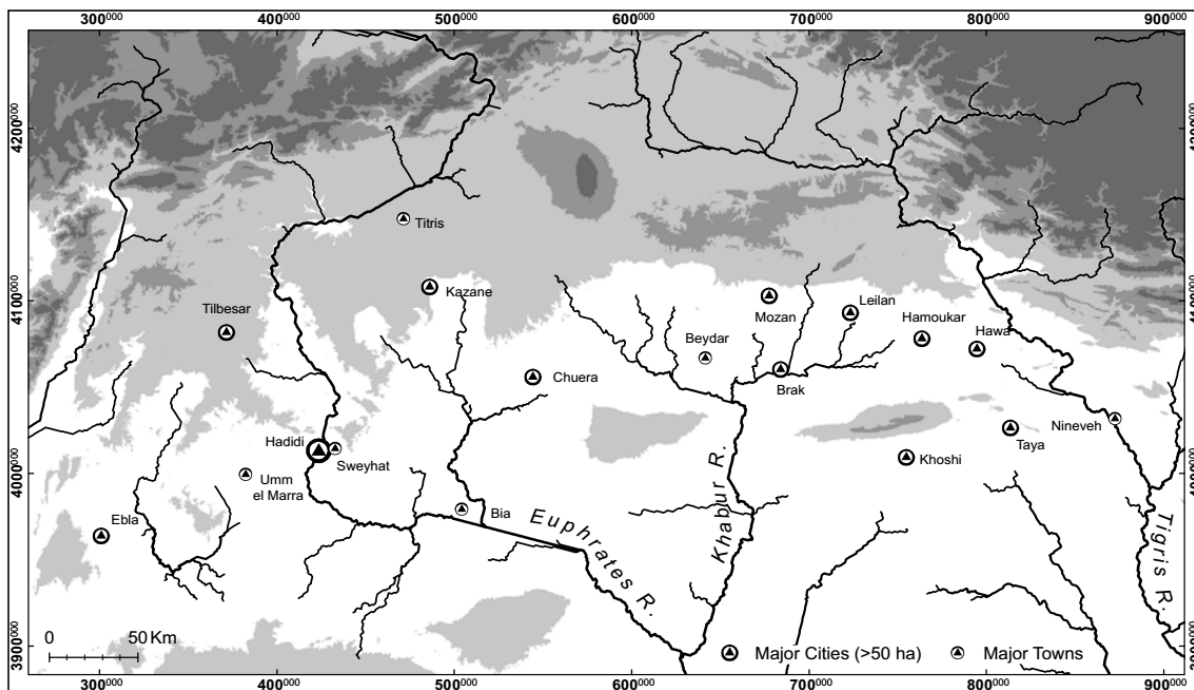
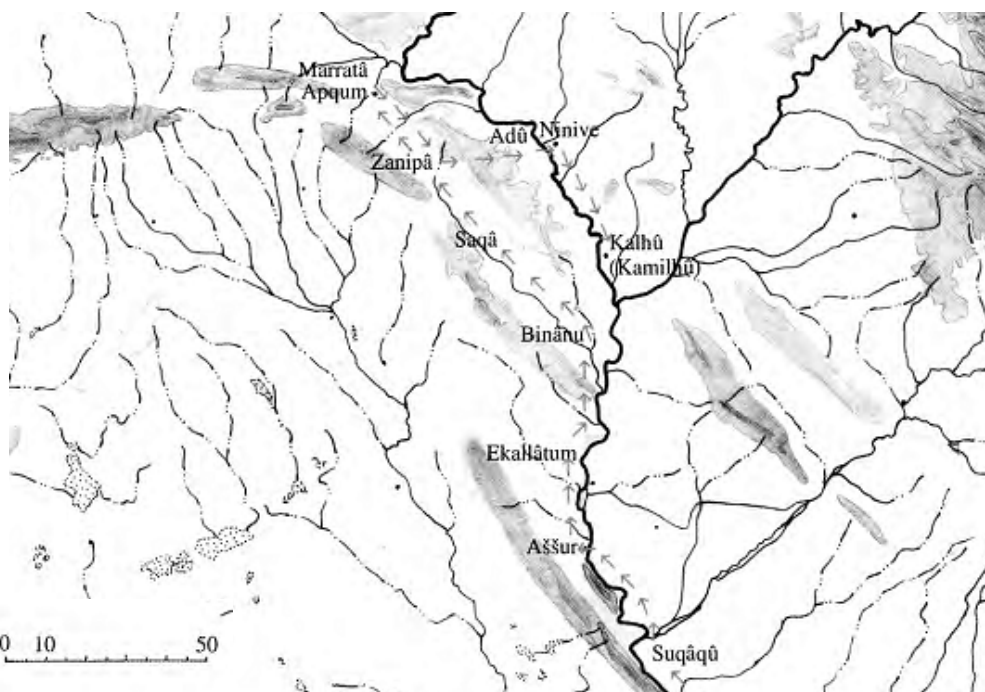

Figure 1: The distribution of major urban centers of the mid to late third millennium in northern Mesopotamia.

Příloha 4.2: Mapa - Hlavní urbánní centra severní Mezopotámie (Ur 1212, 26)

Příloha 4.3: Staroasyrská dálková cesta se stanicemi dle písemných pramenů (Ziegler 2002, 236)

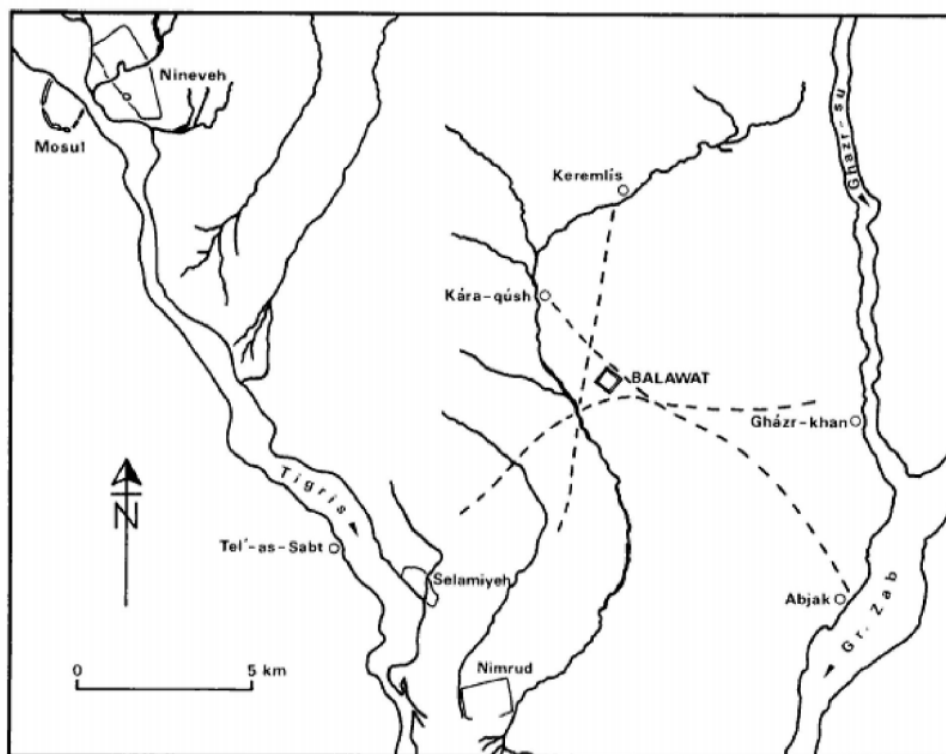
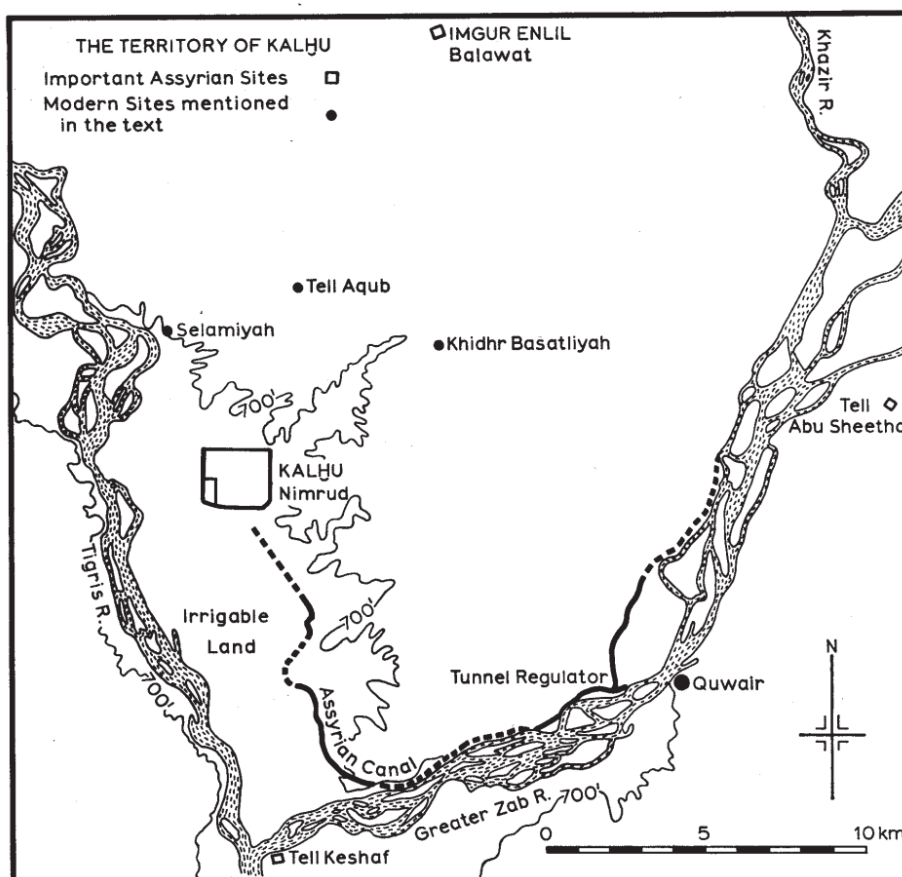
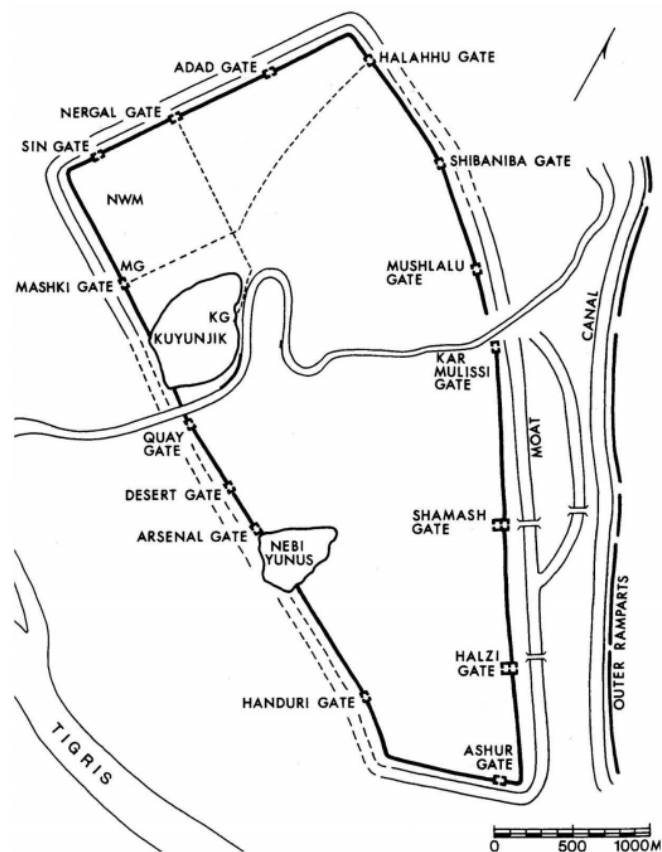

Fig. 2 Map of Central Assyria (after Jones, 1852); "hollow way" routes are indicated as broken lines.

Příloha 4.5: Balavat a jeho cesty (Tucker 1994, 110)

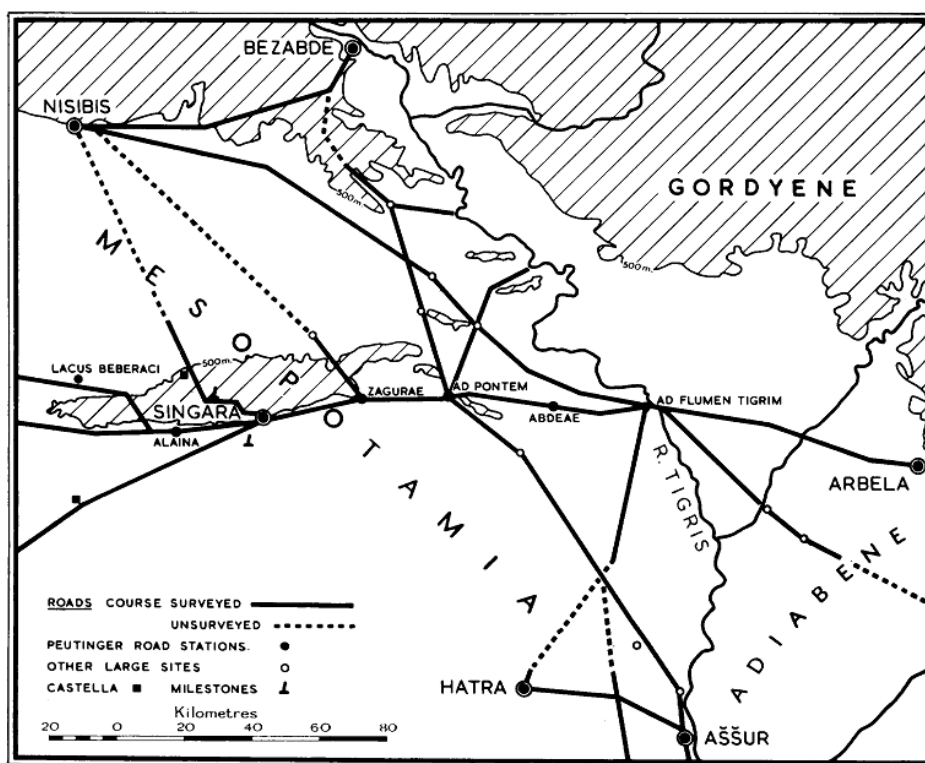
Příloha 4.6: Kanál pro Kalach (Oates 1968, 43)

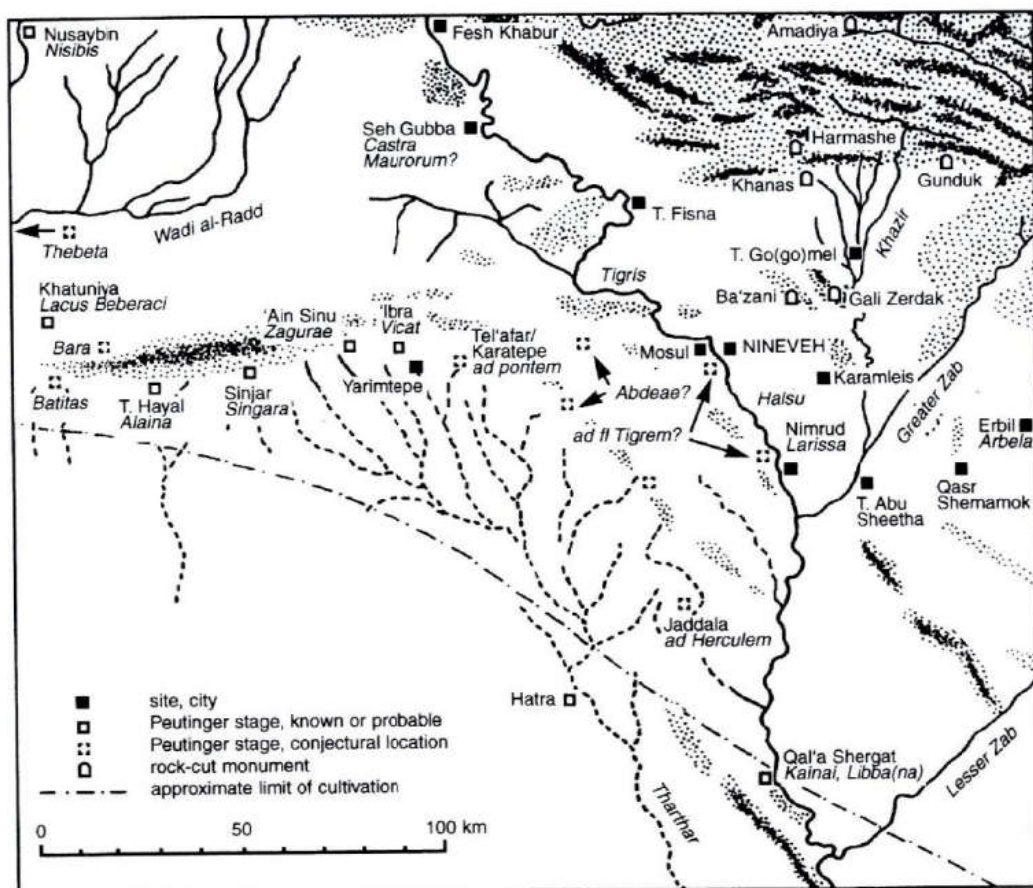
Příloha 4.7: Opevnění Ninive (Halama 2006, 72)

Příloha 4.8: Novoasyrská vesnice na reliéfu ze Sinacheribova paláce (Reade 1978, 59)

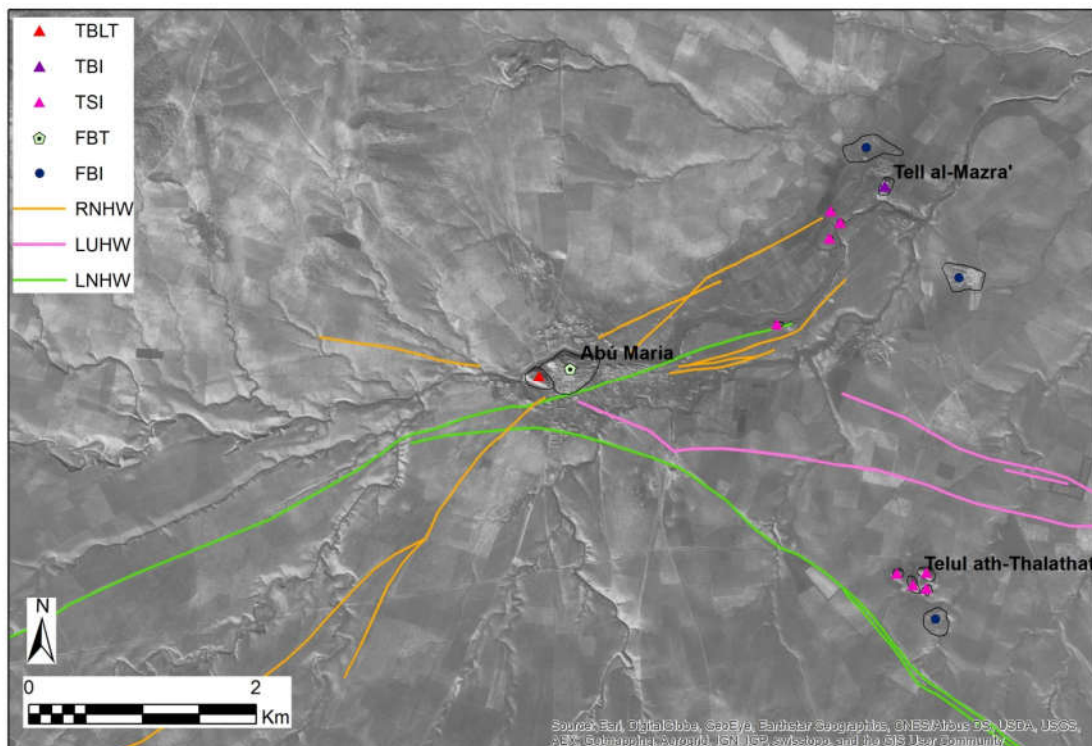

Příloha 4.9: Mapa - římské cesty (Oates 1956, Fig. 2)

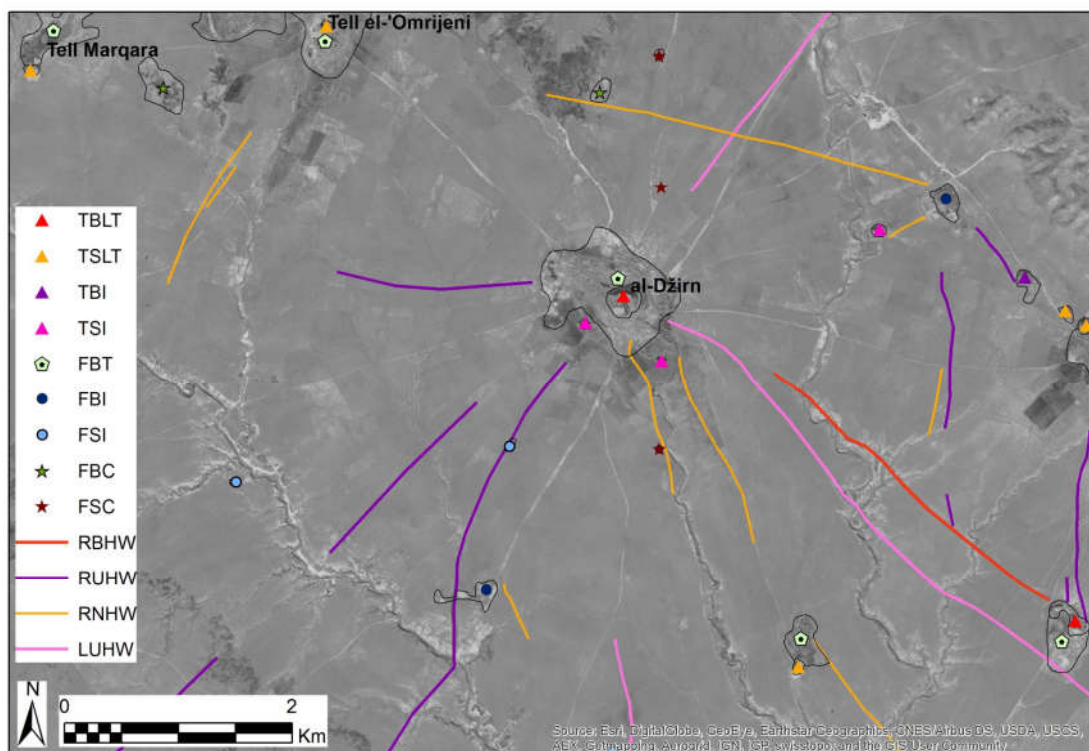

Western Adiabene, Hatra, and the Roman frontier. Base-map adapted from Oates 1968: 14, Fig 2.

Příloha 4.10: Mapa - římské stanice (Reade 1998b, 81)

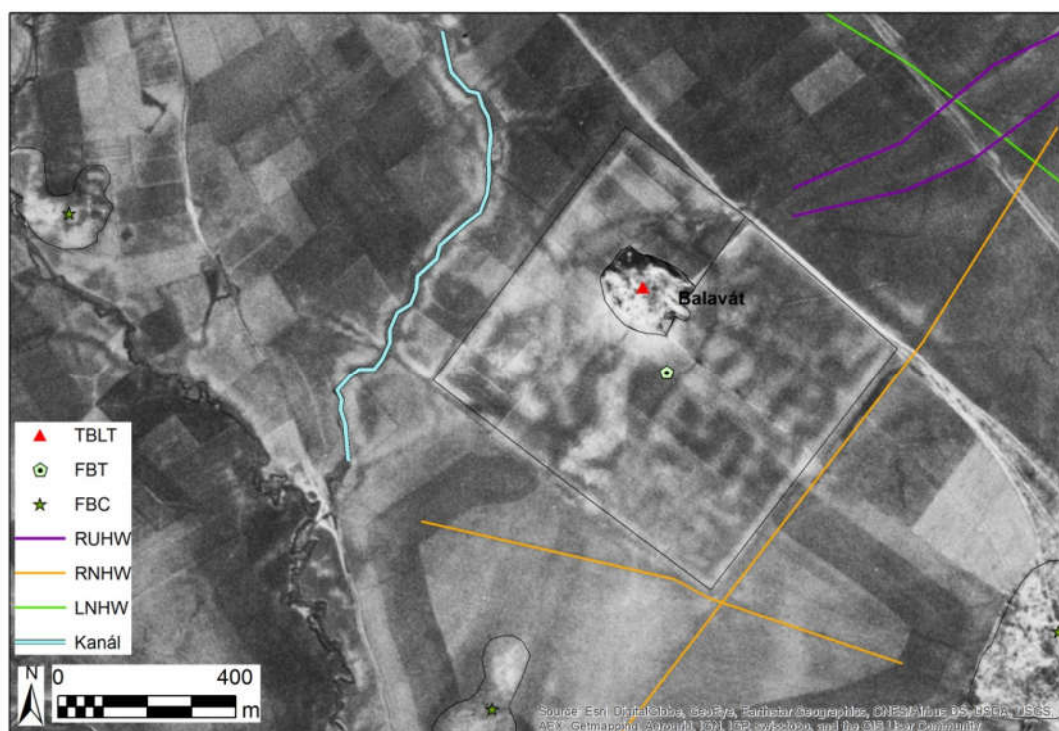
Příloha 6.1: Abú Maria (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

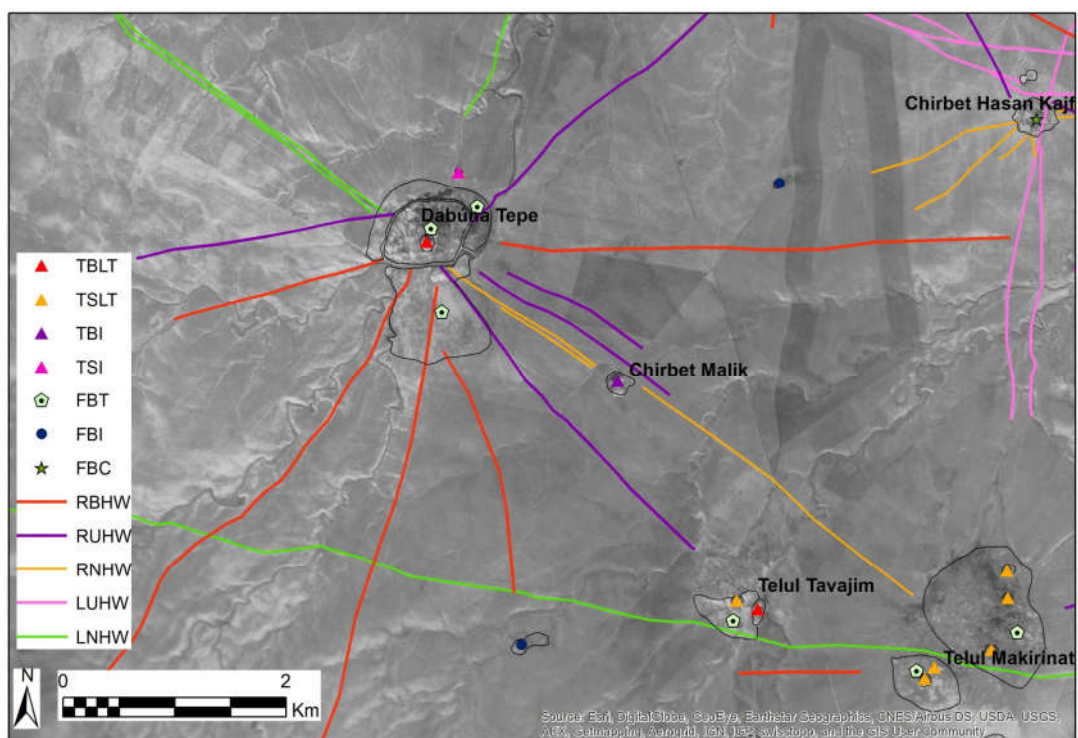
Příloha 6.2: al-Džirn (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.3: al-Džirn, detail - qanát Q03 a kanál (Google)

Příloha 6.4: Balavát, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

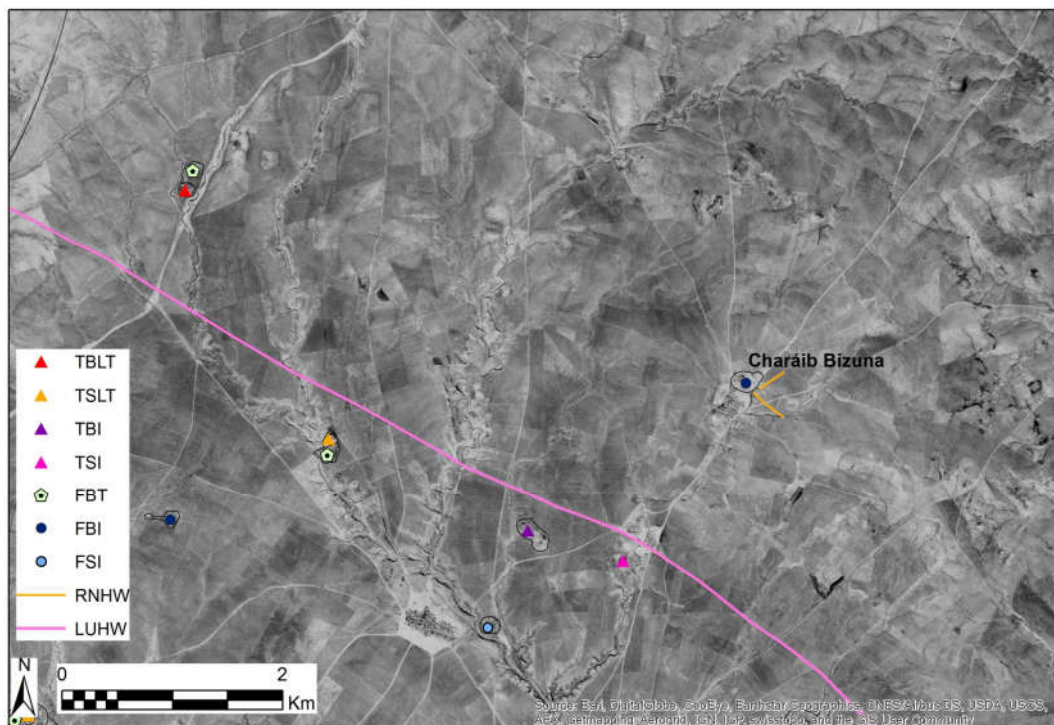
Příloha 6.5: Dabúna Tepe, Chirbet Hasan Kajf, Chirbet Malik, Telul Makirinat, Telul Tavajim (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

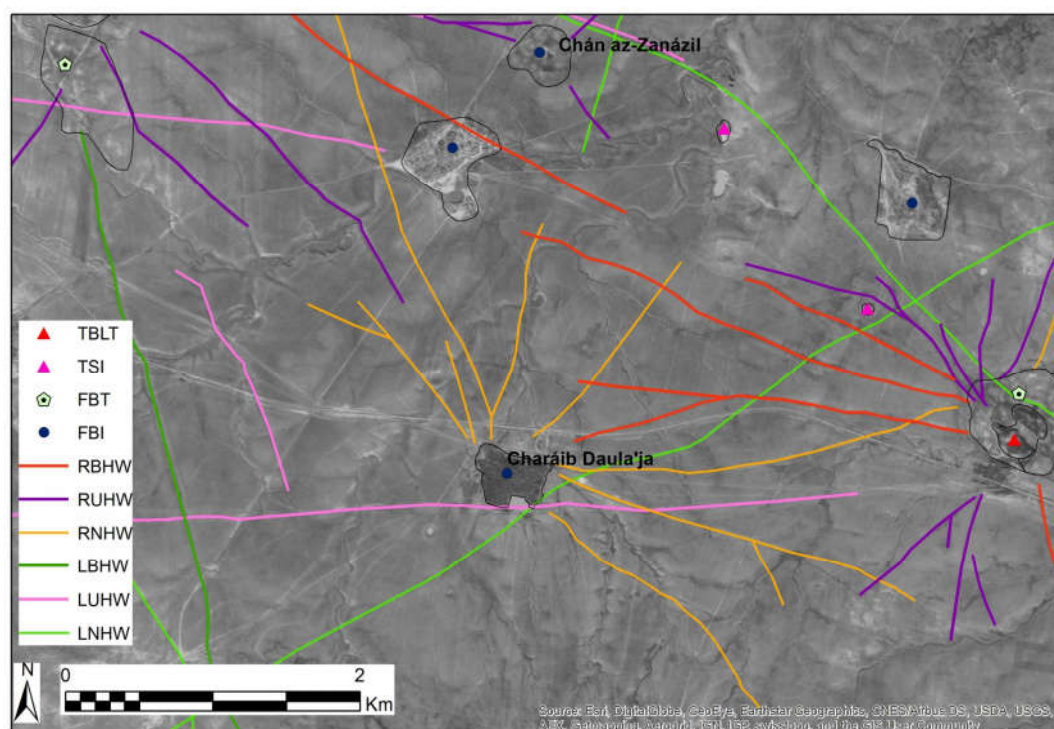
Příloha 6.6: Dabúna Tepe, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

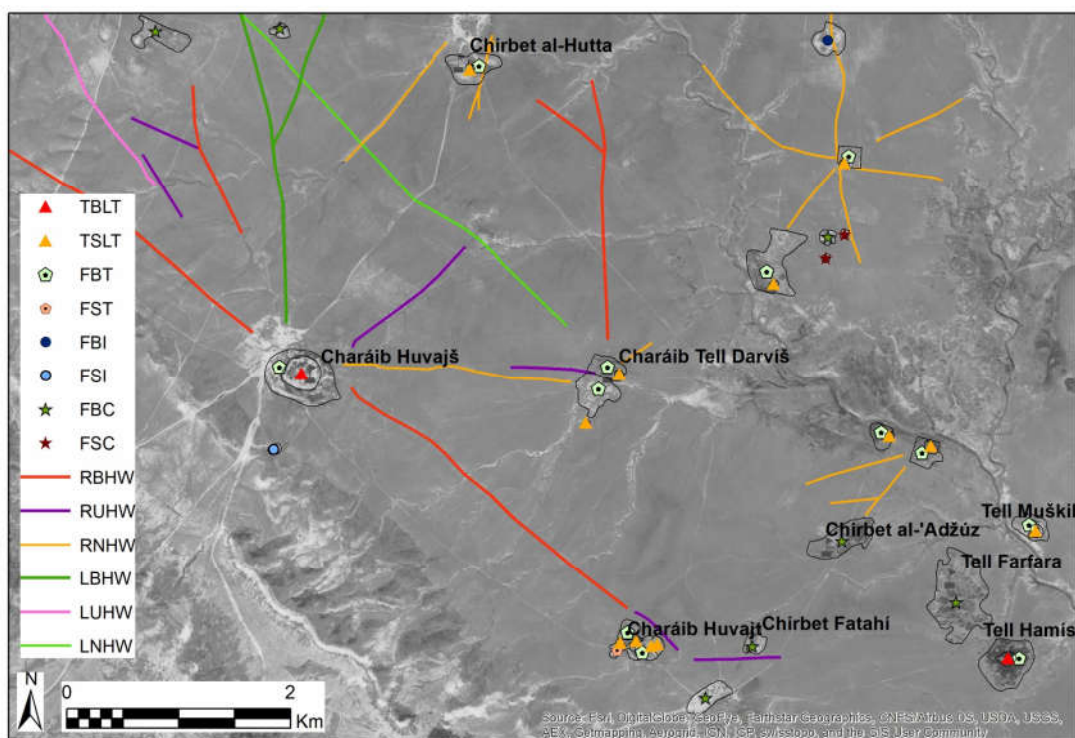
Příloha 6.9: Charáib Bizuna (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

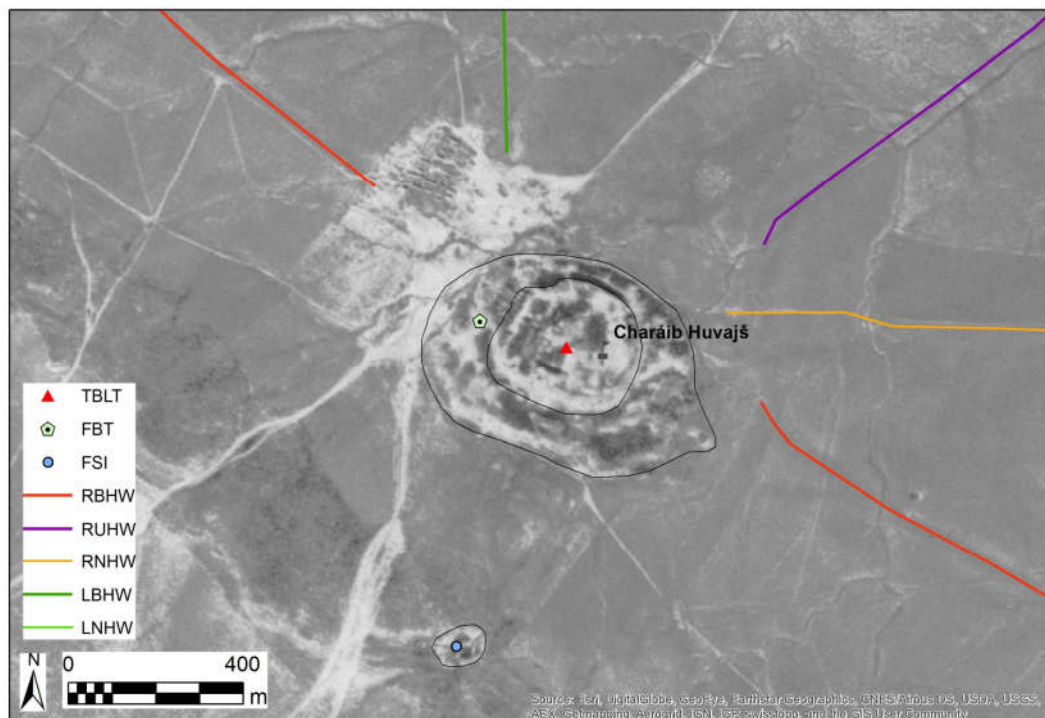
Příloha 6.10: Chán az-Zanázil, Charáib Daula'ja (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

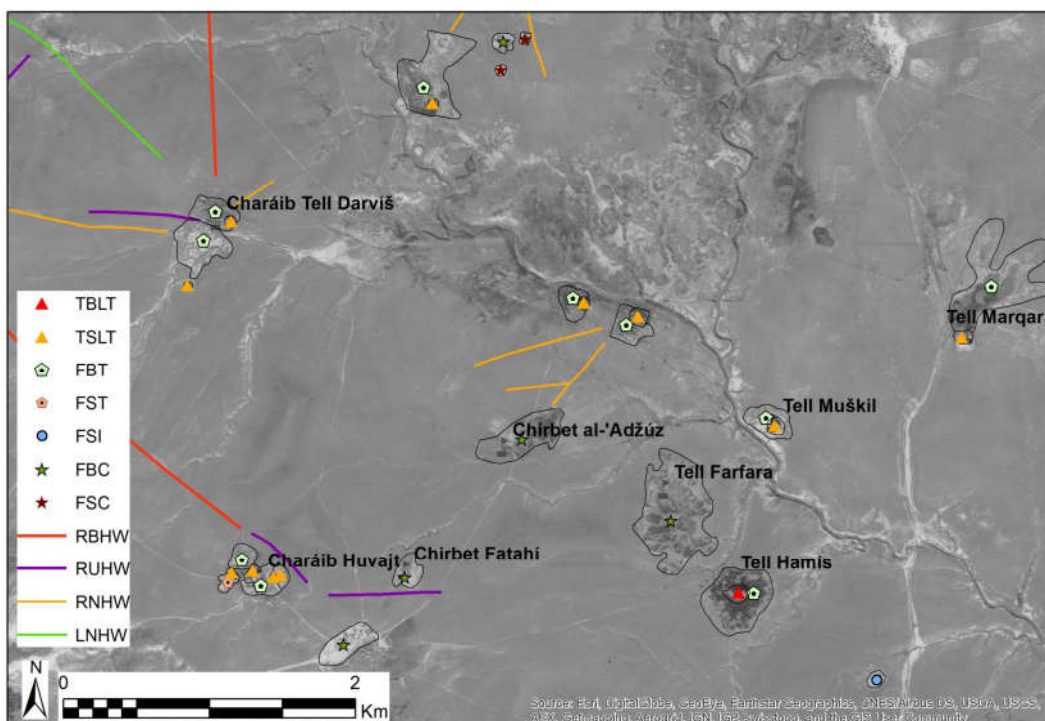
Příloha 6.11: Charáib Daula'ja, detail (Google)

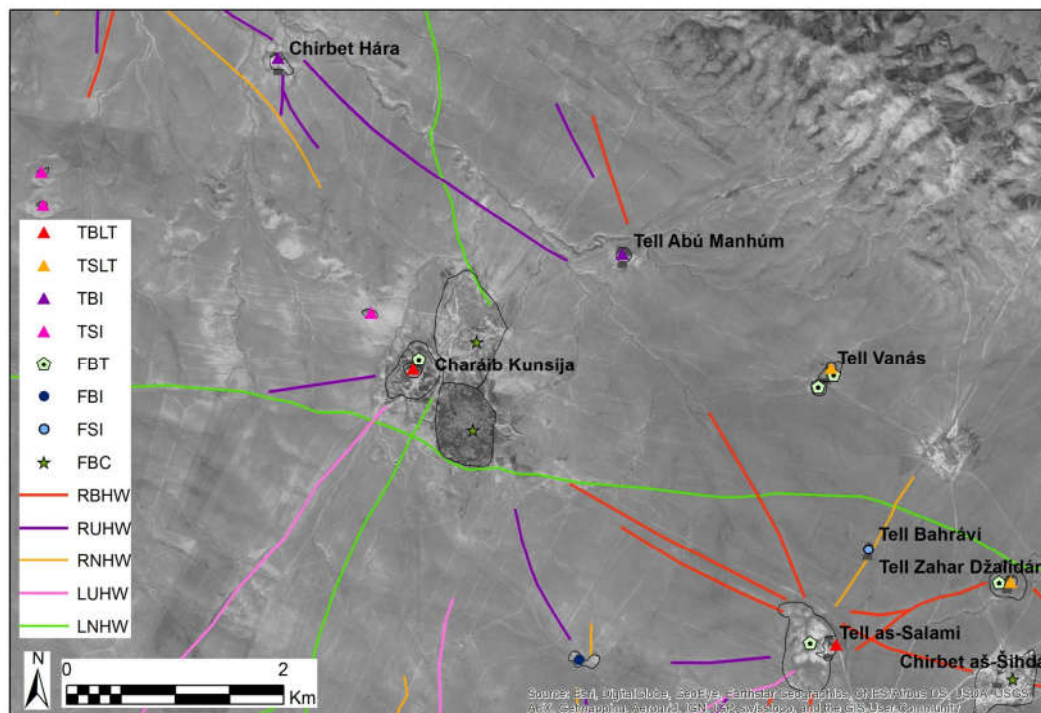
Příloha 6.12: Charáib Huvajš, Charáib Huvajt, Charáib Tell Darviš, Chirbet al-'Adžúz, Chirbet al-Hutta (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.13: Charáib Huvajš, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

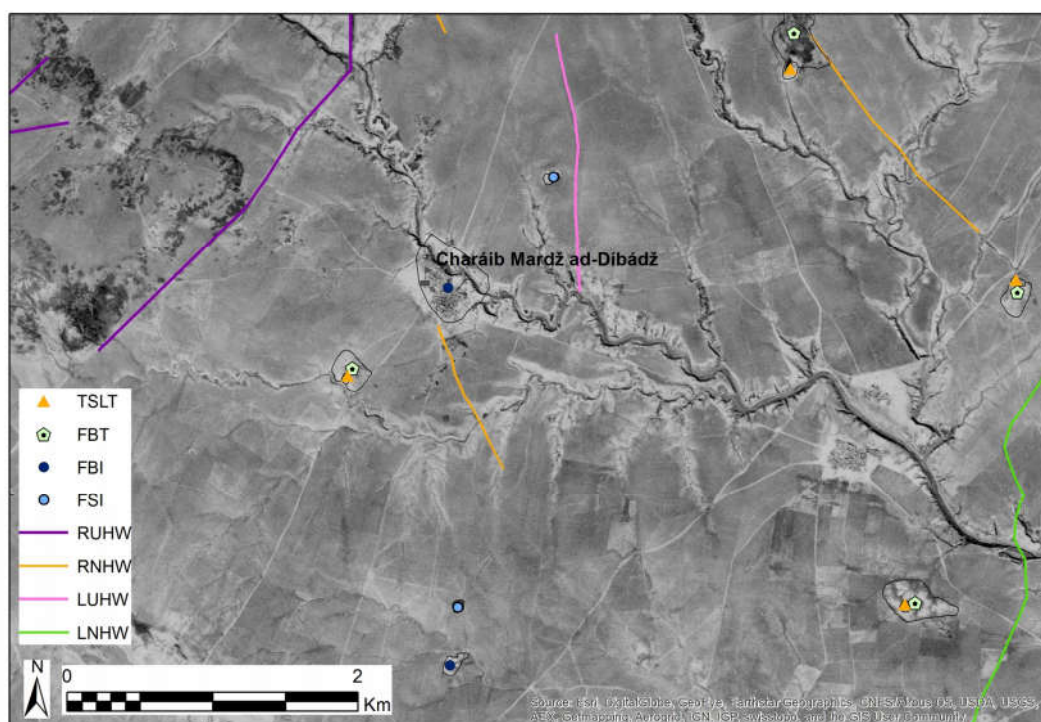
Příloha 6.14: Charáib Huvajš, Charáib Tell Daviš, Chirbet al-'Adžúz, Tell Farfara, Tell Hamís, Tell Marqara, Tell Muškil (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

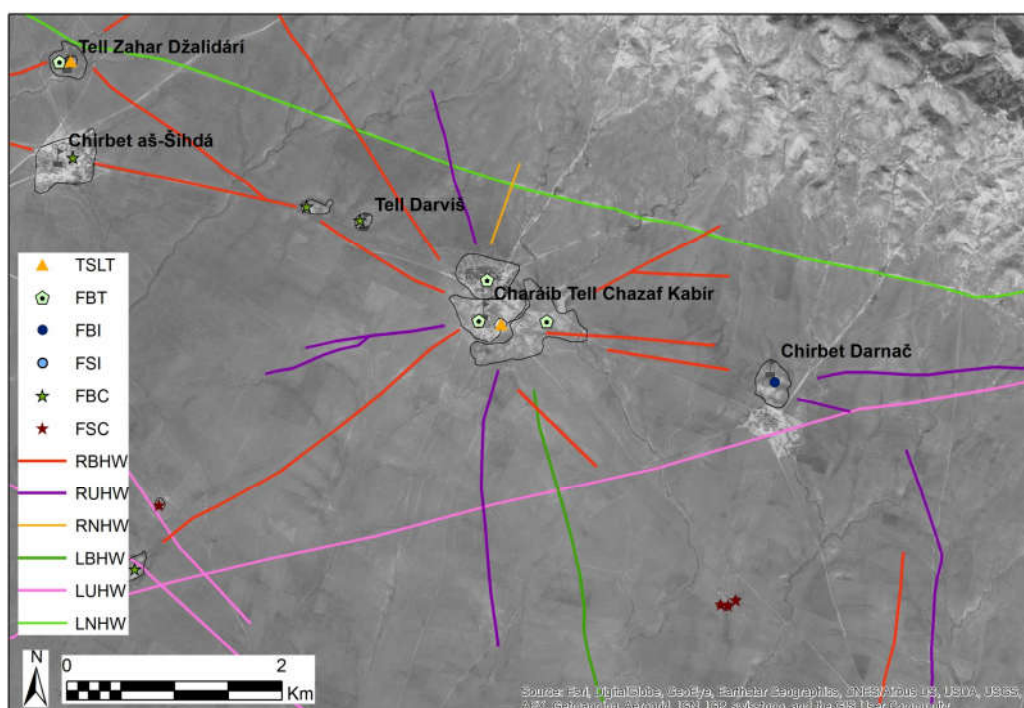
Příloha 6.15: Charaib Kunsija, Chirbet aš-Šihdá, Chirbet Hára, Tell Abú Manhúm, Tell as-Salami, Tell Bahrávi, Tell Vanás, Tell Zahar Džalidári (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

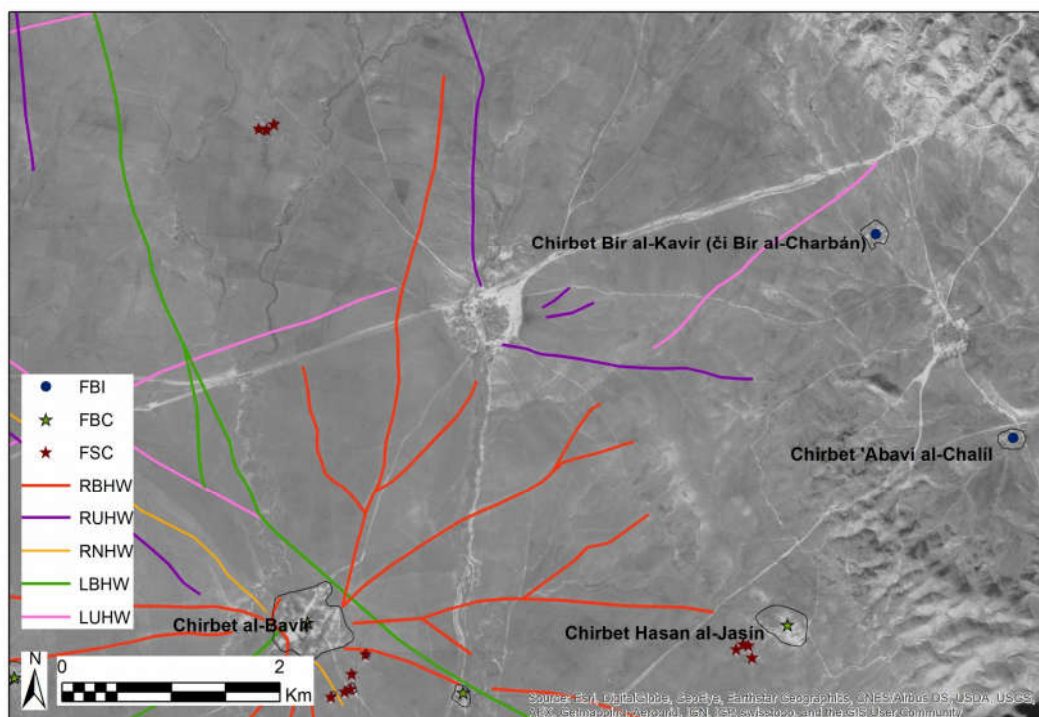
Příloha 6.16: Charaib Kunsija, detail (Google)

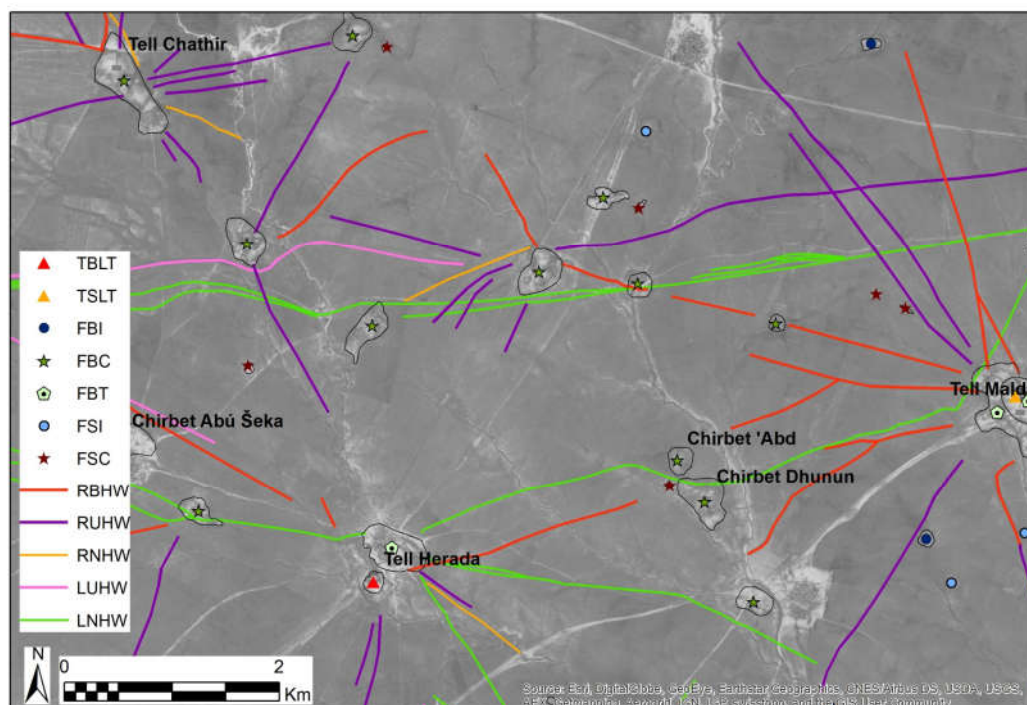
Příloha 6.17: Charáib Mardž ad-Díbádž (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

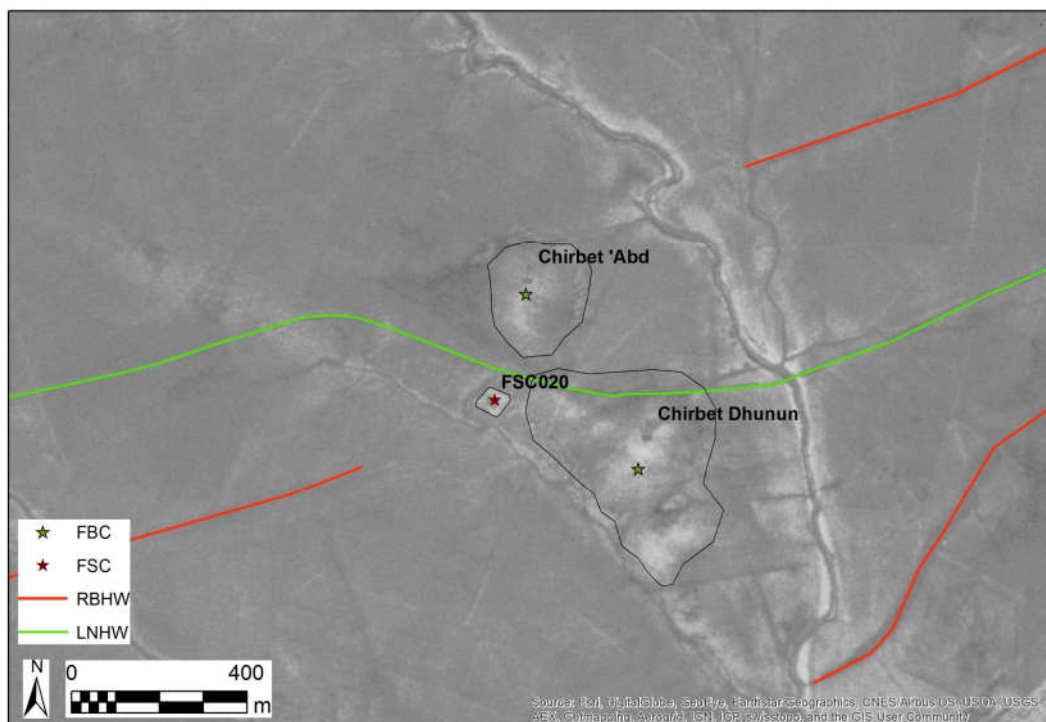
Příloha 6.18: Charáib Tell Chazaf Kabir, Chirbet aš-Šihdá, Chirbet Darnač, Tell Darviš, Tell Zahar Džalidári (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

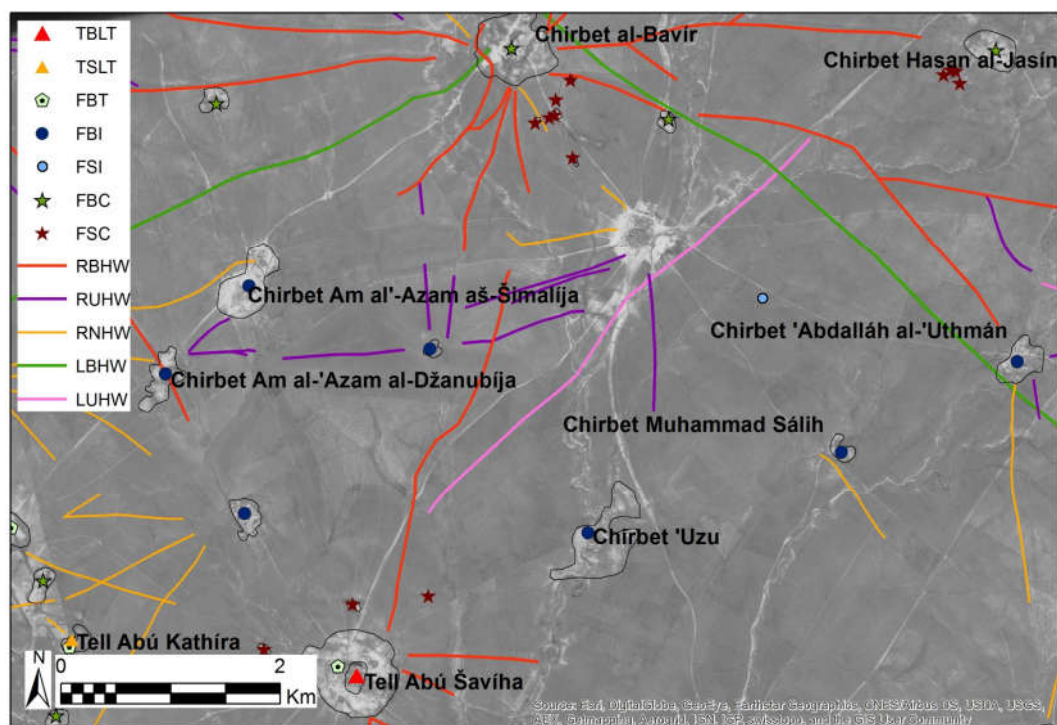
Příloha 6.19: Chirbet al-Bavír, Chirbet 'Abaví al-Chalíl, Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán), Chirbet Hasan al-Jasín (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.20: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Abú Šeka, Tell Herada, Tell Chathir, Tell Malda (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

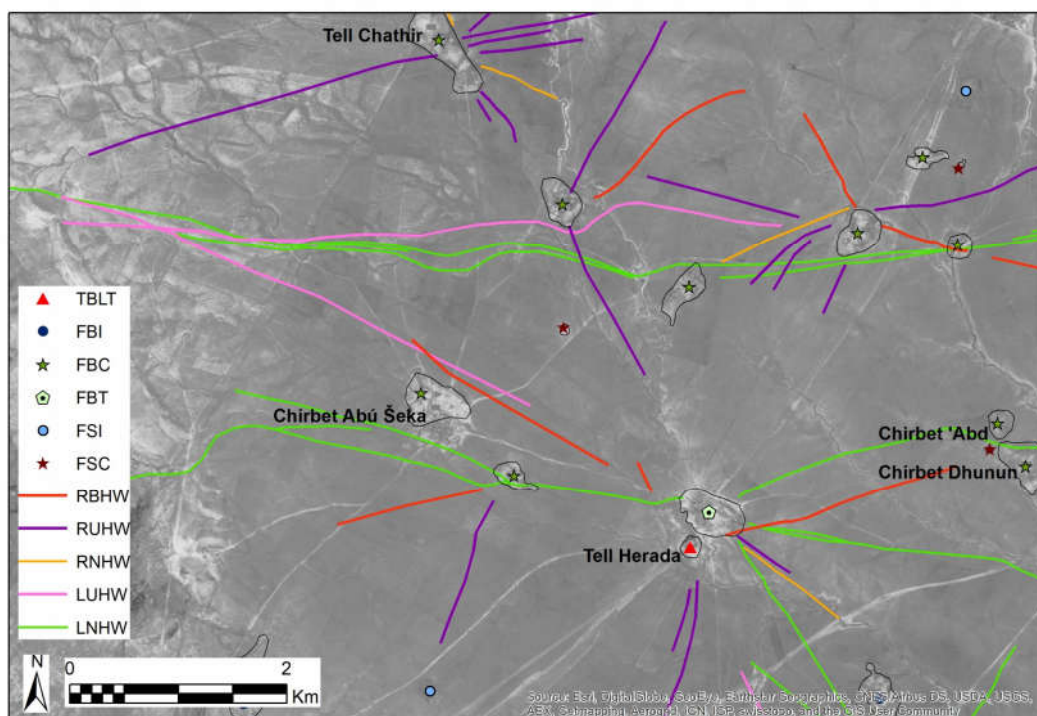

Příloha 6.21: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

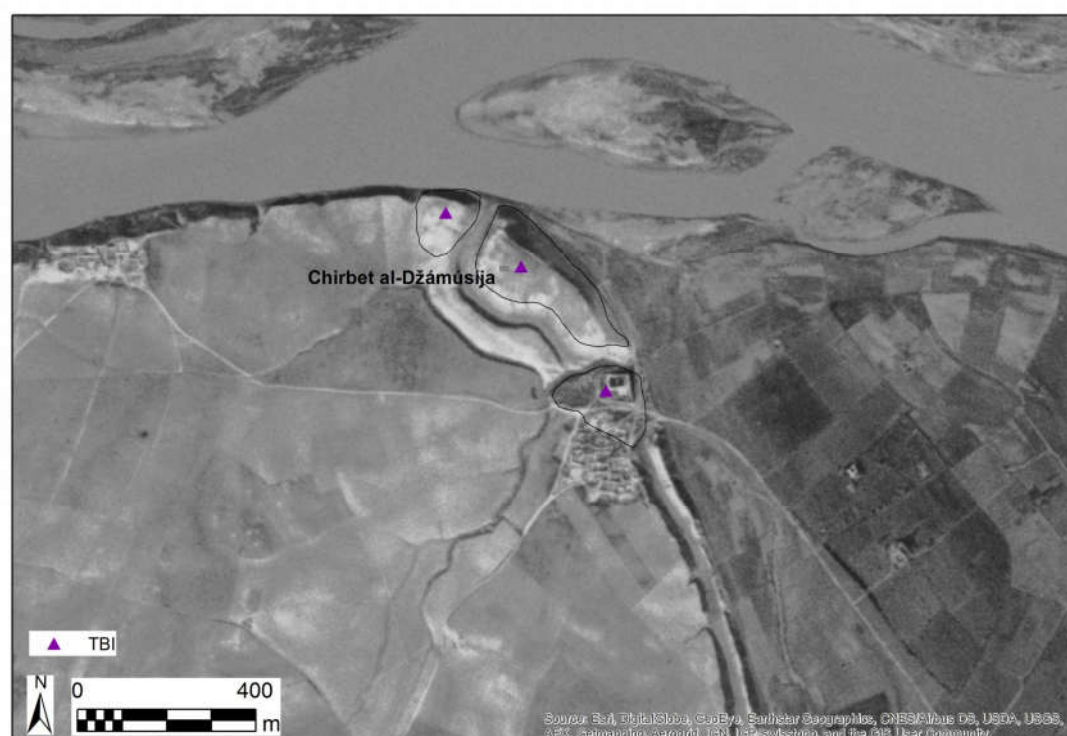

Příloha 6.22: Chirbet 'Abdalláh al-'Uthmán, Chirbet al-Bavír, Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja, Chirbet Hasan al-Jasín, Chirbet Muhammad Sálih, Chirbet 'Uzu, Tell Abú Kathíra, Tell Abú Šavíha (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

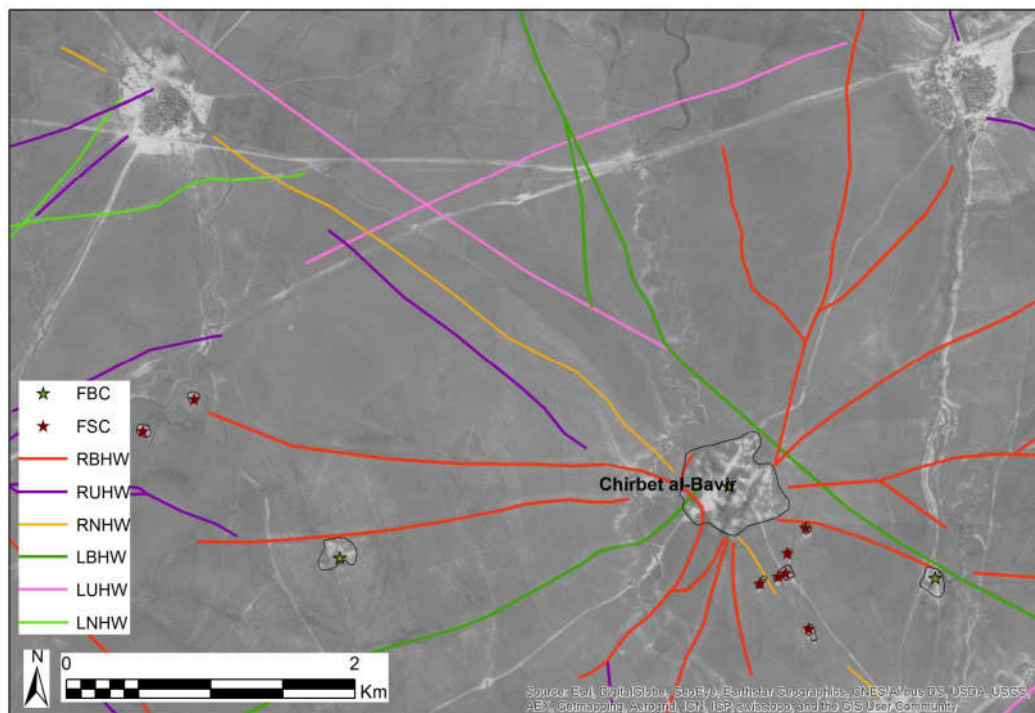

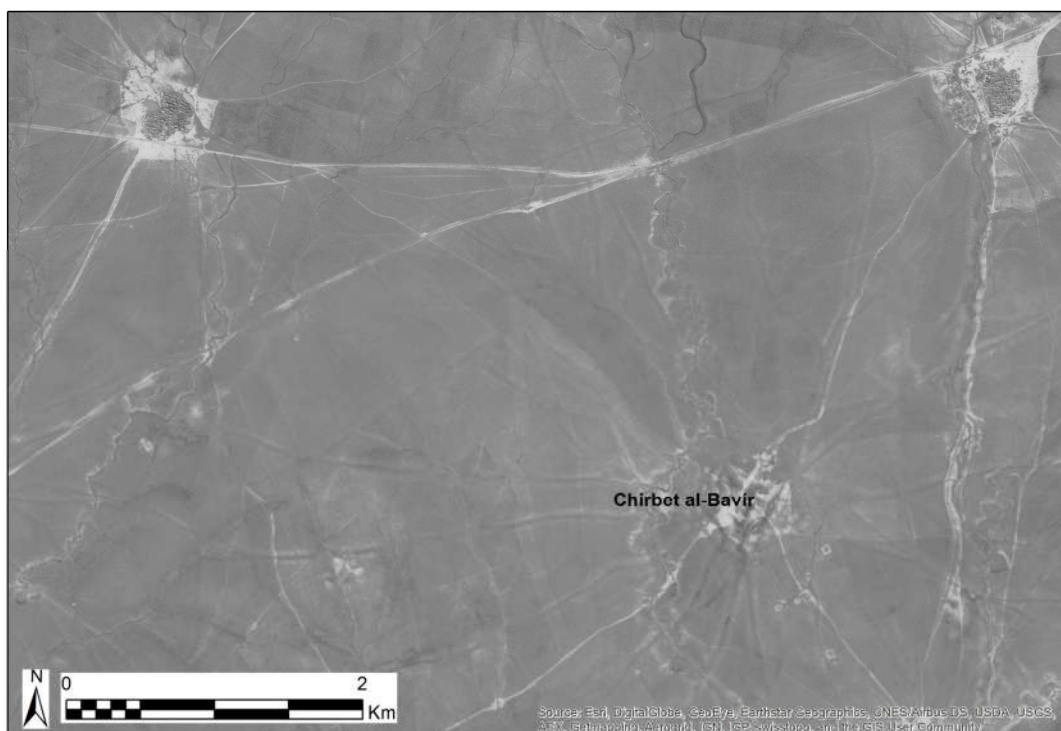
Příloha 6.23: Chirbet 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Abú Šeka, Tell Herada, Tell Chathir (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

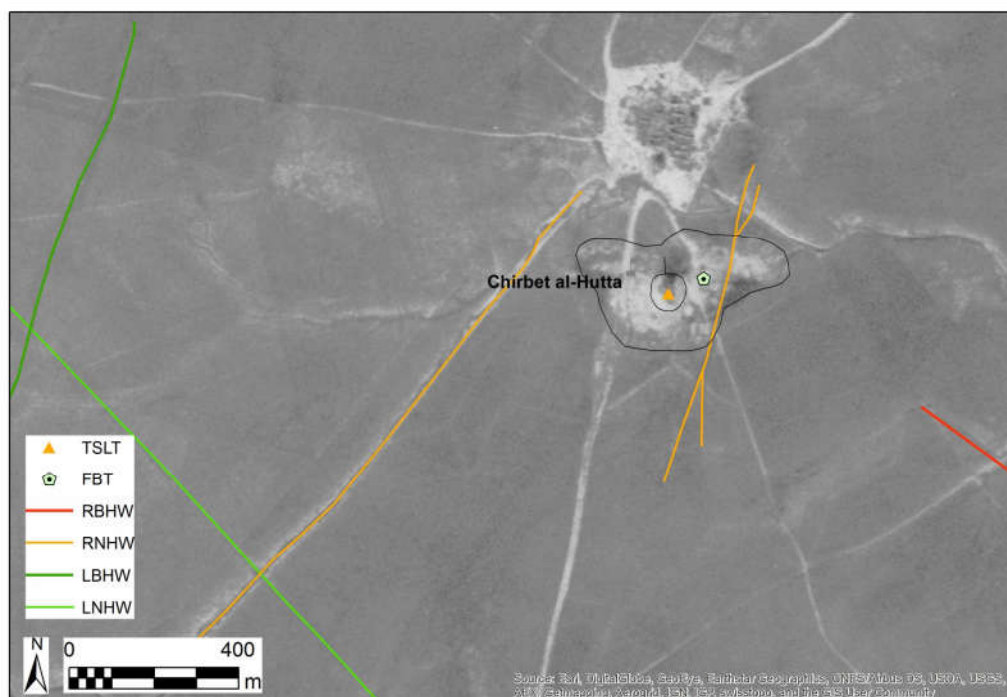
Příloha 6.24: Chirbet al-Džámúsija, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

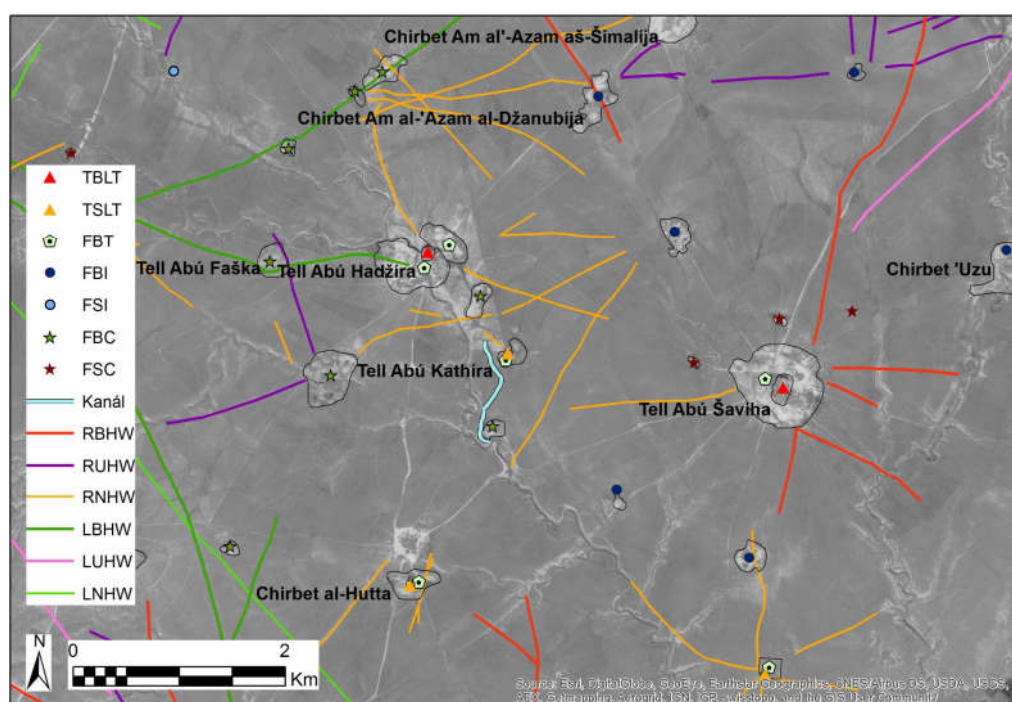
Příloha 6.25: Chirbet al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

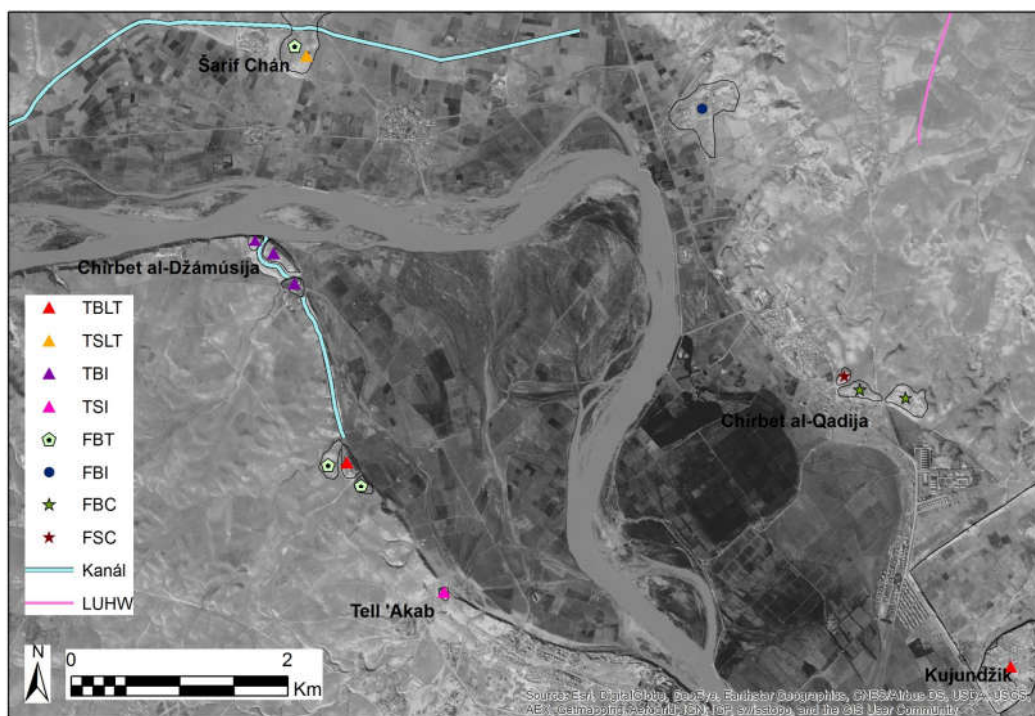
Příloha 6.26: Chirbet al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.27: Chirbet al-Hutta, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

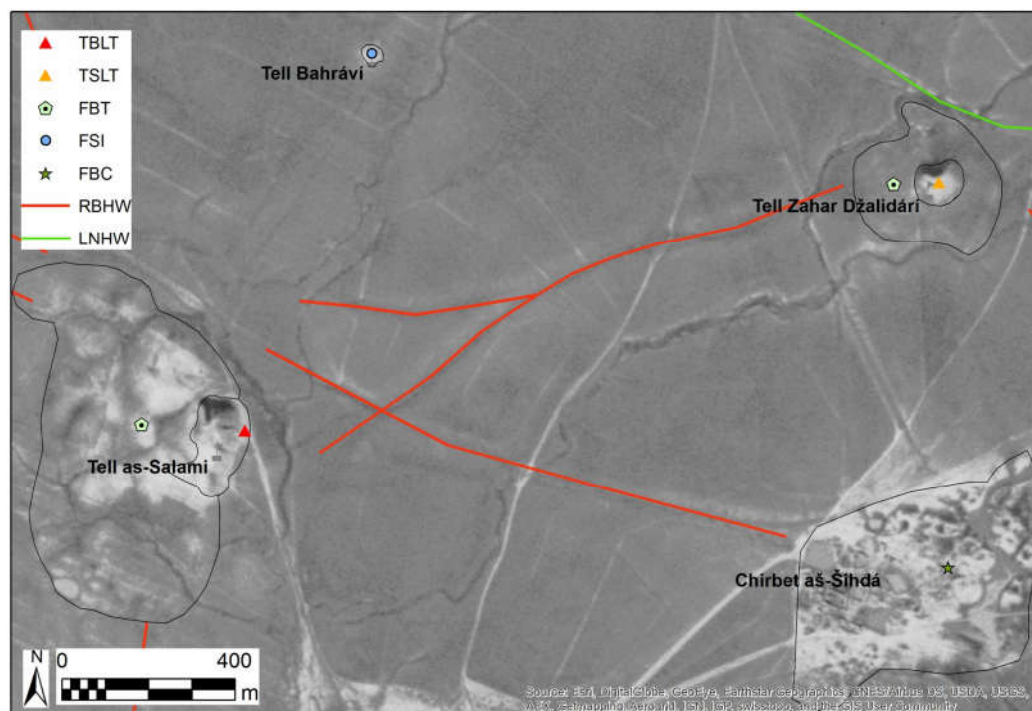
Příloha 6.28: Chirbet al-Hutta, Chirbet Am al-'Azam al-Džanubija, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalija, Chirbet 'Uzu, Tell Abú Faška, Tell Abú Hadžira, Tell Abú Kathira, Tell Abú Šaviha (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

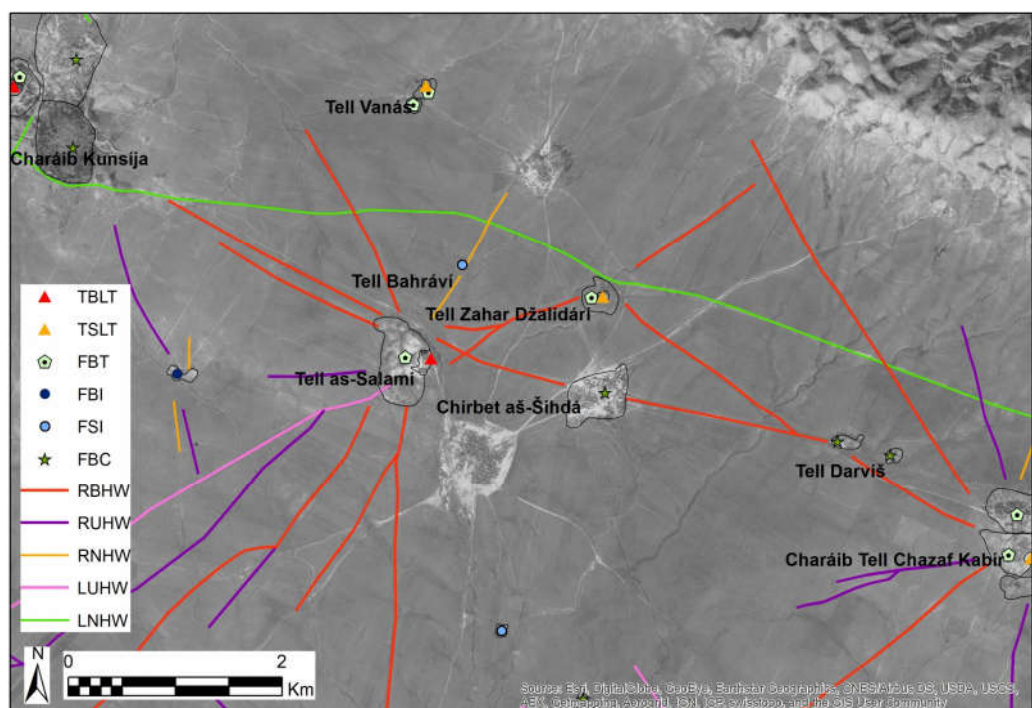
Příloha 6.29: Chirbet al-Džámúsija, Chirbet al-Qadija, Kujundžik, Šarif Chán, Tell 'Akab (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

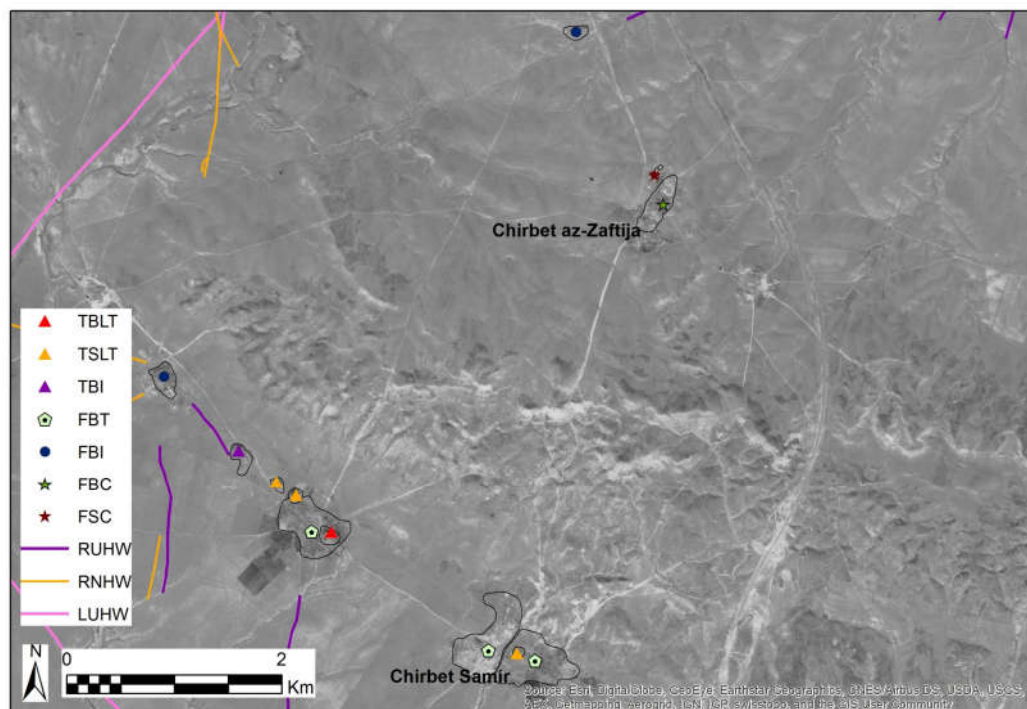
Příloha 6.30: al-Fazlani, Jarimžža, Nabí Júnus-Ninive (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.31: Chirbet aš-Šihdá, Tell as-Salami, Tell Bahrávi, Tell Zahar Džalidári, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.32: Charáib Kunsija, Charáib Tell Chazaf Kabír, Chirbet aš-Šihdá, Tell as-Salami, Tell Bahrávi, Tell Darviš, Tell Vanás, Tell Zahar Džalidári (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

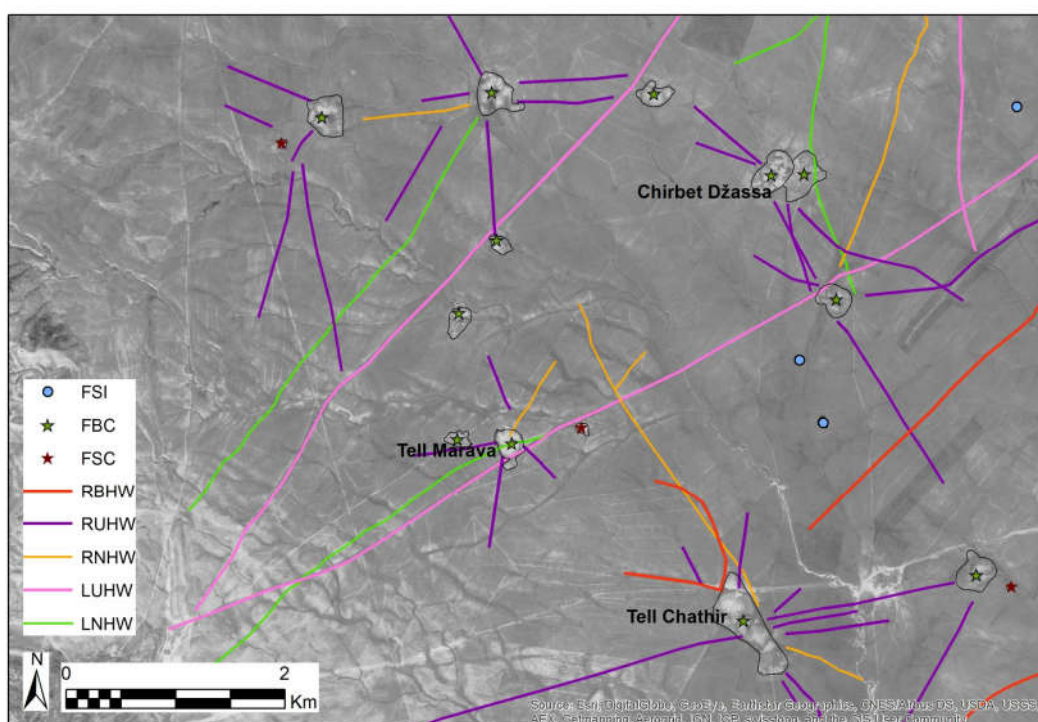
Příloha 6.33: Chirbet az-Zaftija, Chirbet Samír (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

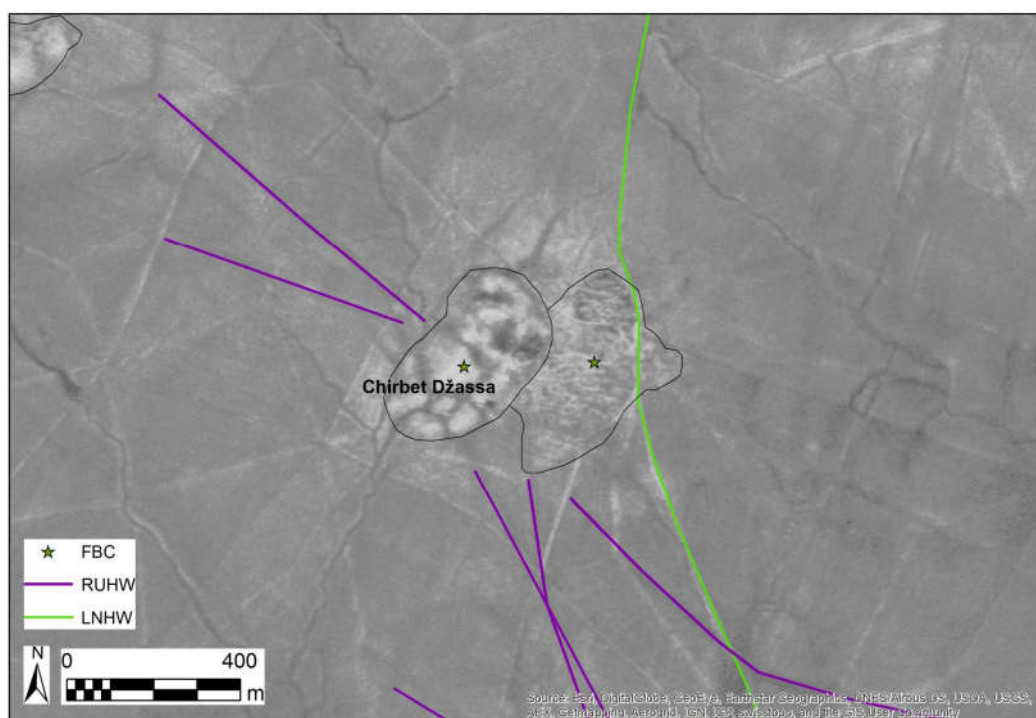
Příloha 6.34: Chirbet az-Zaftija, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

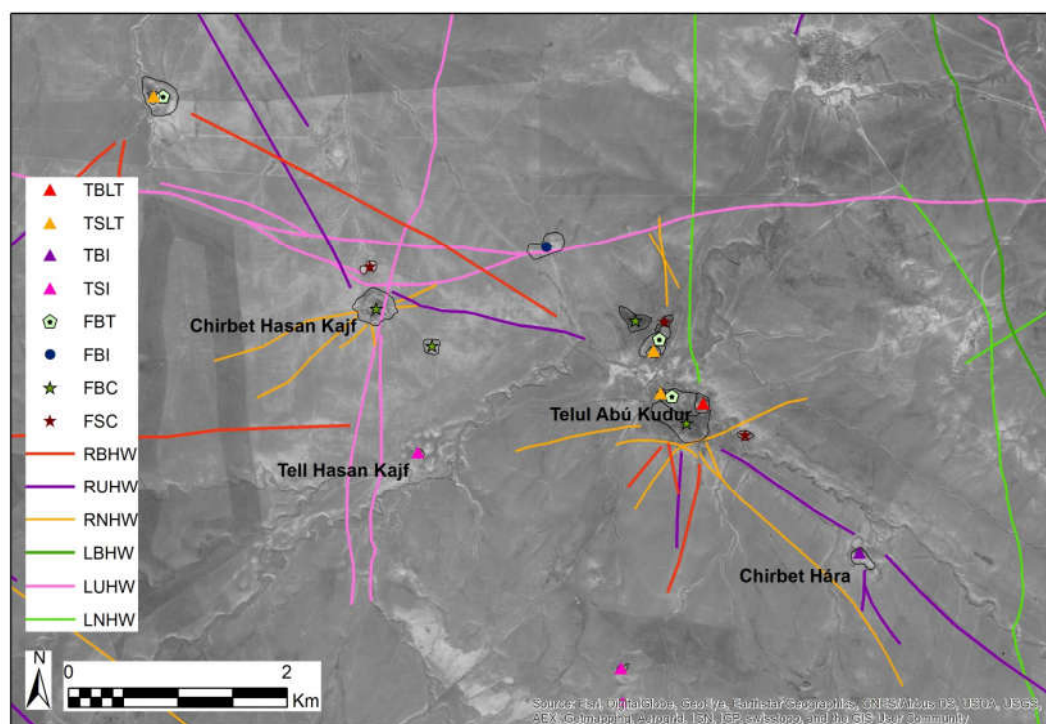
Příloha 6.35: Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán) (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.36: Chirbet Džassa, Tell Chathir, Tell Maráva (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:37: Chirbet Džassa, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

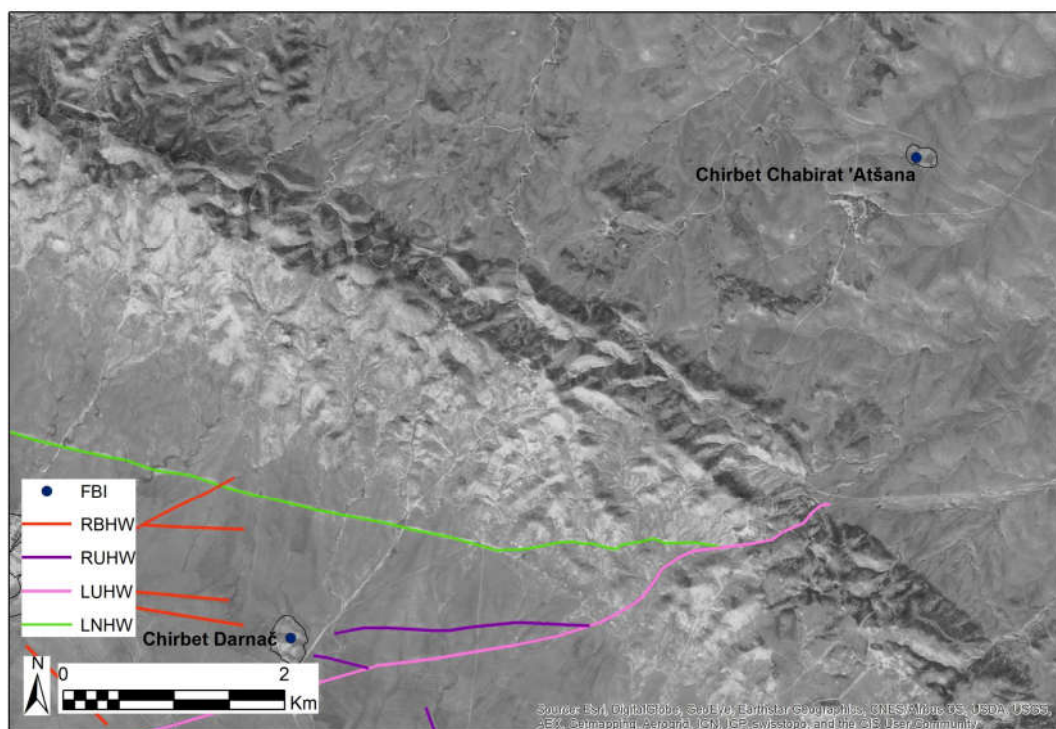

Příloha 6:38: Chirbet Hára, Chirbet Hasan Kajf, Tell Hasan Kajf, Telul Abú Kudur (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

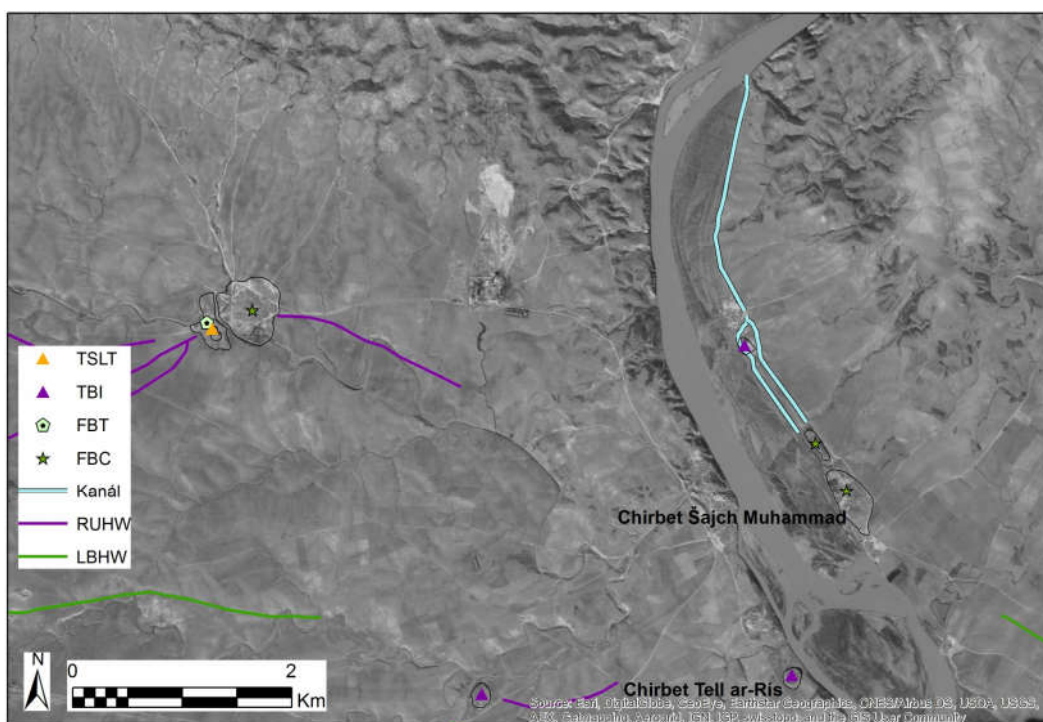
Příloha 6:39: Chirbet Hasan al-Jasín, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:40: Chirbet Darnač, Chirbet Chabirat 'Atšana (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

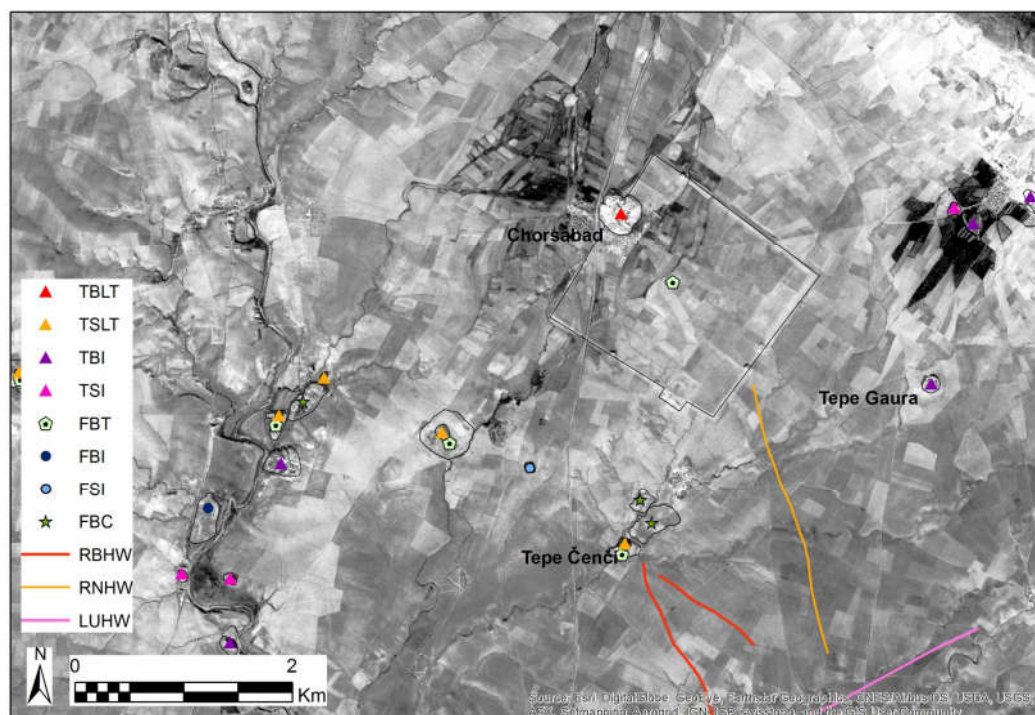
Příloha 6:41: Chirbet Samír, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:42: Chirbet Šajch Muhammad, Chirbet Tell ar-Rís, část Tarbisu kanálu (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:43: Chirbet Tell ar-Rís, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

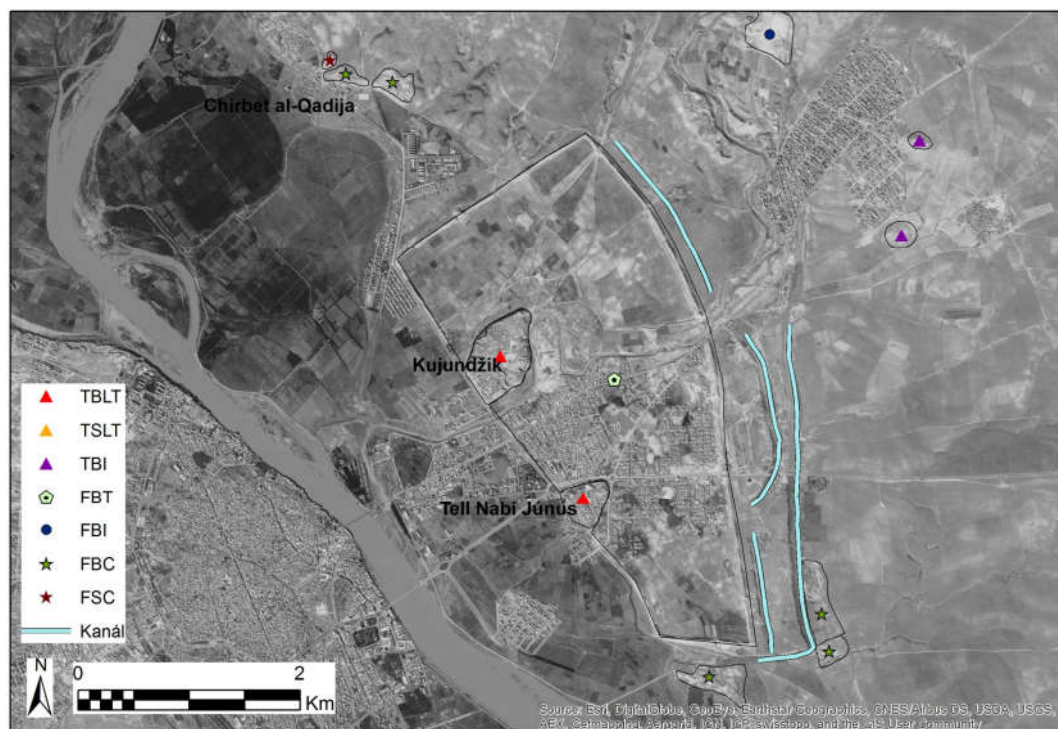
Příloha 6:44: Chorsabad, Tepe Čenci, Tepe Gaura (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

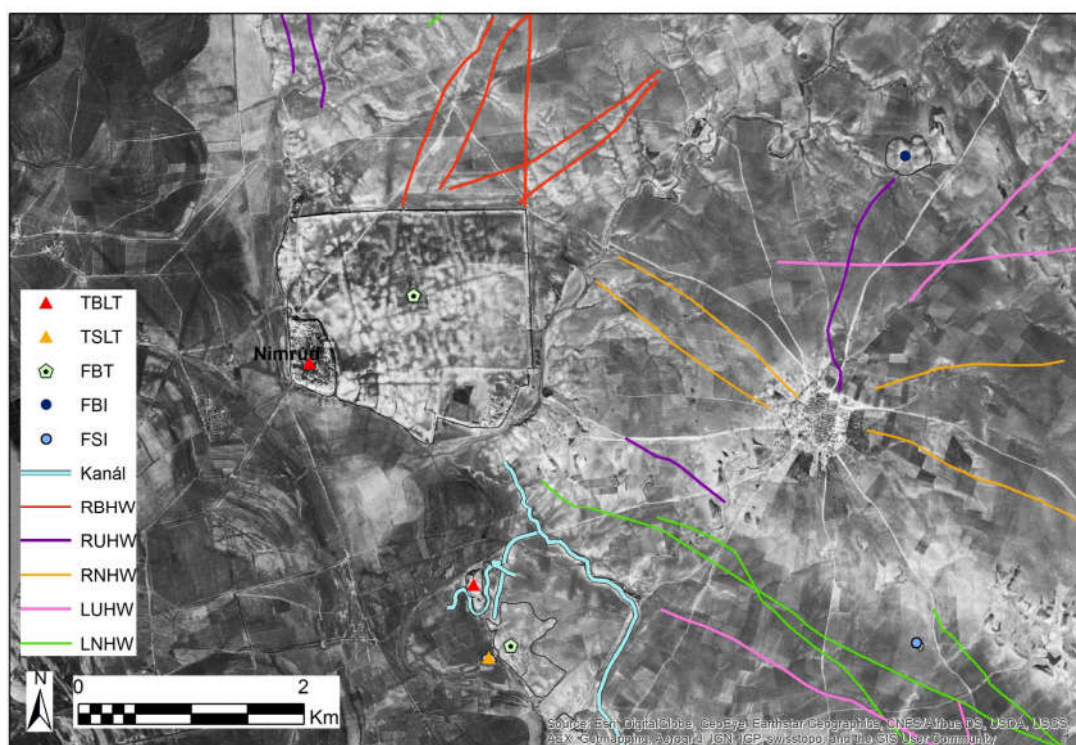
Příloha 6:45: Jarimža, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:46: Karmalis, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

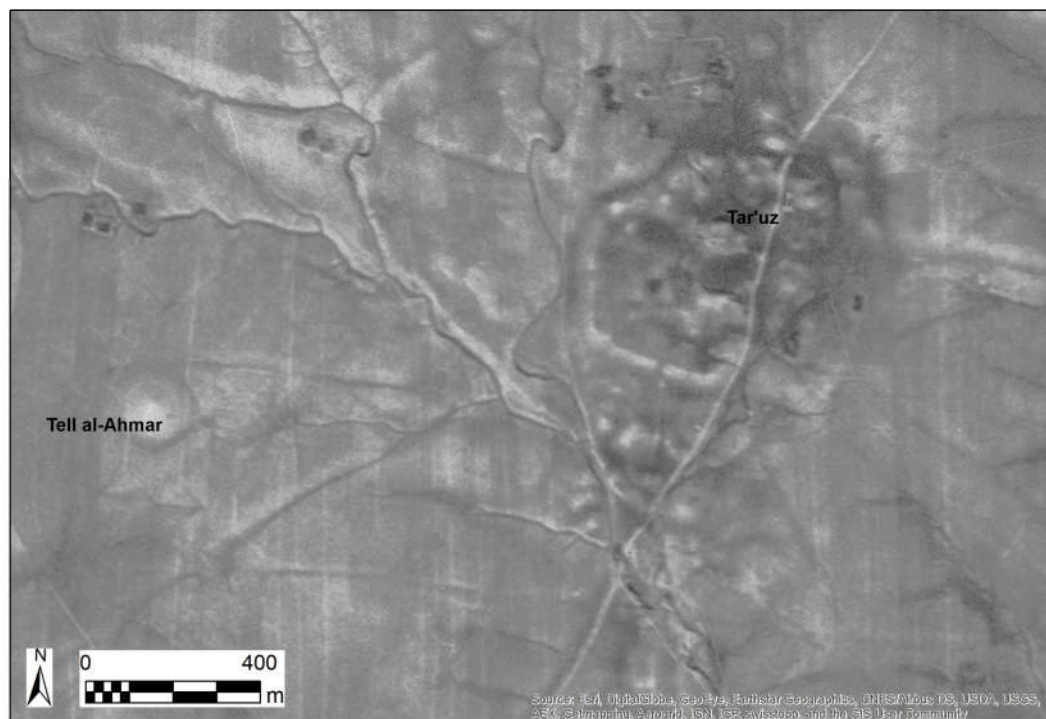
Příloha 6:47: Chirbet al-Qadija, Ninive - Kujundžik, Tell Nabí Júnus (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

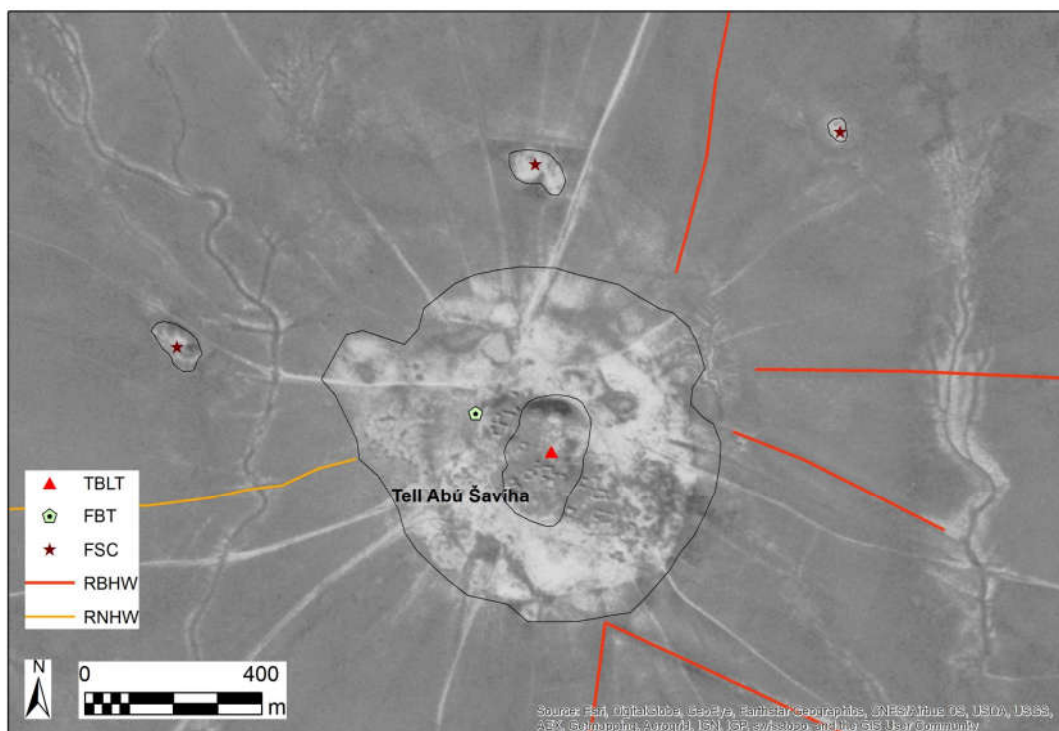
Příloha 6:48: Nimrud (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

Příloha 6:49: Šarif Chán, kanál, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

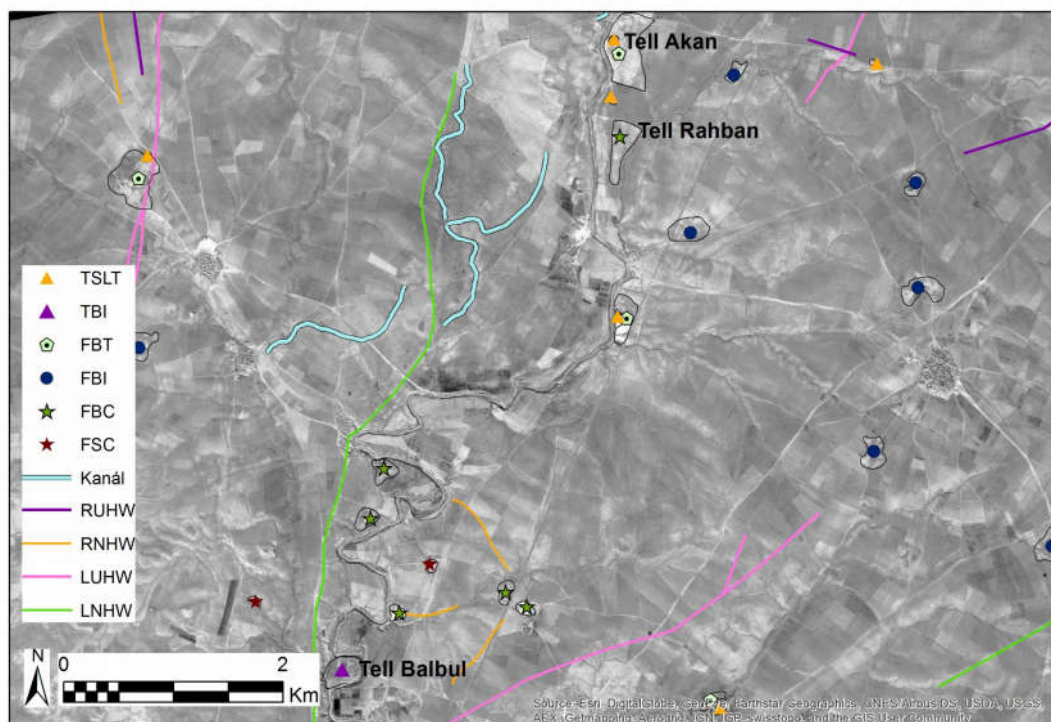
Příloha 6:50: Tar'uz, Tell al-Ahmar, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:51: Tell Abú Šaviha, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:52: Tell 'Akab, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

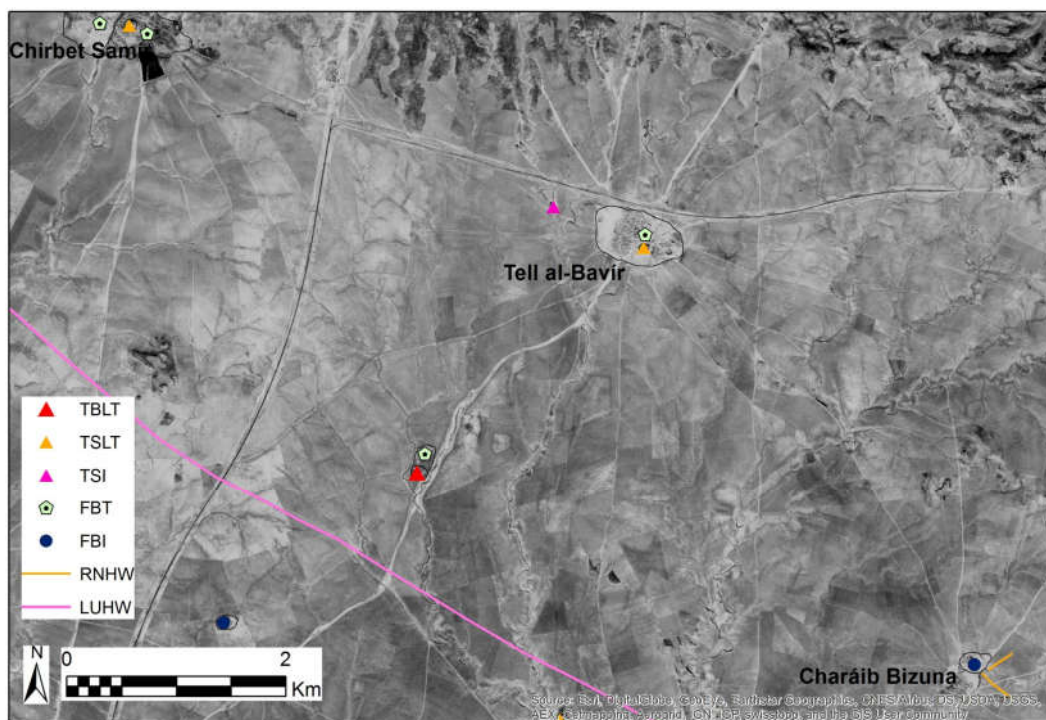

Příloha 6:53: Tell Akan, Tell Balbul, Tell Rahban (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

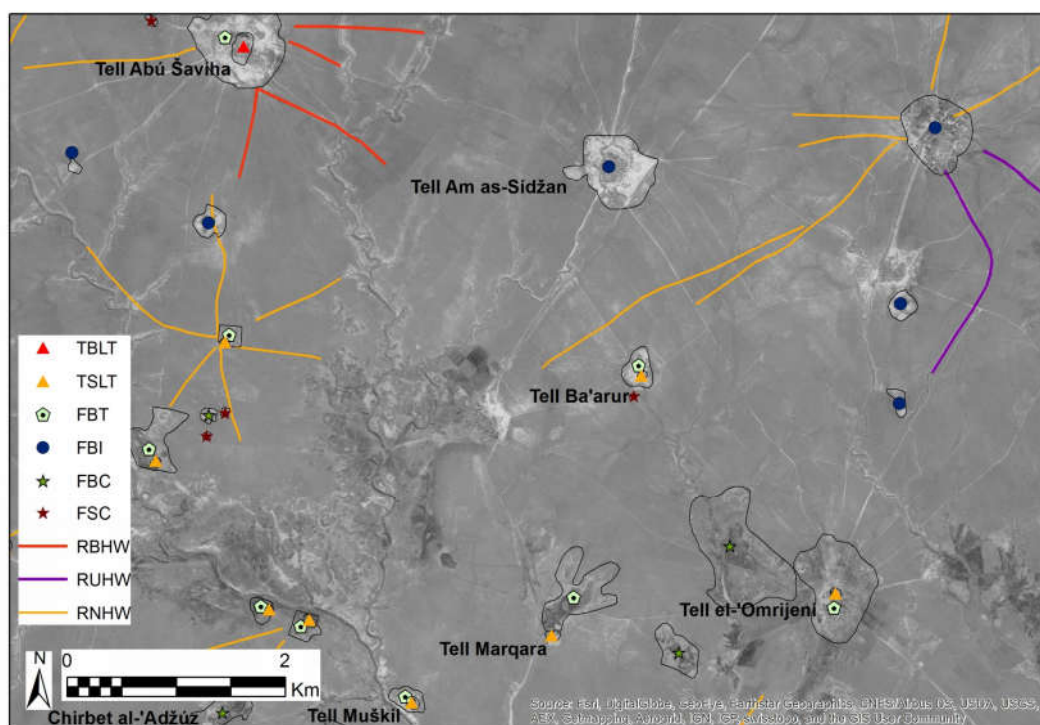

Příloha 6:54: Počátek Kisiri kanálu, Tell Akan, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

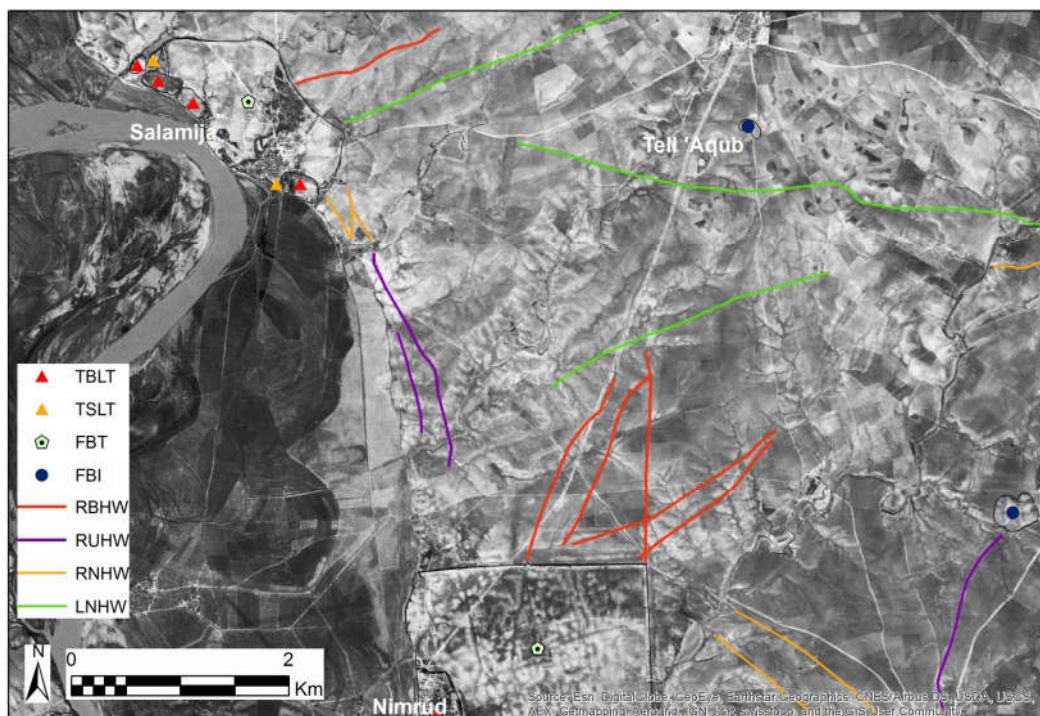

Příloha 6.55: Charáib Bizuna, Chirbet Samír, Tell al-Bavír (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

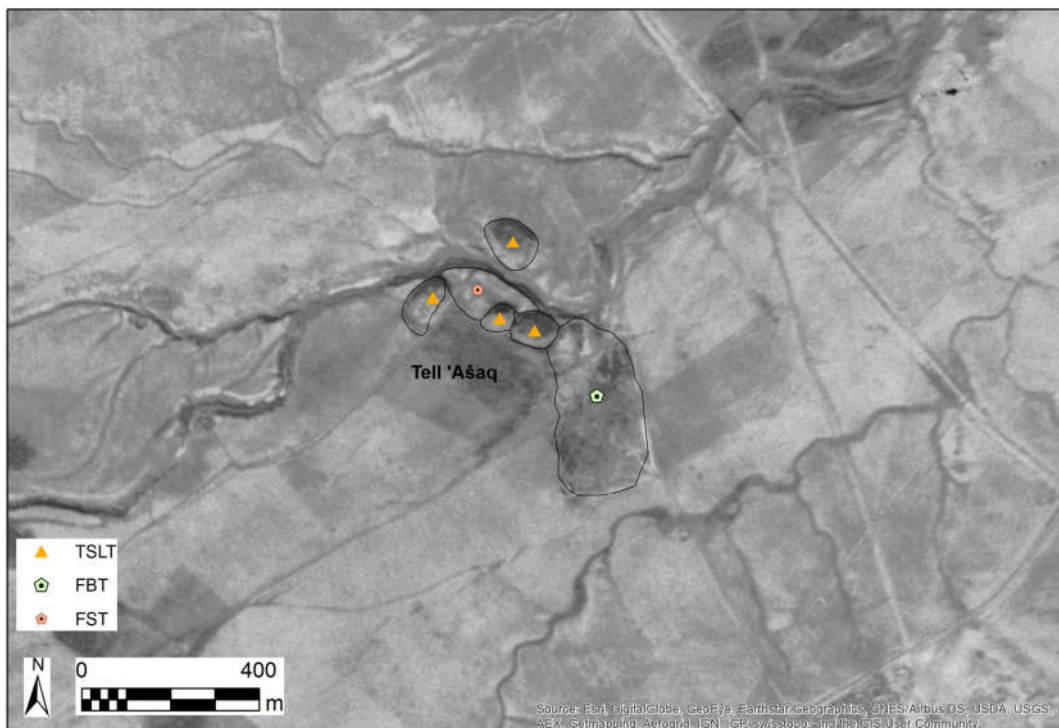
Příloha 6.56: Tell Am as-Sidžan, Tell Abú Šaviha, Tell Ba'arur, Tell el-Omrijeni, Tell Marqara, Tell Muškil (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

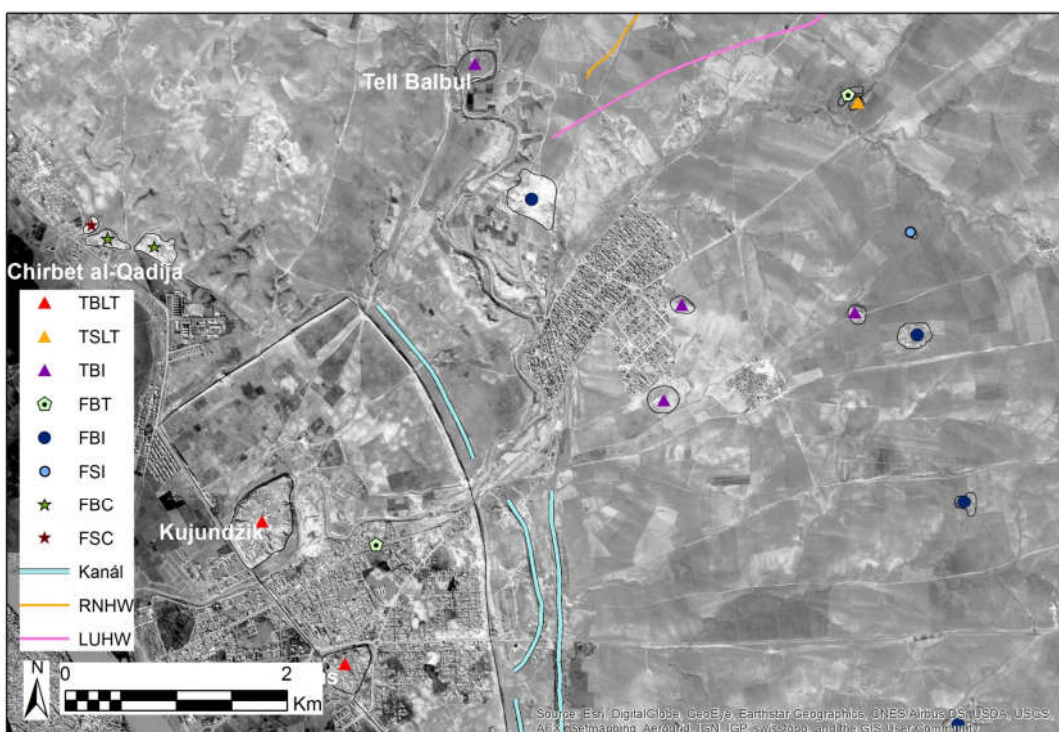
Příloha 6:57: Nimrud, Salamija, Tell 'Aqub (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

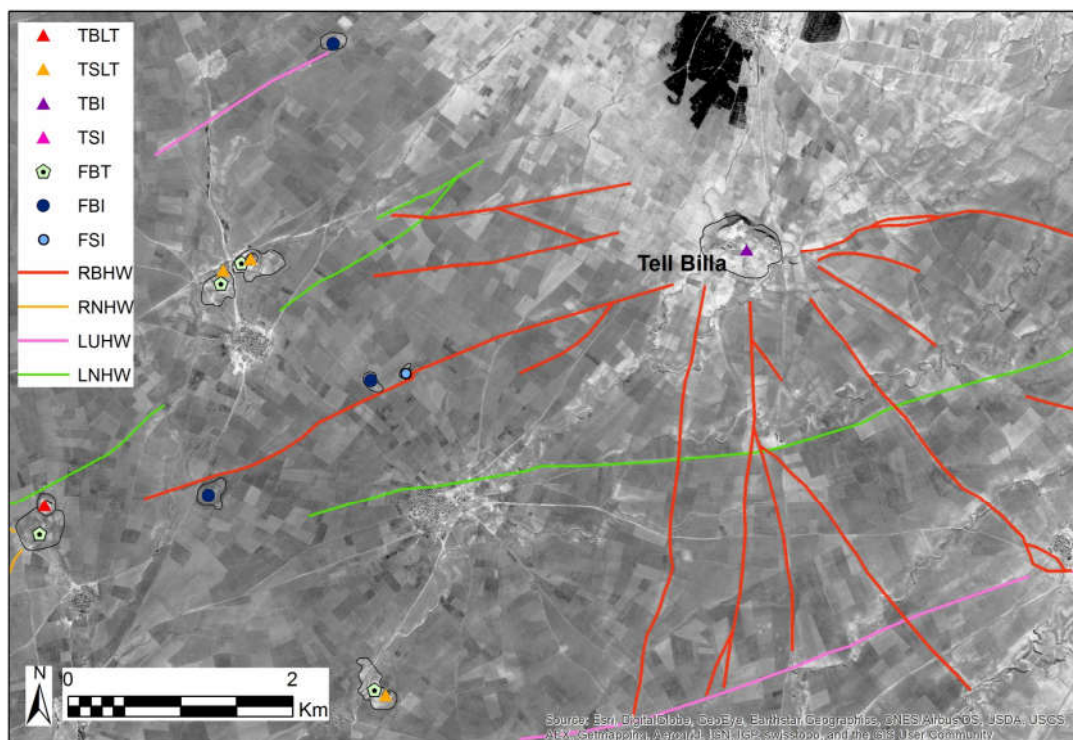
Příloha 6:58: Tell 'Aqub, detail (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

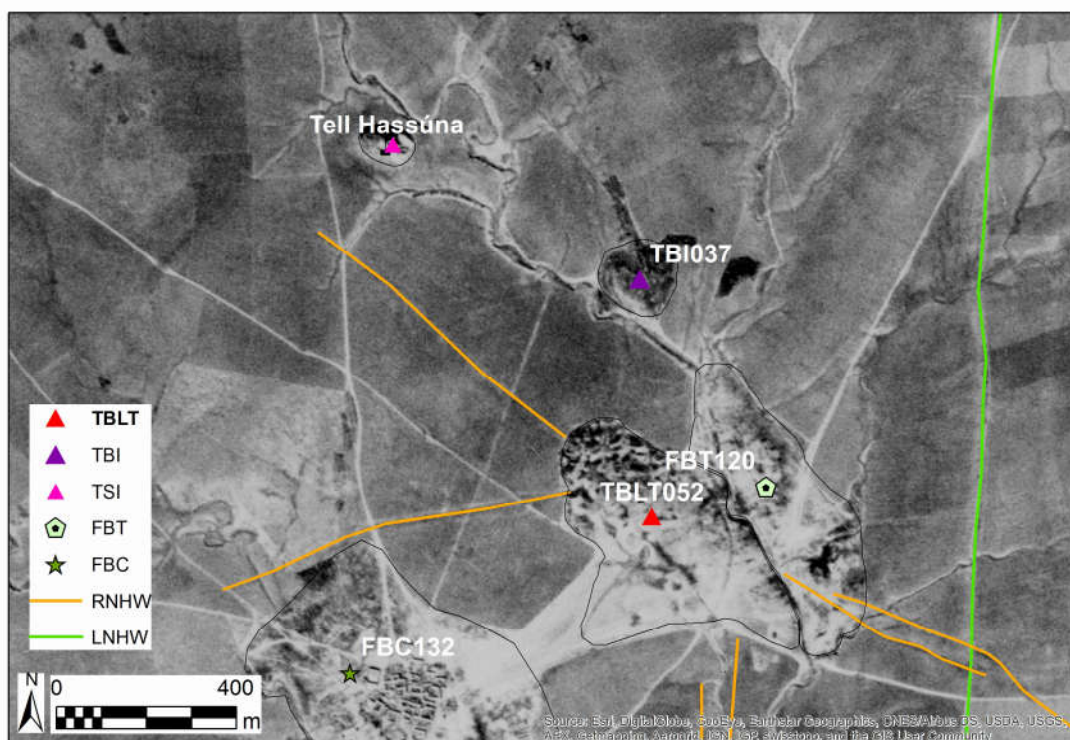
Příloha 6:59: Tell 'Ašaq, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

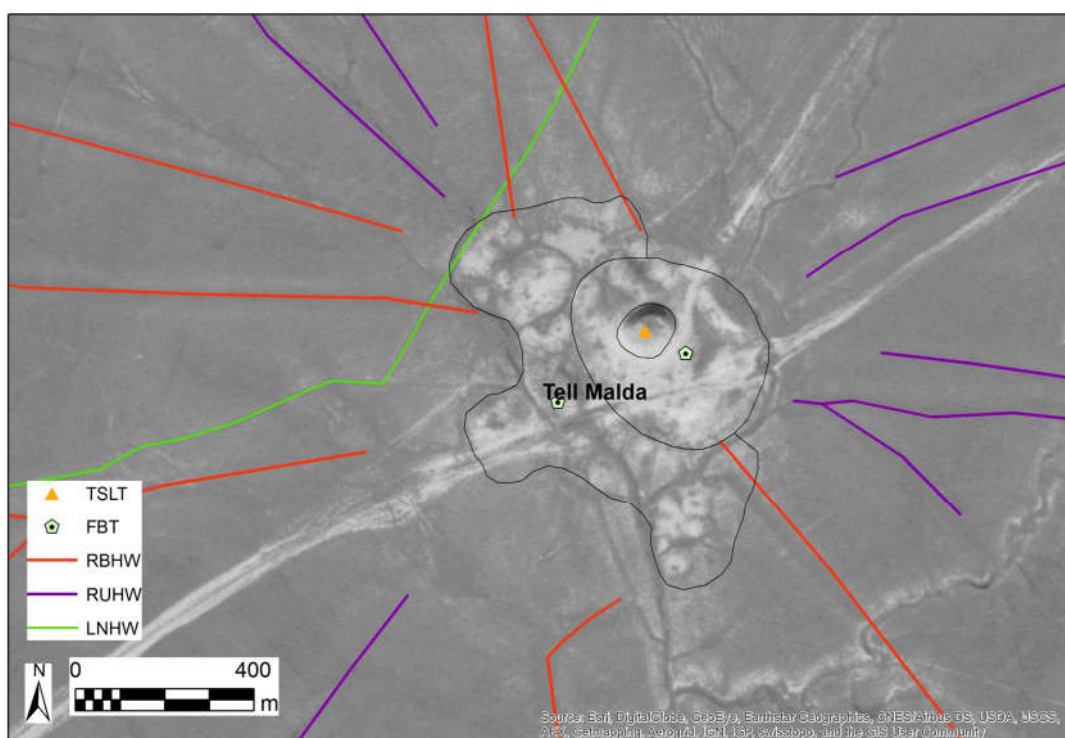
Příloha 6:60: Chirbet al-Qadija, Kujundžik, Tell Balbul (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

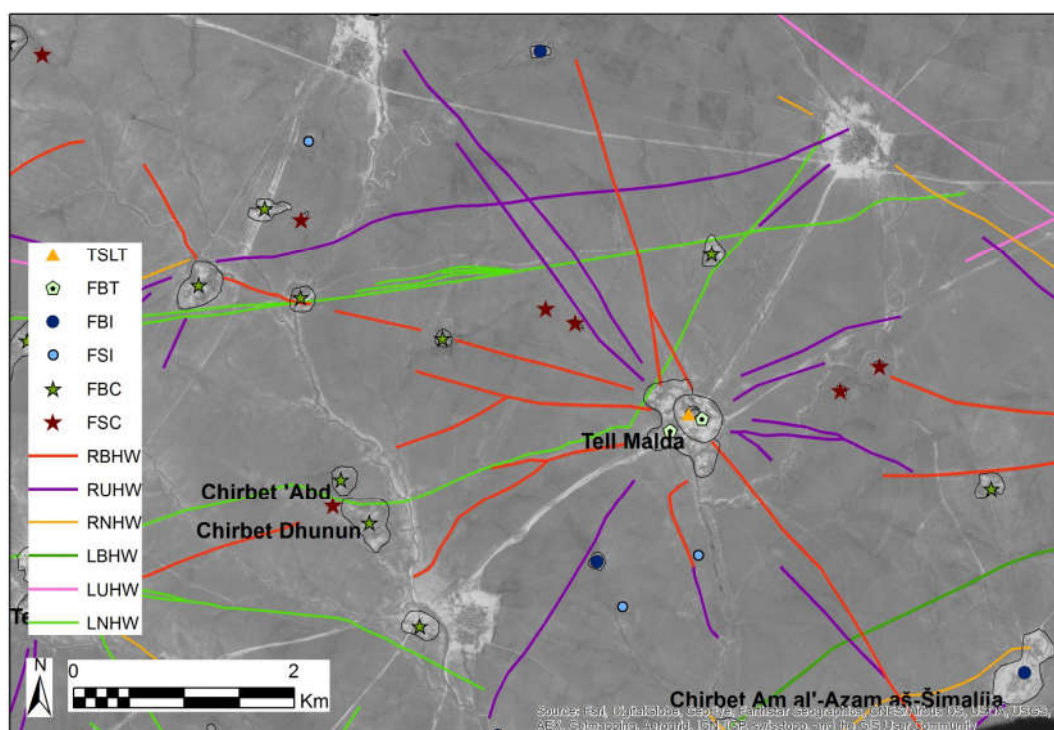
Příloha 6:61: Tell Billa (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:62: Tell Hassúna, TBLT052, detail (CORONA DS1039-2088DA037, 28. únor 1967)

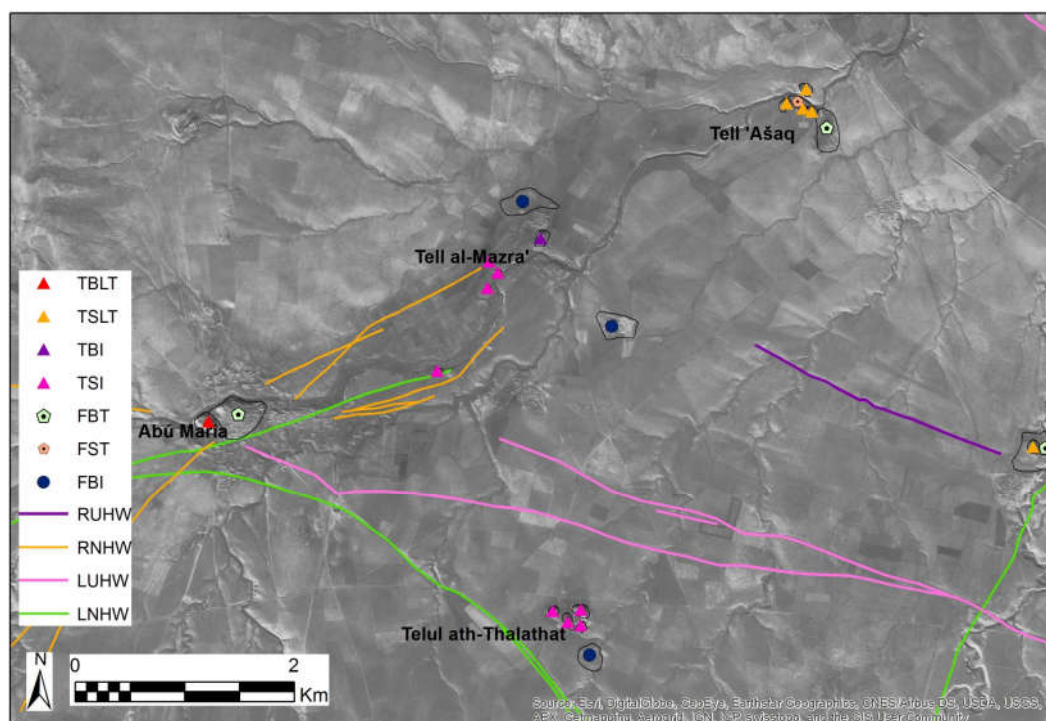
Příloha 6:63: Tell Malda, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

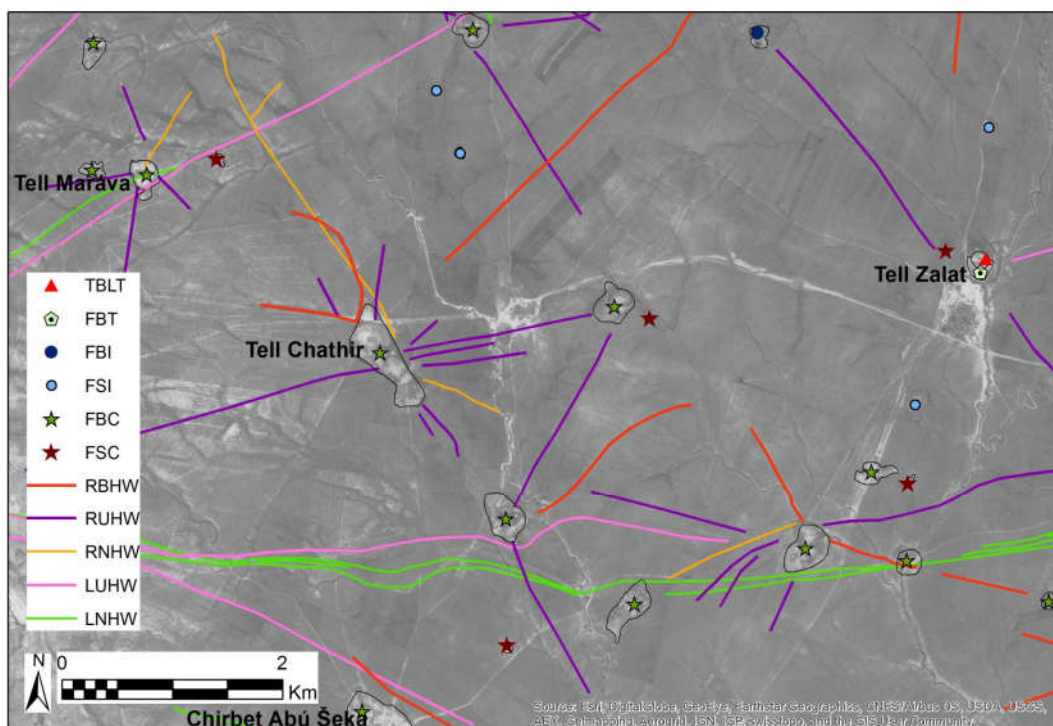
Příloha 6:64: Chirbat 'Abd a Chirbet Dhunun, Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalija, Tell Malda (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

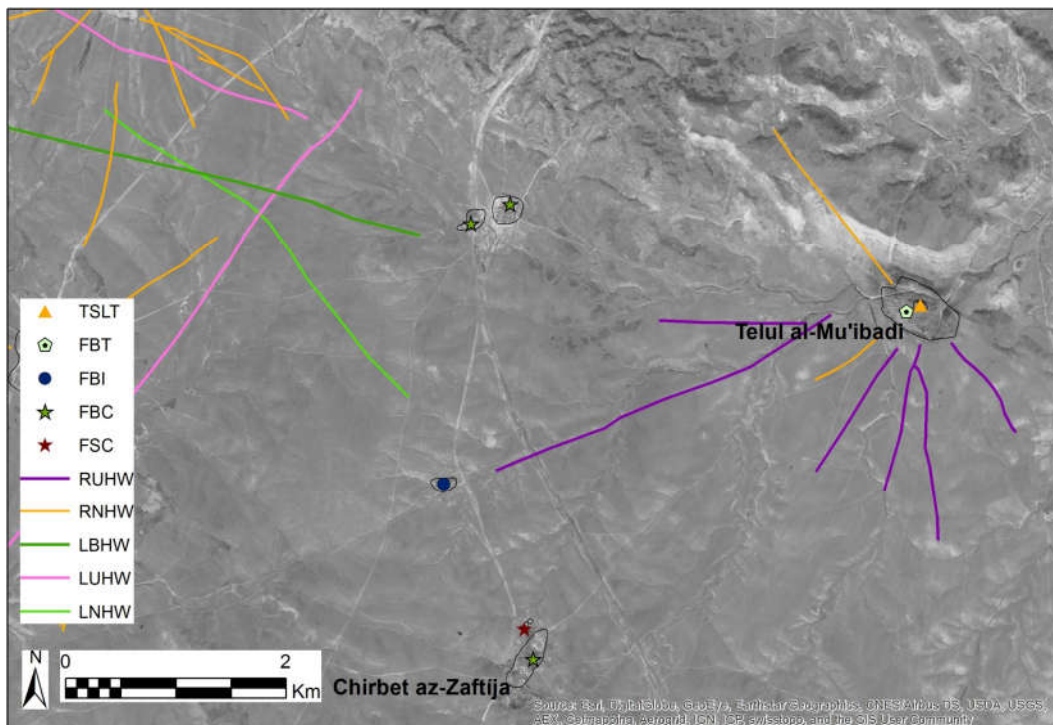
Příloha 6:65: Tell Mār 'Adžla, detail (CORONA DS1039-2088DA034, 28. únor 1967)

Příloha 6:66: Abú Maria, Tell al-Mazra', Tell 'Ašaq, Telul ath-Thalathat (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

Příloha 6:67: Chirbet Abú Šeka, Tell Chathir, Tell Maráva, Tell Zalat (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6:68: Chirbet az-Zaftija, Telul al-Mu'ibadi (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6:69: Telul al-Mu'ibadi, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

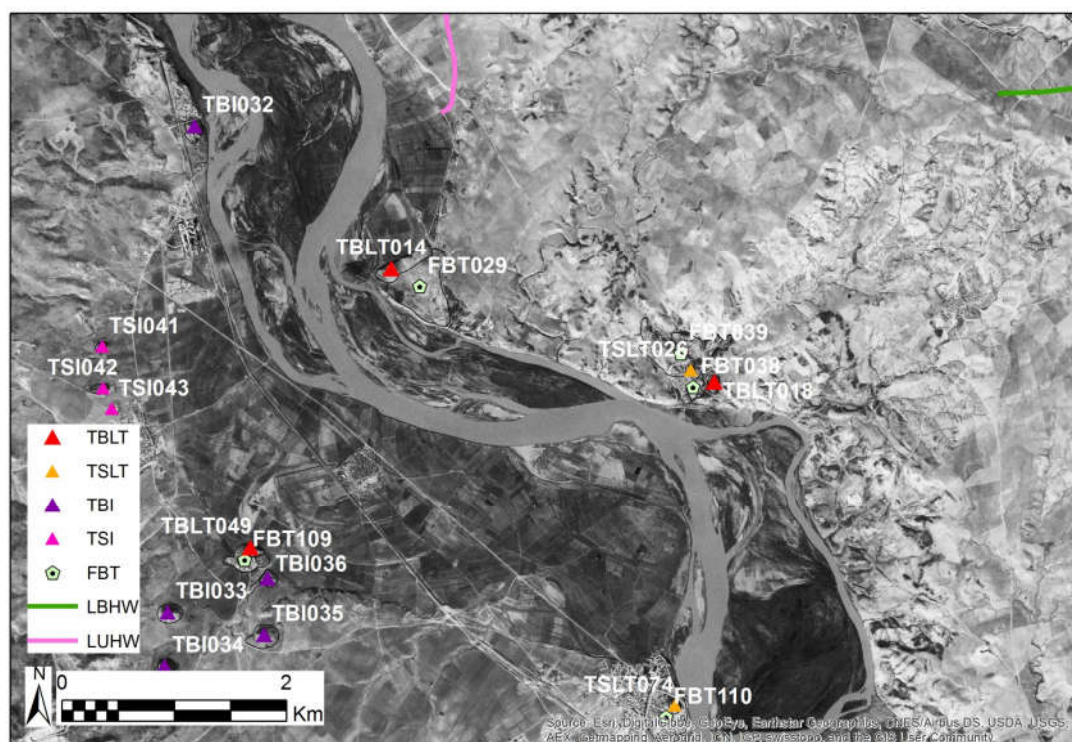

Příloha 6:70: Telul ath-Thalathat, detail (CORONA DS1102-1025DF010, 11. prosinec 1967)

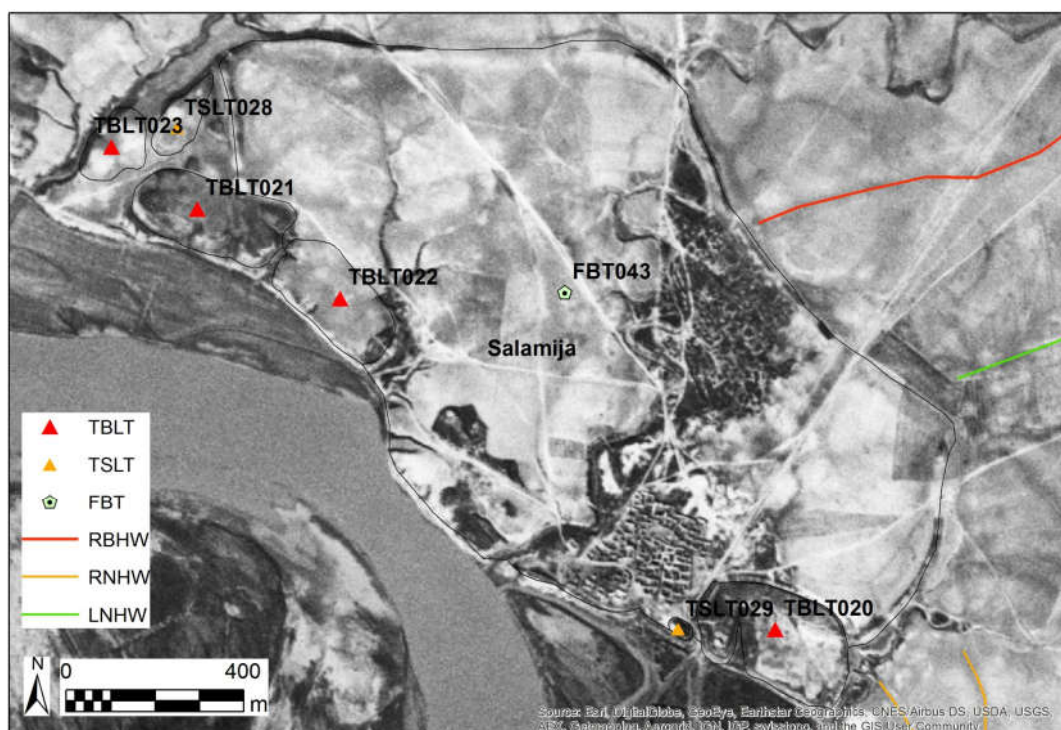
Příloha 6:71: Tell Chamira, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.72: TBLT014+FBT029 a okolí (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.73: TBLT014+FBT029, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

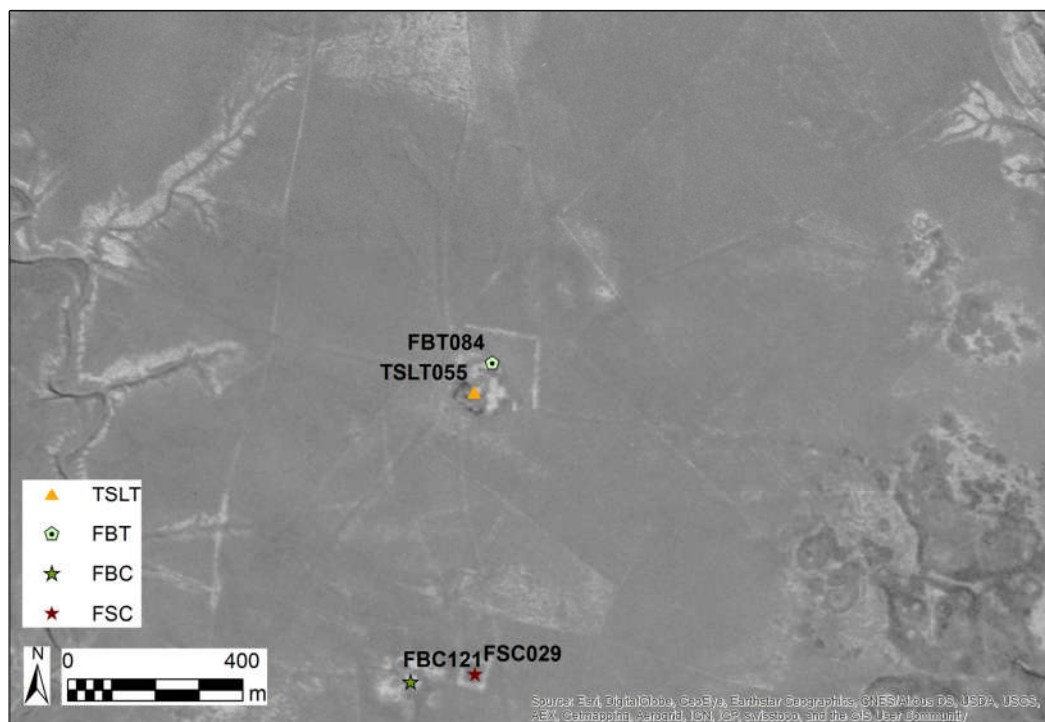
Příloha 6.74: Salamija, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

Příloha 6.75: FBI065, detail (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967)

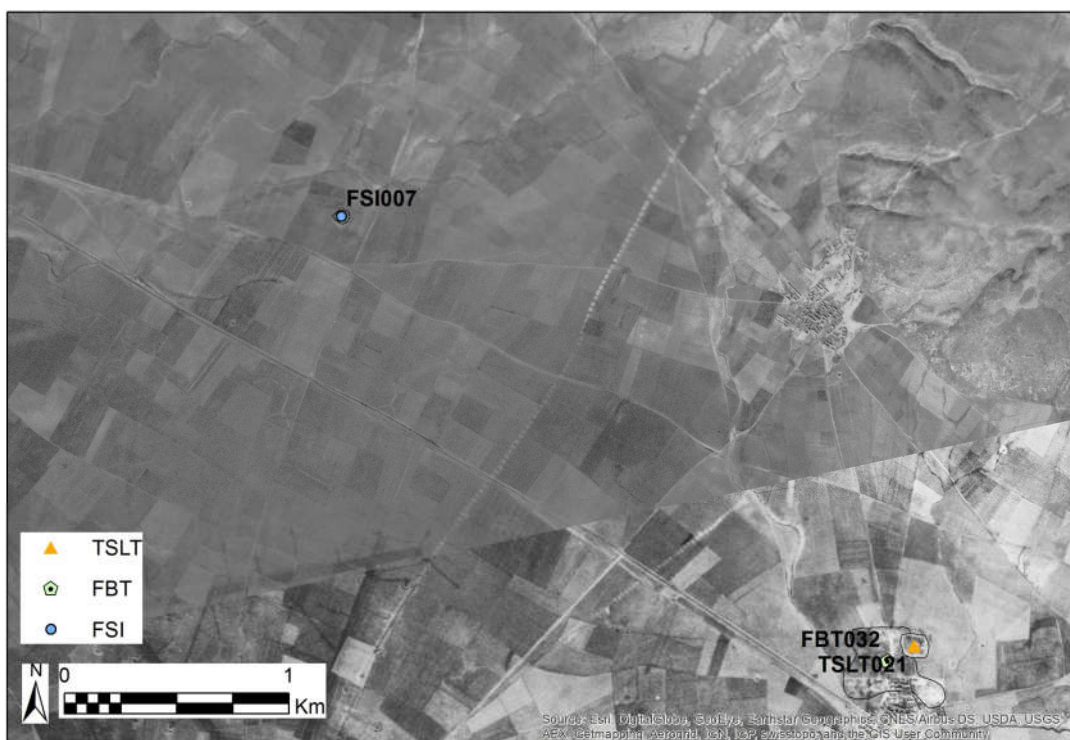
Příloha 6.76: Letecká fotografie - Karyat al-Khan, Aurel Stein 1938-1939, foto 04084, (dostupné z: <https://www.flickr.com/photos/apaame/17237248490/in/album-72157652009016911/>, online, 23.2.2016)

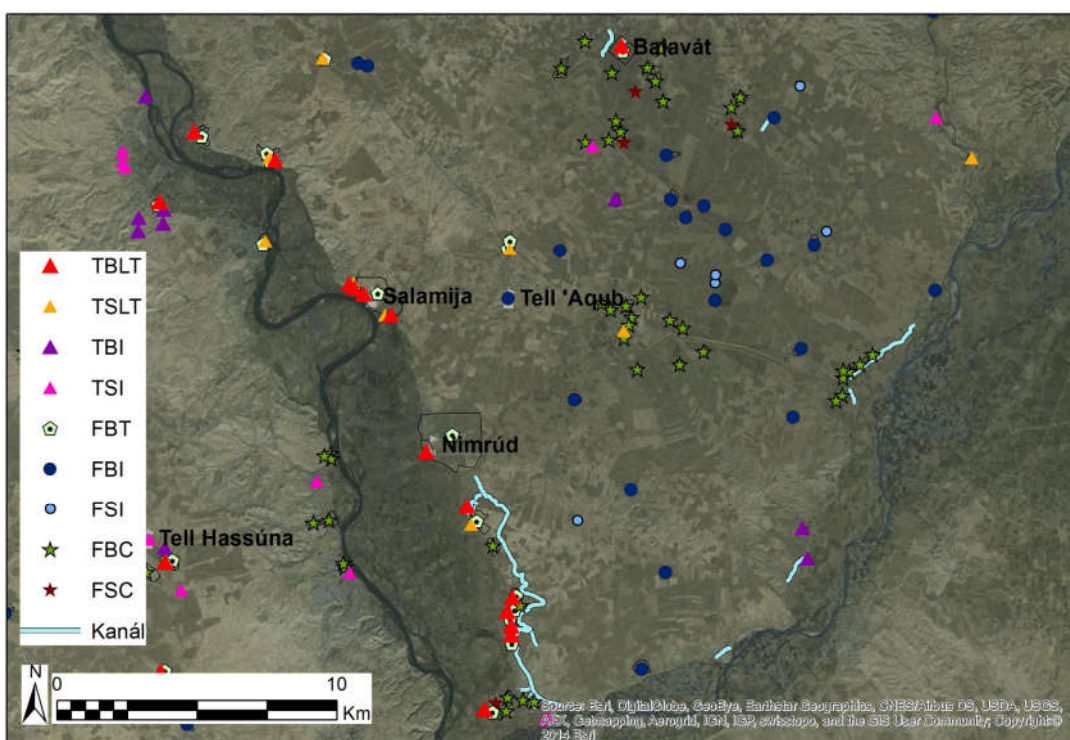
Příloha 6.77: TSLT055+FBT084, detail (CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

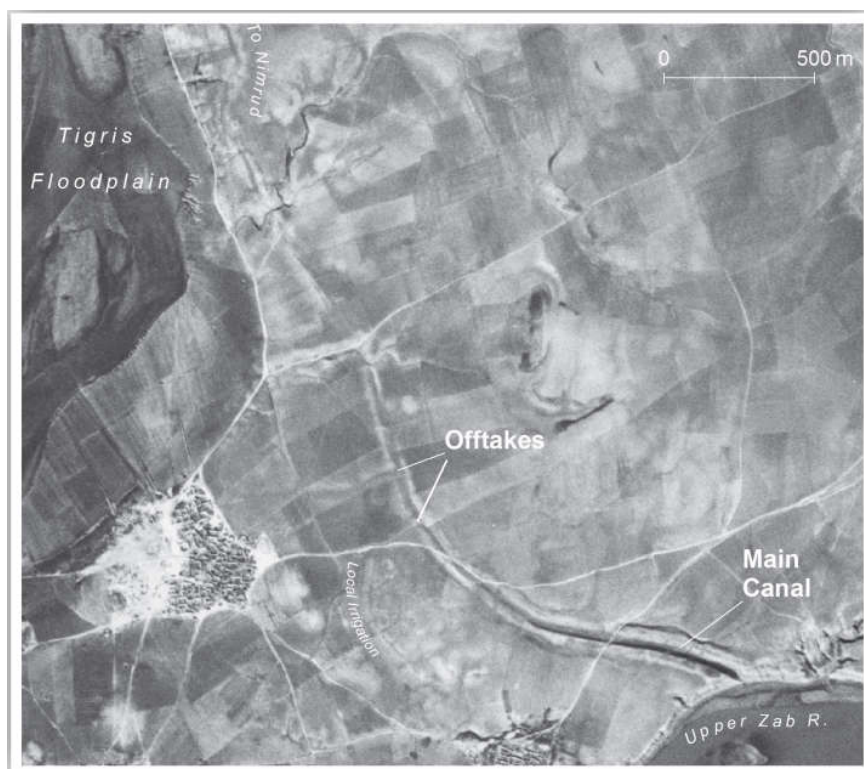
Příloha 6.78: Letecká fotografie - římská stanice Ain Sinu/Zagurae, Aurel Stein 1938-1939, foto 15098, dostupné z:
<https://www.flickr.com/photos/apaame/16802316764/in/album-72157652009016911/>

Příloha 6.79: Qanáty Q01 a Q02 (CORONA DS1039-2088DA035, 28. únor 1967; CORONA DS1039-2088DA036, 28. únor 1967)

Příloha 6.80: Kanál Patti-chegalli (Google)

Příloha 6.81: Výpusti kanálu pro Kalach (Ur 2013a, 33)

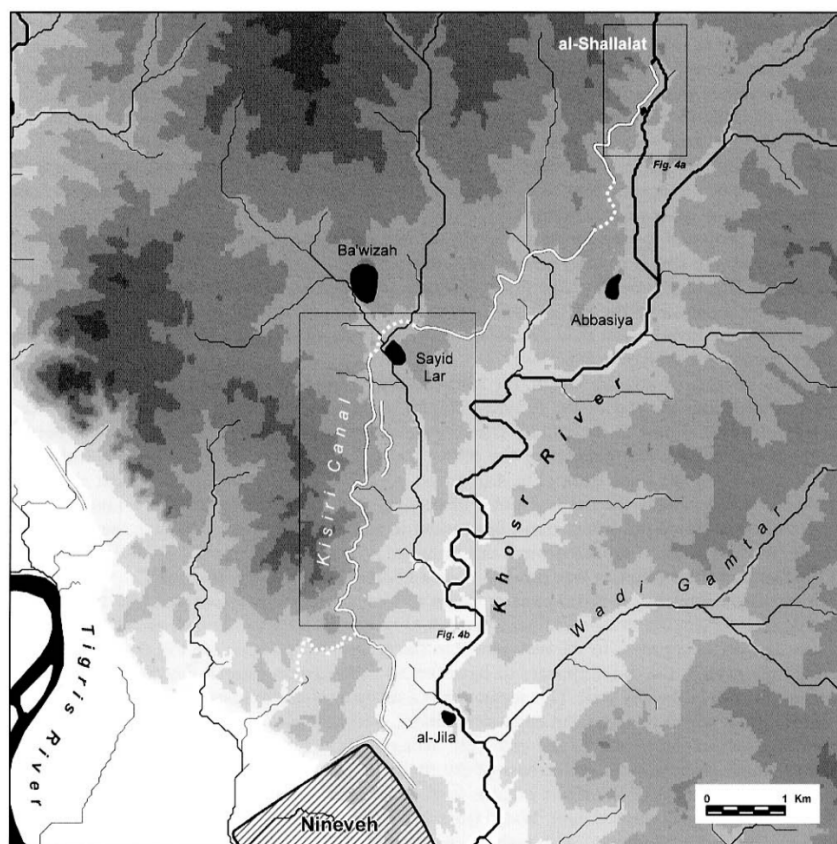
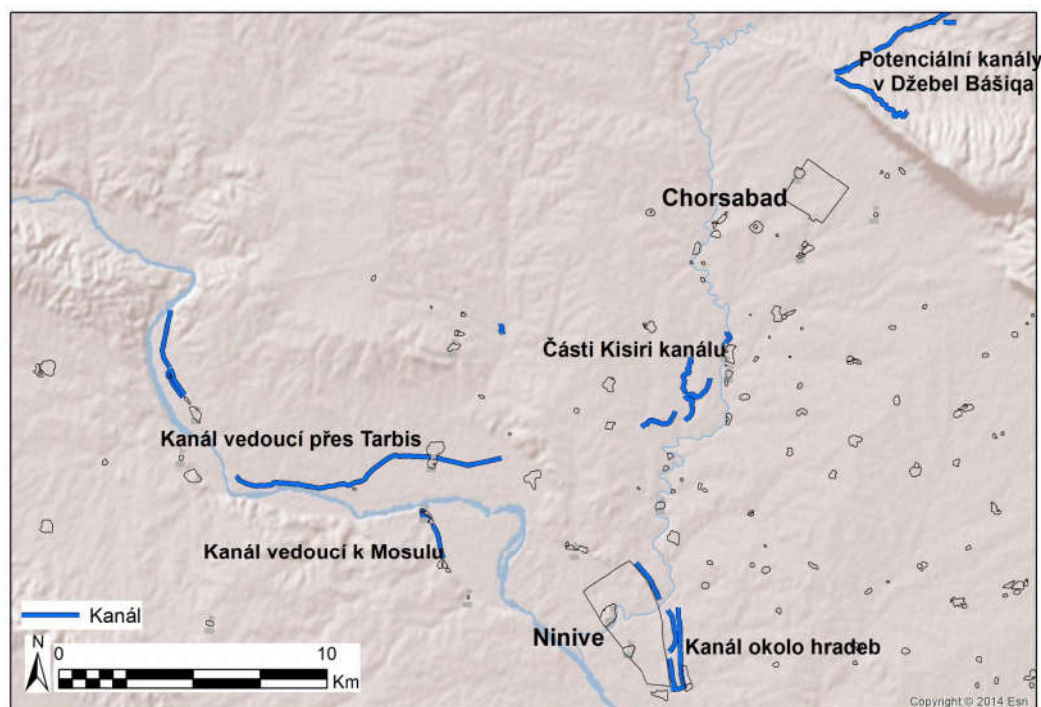
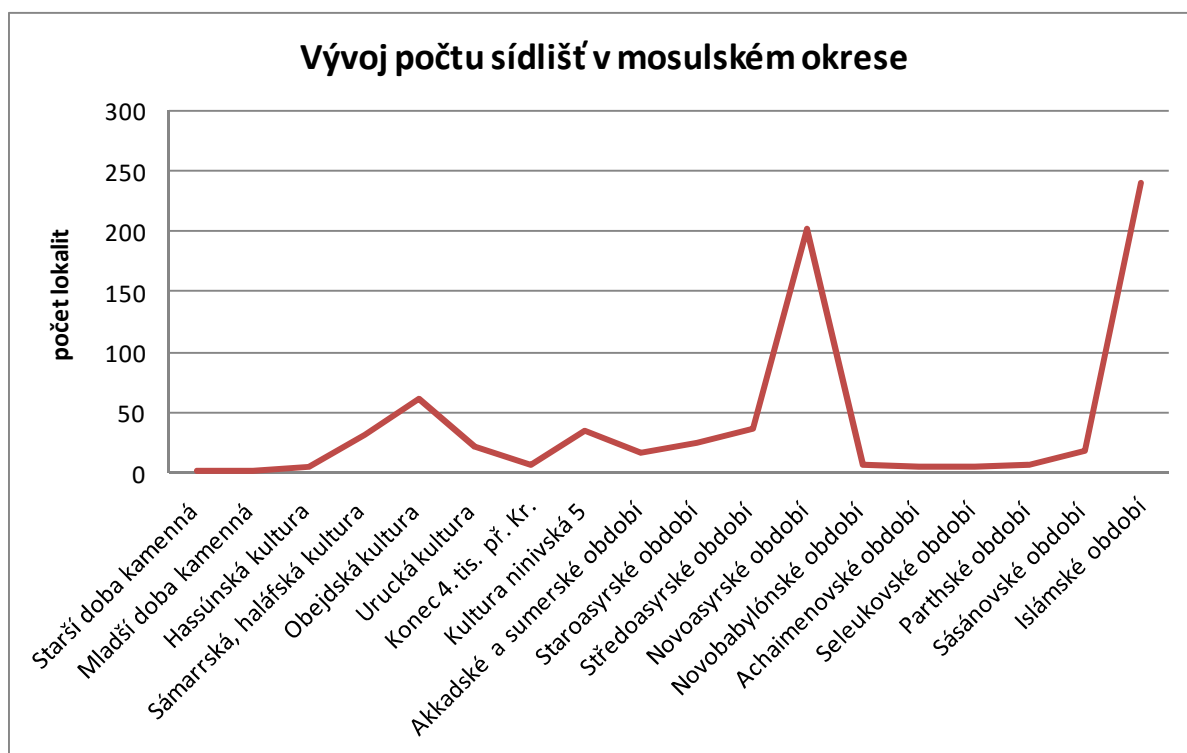

Fig. 3. The Kisiri canal. Gray shades are in 10 m intervals.

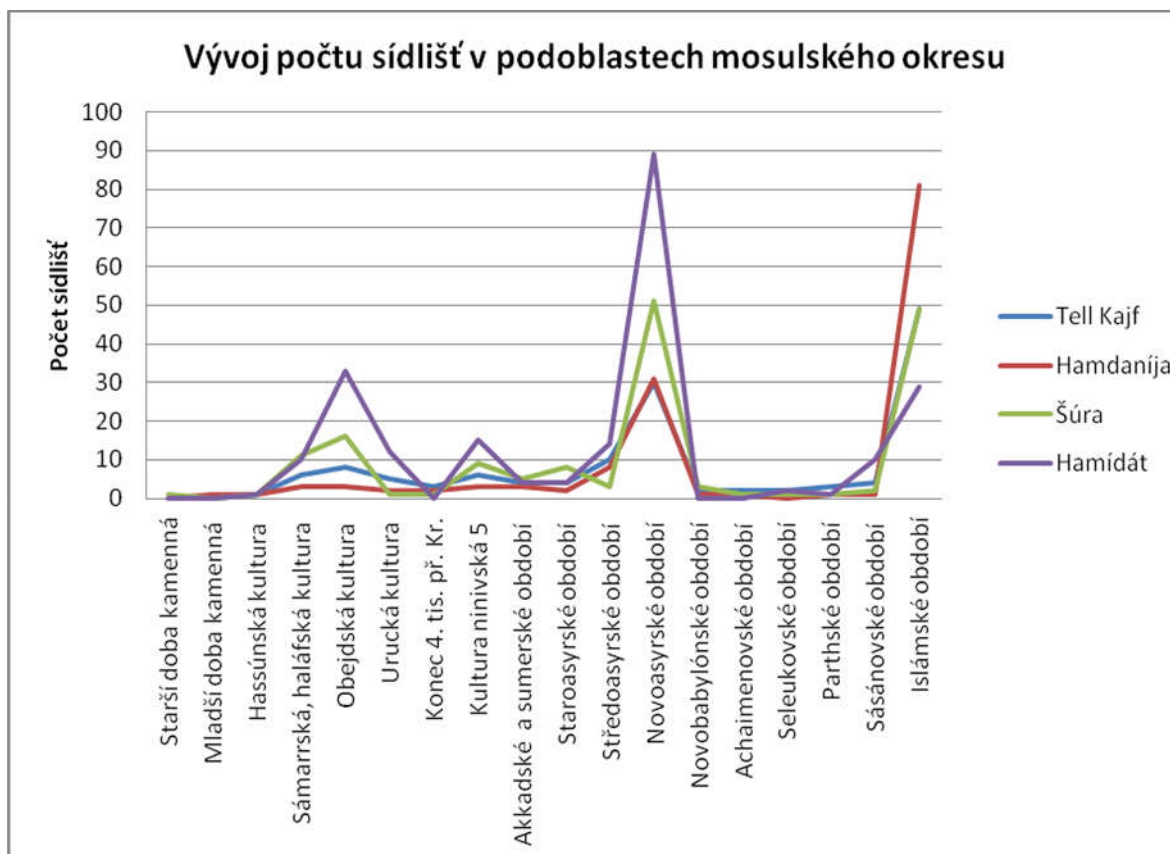
Příloha 6.82: Kisiri kanál (Ur 2005, 321)

Příloha 6.83: Kanály okolo Ninive

Příloha 6.84: Vývoj počtu sídlišť v mosulském okrese dle katalogu ASI

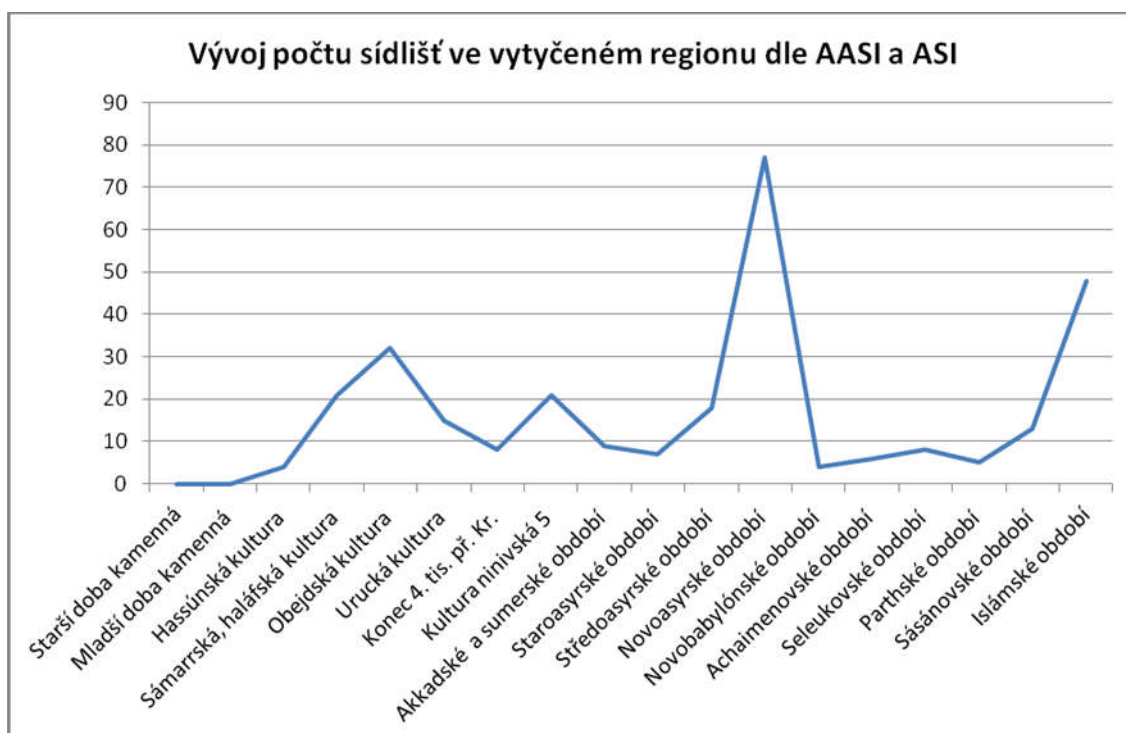

Příloha 6.85: Vývoj počtu sídlišť v podoblastech mosulského okresu dle ASI

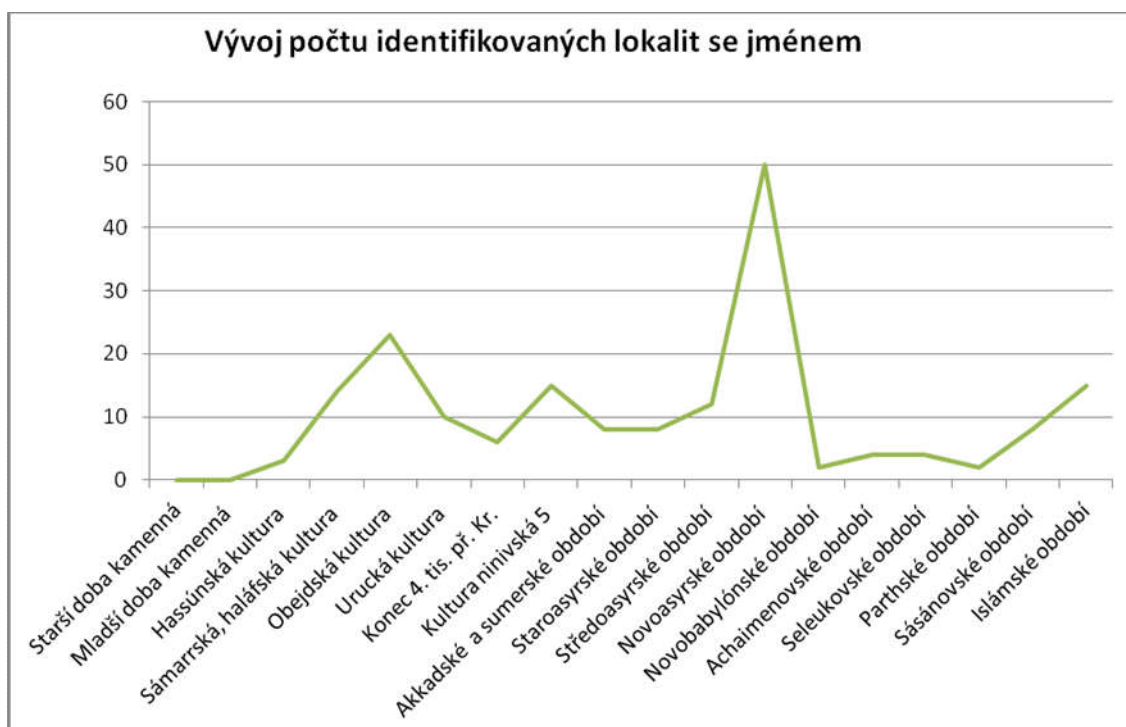
	Mosul	Tell Kajf	Hamdanija	Šúra	Hamídát	'Ajádíja	Zemár
Starší doba kamenná	0	0	1	0	0	0	0
Mladší doba kamenná	0	0	1	0	0	0	2
Hassúnská kultura	1	1	1	1	1	11	0
Sámarrská, haláfská kultura	1	6	3	11	10	11	3
Obejdská kultura	1	8	3	16	33	13	4
Urucká kultura	1	5	2	1	12	23	4
Konec 4. tis. př. Kr.	1	3	2	1	0	0	0
Kultura ninivská 5	1	6	3	9	15	10	4
Akkadské a sumerské období	1	4	3	5	4	0	0
Staroasyrské období	1	4	2	8	4	4	1
Středoasyrské období	1	10	8	3	14	20	5
Novoasyrské období	2	30	31	51	89	183	48
Novobabylónské období	0	2	1	3	0	0	0
Achaimenovské období	0	2	1	1	0	1	0
Seleukovské období	0	2	0	1	2	0	1
Parthské období	0	3	1	1	1	4	3
Sásánovské období	1	4	1	2	10	2	0
Islámské období	33	49	81	49	29	17	8
Celkový počet lokalit s datací	34	79	136	115	135	189	54

Příloha 6.86: Tabulka s počty lokalit pro jednotlivé podoblasti

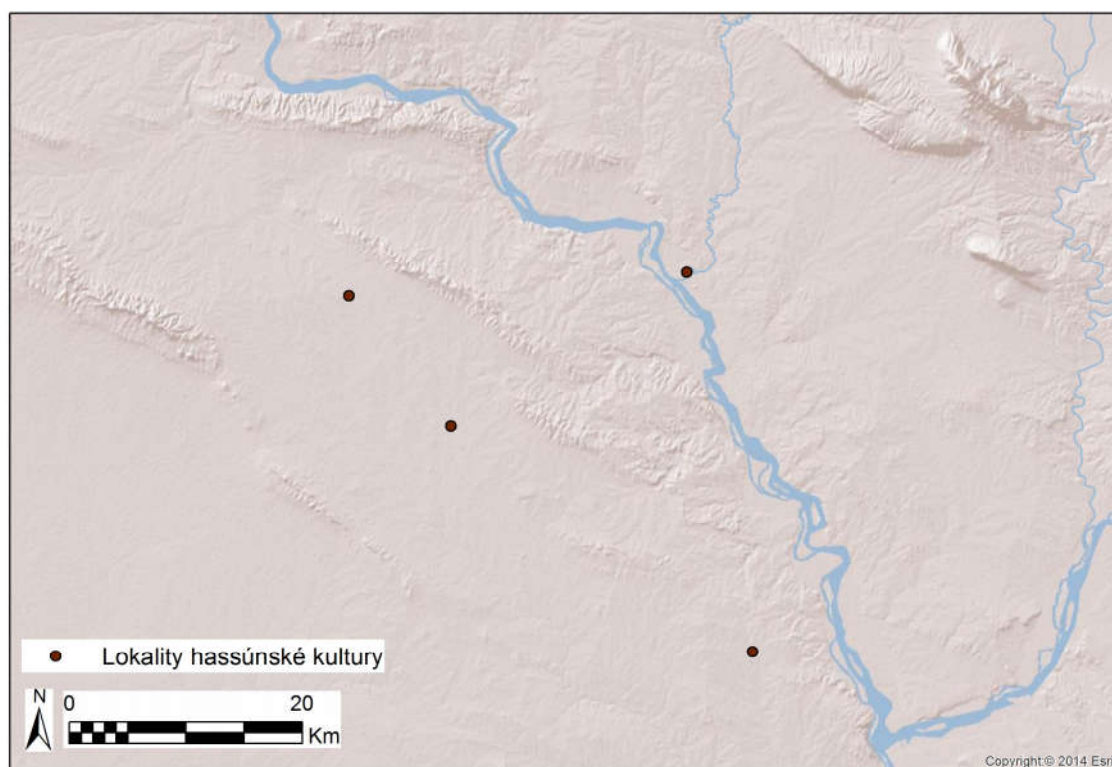
Příloha 6.87: Vývoj počtu sídlišť ve vytyčeném regionu dle AASI a ASI

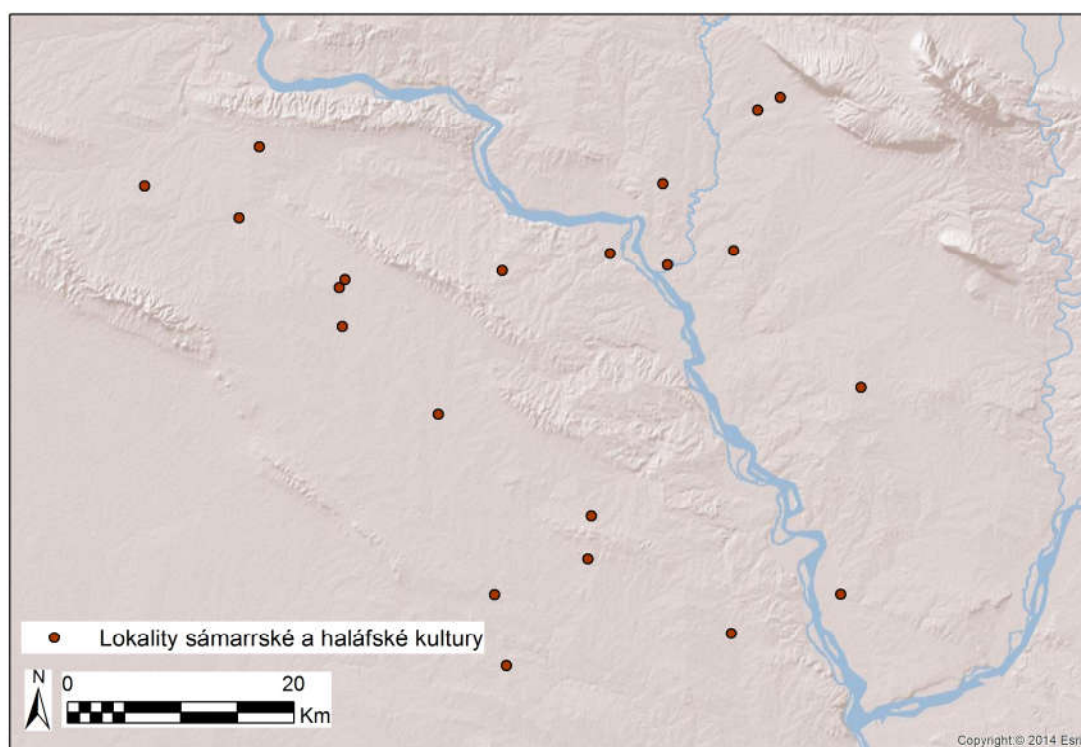
Příloha 6.88: Vývoj počtu identifikovaných lokalit se jménem

	Mosulský okres	Lokality zkoumané oblasti dle AASI	Identifikované lokality se jménem
Starší doba kamenná	1	0	0
Mladší doba kamenná	1	0	0
Hassúnská kultura	5	4	3
Sámarrská, haláfská kultura	31	21	14
Obejdská kultura	61	32	23
Urucká kultura	21	15	10
Konec 4. tis. př. Kr.	7	8	6
Kultura ninivská 5	34	21	15
Akkadské a sumerské období	17	9	8
Staroasyrské období	24	7	8
Středoasyrské období	36	18	12
Novoasyrské období	203	77	50
Novobabylónské období	6	4	2
Achaimenovské období	4	6	4
Seleukovské období	5	8	4
Parthské období	6	5	2
Sásánovské období	18	13	8
Islámské období	241	48	15
Celkový počet lokalit s datací	499	134	76

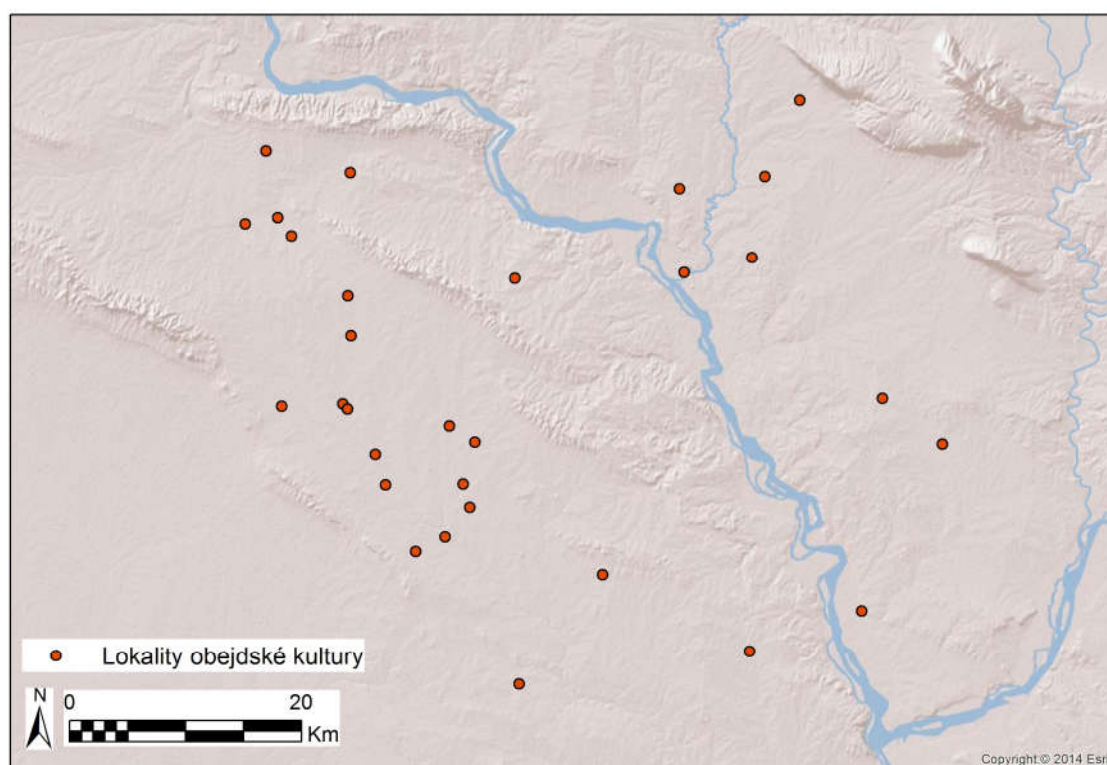
Příloha 6.89: Tabulka s počty lokalit s datací

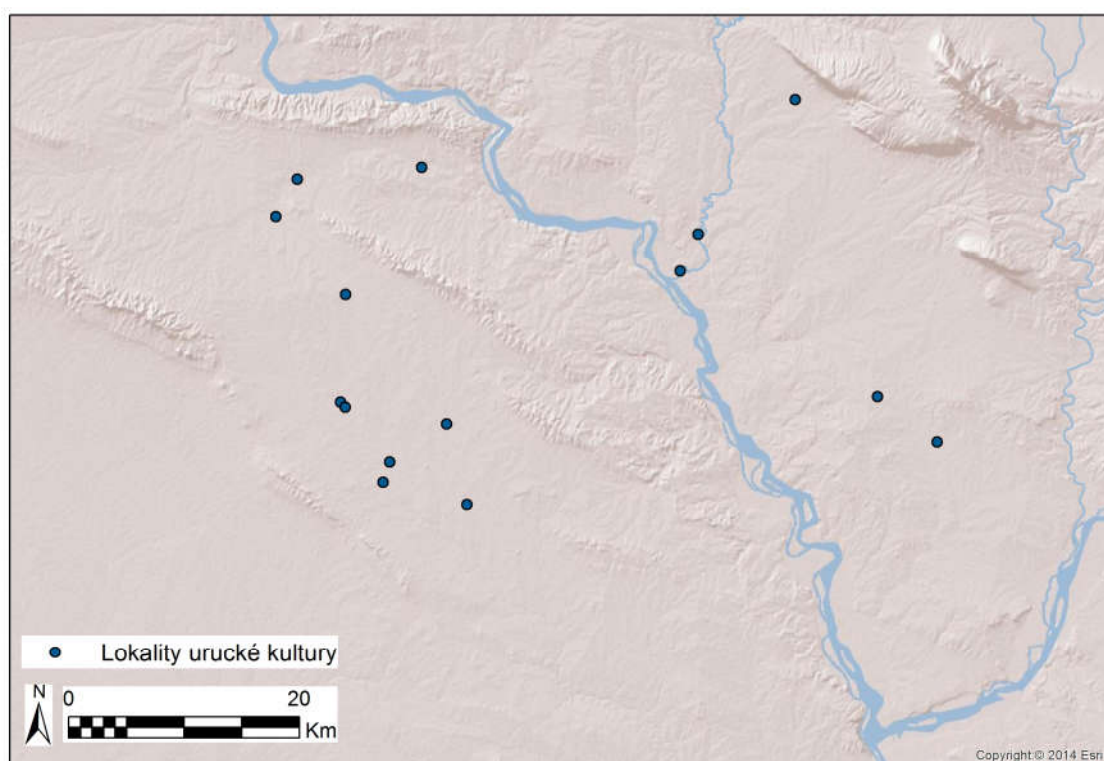
Příloha 6.90: Lokality hassúnské kultury

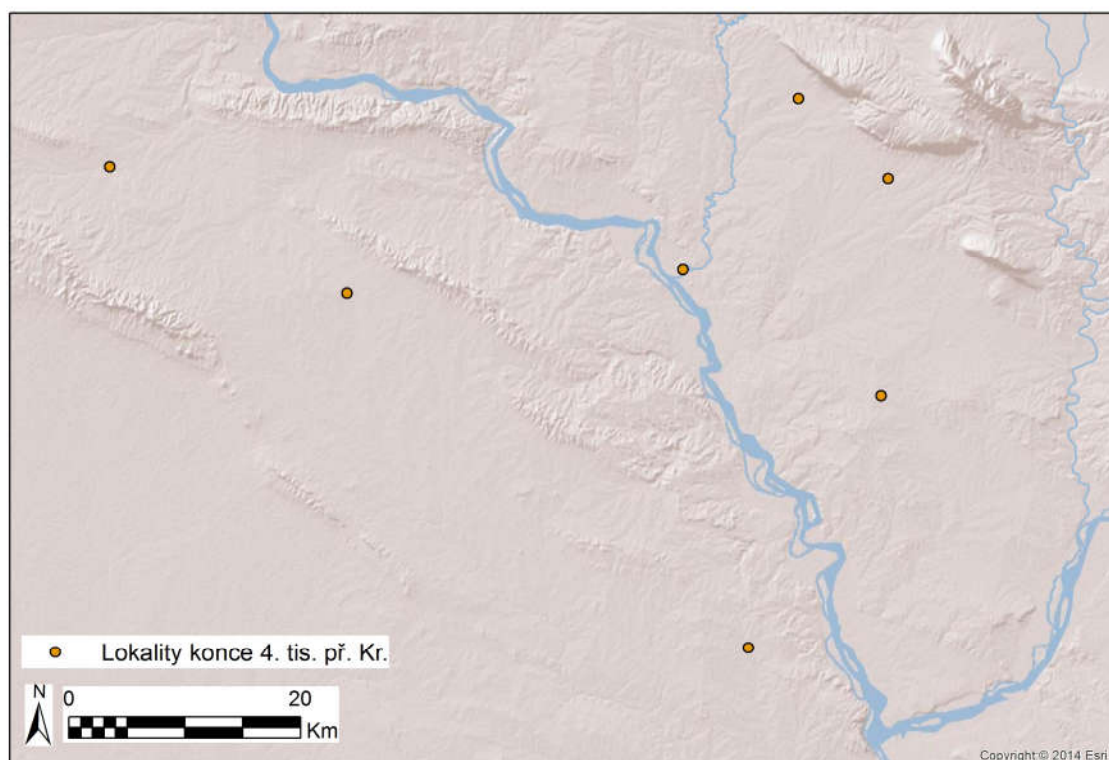
Příloha 6.91: Lokality sámarrské a haláfské kultury

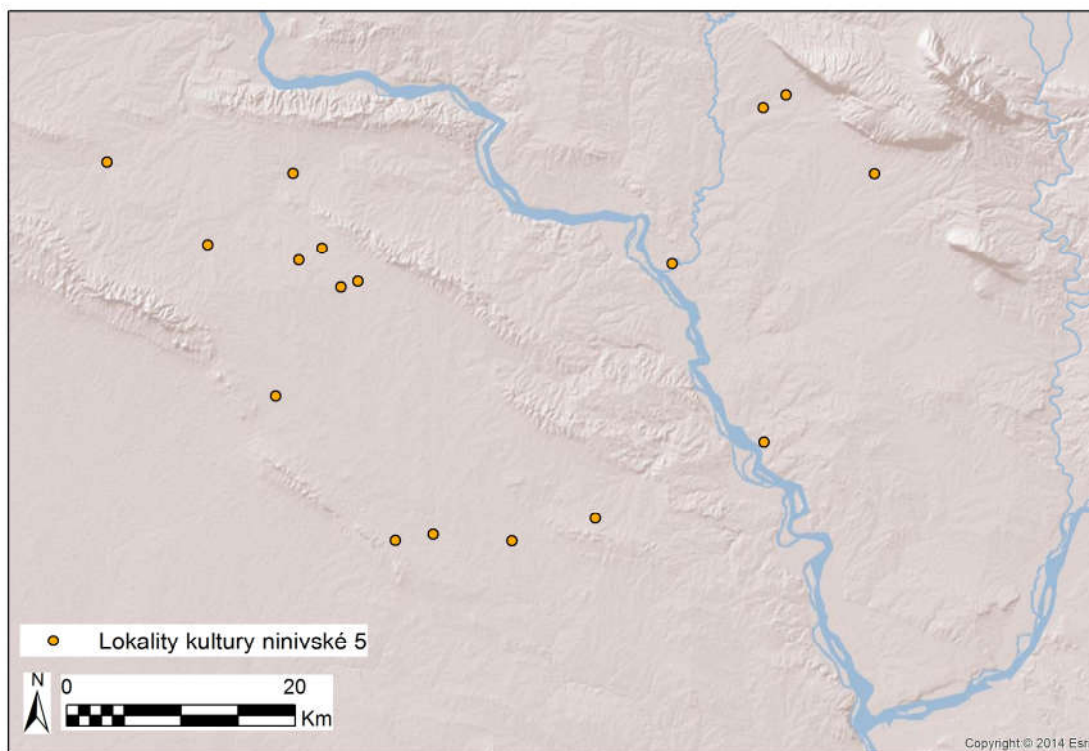
Příloha 6.92: Lokality obejdské kultury

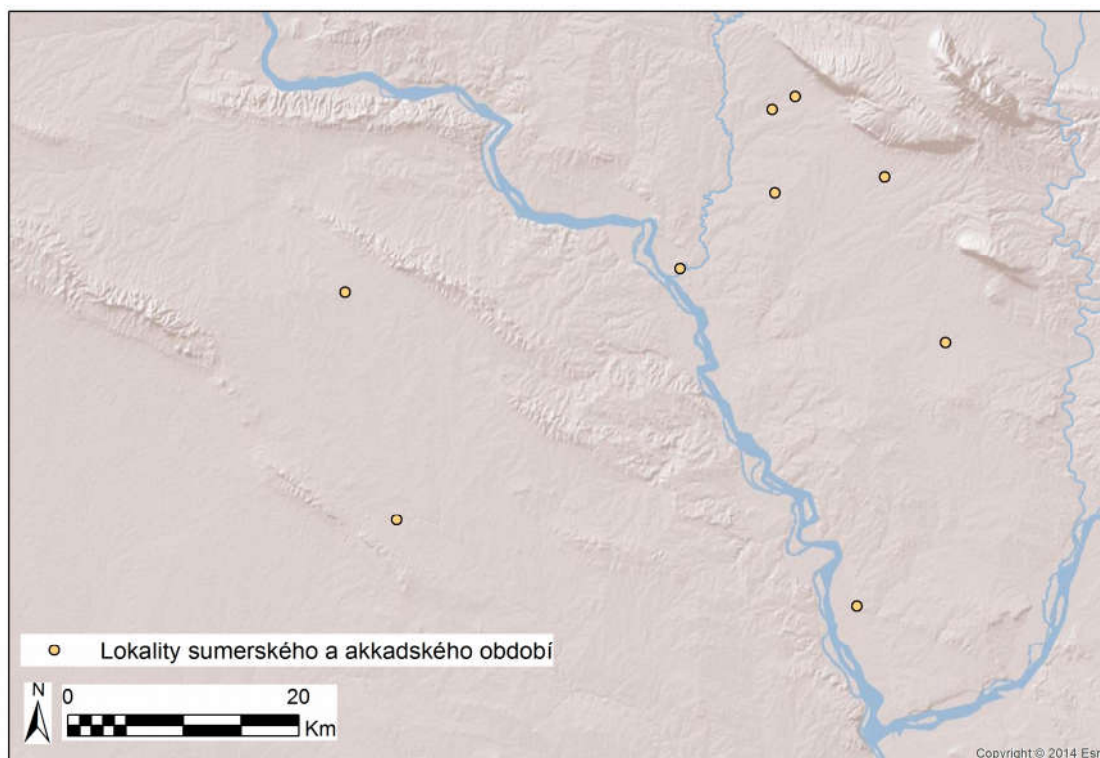
Příloha 6.93: Lokality urucké kultury

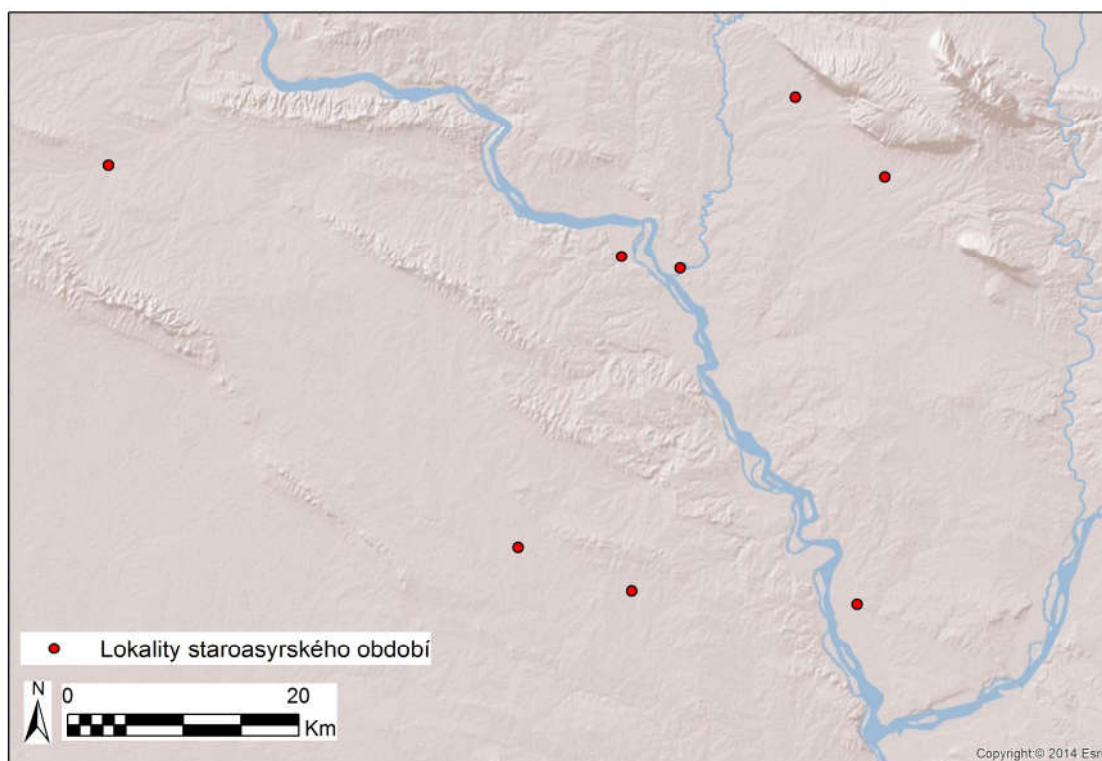
Příloha 6.94: Lokality konce 4. tisíciletí př. Kr.

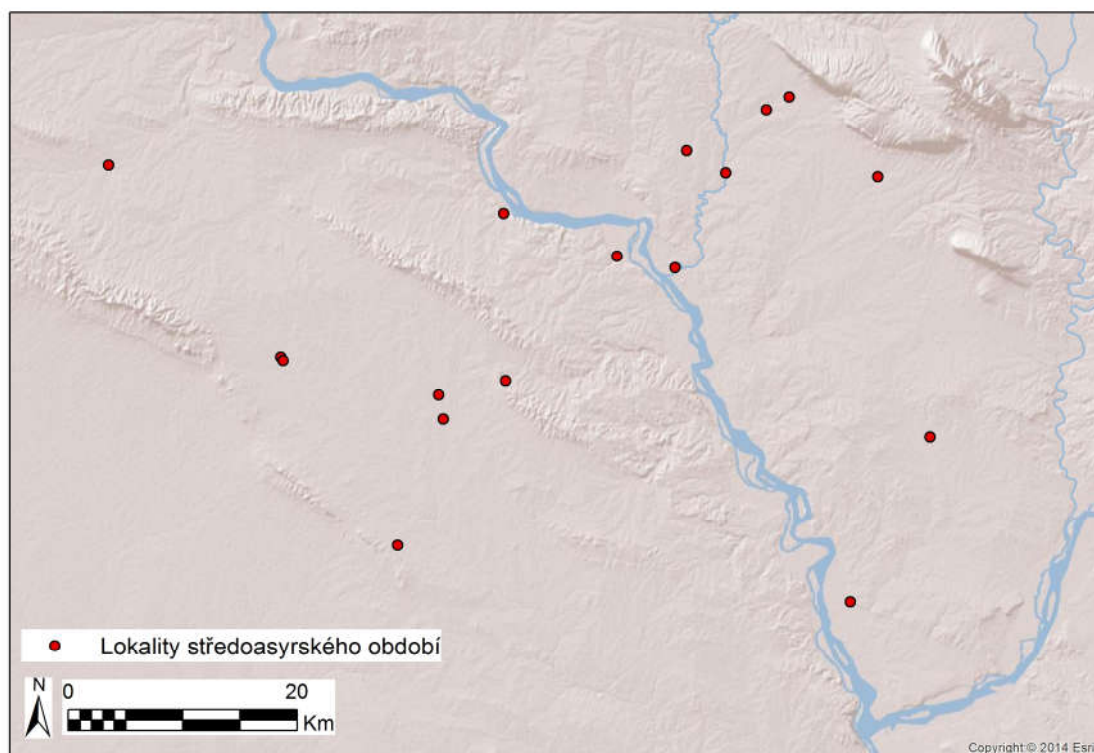
Příloha 6.95: Lokality kultury ninivské 5

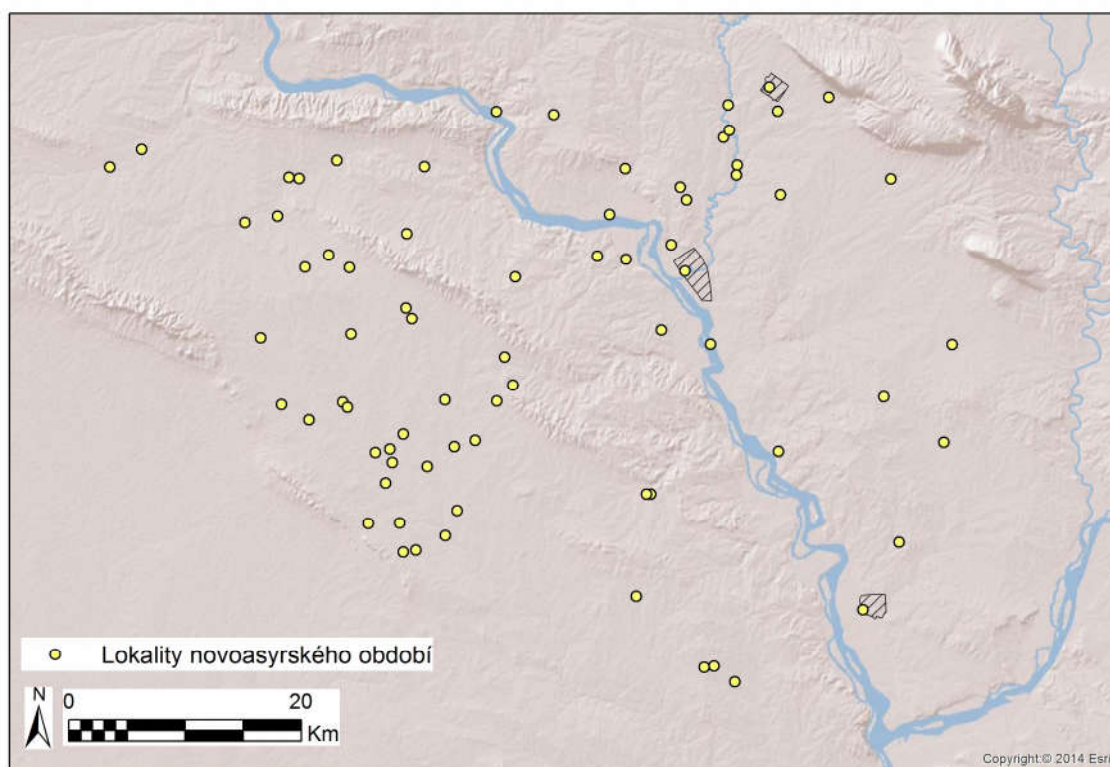
Příloha 6.96: Lokality akkadského a sumerského období

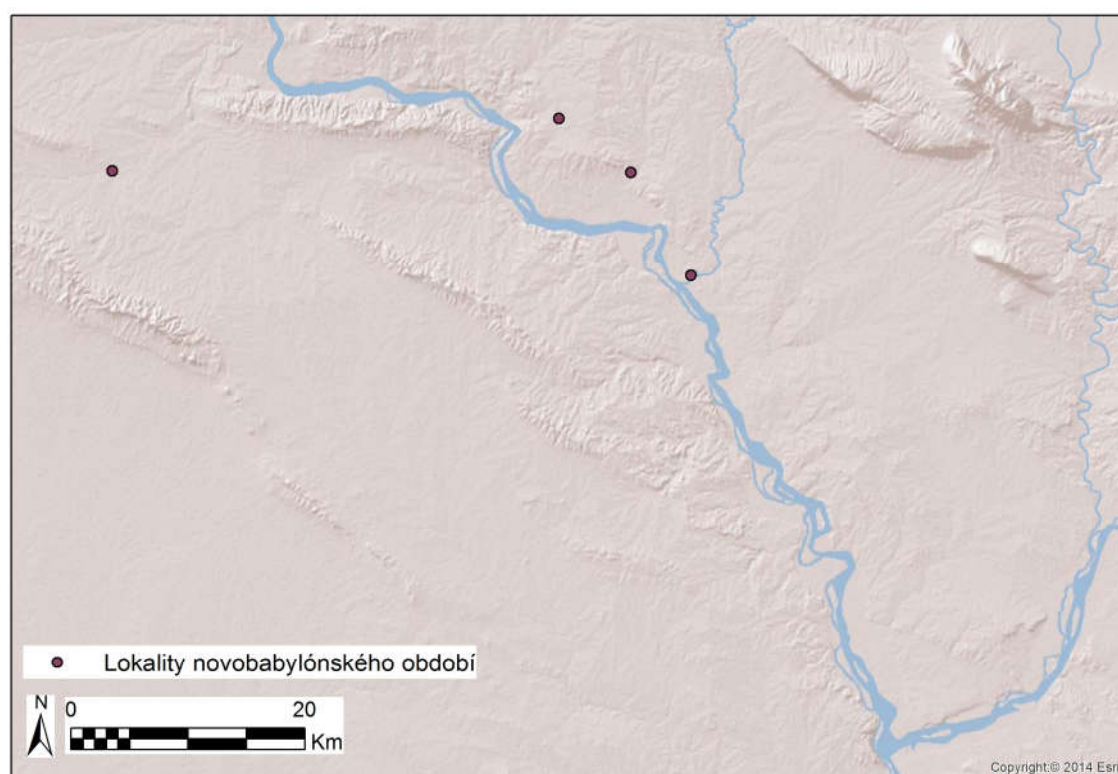
Příloha 6.97: Lokality staroasyrského období

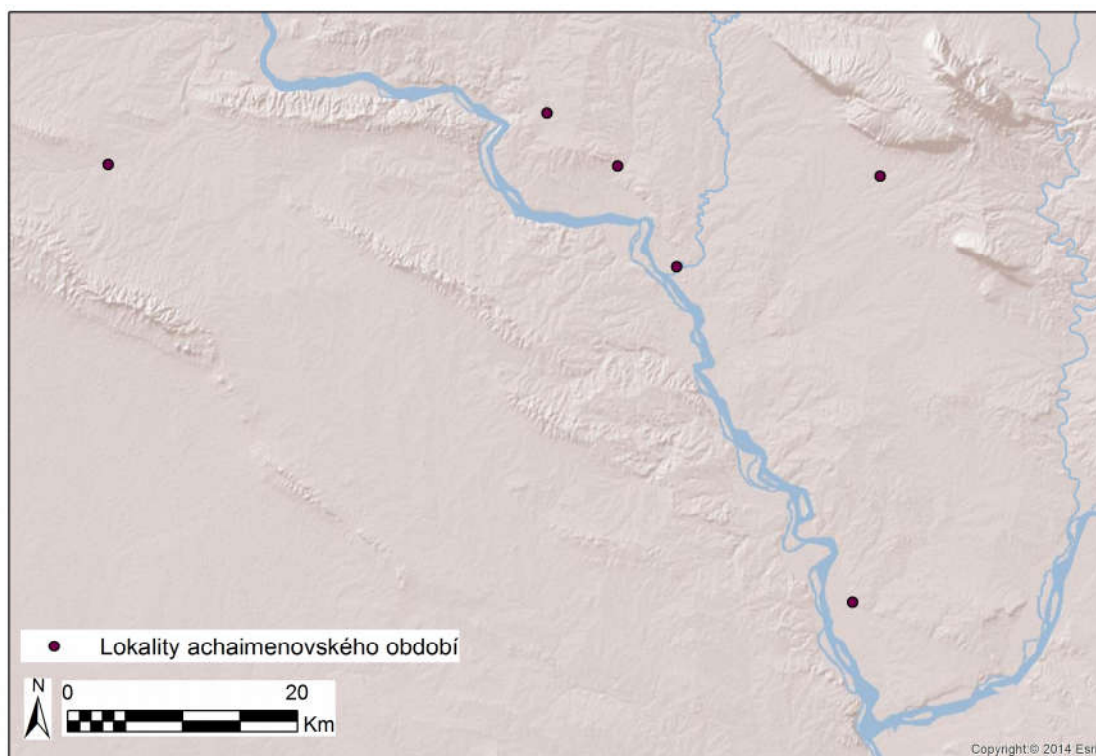
Příloha 6.98: Lokality středoasyrského období

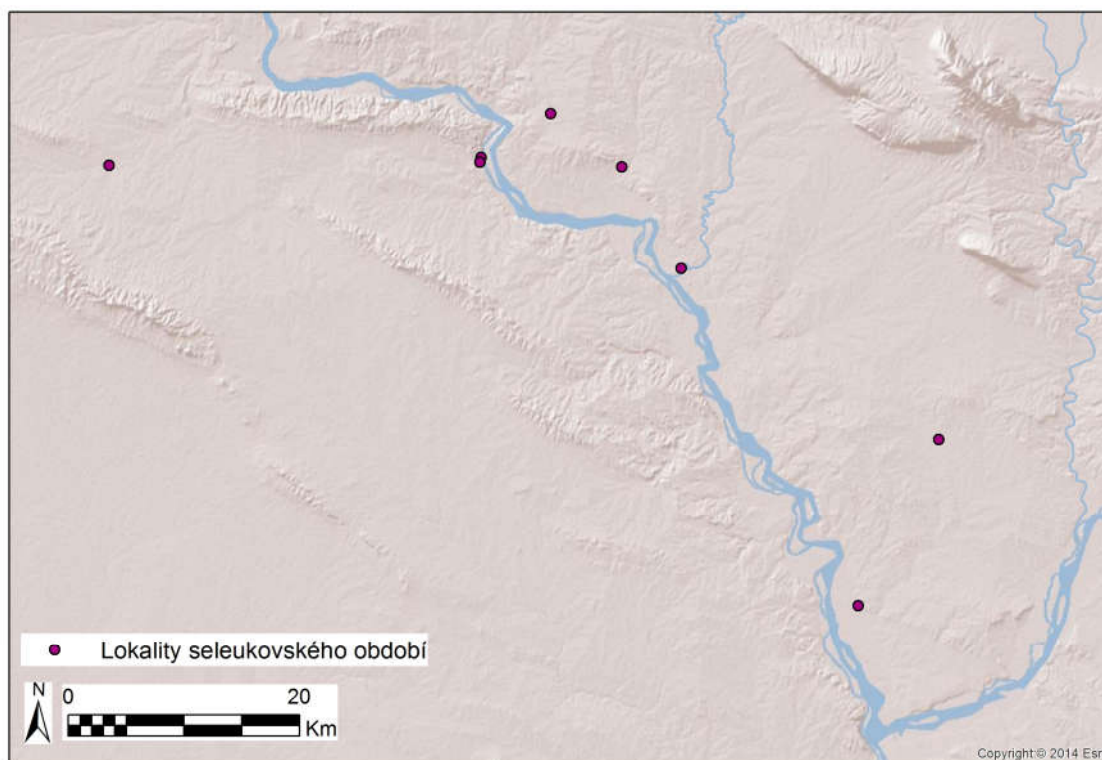
Příloha 6.99: Lokality novoasyrského období

Příloha 6.100: Lokality novobabylónského období

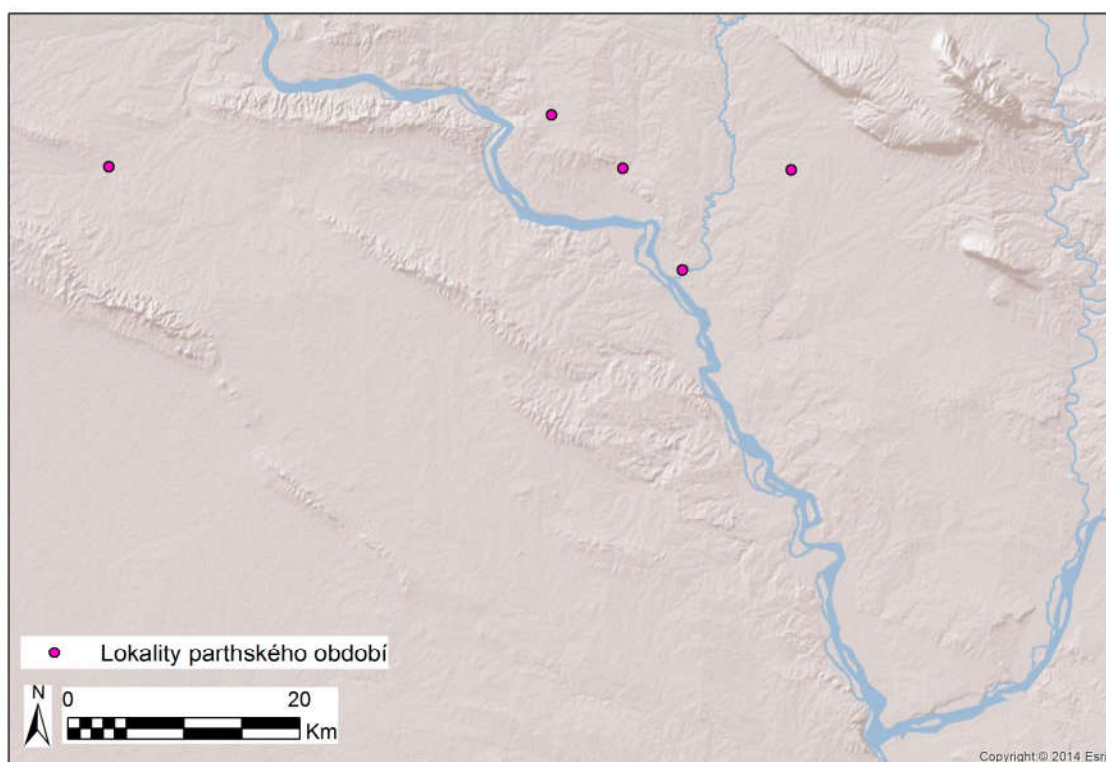

Příloha 6.101: Lokality achaimenovského období

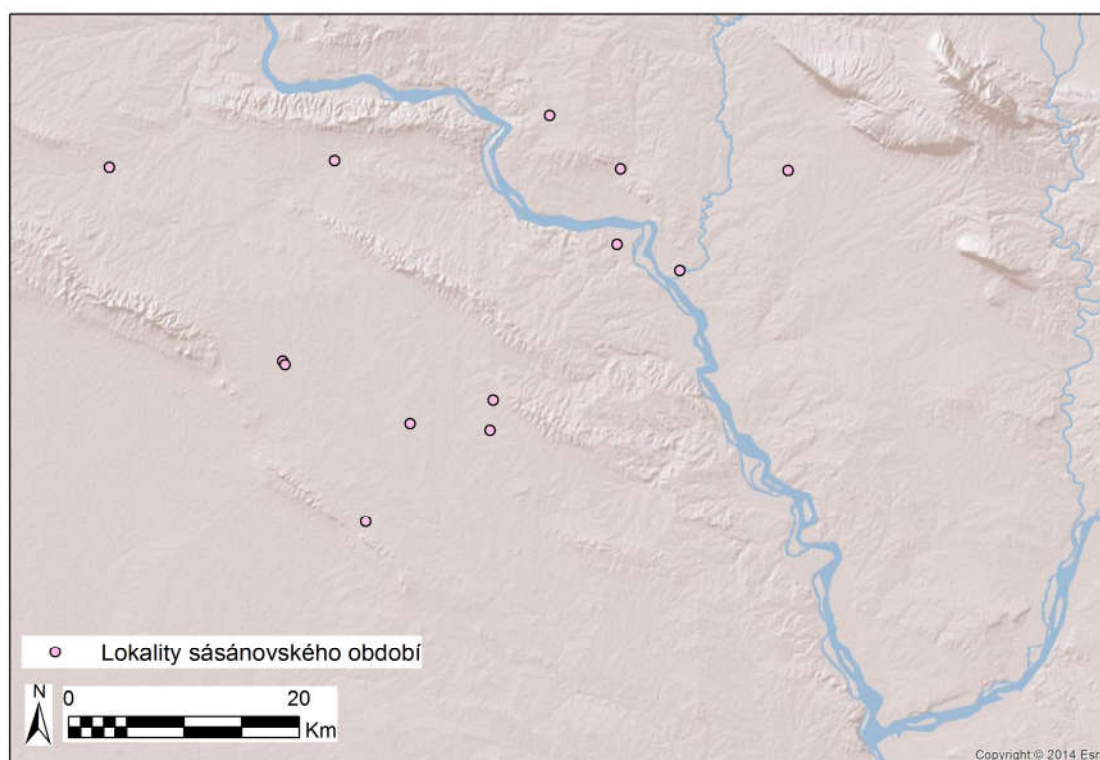

Příloha 6.102: Lokality seleukovského období

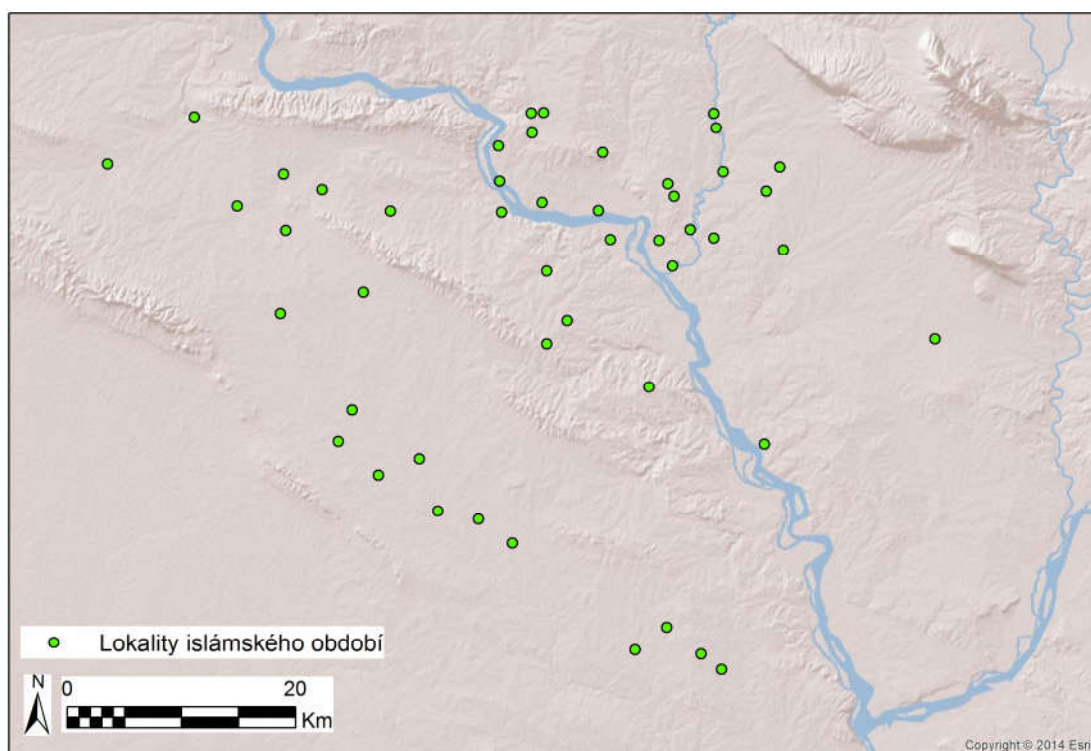

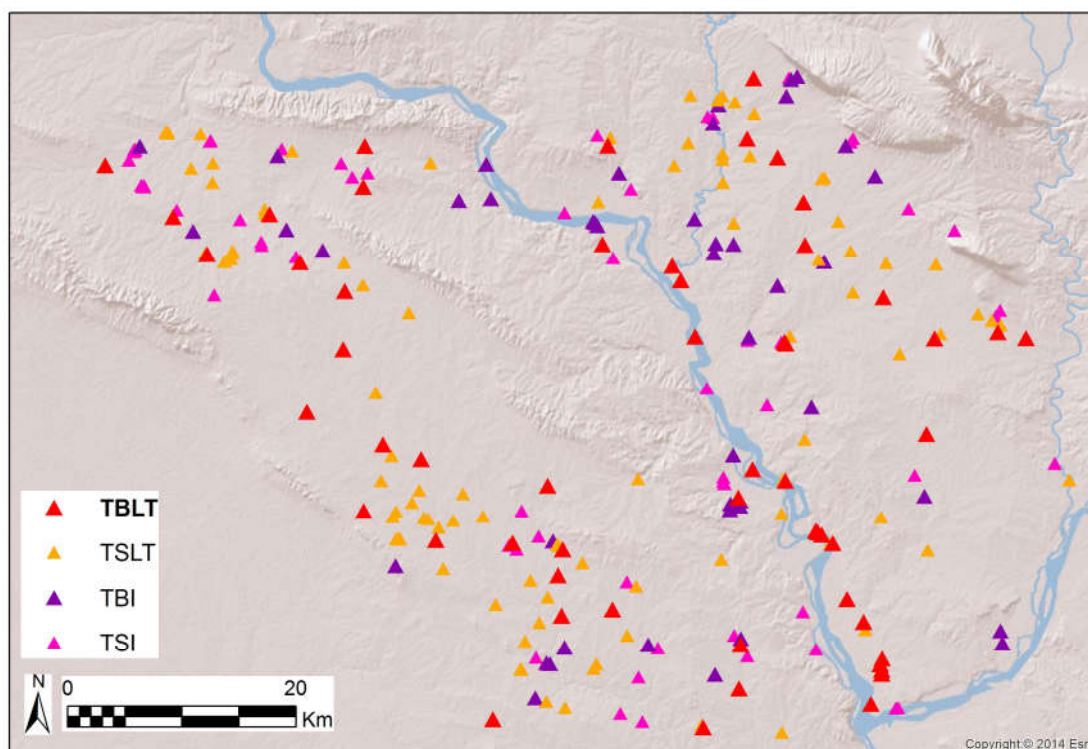
Příloha 6.103: Lokality parthského období

Příloha 6.104: Lokality sásánovského období

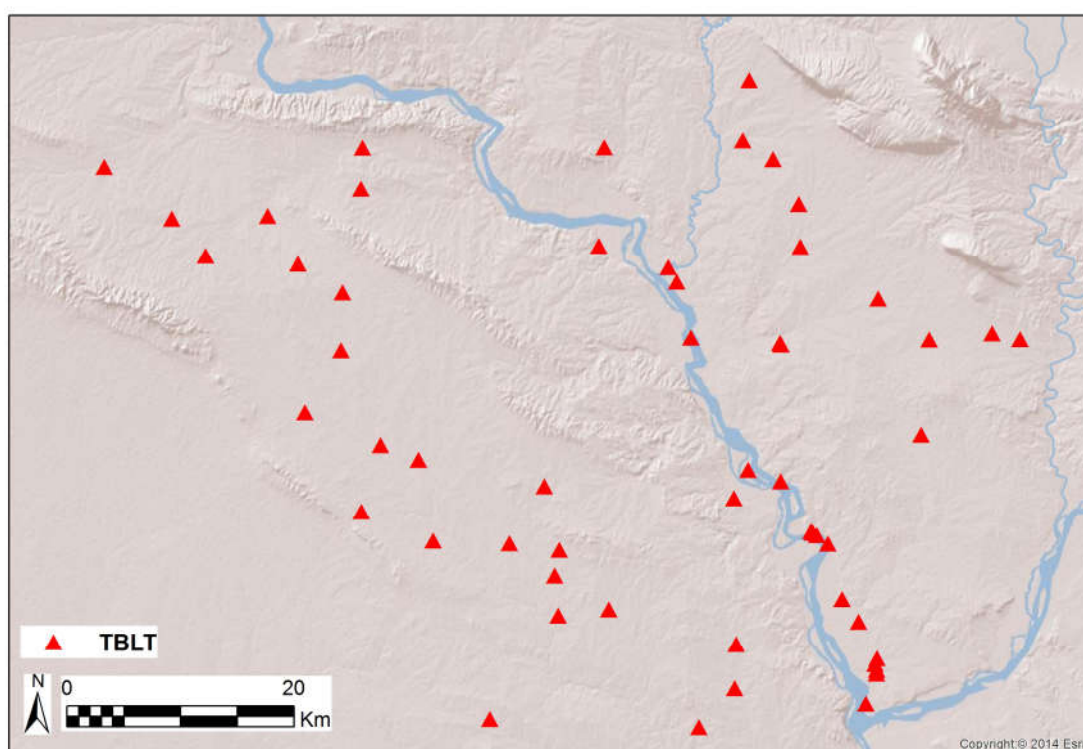
Příloha 6.105: Lokality islámského období

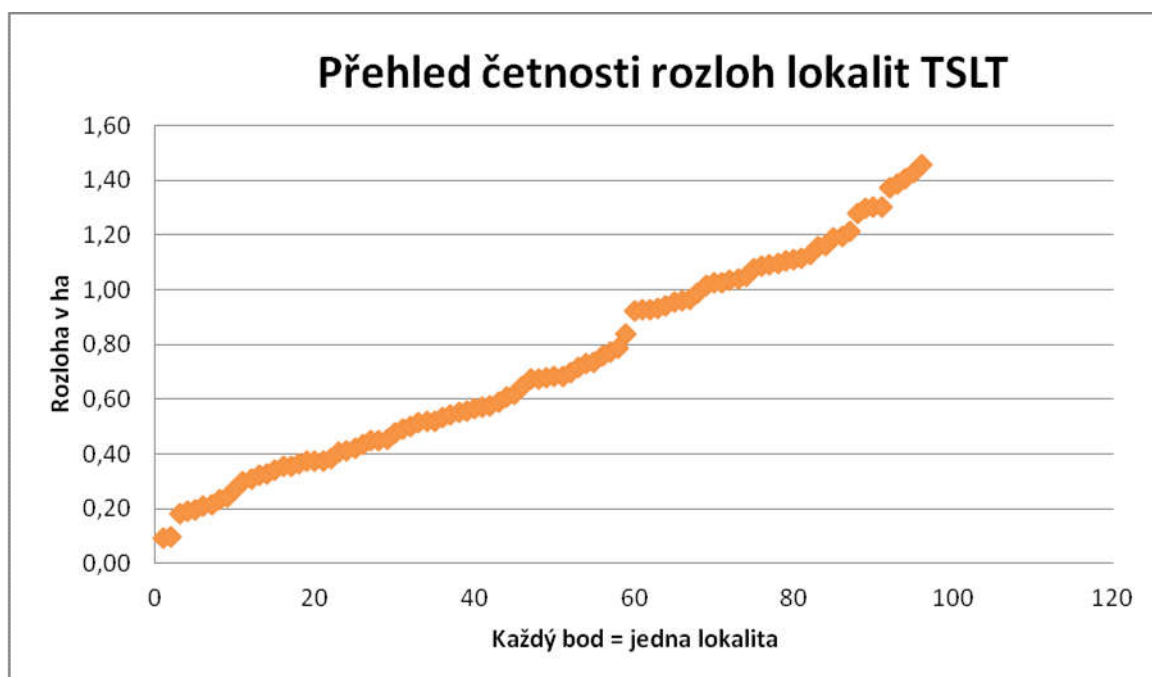
Příloha 6.106.: Prostorové uspořádání všech tellů

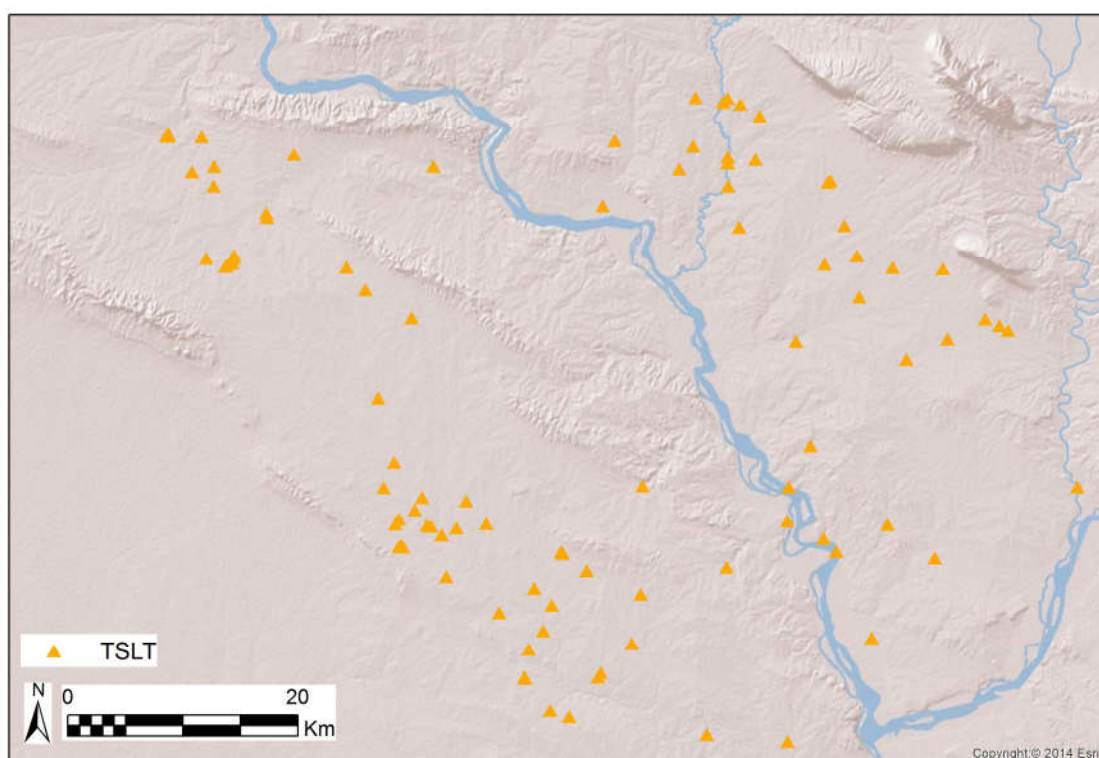
Příloha 6.107: Graf četností rozloh - velké telly s dolním městem (TBLT)

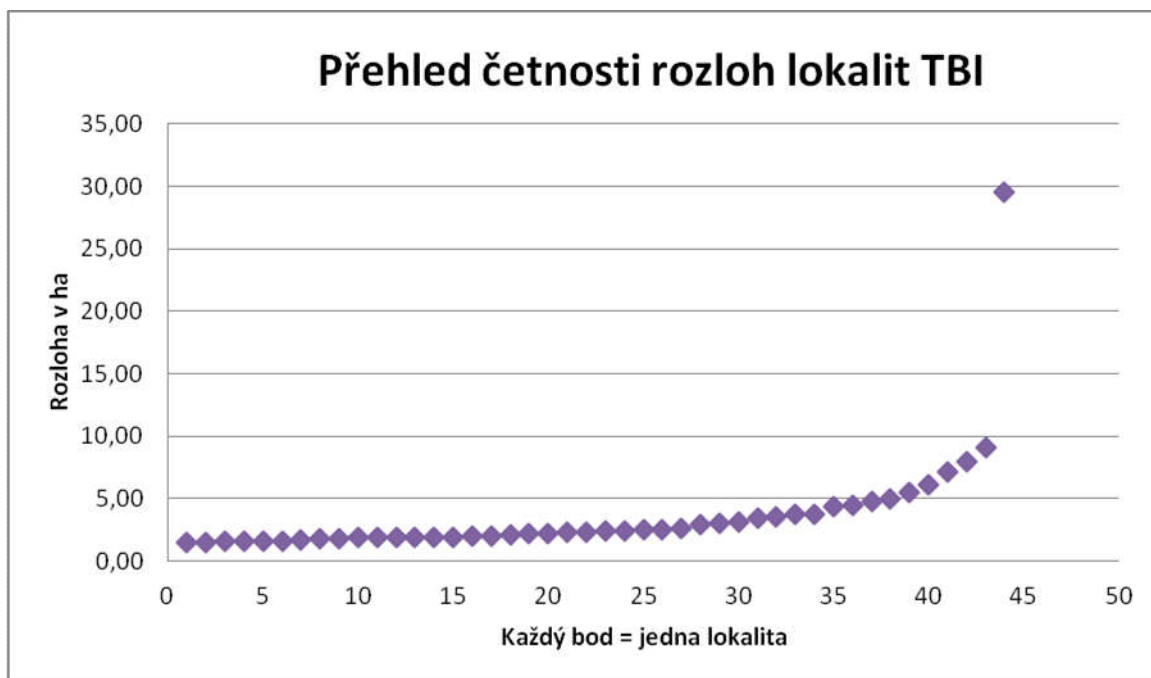
Příloha 6.108: Prostorové uspořádání - velké telly s dolním městem (TBLT)

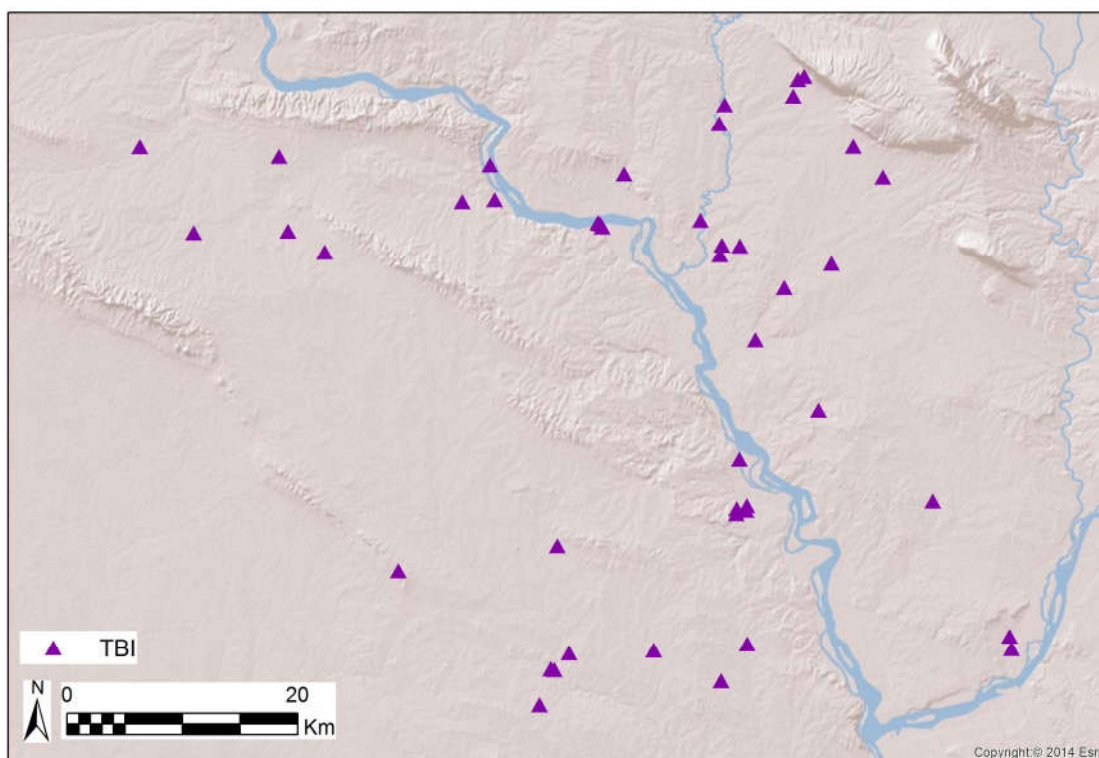
Příloha 6.109: Graf četností rozloh - malé telly s dolním městem (TSLT)

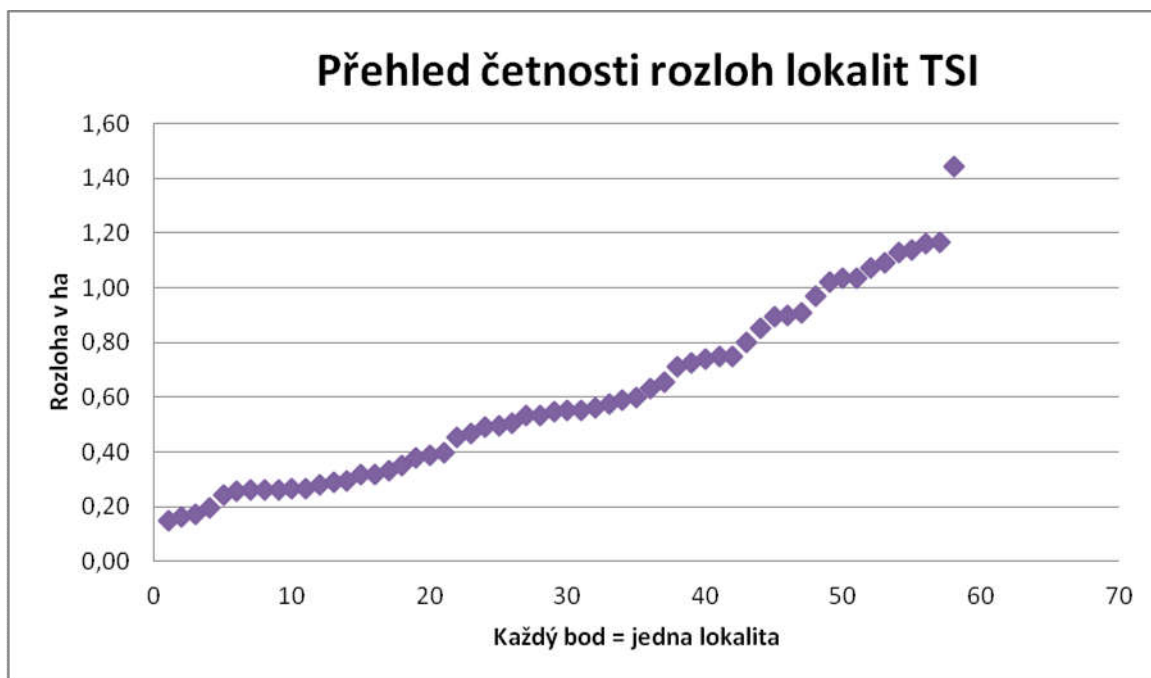
Příloha 6.110: Prostorové uspořádání - malé telly s dolním městem (TSLT)

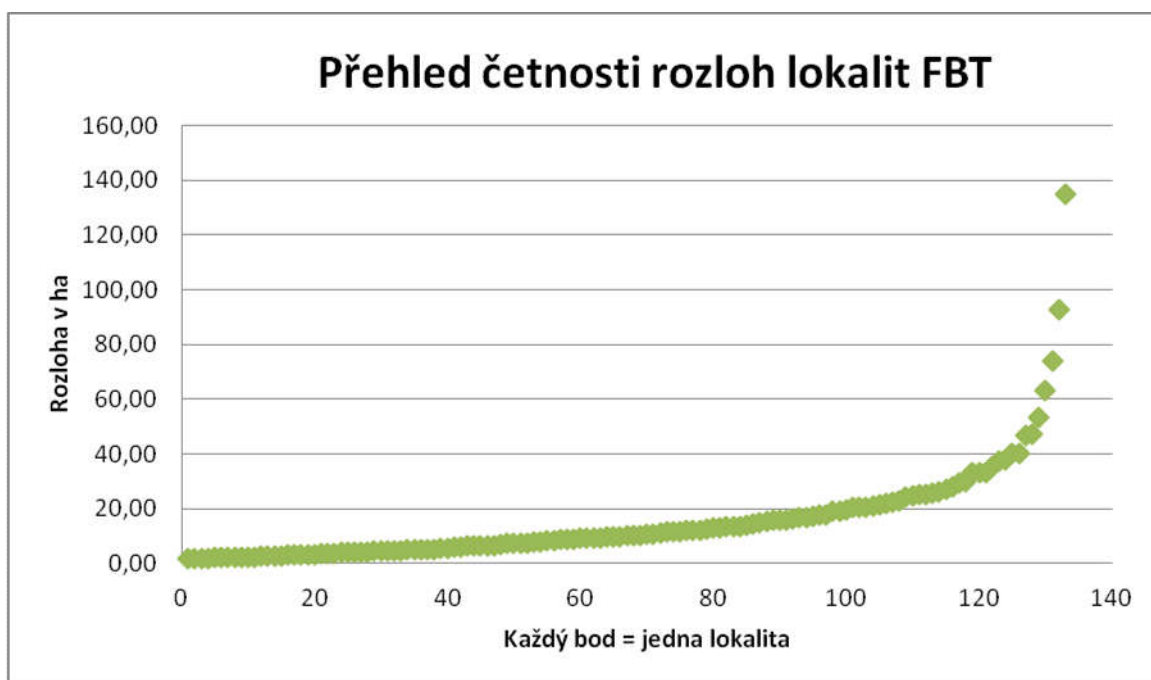

Příloha 6.111.: Graf četností rozloh - velké izolované telly (TBI)

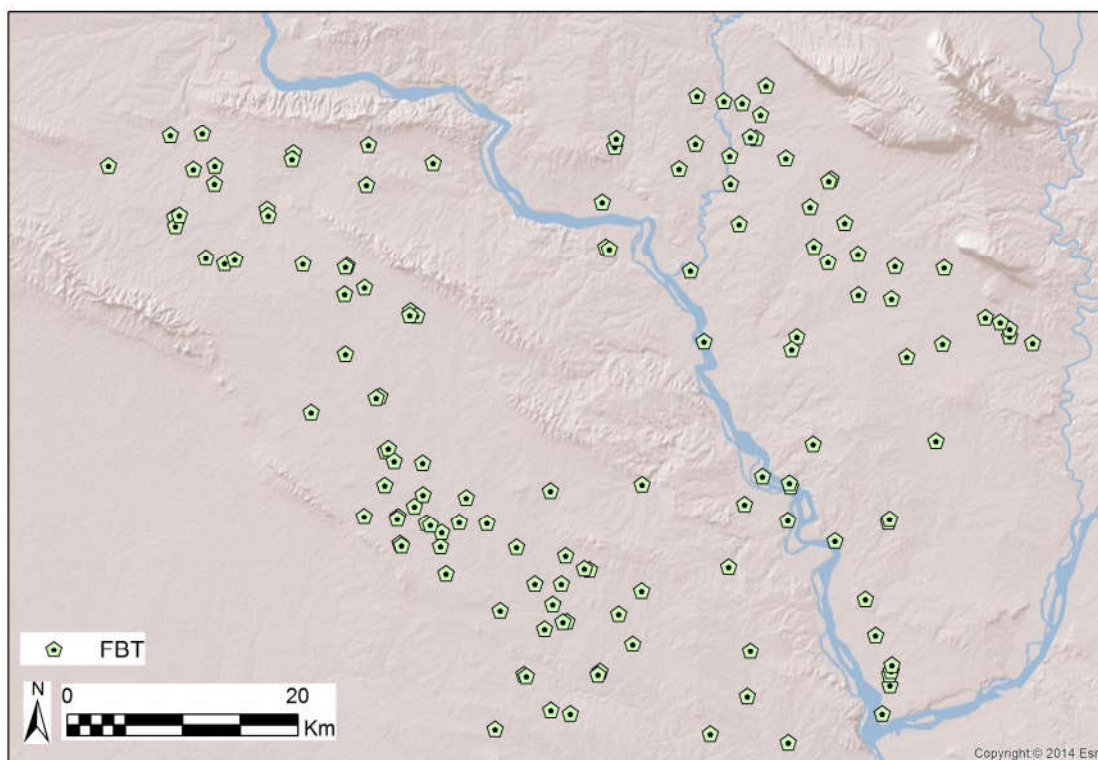

Příloha 6.112: Prostorové uspořádání - velké izolované telly (TBI)

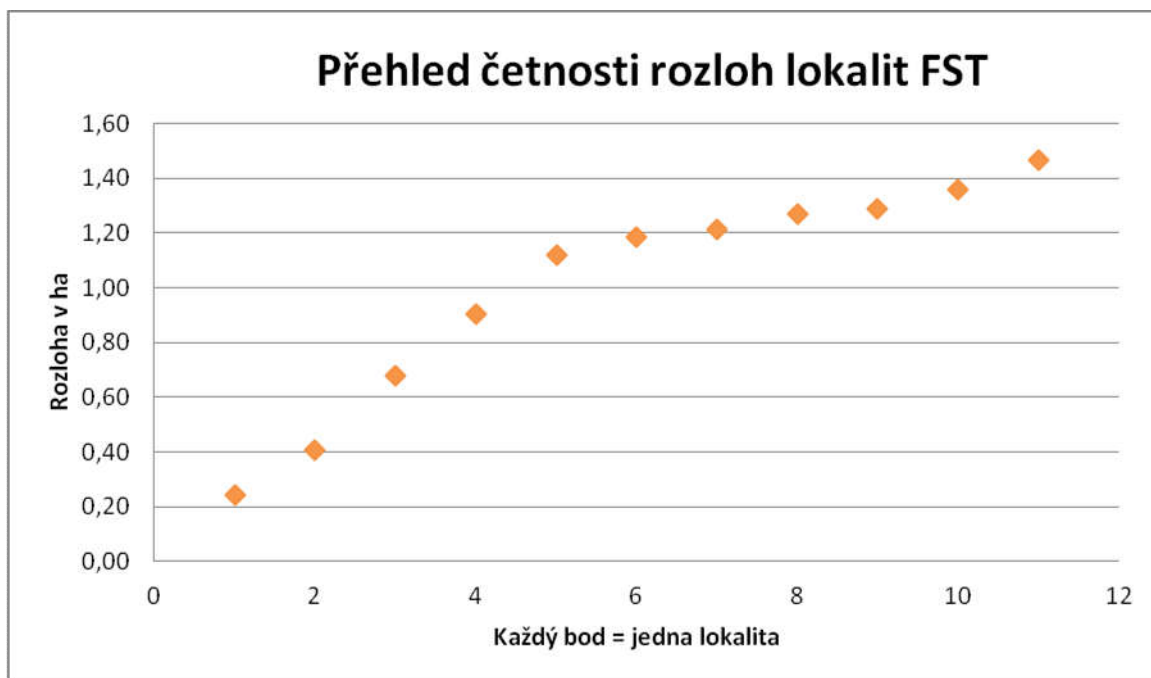

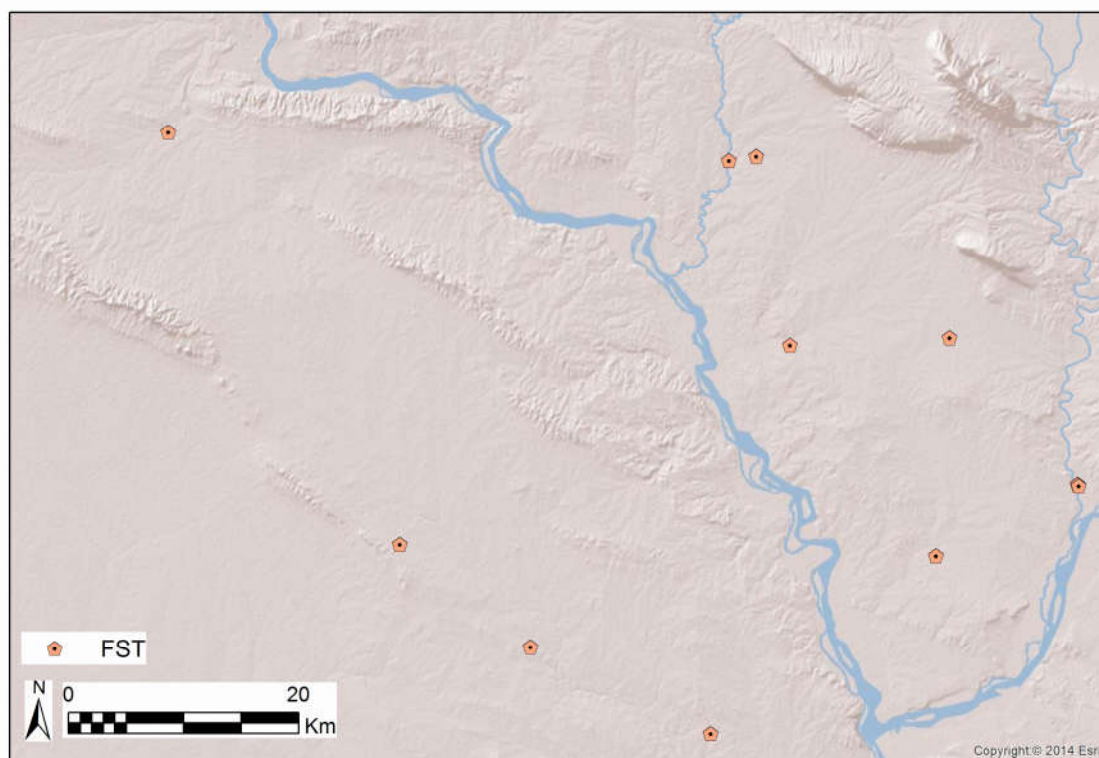
Příloha 6.115: Graf četností rozloh - velké ploché lokality u tellů (FBT)

Příloha 6.116: Prostorové uspořádání - velké ploché lokality u tellů (FBT)

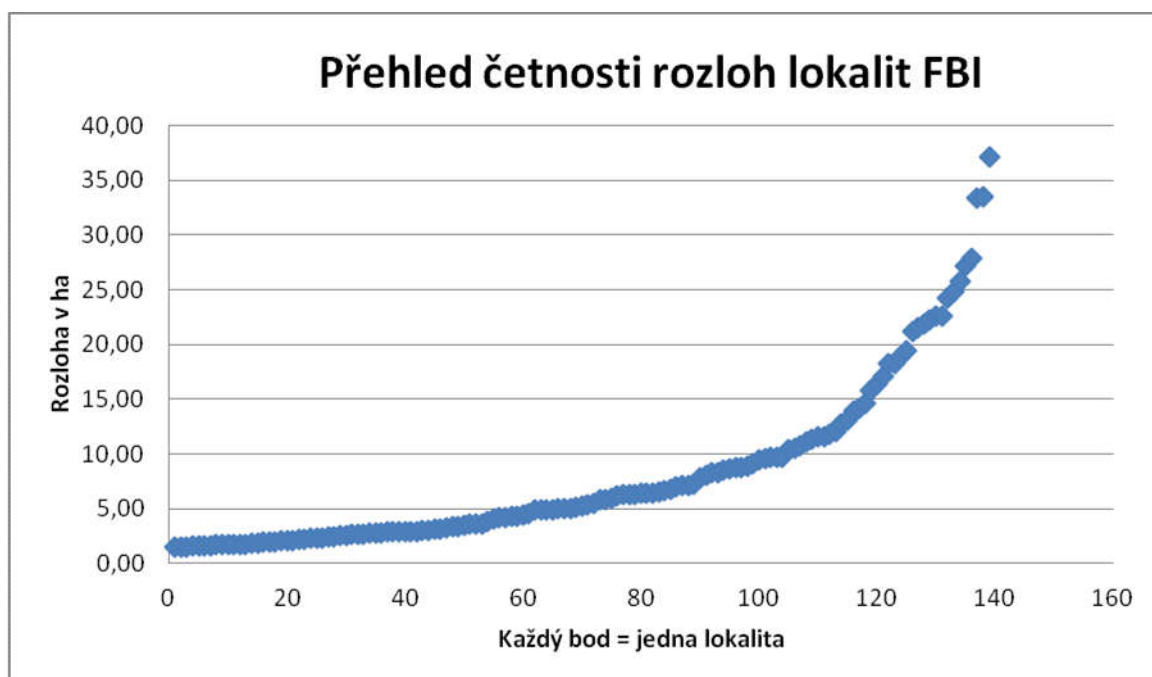

Příloha 6.117: Graf četností rozloh - malé ploché lokality u tellů (FST)

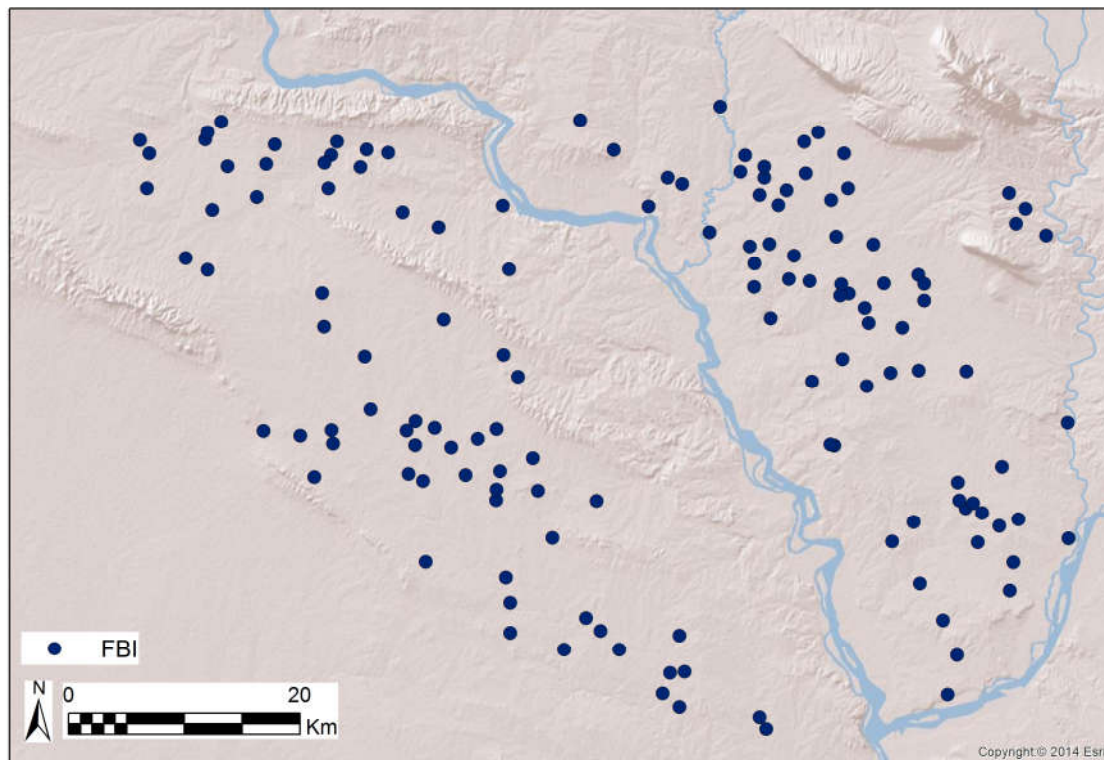

Příloha 6.118: Prostorové uspořádání - malé ploché lokality u tellů (FST)

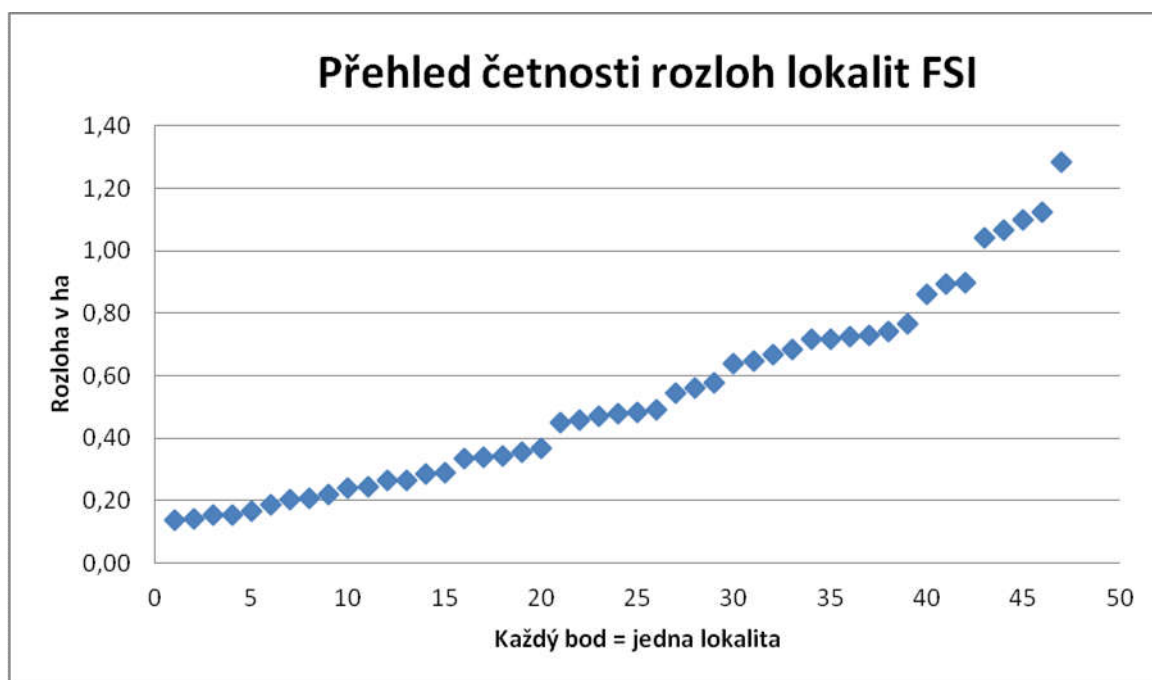

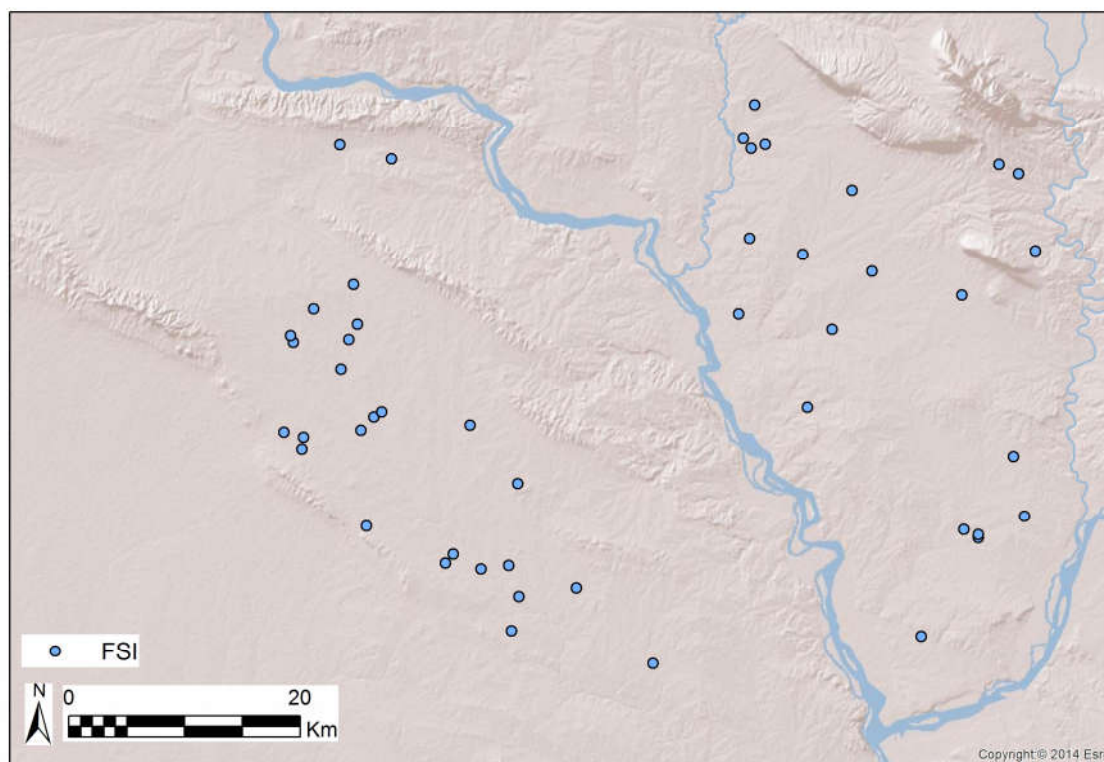
Příloha 6.119: Graf četností rozloh - velké ploché izolované lokality (FBI)

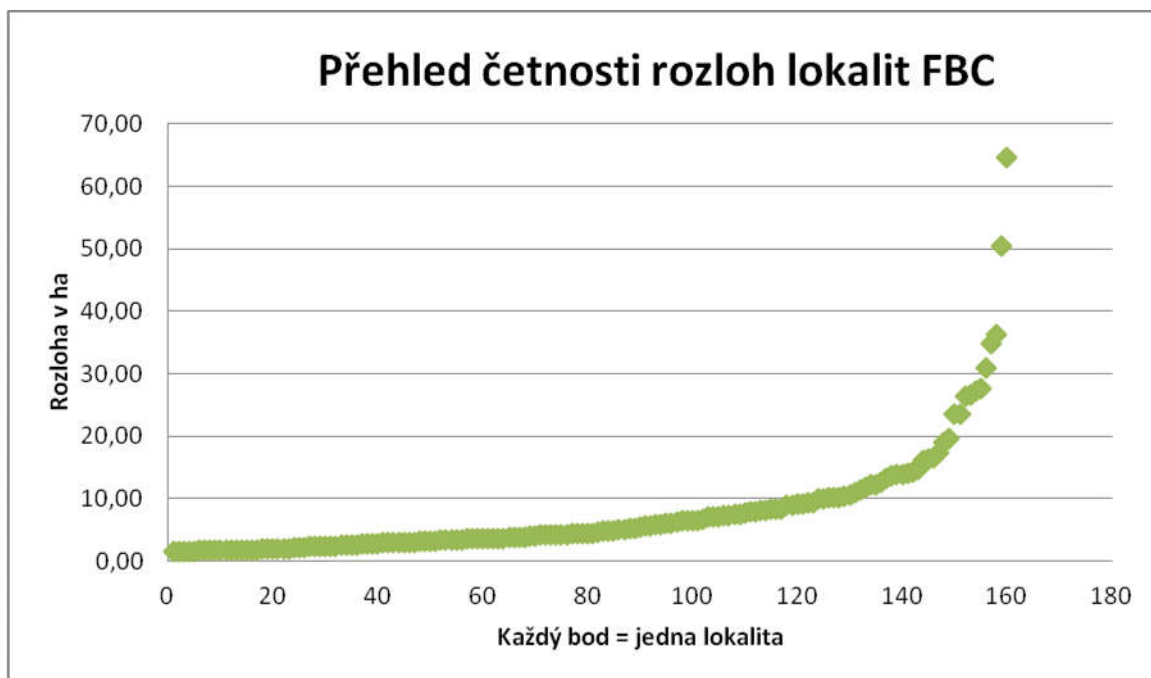
Příloha 6.120: Prostorové uspořádání - velké ploché izolované lokality (FBI)

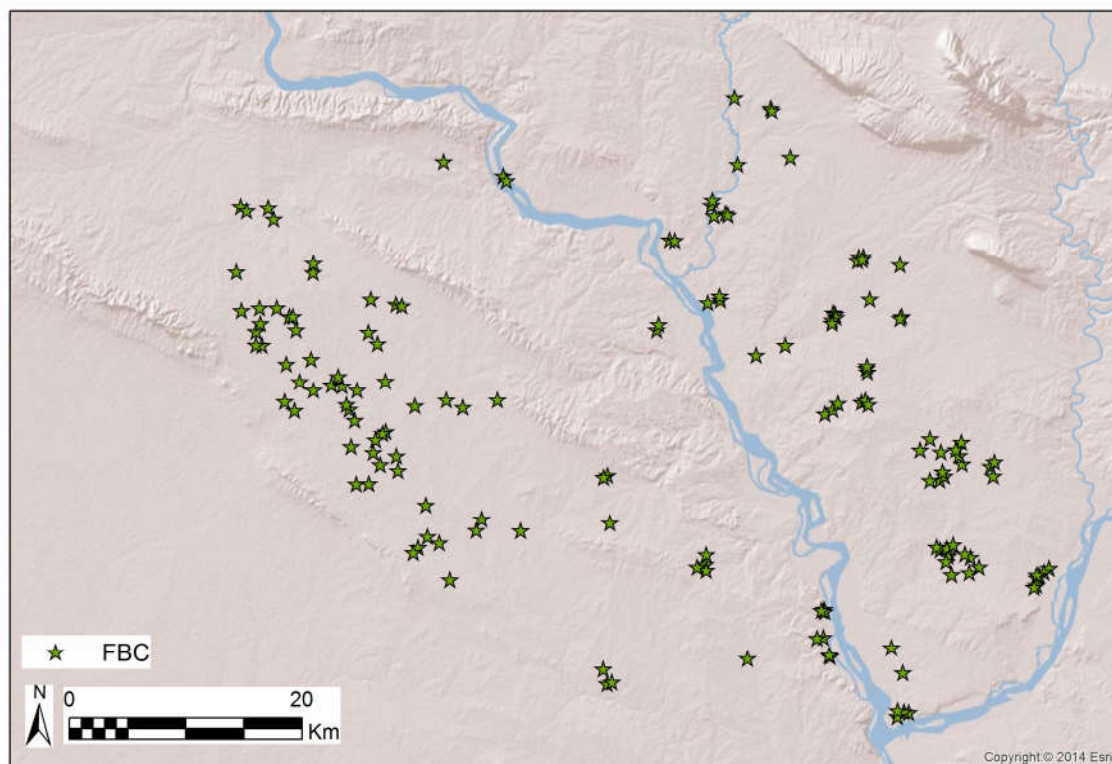
Příloha 6.121: Graf četností rozloh - malé ploché izolované lokality (FSI)

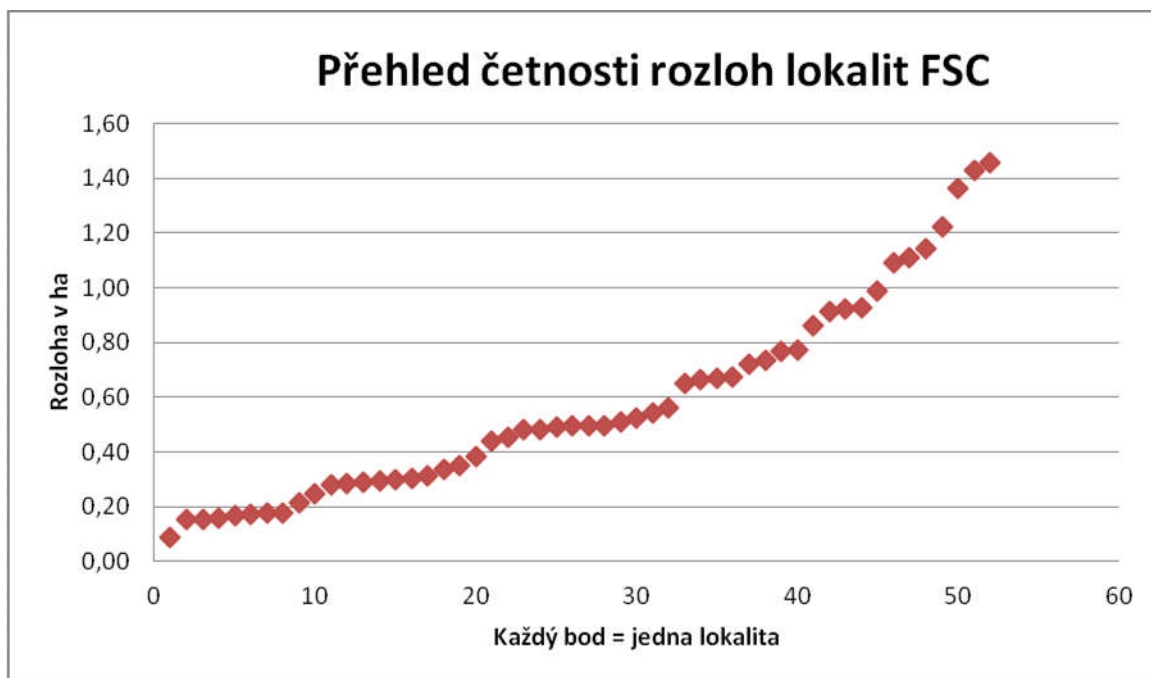
Příloha 6.122: Prostorové uspořádání - malé ploché izolované lokality (FSI)

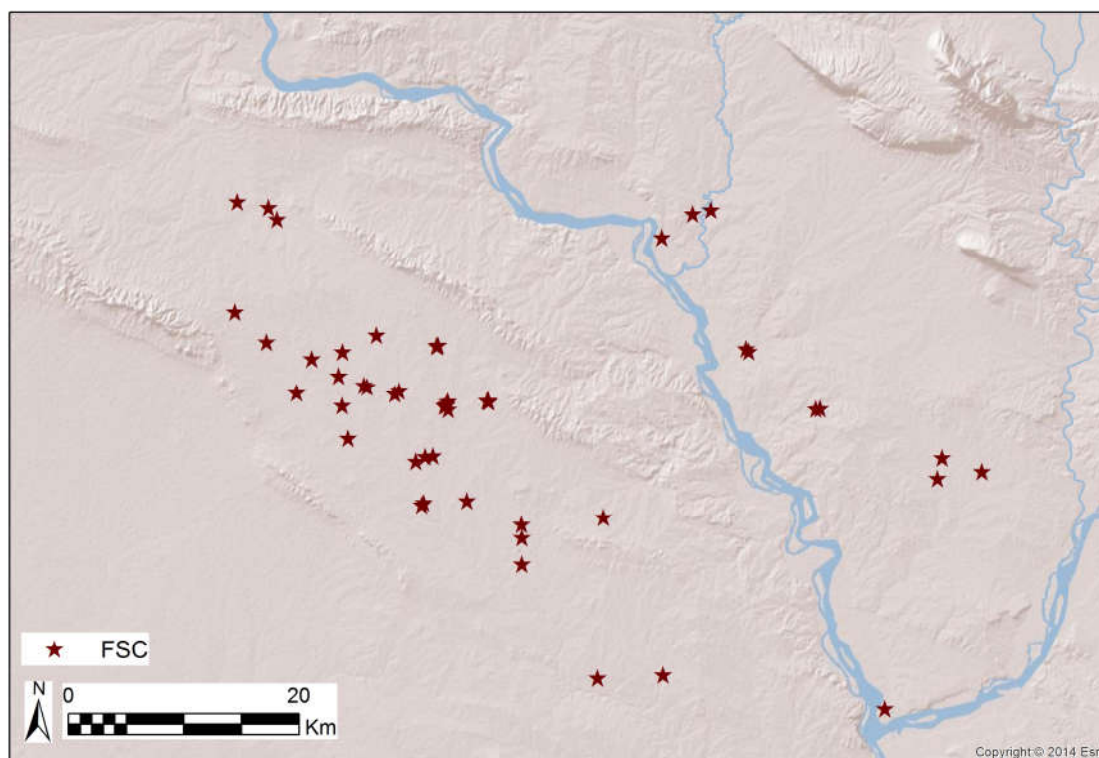
Příloha 6.123: Graf četností rozloh - velké ploché lokality ve shluku (FBC)

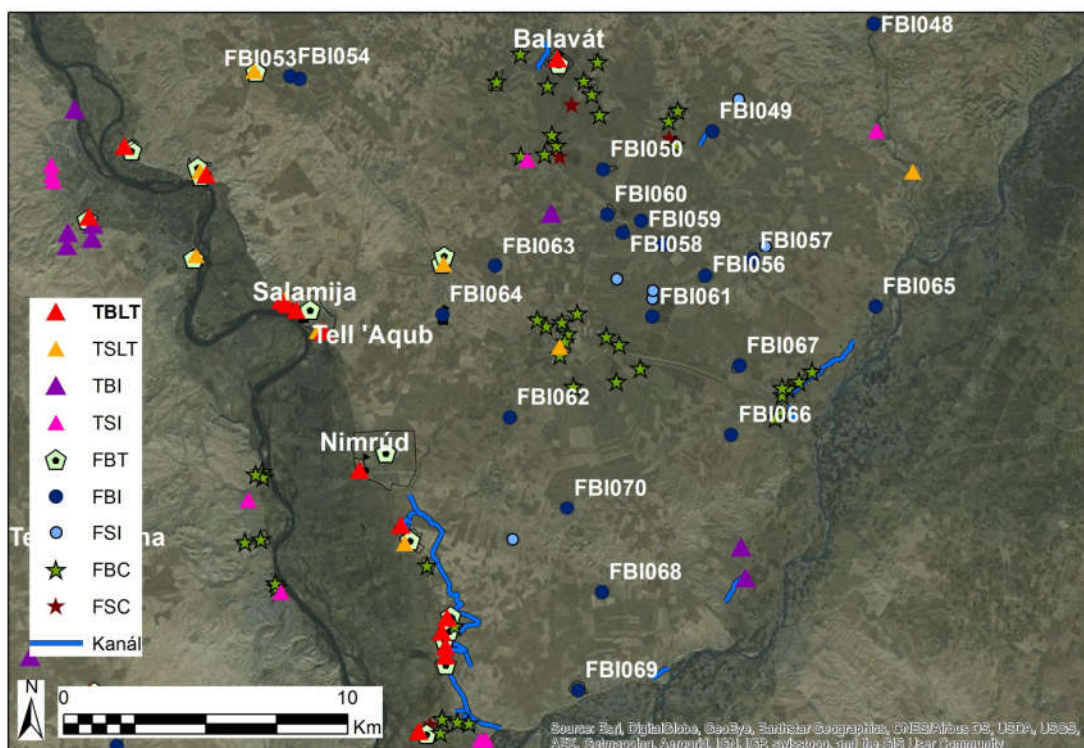
Příloha 6.124: Prostorové uspořádání - velké ploché lokality ve shluku (FBC)

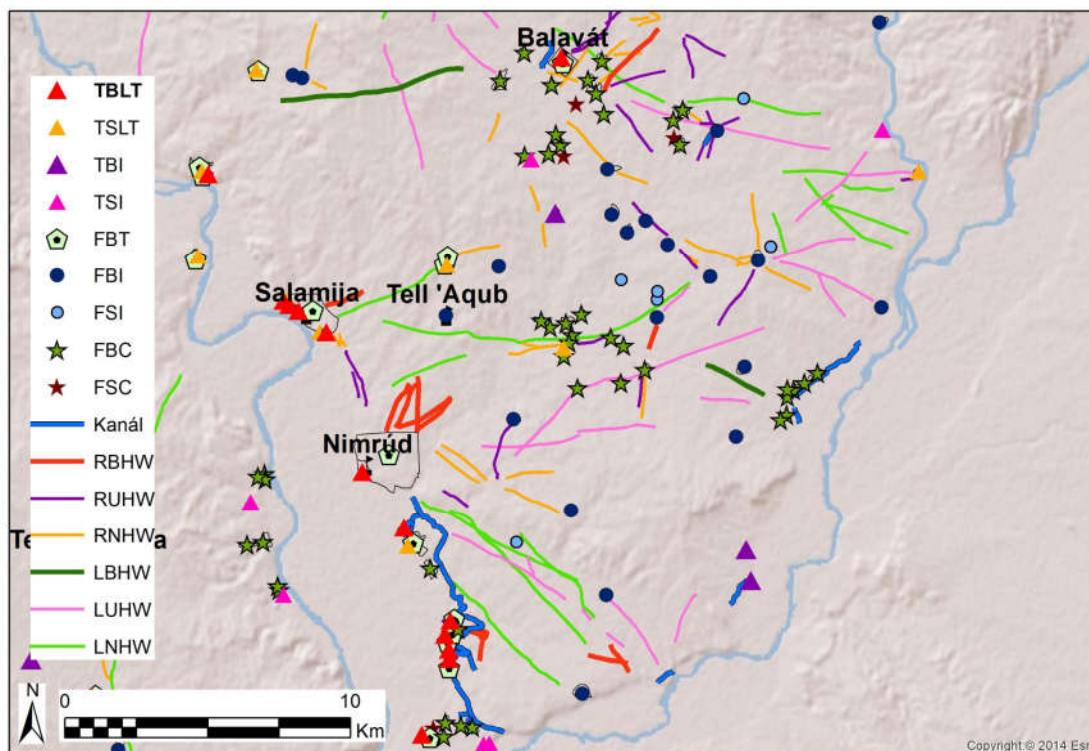
Příloha 6.125: Graf četností rozloh - malé ploché lokality ve shluku (FSC)

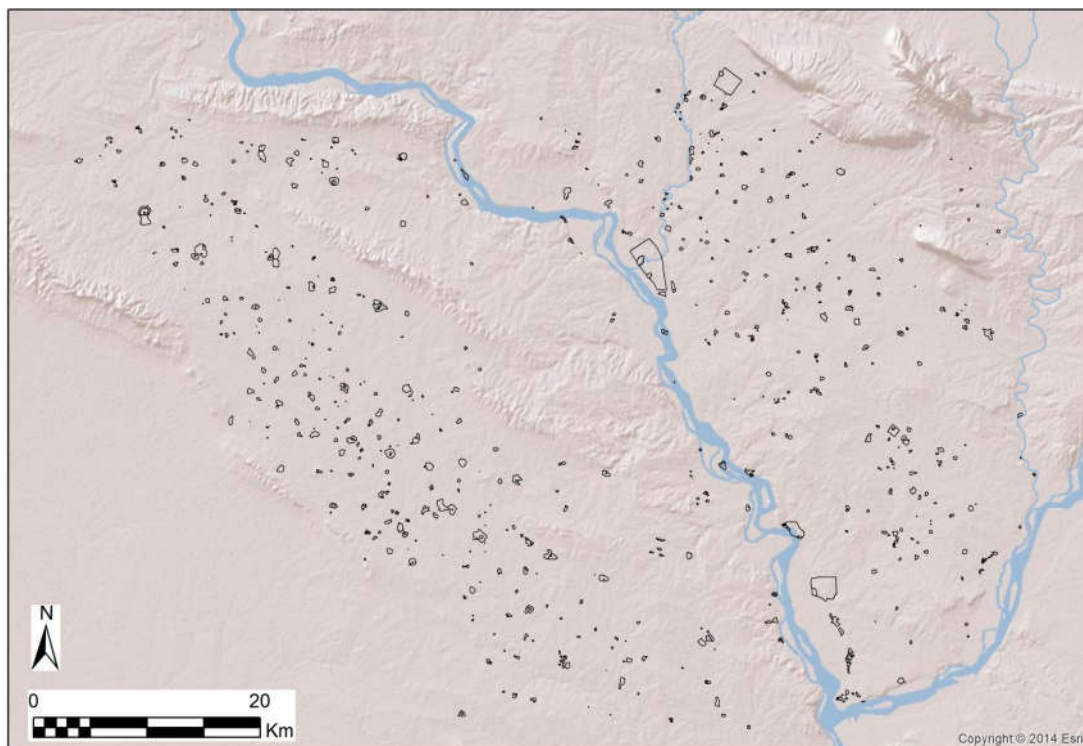
Příloha 6.126: Prostorové uspořádání - malé ploché lokality ve shluku (FSC)

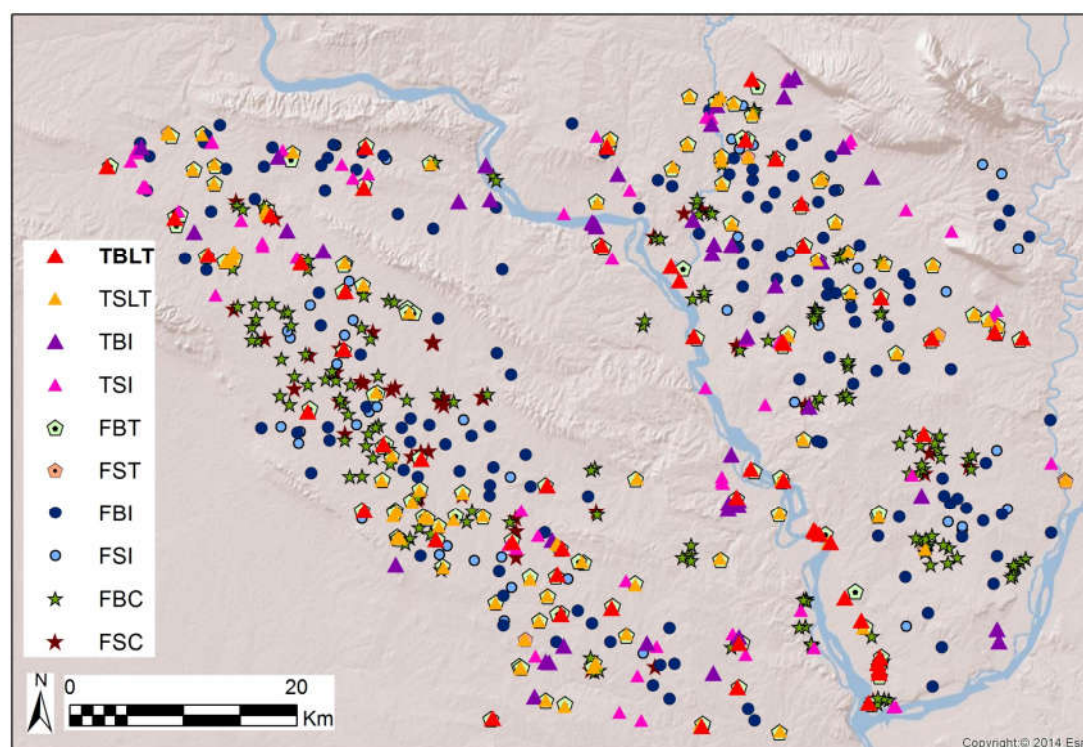
Příloha 6.127: Struktura osídlení okolí Nimrudu

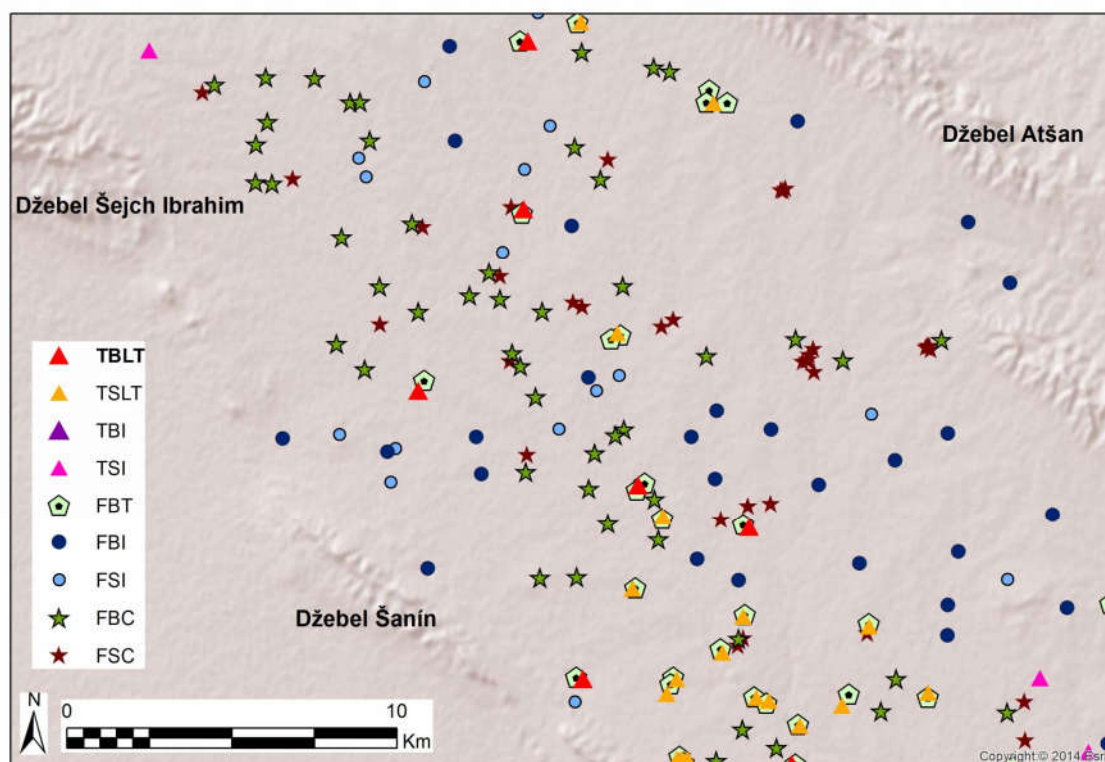
Příloha 6.128: Struktura osídlení okolí Nimrudu a systém komunikací

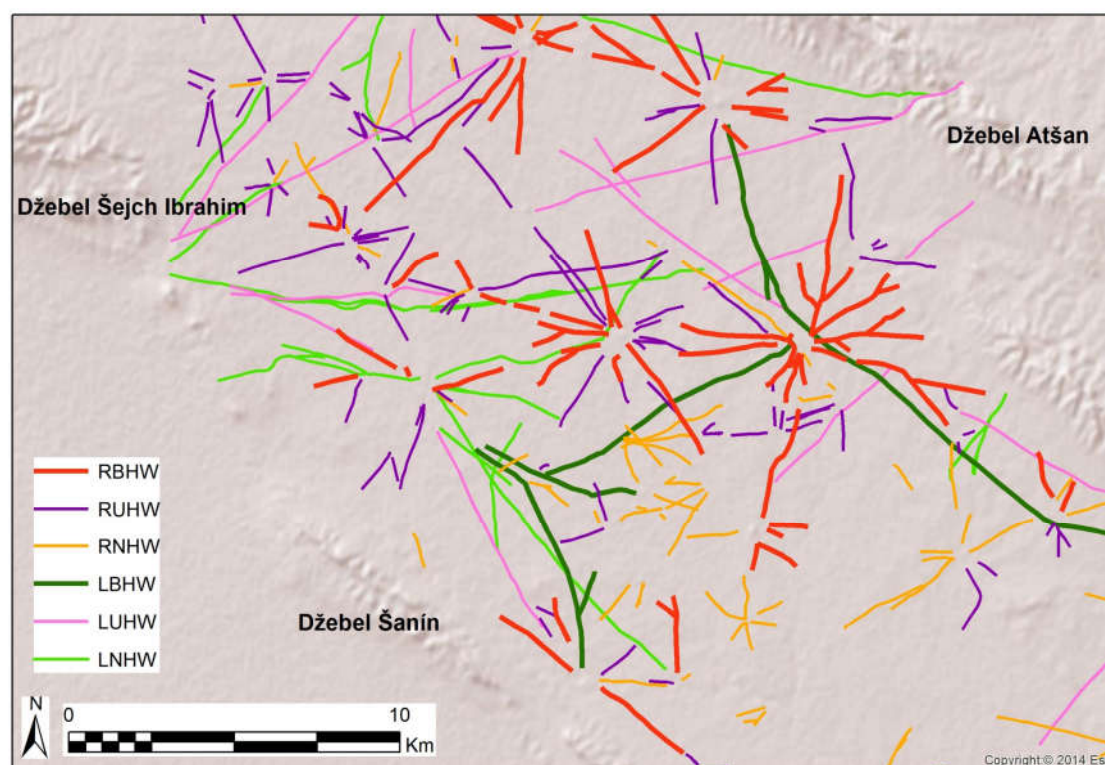
Příloha 6.129: Plocha všech lokalit

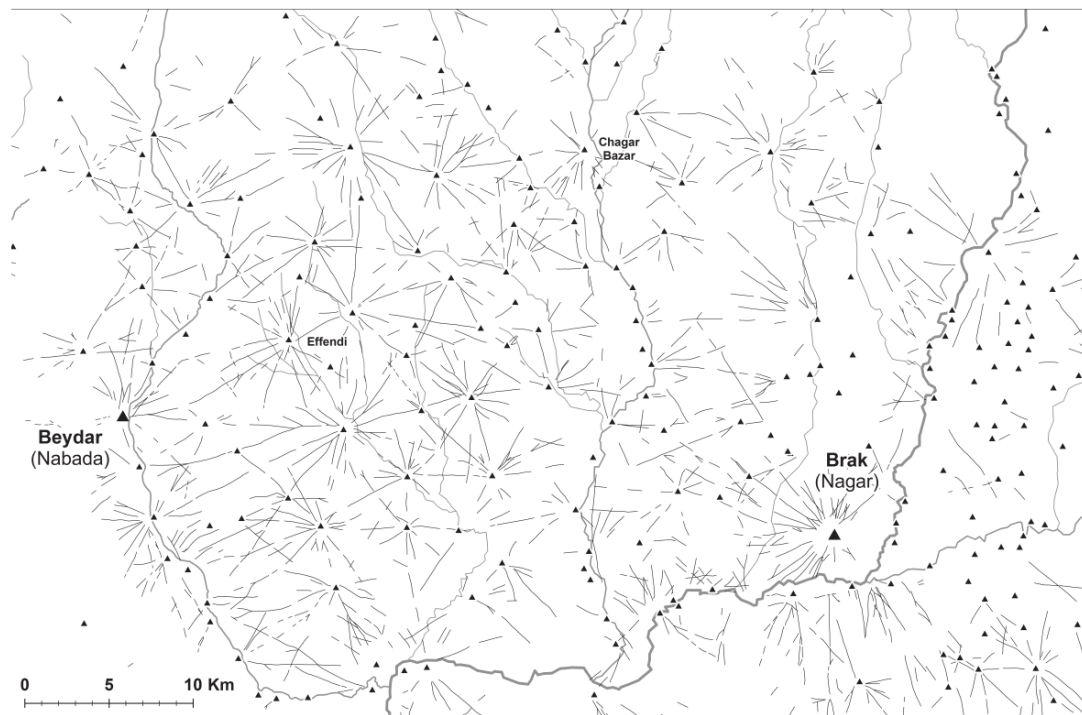
Příloha 6.130: Celková struktura osídlení - všechny potenciální lokality

Příloha 6.131: Osídlení střední části západního rovinného pásu

Příloha 6.132: Komunikace střední části západního rovinného pásu

9.2 Radial and intersite roadways of the EBA in the central Upper Khabur basin.

Příloha 6.133: Osídlení a systém komunikací na horním toku Chábúru (Ur 2009, 188)

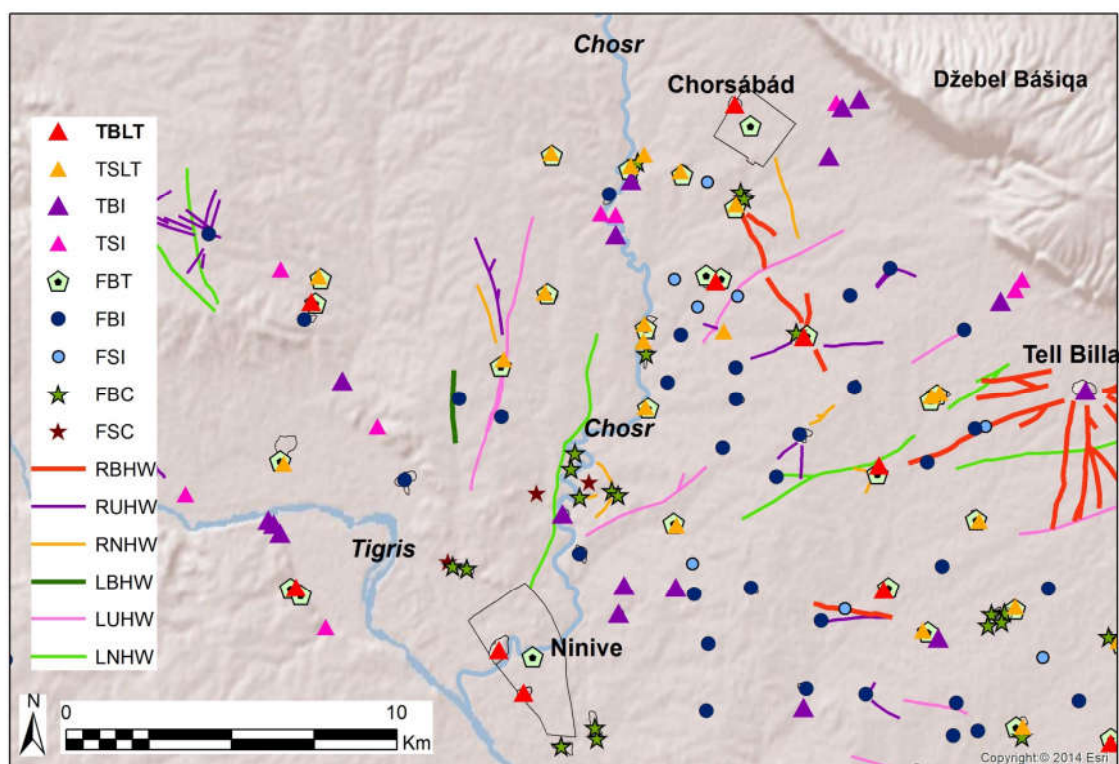

Příloha 6.134: Údolí Velkého Zábu - mokřiny u města Kalak (foto - autor, duben 2013)

Příloha 6.135: Údolí Velkého Zábu - kamenité oblasti u města Kalak (foto - autor, duben 2013)

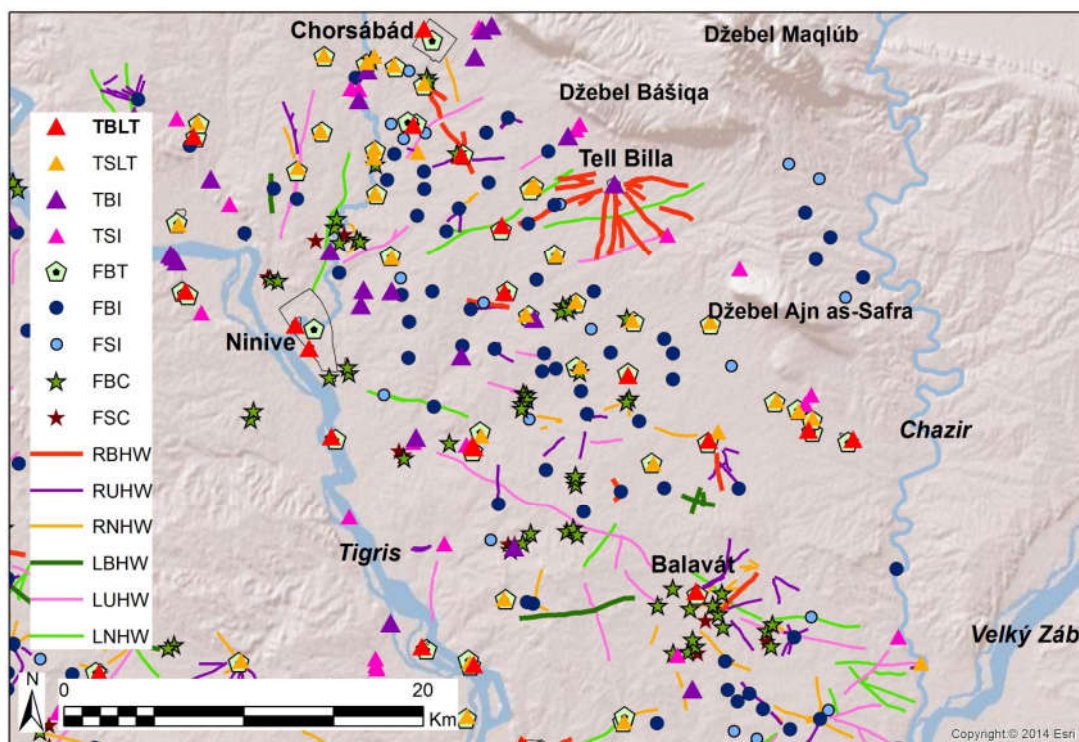
Příloha 6.136: Osídlení podél Chosru

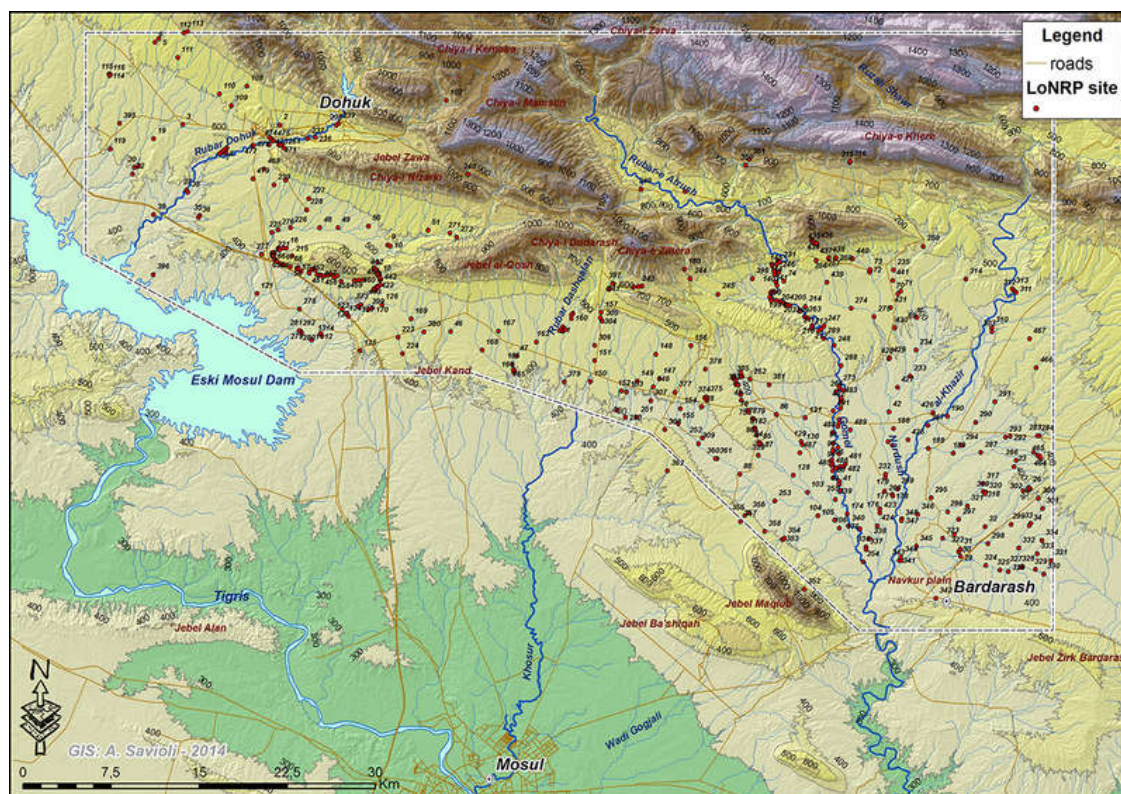
Příloha 6.137: Okolí Chaziru, v blízkosti Džebel Maqlúb (foto - autor, duben 2012)

Příloha 6.138: Okolí Chaziru, v blízkosti Džebel Maqlúb (foto - Prisca Vareilles, duben 2012)

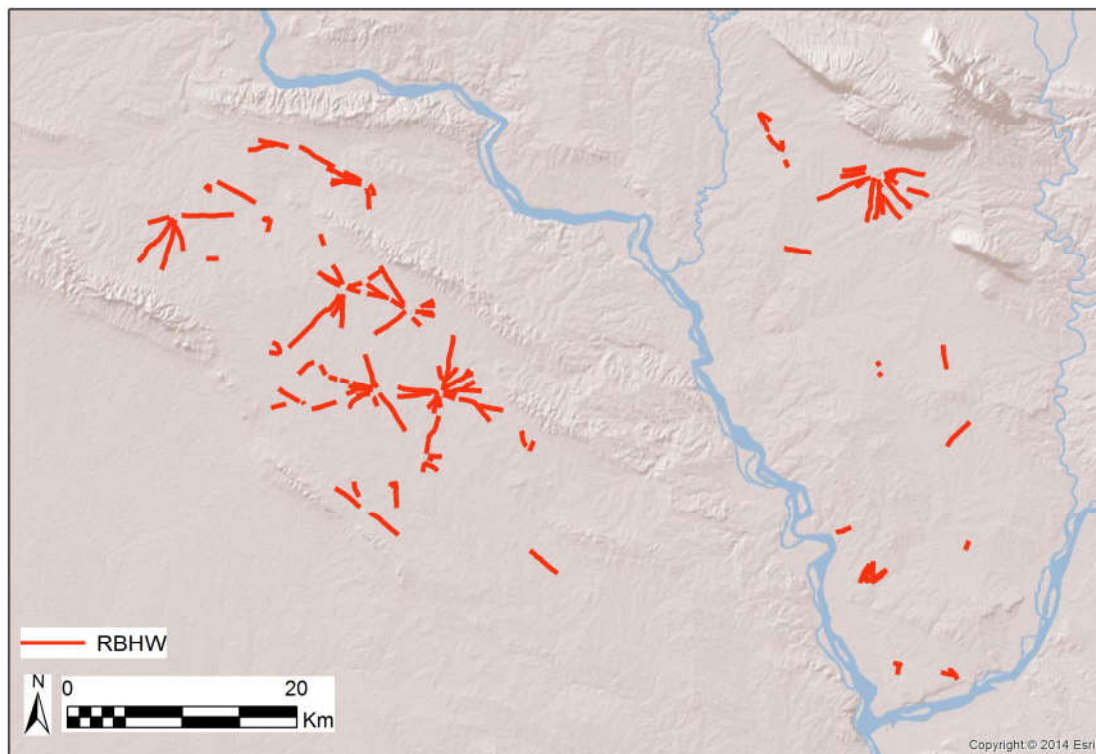

Příloha 6.139: Osídlení okolo Chaziru

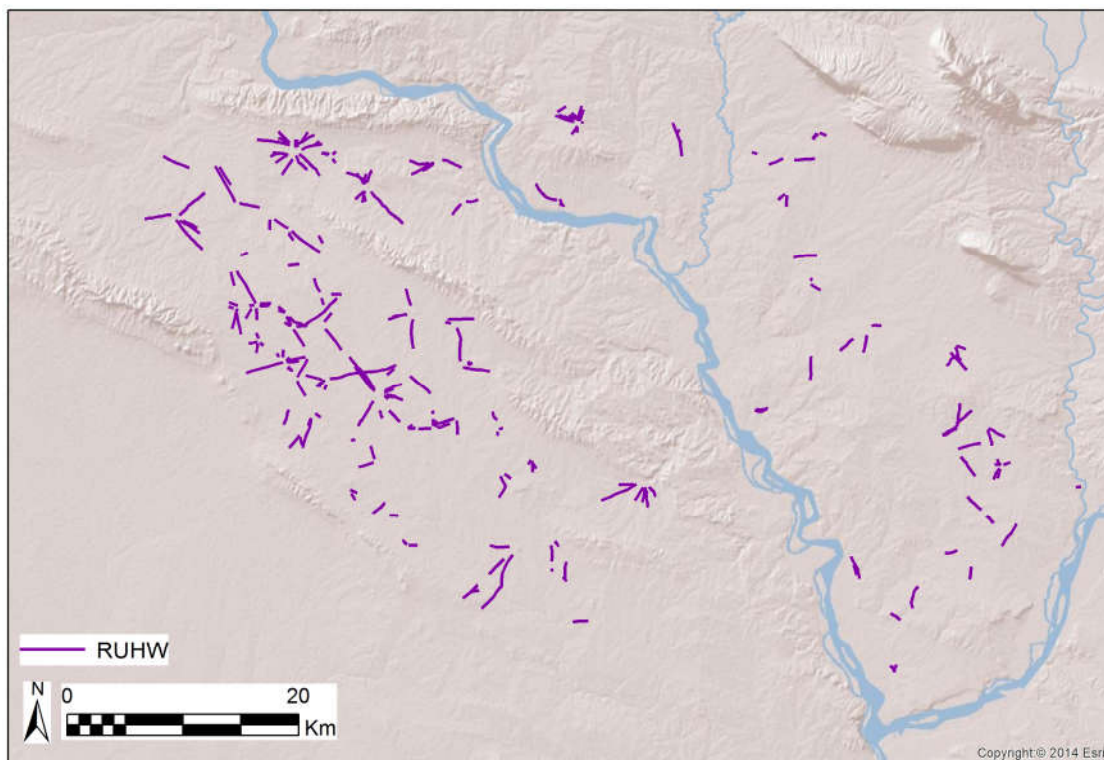

Příloha 6.140: Osídlení při horním toku Chaziru

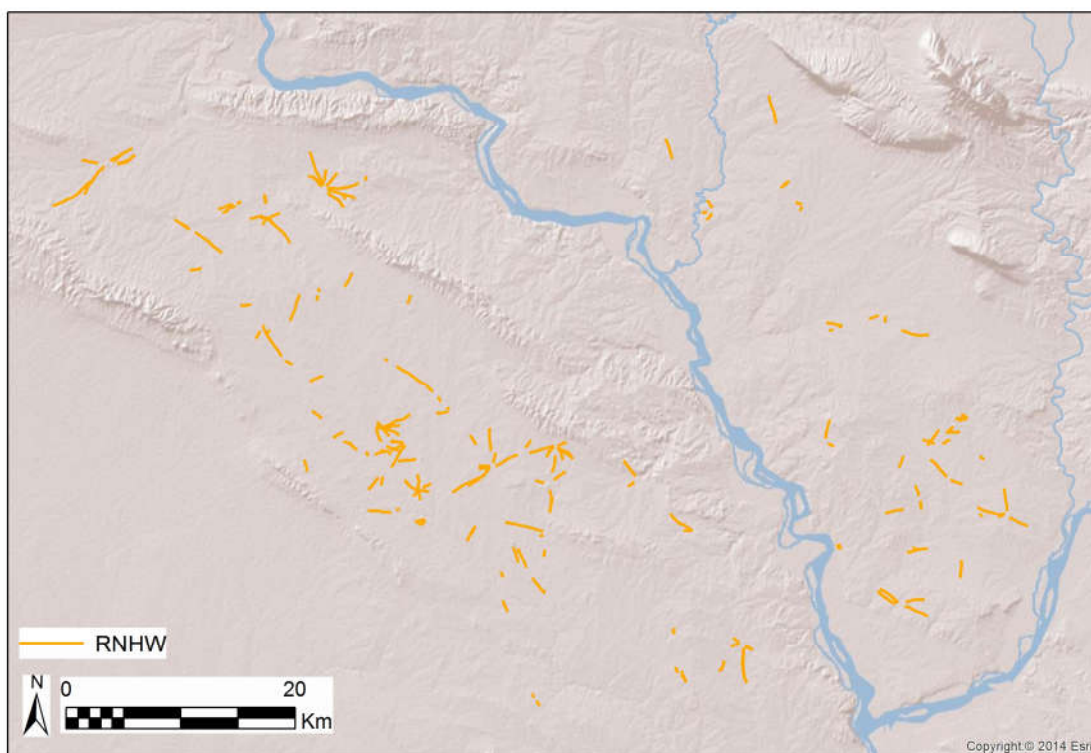
(<http://www.terradininive.com/fotogallery/?lang=en>, online, 25.2.2016)

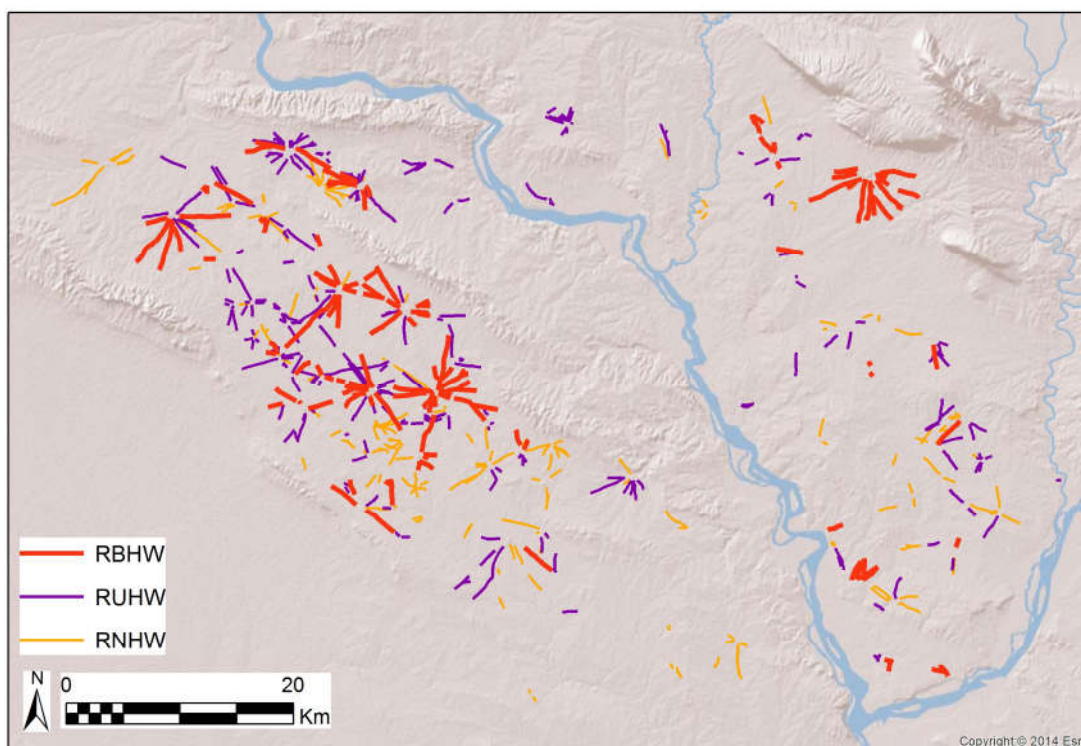
Příloha 6.141: Systém radiálních širokých cest (RBHW)

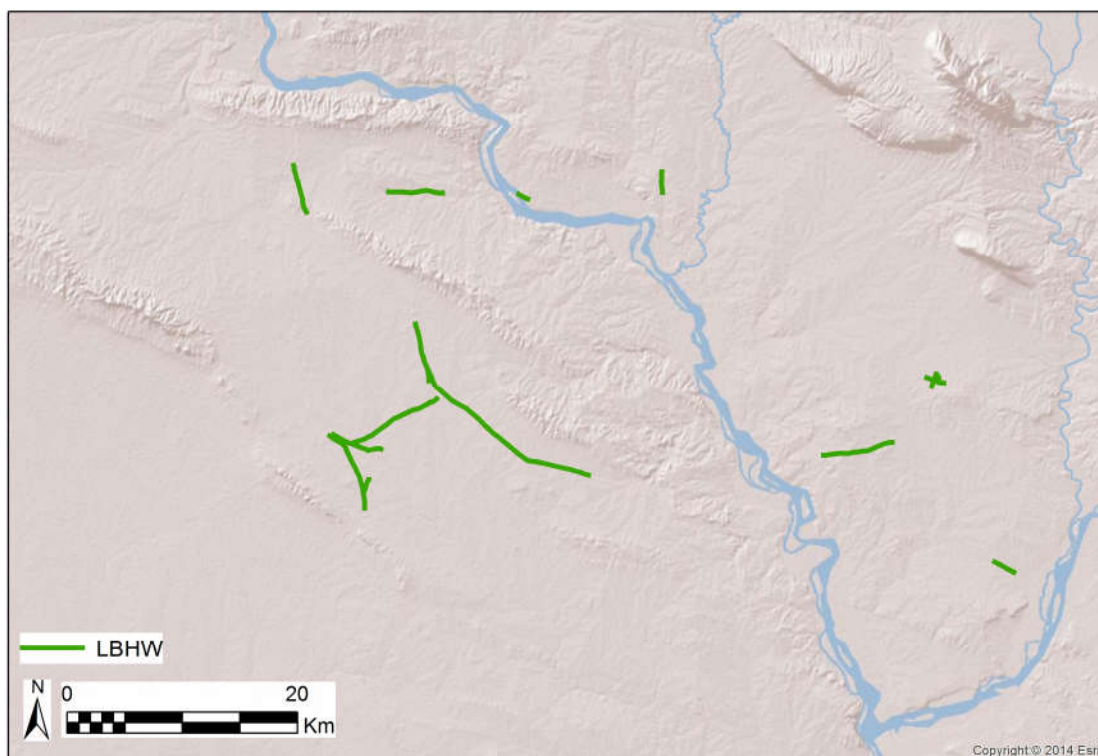
Příloha 6.142: Systém radiálních středních cest (RUHW)

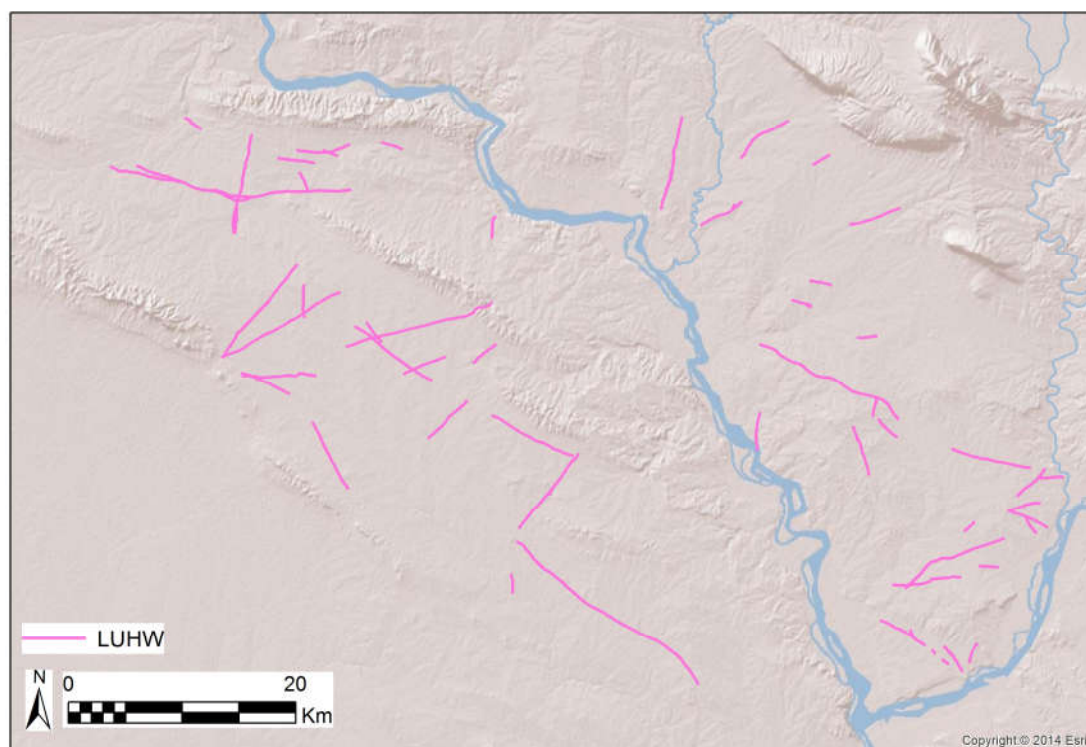
Příloha 6.143: Systém radiálních úzkých cest (RNHW)

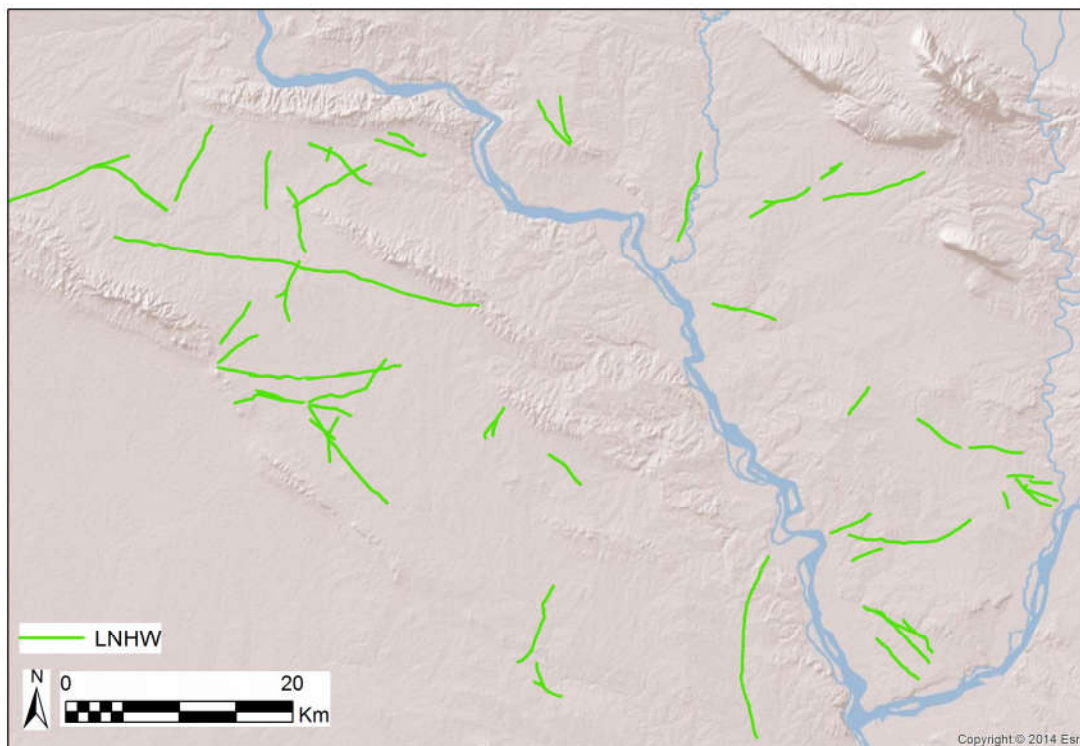
Příloha 6.144: Systém všech radiálních cest

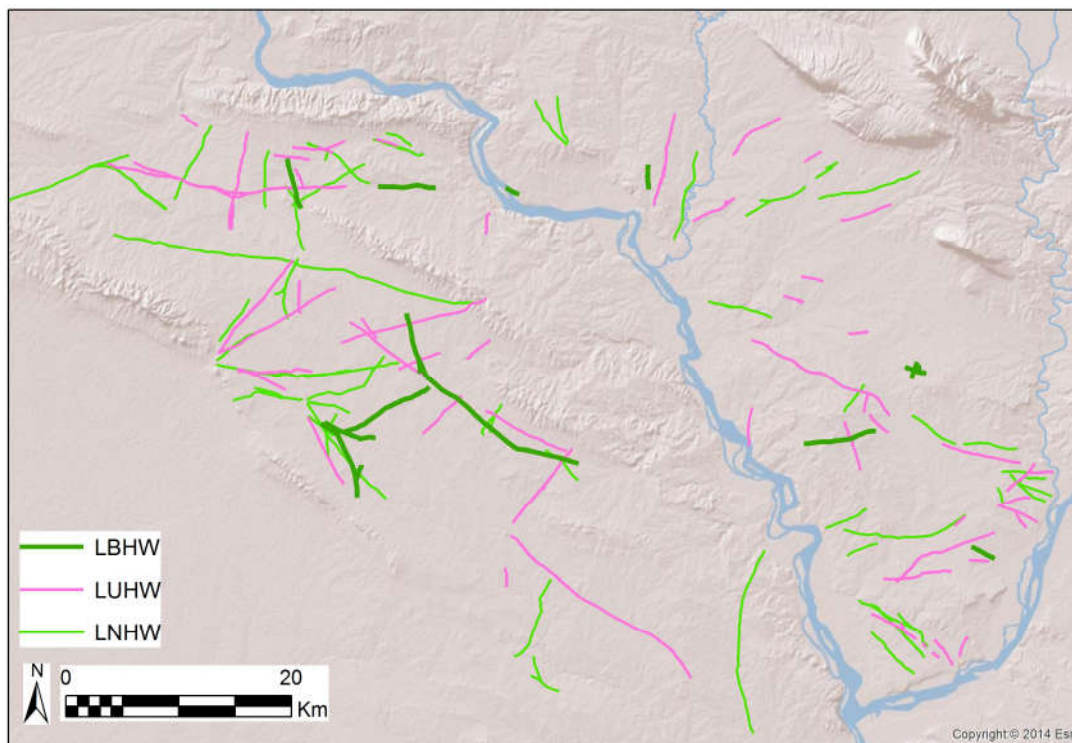
Příloha 6.145: Systém dálkových širokých cest (LBHW)

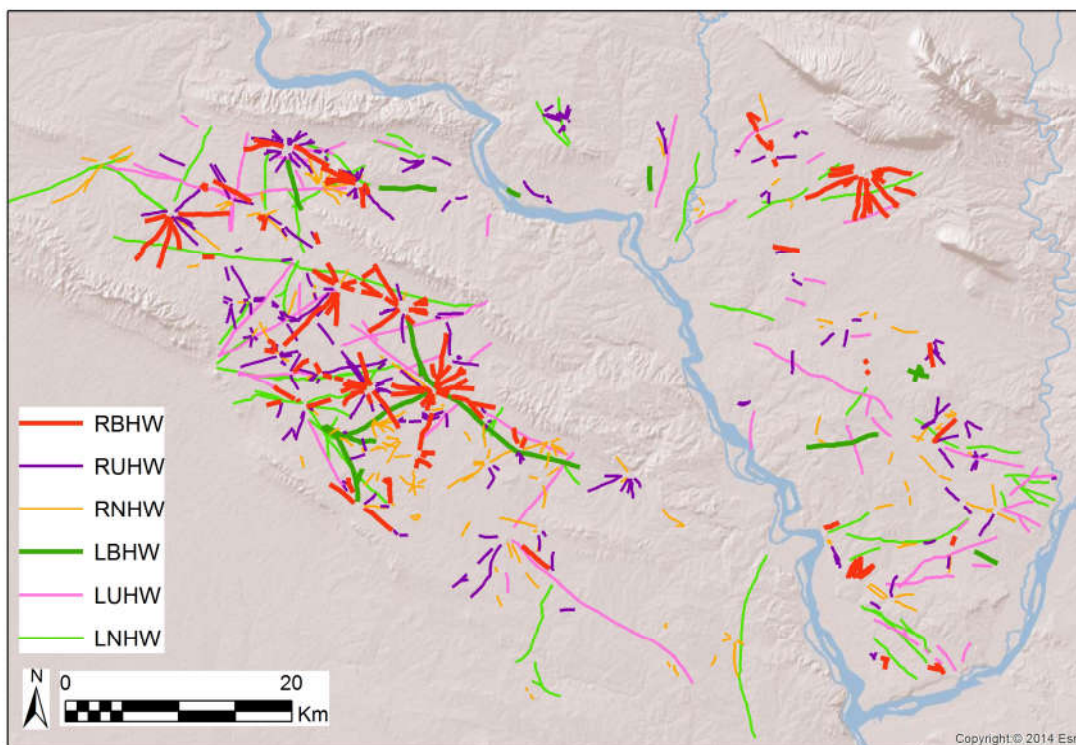
Příloha 6.146: Systém dálkových středních cest (LUHW)

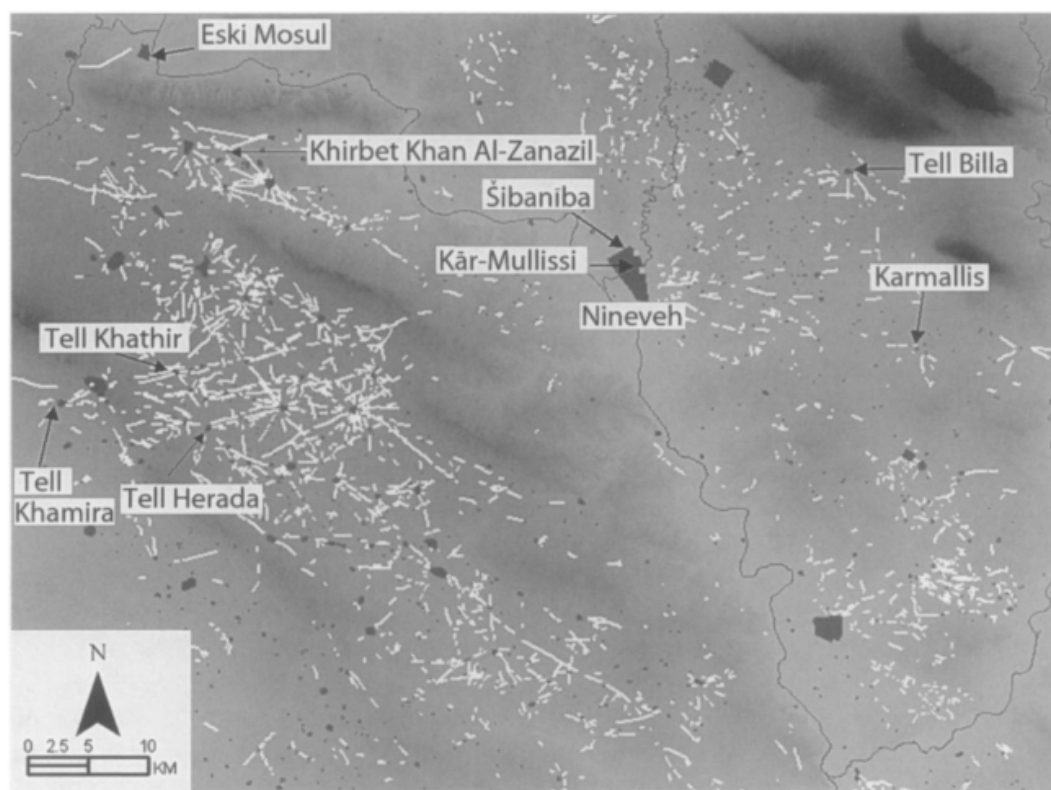
Příloha 6.147: Systém dálkových úzkých cest (LNHW)

Příloha 6.148: Systém všech dálkových cest

Příloha 6.149: Systém všech radiálních a dálkových cest

Fig. 8. Map derived from CORONA images showing the region of Nineveh. Sites are shown in black with hollow ways represented as white lines. Shaded areas represent elevated terrain.

Příloha 6.150: Systém cest v okolí Ninive (Wilkinson - Ur - Wilkinson - Altaweel 2005, 37)

Příloha 7.1: Katalog - TBLT

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
TBLT001	Kuyunjik	34,22	4803671	4350209
TBLT002	Nabi Junus	13,33	4804629	4348631
TBLT003	Yarimjah	8,09	4806289	4342537
TBLT004	Balawat - Imgur-Enlil	2,84	4831640	4332251
TBLT005	Khorsabad - Dur-Sharruken, rest of buildings	12,21	4812148	4370971
TBLT006	settled around, 3rd Millennium BC?	1,59	4814902	4362254
TBLT007	settled around	2,57	4811555	4364277
TBLT008	settled around, on Google modern canal across the tell	2,02	4796372	4363209
TBLT009	nice ways around	2,73	4817806	4357437
TBLT010	near a settlement	2,39	4826684	4347141
TBLT011		2,35	4818068	4352747
TBLT012	near settlement, houses on the top- on Google, double tell	2,19	4816155	4341951
TBLT013	near settlement, houses on the top-on Google	2,39	4816043	4342134
TBLT014	at Tigris, Halzu???	7,18	4812813	4328100
TBLT015		3,47	4839215	4343555
TBLT016	Early bronze age??	3,92	4842303	4342980
TBLT017	Kar-Mullissi? Early bronze age??, near settlement	2,17	4832339	4342771
TBLT018	next to the Tigris and another tell (TSLT026), near settlement	1,52	4816399	4326915
TBLT019	Nimrud	23,39	4823316	4314092
TBLT020	Halzu?-Salamija, settled, house on the top on Google	6,71	4821656	4320119
TBLT021	Halzu?-Salamija, settled, house on the top on Google, tell 2	5,24	4820021	4321272
TBLT022	Halzu?-Salamija, settled, house on the top on Google, tell 3, low	4,47	4820424	4321027
TBLT023	Halzu?-Salamija, behind the walls?, on Google, tell 4	1,77	4819777	4321442
TBLT024	near the Tigris and canal Patti-hegalli, lower town uncertain	4,73	4825162	4311671
TBLT025	between the Tigris and Great Zab	1,88	4826089	4302675
TBLT026	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells	3,32	4827225	4305993
TBLT027	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells	6,10	4827202	4306393
TBLT028	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells	3,97	4827012	4307034
TBLT029	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells	1,63	4827239	4307666
TBLT030	near the Tigris and canal for Mosul, house on the top	3,66	4796020	4352411

TBLT031	near wadi, nice lower town, tell type like line of fortresses in the south	2,80	4769909	4362604
TBLT032	near wadi, nice lower town, double tell, 3rd Millennium BC??	8,27	4769836	4358138
TBLT033	Abu Maria, near river, lower town also a tell-Islamic, settled around	3,63	4741634	4359849
TBLT034	near wadi, maybe 3rd Millennium BC?? settled around	1,58	4749204	4354376
TBLT035	near wadi and settlement, rest of cemetery? on the top- on Google	2,04	4752986	4350352
TBLT036	near wadi, settlement and ruins, double tell site	1,91	4759697	4354922
TBLT037	near settlement, 3rd Millennium BC?, irregular tell	2,62	4768058	4346660
TBLT038	near settlement, with fortified lower town, near a medieval city and lakes	1,81	4763141	4349716
TBLT039	near wadi, settlement; small and uncertain lower town	2,05	4768031	4340350
TBLT040	near wadi, re-settled village, lake	2,92	4764246	4333376
TBLT041	near wadi, re-settled village?, house on the top-on Google	4,38	4776762	4328490
TBLT042	far apart big wadi	1,60	4778553	4319645
TBLT043	near mountains, nice lower town like Qasr Shemamok, WITHOUT wadi, near a settlement	8,45	4770658	4322647
TBLT044	near wadi and settlement	1,52	4772571	4329987
TBLT045	near wadi and settlement	2,27	4790590	4325864
TBLT046	near small wadi, untypical tell!	4,98	4791887	4316088
TBLT047	without wadi, near settlement	2,47	4792350	4318906
TBLT048	near wadi, settled around, Tell al-Jirn?, valey in the tell	6,67	4786871	4319534
TBLT050	near wadi, cemetery? on Google	2,93	4811317	4324984
TBLT049	at Tigris, settled around	1,60	4792364	4311739
TBLT051	near wadi	1,61	4797875	4312516
TBLT052	near wadi, long tell	16,53	4811861	4308954
TBLT053	near wadi	1,54	4811772	4304109
TBLT054	near wadi, false lower town?-just wall	1,53	4807967	4299805
TBLT055	near wadi and settlement, nice tell with lower town, cemetery? on the top- on Google	3,16	4785169	4300232

Příloha 7.2: Katalog - TSLT

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
TSLT001	non settled, Tepe Chenchi?	1,19	4812260	4367168
TSLT002	non settled	0,49	4808776	4369011
TSLT003	rest of building, fortress?	0,45	4808269	4368570
TSLT004	near Khosr	0,68	4808905	4362624
TSLT005	near Khosr	0,09	4808883	4361974

TSLT006		0,10	4811886	4362407
TSLT007		0,93	4820037	4360215
TSLT008		0,18	4819737	4360083
TSLT009		1,43	4810141	4368412
TSLT010		0,67	4805143	4363727
TSLT011		0,37	4796631	4364166
TSLT012		0,27	4803643	4361203
TSLT013		1,22	4810247	4355043
TSLT014		0,35	4821615	4355405
TSLT015	settled around	0,57	4826916	4350962
TSLT016		0,43	4832329	4350924
TSLT017	near TBI009, in a settlement	0,48	4819572	4351226
TSLT018	near wadi and settlement	0,55	4823381	4347686
TSLT019	near wadi	1,09	4816624	4342791
TSLT020	near wadi	0,38	4818414	4331480
TSLT021	near mountains, near settlement	1,16	4836996	4345564
TSLT022	near mountains, near settlement	0,30	4839510	4344379
TSLT023		1,10	4838531	4344841
TSLT024	near Karmalis	1,37	4832988	4343339
TSLT025	near small wadi	0,57	4828566	4341069
TSLT026	next to the Tigris and another tell (TBLT018), near settlement	0,62	4816136	4327047
TSLT027		0,76	4826838	4323142
TSLT028	Halzu?-Salamija, behind the walls?, on Google, tell 5	1,30	4819960	4321500
TSLT029	Halzu?-Salamija, tell 6	0,19	4821384	4320116
TSLT030	near the Tigris and canal Patti-hegalli	0,68	4825344	4310878
TSLT031	near the Khazir	1,16	4847233	4327533
TSLT032	Tell Sherif Khan-Tarbisu, small tell, ziggurat or just a mound of soil? Lower town is maybe the main tell	0,31	4795463	4357079
TSLT033	near wadi and settlement, double tell	0,93	4777068	4360977
TSLT034	mail tell of group of tells - fortified city, EBA?	0,21	4761962	4361925
TSLT035	near settlement and wadi	0,51	4751945	4363586
TSLT036	near big wadi, group of 4 small tells	0,78	4748111	4363643
TSLT037	near big wadi, group of 4 small tells	0,37	4748300	4363590
TSLT038	near big wadi, group of 4 small tells, rest of something on the top- on Google	0,70	4748399	4363558
TSLT039	near big wadi, group of 4 small tells	1,03	4748332	4363807
TSLT040	near wadi, settlement, with nice lower town	1,11	4751008	4359792
TSLT041	near wadi	0,93	4753374	4358283
TSLT042	near small wadi	0,71	4753374	4360418
TSLT043	in settlement with many mounds	0,95	4754865	4349624
TSLT044	in settlement with many mounds	0,94	4755596	4349961
TSLT045	in settlement with many mounds, house on the top- on Google	0,99	4755750	4350848
TSLT046	in settlement with many mounds, house on the top-	0,52	4755769	4350546

	on Google			
TSLT047	in settlement with many mounds	0,19	4754966	4349753
TSLT048	near wadi and settlement	0,68	4752749	4350445
TSLT049	near wadi and settlement	1,03	4759122	4355507
TSLT050	near wadi, settlement and ruins, double tell site	0,35	4759214	4355030
TSLT051	near small wadi, ruins of fortress?	0,68	4767929	4349831
TSLT052	near small wadi and big hollow way	0,96	4770037	4347421
TSLT053	near settlement, more lower towns, ruins of village, lake	0,96	4775079	4344484
TSLT054	near wadi, 3rd Millennium BC? and early Islamic?, more part of lower town	1,19	4771611	4335707
TSLT055	WITHOUT wadi, small and fortified	0,57	4776620	4325119
TSLT056	near wadi, water holes	0,61	4772447	4326068
TSLT057	near small wadi, main tell in a group of tells	0,23	4774603	4319695
TSLT058	near small wadi, low tell in a group of tells	1,28	4774666	4319716
TSLT059	near small wadi, tell in a group of tells	0,74	4774426	4319743
TSLT060	near small wadi, tell in a group of tells	0,33	4774252	4319725
TSLT061	near big wadi	1,11	4778827	4321073
TSLT062	near area of big wadi, 2 lower towns	0,50	4774179	4322713
TSLT063	near wadi, canal?	0,42	4773531	4328820
TSLT064	near wadi, canal?, nice lower town	1,09	4788882	4315531
TSLT065	far of wadi, settlement around	0,77	4783610	4322411
TSLT066	without wadi	0,45	4781356	4324844
TSLT067	without wadi	1,30	4791708	4319476
TSLT068	without wadi, near settlement	1,46	4791936	4319320
TSLT069	near small wadi, uncertain limits	1,04	4780399	4321866
TSLT070	near wadi, big settled area, settlement (two houses) around	0,56	4777187	4322091
TSLT071	near wadi, big settled area, low tell	1,30	4777647	4321984
TSLT072	near wadi, big settled area	0,37	4775865	4323759
TSLT073	near wadi, fortified lower town, settled around	1,05	4800370	4326848
TSLT074	at Tigris, lower town under settlement	1,04	4816026	4323332
TSLT075	without wadi, lower town under settlement	1,13	4779408	4316567
TSLT076	near wadi, lower town under settlement, uncertain limits	0,84	4794516	4317547
TSLT077	near wadi	0,41	4789947	4310976
TSLT078	near wadi	1,41	4799542	4309745
TSLT079	near wadi, settlement around	0,59	4800386	4315122
TSLT080	near wadi, settlement around	1,02	4816479	4299436
TSLT081	without wadi, settlement around	1,08	4792962	4301707
TSLT082	near wadi and settlement	0,41	4790899	4302340
TSLT083	near wadi and settlement	1,39	4796234	4306565
TSLT084	near wadi and settlement	1,12	4795944	4306036
TSLT085	without wadi	0,37	4788466	4308920
TSLT086	near wadi and modern water hole	0,34	4785169	4312829

TSLT087	near wadi, two-level tell	0,45	4790838	4313764
TSLT088	near wadi	0,73	4807802	4300048
TSLT089	without wadi, near settlement, very small, two tells	0,21	4788054	4305895
TSLT090	without wadi, near settlement, very small, two tells, cemetery on Google	0,54	4788141	4305742
TSLT091	lake and wadi	0,52	4805281	4369009
TSLT092	near wadi and big flat site	0,32	4823023	4352181
TSLT093	near wadi Khosr	0,92	4809006	4359464
TSLT094	near many flat sites, lake, settlement, uncertain lower town	0,64	4831955	4319601
TSLT095	wadi, in lower town rest of buildings?	0,53	4809570	4318193
TSLT096	near wadi	0,24	4773820	4322164

Příloha 7.3: Katalog - TBI

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
TBI001	Tell Billa	29,57	4825522	4360417
TBI002	Tepe Gawra	2,06	4815739	4369074
TBI003	near Khosr, rest of buildings	7,15	4808304	4368023
TBI004	near Khosr	2,09	4807759	4365951
TBI005	near the Great Zab, false site?	3,48	4840004	4310944
TBI006	near Jebel Bashiqa, house on the top	3,75	4822270	4363707
TBI007	near Jebel Bashiqa, garden all around	2,35	4816188	4370928
TBI008	near Jebel Bashiqa, visible on Google	2,96	4816836	4371250
TBI009	near another tell with lower town	2,04	4820152	4350949
TBI010	at wadi	1,79	4815137	4348262
TBI011	at wadi, house on the top on Google	6,09	4812117	4342573
TBI012	near Mosul, today in the city	2,51	4808321	4352734
TBI013	near Mosul, today in the city, at Khosr, Tell Balbul?	7,96	4805956	4355393
TBI014	near Mosul, today in the city, CORONA traces of recent buildings-Islamic?	2,26	4810260	4352683
TBI015	near Mosul, today in the city, visible only on CORONA	5,52	4808140	4351662
TBI016	around some flat sites	1,64	4819030	4335046
TBI017	near a small flat site, irregular shape	9,10	4831491	4325468
TBI018	near the Great Zab, canal Patti-hegali, settled	1,94	4840229	4309609
TBI019	near wadi, irregular	1,88	4797597	4360262
TBI020	near the Tigris, near settlement, cemetery on the top??, Google	1,59	4783122	4360916
TBI021	near the Tigris and canal for Mosul, line of tells	1,63	4794920	4354939
TBI022	near the Tigris and canal for Mosul, line of tells	4,83	4795133	4354789
TBI023	near the Tigris and canal for Mosul, line of tells, house on the top	2,44	4795376	4354449
TBI024	near the Tigris , on Google- houses around	2,68	4783738	4357165

TBI025	near wadi	3,12	4780220	4356875
TBI026	belongs to 3rd Millennium BC tell??	2,24	4760371	4361338
TBI027	near a wadi al-Murr, settlement around-lower town lost?	1,55	4745361	4362041
TBI028	near wadi, near 3rd Millennium BC site??	3,71	4751368	4352865
TBI029	near wadi and a lake?	2,45	4761513	4353258
TBI030	near wadi	1,54	4765509	4351095
TBI031	without wadi, near another tell with lower town	3,58	4791261	4319831
TBI032	false tell?, bank of Tigris, houses on Google	2,49	4810614	4329646
TBI033	at Tigris	3,09	4810417	4324255
TBI034	at Tigris	1,91	4810392	4323659
TBI035	at Tigris	4,43	4811482	4324028
TBI036	at Tigris, rest of buildings	1,68	4811509	4324651
TBI037	near wadi, false tell?	2,34	4811815	4309608
TBI038	near wadi, lower town under settlement?	1,61	4809112	4305620
TBI039	near small wadi, double tell	5,00	4801797	4308750
TBI040	near small wadi, double tell?	1,95	4789651	4302655
TBI041	near wadi and settlement	4,41	4791168	4306422
TBI042	near wadi and settlement	1,86	4790806	4306540
TBI043	near wadi	1,92	4792731	4308279
TBI044	near hills range, false site? no water, springs?	1,94	4774231	4316755

Příloha 7.4: Katalog - TSI

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
TSI001	rest of buildings on the top, lower town?	1,09	4807750	4366681
TSI002	near Khosr	0,80	4807186	4366729
TSI003	near Jebel Bashiqā	0,58	4822820	4364155
TSI004	near Jebel Bashiqā, garden all around	0,73	4823066	4364542
TSI005	near Jebel Bashiqā, garden all around	1,07	4815965	4371106
TSI006	rest of building on Google	0,38	4795195	4364400
TSI007	near wadi and TBI011	0,74	4811976	4342241
TSI008	near TBLT012 and TBLT013, very low	0,24	4815638	4342140
TSI009	near another site, based on Google	0,39	4814232	4335214
TSI010	near mountains	0,55	4839378	4345976
TSI011	near wadi	0,29	4838949	4345350
TSI012	near Khazir, double tell - high and low	1,16	4845631	4329313
TSI013	near the Great Zab, Lower town under a settlement??	0,32	4828767	4302302
TSI014	near the Great Zab, Lower town under a settlement??	0,49	4829019	4302350
TSI015	to the north of Nineveh, on Google house on the top	0,71	4798952	4358541
TSI016	near the Tigris, settled around, cemetery on the top?	1,02	4791794	4355845

TSI017	near the Tigris and Mosul, settled around	0,90	4797160	4350937
TSI018	near wadi and water holes, only on Google	1,04	4767329	4360726
TSI019	near tell with many hollow ways, EBA?	0,53	4768571	4359223
TSI020	near wadi and fortified lower town, 3rd Millennium BC?? many hollow ways, group of tells	0,75	4760825	4362106
TSI021	near tell EBA???	0,60	4770241	4359708
TSI022	near wadi and another tell	0,33	4752989	4362787
TSI023	near wadi and another tell	0,49	4753049	4362875
TSI024	near river	0,32	4744217	4360491
TSI025	very small tell in river valley	0,26	4744881	4361628
TSI026	very small tell in river valley	0,15	4744776	4361751
TSI027	very small tell in river valley	0,19	4744768	4361452
TSI028	group of 4 tells, near spring? Telul ath-Thalathat	0,63	4745595	4357781
TSI029	group of 4 tells, near spring? Telul ath-Thalathat	1,17	4745773	4357660
TSI030	group of 4 tells, near spring? Telul ath-Thalathat	0,59	4745922	4357624
TSI031	group of 4 tells, near spring? Telul ath-Thalathat	1,44	4745918	4357801
TSI032	false tell?	0,29	4749540	4355167
TSI033	near wadi	0,54	4756475	4354289
TSI034		0,91	4762648	4350355
TSI035	very isolated	0,16	4753838	4345977
TSI036	false tell?	0,40	4758863	4351504
TSI037	false tell?	0,47	4758835	4351891
TSI038	quite far of wadi	0,66	4787801	4323055
TSI039	false tell? square structure, Islamic??? near TBLT048 and FBT103 - not isolated, no water	0,55	4789672	4320319
TSI040	near wadi	1,13	4802871	4308430
TSI041	false tell?, at Tigris, houses on Google	0,75	4799354	4315579
TSI042	false tell?, at Tigris, settled around on Google	1,04	4800846	4305207
TSI043	false tell?, at Tigris, settled around on Google, very small	0,17	4811128	4309968
TSI044	near wadi, false tell?, very small	0,26	4812590	4307730
TSI045	near wadi, Tell Hassuna	0,85	4809638	4327187
TSI046	near wadi, very small	0,27	4809657	4326730
TSI047	near wadi, very small	0,45	4809758	4326503
TSI048	near wadi, very small	0,26	4789665	4307122
TSI049	near wadi, false tell?	1,14	4801350	4300357
TSI050	near wadi and a river	0,51	4798928	4301182
TSI051	near wadi, in area of a river	0,26	4829261	4356955
TSI052	near wadi and settlement	0,35	4834280	4354671
TSI053	near wadi and mountains, false site?	0,55	4807632	4336949
TSI054	near Tigris, cemetery on Google?	0,56	4830416	4327789
TSI055	false tell? wadi	0,28	4786465	4319236
TSI056	false tell? near TBLT048 and FBT103 - not isolated, near wadi	0,26	4787303	4318836
TSI057	at the Tigris	0,89	4819998	4308641

TSI058	at the Tigris, not isolated? settled around	0,97	4818501	4312696
--------	---	------	---------	---------

Příloha 7.5: Katalog - FBT

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FBT001	Nineveh	729,26	4804950	4349978
FBT002	Yarimjah	8,65	4806597	4342352
FBT003	Balawat - Imgur-Enlil	53,47	4831711	4332013
FBT004	Khorsabad - Dur-Sharruken	308,90	4812756	4370181
FBT005	near Khosr and TSLT003	2,73	4808237	4368462
FBT006	near Khosr and TSLT004	19,31	4808960	4362467
FBT007	near TBLT006, 3rd Millennium BC?	5,09	4815015	4362309
FBT008	near TSLT007	8,00	4819936	4360170
FBT009	near TSLT008	6,51	4819715	4359939
FBT010	near TSLT009, false site?, Google	14,00	4810230	4368290
FBT011	near TSLT001	2,35	4812231	4367045
FBT012	near TSLT010	11,62	4805236	4363692
FBT013	near TBLT007	4,10	4811758	4364391
FBT014	near TBLT007, Islamic?	15,37	4811186	4364506
FBT015	near TBLT008, on Google	3,42	4796541	4363176
FBT016	near TSLT011	2,05	4796712	4364089
FBT017	near TSLT012, almost a tell	15,91	4803550	4360945
FBT018	near TSLT013	1,75	4810138	4355130
FBT019	near TBLT009, nice ways around	12,00	4817756	4357121
FBT020	near TSLT014	8,66	4821493	4355460
FBT021	near TSLT015, settled	8,14	4827027	4350876
FBT022	near TSLT016	5,50	4832323	4350779
FBT023	near TBLT010, near a settlement	6,54	4826694	4347305
FBT024	near TBLT011	4,64	4818249	4352829
FBT025	near TBI009 and TSLT017, in a settlement	11,39	4819764	4351175
FBT026	near TSLT018, wadi a settlement	9,04	4823125	4347677
FBT027	near TSLT019	7,13	4816549	4343072
FBT028	near TBLT012, under a settlement	3,04	4816056	4341708
FBT029	at Tigris, near TBLT014, Halzu??	21,78	4813131	4327911
FBT030	near TSLT020, wadi	5,07	4818510	4331450
FBT031	near TBLT015	6,39	4839473	4343470
FBT032	near TSLT021, partially settled	9,49	4836851	4345479
FBT033	near TSLT022, near settlement	9,99	4839452	4344284
FBT034	near TSLT023	4,10	4838435	4344967
FBT035	near TBLT016, near wadi	40,37	4841952	4342793
FBT036	near TBLT017, Kar-Mullissi? Early bronze age??, near settlement	13,36	4832270	4342579

FBT037	near TSLT025 and small wadi	14,20	4828435	4341115
FBT038	near TSLT026 and TBLT018, near Tigris, partially settled	1,91	4816165	4326856
FBT039	near TSLT026 and TBLT018, near Tigris, partially settled, Islamic? traces of holes	20,66	4816023	4327226
FBT040	near TSLT027	3,16	4826753	4323165
FBT041	near TSLT027, later lower town?	10,33	4826862	4323522
FBT042	Nimrud TBLT019	366,18	4824450	4314859
FBT043	Halzu-Salamija, near tell TBLT020, TBLT021, TBLT022, TBLT023, TSLT028, TSLT029 and maybe more tells, walled city, partially settled	134,81	4821051	4321056
FBT044	near the Tigris and canal Patti-hegalli, near TBLT024 and TSLT030	29,89	4825585	4311013
FBT045	between the Tigris and Great Zab, near TBLT025, partially settled	13,54	4826435	4302567
FBT046	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells, near TBLT026	2,88	4827234	4305600
FBT047	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells, near TBLT027 and TBLT028	7,54	4827146	4306727
FBT048	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells, near TBLT028	12,11	4827337	4307097
FBT049	between the Tigris and canal Patti-hegalli, line of tells, near TBLT029	13,44	4827414	4307733
FBT050	Tell Sharif Khan-Tarbisu, maybe the main tell, near TSLT032, near settlement, rest of buildings	40,16	4795327	4357190
FBT051	near the Tigris and canal for Mosul, near TBLT030	4,56	4795807	4352375
FBT052	near the Tigris and canal for Mosul, near TBLT030	2,10	4796189	4352142
FBT053	near wadi, settlement and TSLT033	8,16	4777006	4361045
FBT054	near wadi, settlement and TBLT031	20,50	4769961	4362843
FBT055	near wadi, nice lower town 3rd Millennium BC?? many hollow ways, near TBLT032	35,27	4769868	4358530
FBT056	near wadi, fortified lower town, 3rd Millennium BC?? many hollow ways, group of tells	23,04	4761919	4361794
FBT057	near wadi, fortified lower town, 3rd Millennium BC?? many hollow ways, group of tells, maybe lower town of lower town	37,86	4761758	4361146
FBT058	near wadi, settlement and TSLT035	2,22	4752011	4363690
FBT059	near big wadi and 4 tells- TSLT036, TSLT037, TSLT038, TSLT039, maybe the youngest part of the area?	6,93	4748577	4363380
FBT060	near wadi, settlement and TSLT040, nice lower town	11,49	4751148	4359787
FBT061	near wadi, TSLT041	7,69	4753480	4358288
FBT062	near small wadi, TSLT042	15,68	4753478	4360230
FBT063	Abu Maria, near river and TBLT033, lower town is a tell-Islamic, settled around, rest of buildings	13,03	4741973	4359948
FBT064	near wadi and TBLT034, maybe 3rd Millennium BC??, partially settled, fortified	33,30	4749248	4354527
FBT065	near wadi and settlement, near TBLT034, post-Post-	63,37	4749393	4353598

	Assyrian??			
FBT066	near wadi and settlement, near TBLT034, 2nd lower town	27,04	4749759	4354786
FBT067	near settlement, near TSLT043, TSLT047 and other tells, partially under settlement?	22,52	4754771	4349713
FBT068	near settlement, near TSLT044, TSLT045, TSLT046 and other tells, partially under settlement?	92,90	4755880	4350166
FBT069	near wadi settlement, near TSLT048, TBLT035, partially under settlement?	15,75	4752718	4350221
FBT070	near settlement, near TSLT049	3,95	4759187	4355646
FBT071	near settlement, wadi, ruins of village, near TSLT050 and TBLT060	5,76	4759346	4354999
FBT072	at small wadi, near TSLT051, two lower towns?	2,06	4767960	4349759
FBT073	at small wadi, near TSLT051, two lower towns?	1,71	4767787	4349614
FBT074	near small wadi, near TSLT052	7,48	4769907	4347415
FBT075	near TBLT037, 3rd Millennium BC?	29,57	4767759	4346671
FBT076	near TBLT038, near settlement, fortified lower town, near a medieval city and lakes	16,50	4763209	4349834
FBT077	near TSLT053, near settlement, lakes, ruins of old village, more lower towns	17,74	4774906	4344989
FBT078	near TSLT053, near settlement, lakes, more lower towns	33,31	4775604	4344528
FBT079	near TSLT053, under settlement, lakes, more lower towns	18,84	4774817	4344521
FBT080	near TBLT039, near wadi and settlement	2,34	4767978	4340197
FBT081	near TSLT054, near wadi, 3rd Millennium BC? early Islamic?, more parts of lower town	13,19	4771761	4335662
FBT082	near TSLT054, near wadi, 3rd Millennium BC? early Islamic?, more parts of lower town	24,79	4771408	4335518
FBT083	near TBLT040, near wadi, Islamic resettled village	19,09	4764451	4333783
FBT084	near TSLT055, fortified also unsettled space	3,25	4776670	4325204
FBT085	near TSLT056, near wadi	9,13	4772549	4326116
FBT086	near TBLT041, near wadi, under settlement	46,85	4776548	4328594
FBT087	near TSLT059 and TSLT060, near wadi, in group of tells	2,66	4774335	4319841
FBT088	near TSLT057, TSLT058 and TSLT059, near wadi, in group of tells	3,57	4774502	4319619
FBT089	far apart big wadi, near TBLT042	15,05	4778681	4319646
FBT090	near big wadi, near TSLT061	4,51	4778755	4321140
FBT091	near area of big wadi, near TSLT062, two lower towns	4,98	4774046	4322797
FBT092	with wadi, near area of big wadi, near TSLT062, two lower towns	9,77	4773951	4322547
FBT093	nice lower town of TBLT043, without wadi, near settlement-partially settled	16,94	4770410	4322716
FBT094	near TBLT044, wadi, partially settled, maybe Islamic village and older layers?, two lower towns	24,29	4772532	4329807
FBT095	near TBLT044, wadi, settlement, two lower towns	10,18	4772819	4330083

FBT096	near TSLT063, wadi, false lower town?	4,28	4773508	4328745
FBT097	near TBLT045, wadi, partially settled	37,45	4788907	4315836
FBT098	near TSLT064, canal?, wadi, black site	10,51	4791743	4315864
FBT099	near TBLT046, wadi, black and white site, untypical tell	12,57	4790379	4325906
FBT100	near TSLT065, far of wadi, black and white site, settled	47,05	4783599	4322252
FBT101	near TSLT066, without wadi	7,14	4781325	4324959
FBT102	near TSLT067, TSLT068 and TBLT047, without wadi, settled, uncertain	21,17	4792126	4318903
FBT103	near TBLT048, wadi, settled, Tell el-Jirn?	73,94	4786811	4319726
FBT104	near TSLT069, small wadi, based on Google	26,22	4780640	4322304
FBT105	near TSLT070, big wadi, big settled area, settlement (two houses)	3,25	4777095	4322128
FBT106	near TSLT071, big wadi, big settled area	4,22	4777553	4321911
FBT107	near TSLT072, big wadi, big settled area	17,40	4775789	4323895
FBT108	near TSLT073, near wadi, fortified, settled	25,21	4800216	4326775
FBT109	at Tigris, TBLT049, settled	5,22	4811255	4324851
FBT110	at Tigris, TSLT074, settled	16,05	4815935	4323200
FBT111	without wadi, near TSLT075, settled, black-white	25,27	4779318	4316709
FBT112	near wadi, TSLT076, settled, black-white, uncertain limits	25,42	4794726	4317465
FBT113	near wadi, TSLT076, settled, rest of buildings, uncertain limits	27,92	4794186	4317573
FBT114	near wadi, TBLT050, near settlement	21,41	4792405	4311866
FBT115	near wadi, TBLT050, near settlement, second lower town?	9,72	4792006	4311800
FBT116	near wadi, TSLT077	8,97	4790036	4310990
FBT117	near wadi, TSLT078	2,50	4799531	4309568
FBT118	near wadi, TSLT079, uncertain, settled	33,34	4800399	4315286
FBT119	near wadi, TBLT051	3,36	4797959	4312740
FBT120	near wadi, TBLT052	12,11	4812175	4309042
FBT121	near wadi, TSLT080, partially settled	4,52	4816412	4299299
FBT122	near wadi, TBLT053	9,29	4811937	4304151
FBT123	without wadi, TSLT081	9,40	4792991	4301948
FBT124	near wadi and settlement, TSLT082	11,13	4790887	4302257
FBT125	near wadi and settlement, TSLT083	10,65	4796079	4306511
FBT126	near wadi and settlement, TSLT084	6,38	4795856	4306148
FBT127	near wadi TSLT086, false site?	4,37	4785208	4312894
FBT128	near wadi, TSLT087	3,31	4790850	4313660
FBT129	near wadi, TSLT088	1,94	4808016	4300074
FBT130	near wadi and settlement, TBLT055	17,48	4784942	4300146
FBT131	without wadi, near settlement, TSLT090	5,58	4787903	4306011
FBT132	without wadi, near settlement, TSLT089 and TSLT090	5,04	4788182	4305818
FBT133	near wadi and lake, TSLT091	6,46	4805299	4368927
FBT134	near wadi, TSLT092	2,40	4823005	4352099

FBT135	near wadi and Khosr, TSLT093	5,80	4809105	4359448
FBT136	TSLT091, rest of buildings - Islamic?, wadi	20,31	4809664	4318024

Příloha 7.6: Katalog - FST

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FST001	near Khosr and TSLT005	0,41	4808888	4361928
FST002	near TSLT006	0,24	4811838	4362418
FST003	TBLT013, partially settled	0,68	4815879	4342130
FST004	TSLT024, near Karmalis	1,22	4833042	4343207
FST005	TSLT031, near Khazir, 2 lower towns	1,27	4847101	4327561
FST006	TSLT031, near Khazir, 2 lower towns	1,12	4847228	4327389
FST007	near big wadi and 4 tells- TSLT036, TSLT037, TSLT038, TSLT039	1,47	4748236	4363668
FST008	near TSLT060, near wadi, in group of tells	1,18	4774220	4319637
FST009	near TSLT085, without wadi	0,90	4788533	4308928
FST010	near wadi, TBLT054, false site?-just wall?	1,29	4808080	4299841
FST011	near settlement, lake/water hole, TSLT094, false site?	1,36	4831992	4319531

Příloha 7.7: Katalog - FBI

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FBI001	on routes, Islamic?, no water	6,27	4816829	4360384
FBI002	on routes, no water, springs?	14,15	4814810	4358556
FBI003	on routes, springs? Lake?	5,99	4813970	4356941
FBI004	modern route - Islamic?, no water	4,90	4811932	4357990
FBI005	no routes, no water, springs?	6,51	4812401	4359851
FBI006	on old route, no water	2,88	4812353	4361056
FBI007	modern route, wadi	2,19	4810270	4362242
FBI008	on route, no water	1,96	4818086	4364883
FBI009	at Khosr, 3 tells around, wadi, Khosr	8,52	4807478	4367478
FBI010	at Tigris, many routes-canal, Assyrian???, Tigris	2,63	4792471	4365679
FBI011	site with wall?, no water	2,30	4820253	4353670
FBI012	near wadi	1,65	4824241	4352901
FBI013	on road of Tell Billa, no water	4,91	4819617	4357587
FBI014	on road of Tell Billa, no water	2,01	4821388	4358893
FBI015	on road below Jebel Bashiqa, very small wadi	2,97	4820910	4362626
FBI016	false site?, very small wadi	2,89	4816609	4363833
FBI017	today covered by Mosul, near tell TBI014, no water	5,83	4810960	4352445
FBI018	today covered by Mosul, no water, springs?	2,84	4811519	4350580

FBI019	today covered by Mosul, Islamic village?, no water	3,19	4811500	4348076
FBI020	today covered by Mosul, Islamic village?, wadi, Khosr	15,82	4806616	4353893
FBI021	today covered by Mosul, Tigris	22,21	4800013	4356557
FBI022	near Khosr, wadi, no water	6,76	4809812	4360438
FBI023	near Khosr, wadi and canal?, routes, no water	6,64	4803590	4359007
FBI024	near Khosr, wadi and canal?, routes, no water	2,50	4801992	4359668
FBI025	white in grey, no water	2,01	4825462	4348693
FBI026	near old wadi?, near settlement, Assyrian???, wadi	3,07	4829762	4348717
FBI027	part of Islamic village???, covered by settlement, no water	9,50	4829132	4349689
FBI028	Assyrian???, wadi	4,89	4829789	4346915
FBI029	near settlement, road, no water	24,88	4823896	4344419
FBI030	Assyrian, near wadi	1,94	4823449	4345997
FBI031	Assyrian???, near wadi	2,67	4821689	4347512
FBI032	near a road, Assyrian???, no water	3,11	4820871	4348544
FBI033	Assyrian???, no water	1,81	4820769	4347308
FBI034	Assyrian???, on road, wadi	9,66	4813323	4344714
FBI035	routes around?, springs of wadi?	4,94	4817458	4348810
FBI036	under Mosul, wadi	8,78	4815225	4348969
FBI037	on road, near small wadi	3,59	4815737	4351529
FBI038	on modern road, no water, springs?	4,52	4813079	4352724
FBI039	old village, near Khazir, wadi	5,88	4842801	4354184
FBI040	old village, near Khazir, wadi	2,89	4839538	4355394
FBI041	old village, near Khazir, flat site in hills	2,46	4840520	4356986
FBI042	old village, flat site in hills, near wadi	3,55	4838735	4358669
FBI043	springs?	8,75	4823776	4337610
FBI044	springs?	5,14	4826342	4339071
FBI045	Islamic village? ancient and modern routes, no water	11,75	4817903	4338030
FBI046	no water, springs?	4,34	4821130	4340477
FBI047	nice site, near wadi	22,59	4827516	4343982
FBI048	at Khazir, short period site? false site?, Khazir	10,39	4845422	4333986
FBI049	many routes, Assyrian???, small wadi	7,06	4838455	4329172
FBI050	routes, Assyrian???, wadi	12,09	4833716	4327432
FBI051	road, wadi, springs?	8,60	4834466	4339413
FBI052	false site?, near wadi	2,82	4829323	4339374
FBI053	black site, rest of buildings on Google, wadi	8,08	4820411	4331166
FBI054	near FBI053, wadi	5,06	4819999	4331268
FBI055	false site?, wadi	1,77	4836387	4324191
FBI056	near a road-wadi	6,14	4838257	4322811
FBI057	old willage, radial routes ancient and modern, no water	17,10	4840313	4323554
FBI058	false site?, wadi	6,24	4834617	4324671
FBI059	false site?, wadi	6,34	4835410	4325206
FBI060	Islamic village, wadi	18,29	4833935	4325467
FBI061	false site, wadi	4,91	4835965	4320990

FBI062	Assyrian?, wadi	10,72	4829829	4316492
FBI063	wadi	3,30	4829081	4323101
FBI064	no water	1,89	4826742	4320864
FBI065	Islamic? mosque? visible wall on CORONA, Great Zab	2,41	4845699	4321588
FBI066	false site?, Great Zab	2,96	4839493	4315887
FBI067	near the Great Zab, wadi	13,13	4839808	4318918
FBI068	on road to the Great Zab, small wadi from hills	4,12	4833968	4308882
FBI069	nice site at the Great Zab	22,55	4832997	4304579
FBI070	old part of village, near wadi	3,63	4832389	4312562
FBI071	near a tell TBLT008, no water	8,84	4796129	4362540
FBI072	fortified city at Tigris? tell? Settled	21,19	4784318	4356292
FBI073	short period site with modern water hole?, wadi	7,14	4773598	4355340
FBI074	black site, nice on Google, wadi	1,65	4771886	4361752
FBI075	black site, false site? nice on Google, no water	1,67	4769575	4362040
FBI076	Islamic village and ancient city? square, partially settled, wadi	24,29	4768928	4360123
FBI077	black site, rest of Islamic buildings, no water	1,51	4766350	4362808
FBI078	nice site, no water	12,71	4765757	4361334
FBI079	Islamic village? Settled, wadi	27,15	4765043	4360508
FBI080	Islamic city? rest of buildings, important site, wadi	14,63	4765563	4357754
FBI081	3rd Millennium BC? on road to EBA site?, no water	6,42	4758822	4360236
FBI082	false, site? broad site on a road, no water	2,90	4759661	4362338
FBI083	black site, square structure?, wadi	1,53	4753846	4364682
FBI084	black site, wadi	2,04	4752189	4362709
FBI085	near TSLT035 and FBT058, wadi	2,93	4752413	4363476
FBI086	false site near wadi?	7,83	4745144	4362456
FBI087	settled, no water	6,95	4746191	4361048
FBI088	near tell and settlement, wadi	11,52	4754639	4359853
FBI089	ring village, near a road, Islamic?, wadi	2,34	331699	3991249
FBI090	near routes, no water	5,20	4757876	4356663
FBI091	near TSI028, TSI029, TSI030 and TS031, wadi	4,25	4746029	4357289
FBI092	old village? Islamic?, wadi	8,26	4752764	4348674
FBI093	near many routes and a pass, wadi	18,87	4759183	4331463
FBI094	many routes, wadi	11,31	4766449	4331690
FBI095	near routes to the west, to the pass, wadi	1,67	4763138	4331044
FBI096	no water	1,75	4770619	4334017
FBI097	old site?, small wadi	1,71	4769856	4339756
FBI098	very isolated, some routes, small wadi	2,81	4765405	4342855
FBI099	very isolated, false site?, small wadi	2,61	4765116	4346412
FBI100	false site? Sasanian, settled, near small wadi	21,49	4775449	4332878
FBI101	near a village, on a broad road-EBA?, small wadi	10,57	4778251	4343882
FBI102	on narrow road-Sasanian or Islamic? group of white points, small wadi	4,15	4784743	4340230
FBI103	on road in hills, no water	4,36	4785160	4349455
FBI104	in hills, Islamic village? partially settled, wadi	18,25	4777482	4353839

FBI105	very nice site, small wadi	7,27	4775453	4330297
FBI106	very nice site, different of near FBI105, small wadi	11,14	4774526	4331863
FBI107	on road, no water	1,76	4777510	4332210
FBI108	on narrow road - Sasanian or Islamic?, two periods?	8,26	4766669	4330291
FBI109	near hills, uncertain limits, partially settled, wadi	25,81	4764751	4326655
FBI110	EBA??? near tell TBLT041 and FBT086 and broad road, also near narrow road-Sasanian-Islamic, no water	6,41	4776407	4326476
FBI111	double site, near TBLT041 and FBT086	1,55	4774839	4327239
FBI112	near wadi	3,33	4782183	4331143
FBI113	on broad road, wadi	11,61	4784150	4332208
FBI114	ruins of city-Islamic?? uncertain limits, wadi	33,42	4784632	4327734
FBI115	ruins of city/village-Islamic?? uncertain limits, wadi	5,41	4790385	4320662
FBI116	ruins of village-Islamic?? square structure - mosque, uncertain limits, small wadi	2,32	4795050	4324731
FBI117	near black site? nice site, wadi	6,39	4813664	4300530
FBI118	black site, ruins of fortress? uncertain limits, wadi	27,83	4802531	4304128
FBI119	ruins of fortress? rest of buildings - Islamic?, wadi	13,89	4803256	4306406
FBI120	springs for wadi	9,70	4804834	4306557
FBI121	partially covered by a village, uncertain limits, wadi	4,13	4804215	4310458
FBI122	partially covered by a village, uncertain limits, false site?, wadi	21,86	4812944	4301793
FBI123	small site, wadi	1,54	4786091	4310375
FBI124	maybe a connection with TSLT075 and FBT111, black site, false site?, wadi	16,36	4776880	4317785
FBI125	wadi	5,48	4785474	4316291
FBI126	false site?, wadi	2,57	4784292	4324589
FBI127	false site? road connection with FBI114, wadi	5,00	4784281	4325718
FBI128	false site?, no water	9,57	4788755	4325706
FBI129	many routes around EBA and Islamic?, wadi	9,69	4788140	4329199
FBI130	settled, wadi	37,18	4780934	4327214
FBI131	false site? Settled, wadi	19,49	4786007	4313596
FBI132	on road of EBA? TBLT050 and FBT114, wadi	2,82	4794181	4312119
FBI133	no water	2,14	4795717	4310765
FBI134	small wadi	2,10	4797778	4308788
FBI135	false site at the bank of wadi?	9,06	4791873	4308695
FBI136	false site? black ring, near wadi	1,66	4804330	4302688
FBI137	false site? according AASI Middle- and Neo-Assyrian, near small wadi	3,88	4786357	4337928
FBI138	Neo-Assyrian, Chirbet 'Uzu 127w, around wadi	33,52	4779340	4330159
FBI139	Ninevite 5? satellite site of Dabuna Tepe	3,47	4750367	4349891

Příloha 7.8: Katalog - FSI

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FSI001	false site?, no water	0,58	4812368	4363732
FSI002	false site? on modern route, no water	0,46	4810870	4363301
FSI003	Islamic house?, no water	0,25	4809987	4364319
FSI004	false site?, no water	0,74	4811154	4368021
FSI005	on road of Tell Billa, no water	1,04	4821774	4358972
FSI006	today covered by Mosul, no water	0,67	4810861	4353604
FSI007	false site?, no water	0,33	4833785	4347902
FSI008	false site?, on ancient and modern road, no water	1,29	4824065	4350295
FSI009	false site?, small wadi	0,21	4819896	4343985
FSI010	on road to Nineveh, Assyrian?, no water	0,73	4809831	4345470
FSI011	on road to Nineveh, Assyrian?, wadi	0,73	4816612	4351994
FSI012	in hills near Khazir, wadi	0,89	4839650	4361026
FSI013	in hills near Khazir, wadi	0,86	4837538	4362019
FSI014	in hills near Khazir, false site?, wadi	0,29	4841602	4352780
FSI015	near wadi	0,72	4817395	4335521
FSI016	on road, Islamic?, small wadi	0,77	4839577	4330584
FSI017	near village with routes, no water	0,45	4840854	4324167
FSI018	small circle - farm?, near wadi	0,27	4834393	4322611
FSI019	small circle - farm? near a road, false site?, near wad	0,34	4835954	4321766
FSI020	near a road, false site?, wadi	0,65	4835965	4322122
FSI021	near a road to the Great Zab, no water	0,49	4830037	4311114
FSI022	black site, nice on Google, near road, no water	1,07	4772174	4361357
FSI023	black and white site - 2 sites?, wadi	0,48	4766607	4362765
FSI024	in area of many flat sites, without routes, small wadi	0,64	4762085	4341416
FSI025	in area of many flat sites, without routes, no water	0,16	4761799	4342118
FSI026	near a very small canal?, no water	0,14	4761307	4331660
FSI027	square structure, wadi	0,20	4763423	4331169
FSI028	near small wadi	0,54	4763278	4329903
FSI029	old site?, no water	0,29	4770918	4333519
FSI030	old site?, no water	0,34	4767274	4338686
FSI031	old site? false site? on modern road, no water	0,14	4768032	4341841
FSI032	no water	1,12	4768948	4343504
FSI033	very isolated, false site?, no water	0,24	4764196	4345062
FSI034	on narrow road, prehistoric site no water	0,19	4768397	4347757
FSI035	small square structure, wadi	0,22	4769545	4332052
FSI036	false site? water hole? near hills, no water	0,90	4770364	4321789
FSI037	near wadi	0,36	4781255	4332866
FSI038	site or water hole, wadi	0,15	4786496	4326723
FSI039	wadi	0,68	4786885	4314567
FSI040	small square structure, no water	0,17	4778922	4317982

FSI041	near wadi	1,10	4779737	4318931
FSI042	false site?, no water	0,37	4801366	4307647
FSI043	false black site? better on Google, no water	0,56	4786145	4310873
FSI044		0,48	4782728	4317416
FSI045	some connection with TBLT048 and TBT103, false site?, no water	0,72	4785695	4317868
FSI046	some connection with TBLT046 and TBT099, false site?, no water	0,47	4792994	4315607
FSI047	false site? satellite of Tell Malda, wadi	0,27	4771756	4334116

Příloha 7.9: Katalog - FBC

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FBC001	near tell TSLT001, FBT011 and wadi	2,98	4812427	4367672
FBC002	near tell TSLT001, FBT011 and wadi	8,98	4812563	4367407
FBC003	near tell TSLT002, TSLT003, FBT005 and wadi	6,57	4808541	4368739
FBC004	near tell TSLT092, FBT134 and wadi	9,47	4822617	4351947
FBC005	near tell TSLT092, FBT134, FBC004 and wadi, routes	5,49	4822125	4351895
FBC006	near FBC004 and wadi	1,89	4822007	4351463
FBC007	near FBC004 FBC006 and wadi, short period site?	3,53	4822516	4351613
FBC008	near wadi, TBLT006, FBT007, part of lower town?	3,54	4814614	4362407
FBC009	today covered by Mosul, Islamic village?, near Nineveh, near Tigris valley	7,06	4801881	4353361
FBC010	today covered by Mosul, Islamic village?, near Nineveh, near Tigris valley	4,39	4802406	4353280
FBC011	at Khosr	3,04	4806247	4357112
FBC012	at Khosr	3,52	4806391	4357694
FBC013	near tell and lower town TSLT018 a TBT026, no water	2,39	4823351	4347329
FBC014	cluster of sites, wadi	3,72	4819491	4345822
FBC015	cluster of sites, wadi	6,63	4819708	4345695
FBC016	cluster of sites, wadi	3,72	4819774	4345346
FBC017	cluster of sites, wadi	1,86	4819438	4345044
FBC018	cluster of sites, wadi	2,56	4819384	4344719
FBC019	behind walls of Nineveh, near canal around the city walls, Tigris	13,65	4806077	4346653
FBC020	behind walls of Nineveh, near canal around the city walls	5,61	4807415	4346960
FBC021	behind walls of Nineveh, small wall, near canal around the city walls	16,22	4807325	4347378
FBC022	old village, no water	3,45	4826537	4351117
FBC023	Assyrian???? near 2 tells, near wadi	7,28	4814432	4342265
FBC024	near Mosul, more sites near wadi	3,00	4811351	4341162
FBC025	near a tell TBI016, wadi	2,33	4818801	4334900

FBC026	near a tell TBI016, old village, near wadi	1,97	4819626	4335373
FBC027	wadi	2,27	4823237	4339558
FBC028	wadi	1,88	4823117	4339905
FBC029	false site?, wadi	4,74	4823203	4340155
FBC030	black site, wadi	3,39	4826811	4345562
FBC031	near black site FBC030, wadi	16,55	4826628	4345328
FBC032	on broad? road of FBI049, near a village, wadi	3,01	4836545	4329612
FBC033	part of village, Islamic, wadi	13,19	4836942	4330065
FBC034	long site, wadi	6,00	4836852	4328565
FBC035	Neo-Assyrian??? near Balawat, wadi	8,86	4833411	4332143
FBC036	near Balawat, wadi	3,58	4833532	4329828
FBC037	near Balawat, old village? Islamic or Neo-Assyrian??? Near a water hole or lake	17,44	4833179	4330713
FBC038	near Balawat and wadi	3,27	4832819	4331302
FBC039	near Balawat and wadi	3,62	4831239	4331058
FBC040	near Balawat and wadi	23,57	4830032	4332432
FBC041	modern-Islamic structures, wadi	2,25	4829011	4331210
FBC042	wadi	4,97	4831153	4328069
FBC043	false site at wadi?	4,45	4831679	4328459
FBC044	false site at wadi?	1,58	4831462	4328928
FBC045	false site? near big road, no water	3,11	4830123	4327972
FBC046	false site? near big road, no water	7,48	4822667	4336249
FBC047	false site? near big road, no water	7,97	4823084	4336472
FBC048	false site?, wadi	2,83	4823401	4336017
FBC049	low tell?, wadi, springs?	1,83	4820163	4336075
FBC050	no water	7,40	4834554	4319753
FBC051	springs?	8,19	4835493	4318735
FBC052	on road, wadi	2,52	4834461	4318143
FBC053	low tell, near settlement, wadi	1,79	4833982	4320106
FBC054	part of village? Islamic? wadi	3,77	4831349	4320523
FBC055	part of village? Islamic?, wadi, lake/water hole	4,39	4832296	4320190
FBC056	part of village? Islamic? settled,wadi	13,96	4832177	4319852
FBC057	part of village? Islamic?, wadi	5,20	4832036	4320702
FBC058	near many flat sites, on road, wadi	7,95	4832697	4321086
FBC059	near many flat sites, no water	2,94	4830965	4320797
FBC060	near many flat sites, no water	3,60	4831980	4319263
FBC061	Great Zab	7,78	4832589	4317890
FBC062	false site?, Great Zab	4,05	4842975	4318709
FBC063	Great Zab and wadi	4,14	4842421	4318273
FBC064	Great Zab and wadi	1,80	4841946	4317954
FBC065	Great Zab and wadi	2,18	4841690	4317675
FBC066	Great Zab	1,73	4841690	4317981
FBC067	Great Zab	2,35	4841659	4316874
FBC068	at big canal for Nimrud, short period site, big and small canal	8,11	4841396	4316661

FBC069	at big canal for Nimrud and a small canal	1,73	4828277	4303064
FBC070	near the Tigris and the Great Zab	1,95	4827772	4303126
FBC071	near the Tigris and the Great Zab, old part of village	8,36	4827048	4302621
FBC072	between the Tigris and canal for Nimrud	14,00	4827090	4303230
FBC073	between the Tigris and canal for Nimrud	3,21	4826326	4309939
FBC074	false site? on Google bigger, near the Tigris and canal for Nineveh	2,43	4827583	4307304
FBC075	near the Tigris and canal for Nineveh	14,62	4783951	4359822
FBC076	Islamic village, near TSLT033 and FBT053, wadi	26,55	4784316	4359285
FBC077	uncertain limits, wadi	10,97	4777521	4361198
FBC078	black site, no water	3,68	4759517	4354693
FBC079	site with many narrow routes-Islamic? or Assyrian???-no water....Parthian?	9,37	4758907	4355849
FBC080	near big site with routes, but not on road, no water	1,80	4755962	4355916
FBC081	near TSLT043, TSLT047, TSLT044, TSLT045 , TSLT046, FBT067 and FBT068, settled around, small wadi	5,24	4756604	4355508
FBC082	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, no water	10,36	4755655	4348892
FBC083	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	10,64	4756322	4344765
FBC084	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, no water	5,05	4758244	4345091
FBC085	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	10,02	4760079	4345116
FBC086	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, no water	7,02	4761432	4344224
FBC087	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, no water	9,19	4762202	4342819
FBC088	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, no water	26,31	4763862	4339719
FBC089	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, wadi	11,47	4761236	4339138
FBC090	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, near small wadi	6,55	4762697	4337284
FBC091	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, wadi	4,29	4758562	4341099
FBC092	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	2,57	4757927	4342567
FBC093	modern site? in network of sites, nice routes, no water	2,53	4758335	4343414
FBC094	modern site? in network of sites, nice routes, no water	10,21	4757945	4341133
FBC095	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	12,26	4761804	4344245
FBC096	network of Neo-Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	4,37	4766077	4337029
FBC097	network of Neo-Assyrian??? sites, on road of EBA site?, no water	1,90	4767222	4336917
FBC098	network of Neo-Assyrian??? sites, on road of EBA site?, no water	4,41	4768828	4336493

FBC099	network of Neo-Assyrian??? sites, on road of EBA site? central site, wadi	36,31	4775032	4334945
FBC100	near TSLT054, FBT081 and FBT082, on narrow road - Sasanian or Islamic?, no water	4,14	4778359	4335642
FBC101	on narrow road - Sasanian or Islamic? in area with flat sites, wadi	10,15	4771832	4337511
FBC102	on road of TBLT040 and FBT083, EBA?, in area with flat sites, small wadi	5,95	4764165	4336361
FBC103	near a village, Islamic? near narrow road, small wadi	6,58	4762210	4334156
FBC104	near a village, Islamic? near narrow road, small wadi	14,27	4768642	4333248
FBC105	on CORONA routes across the site, near small wadi	4,86	4768052	4334397
FBC106	on road, Islamic?, small wadi	3,94	4766801	4337918
FBC107	two structures? Islamic?, no water	1,82	4770906	4341554
FBC108	settled, ruins of village, Islamic? on broad road - EBA?, water holes? Lakes?	23,46	4769910	4342735
FBC109	on narrow road - Sasanian? Islamic? on broad road - EBA?, no water	2,89	4770088	4346309
FBC110	on narrow road - Sasanian? Islamic? on broad road - EBA?, no water	1,84	4772801	4345804
FBC111	late Islamic city? black site, rest of buildings, good visible also on Google, lakes and water holes?	34,87	4773419	4345656
FBC112	late Islamic city-part of modern village, partially settled, lakes and water holes?	50,48	4763845	4349025
FBC113	false site?, wadi	4,81	4763860	4350047
FBC114	network of sites for TBLT044 and FBT094 FBT095? EBA??? on broad road, Pre-Islamic?-road, wadi	7,13	4773195	4329490
FBC115	network of sites for TBLT044 and FBT094 FBT095? EBA??? routes, on broad road, one square structure-Islamic?, wadi	1,77	4771992	4332103
FBC116	network of sites for TBLT044 and FBT094 FBT095? EBA??? on broad road, wadi	1,74	4771673	4331870
FBC117	network of sites for TBLT044 and FBT094 FBT095? EBA??? on broad road, wadi	7,42	4770910	4331180
FBC118	network of sites for TBLT044 and FBT094 FBT095? EBA??? on broad road, wadi	19,66	4770722	4329838
FBC119	near a small canal?, wadi	2,94	4771466	4328518
FBC120	low tell? on broad road from FBI094 to FBC117, settled, Islamic and ancient?, wadi	27,68	4773372	4327964
FBC121	near square structure, near bid settled area, no water	1,65	4768348	4330411
FBC122	false site?, no water	1,69	4776457	4324293
FBC123	false site?, no water	8,27	4770332	4326482
FBC124	EBA??? on road of FBC099, wadi	2,42	4768954	4326416
FBC125	site or old village, partially settled, near hills, wadi	5,83	4780151	4334882
FBC126	false site? near hills, wadi	3,03	4795735	4327903
FBC127	low tell? on Google structures on the top - excavation?, no water	9,89	4795299	4327676
FBC128	big black site, wadi	30,83	4796097	4322774

FBC129	big black site, wadi	12,56	4777966	4320249
FBC130	big black site, false site?, no water	11,79	4776685	4320913
FBC131	big black site, false site?, wadi	64,63	4781848	4321706
FBC132	near a big tell and Tell Hassuna, near a road, settled, wadi	27,18	4782401	4322923
FBC133	near wadi, at the Tigris	2,73	4811037	4308506
FBC134	near wadi, at the Tigris	4,16	4819806	4308879
FBC135	in hilly area with few settlements - Neo-Assyrian???, wadi	5,69	4819728	4309038
FBC136	in hilly area with few settlements - Neo-Assyrian???, wadi	3,57	4806368	4318528
FBC137	in hilly area with few settlements - Neo-Assyrian???, wadi	3,60	4806442	4317893
FBC138	in hilly area with few settlements - Neo-Assyrian???, wadi	6,54	4805463	4318194
FBC139	at Tigris, uncertain limits, false site?	3,16	4806412	4319558
FBC140	at Tigris, uncertain limits, false site?	3,73	4819077	4313950
FBC141	at Tigris, uncertain limits, false site?	3,40	4819111	4313704
FBC142	at Tigris, uncertain limits, false site?	13,86	4818804	4313829
FBC143	at Tigris, uncertain limits, false site? partially settled	9,13	4819070	4310942
FBC144	Khirbet Fatahi?, wadi	3,40	4818382	4310823
FBC145	partially settled, Islamic village?, wadi	6,37	4775720	4319714
FBC146	dam? at TSLT075 and FBT111, false site?, small wadi	1,67	4775212	4319131
FBC147	false site? white site, near a long way, some connection with TBLT048 and TBT103?, no water	2,75	4779177	4316331
FBC148	near TSLT094 and FBT126, wadi	4,24	4786598	4321755
FBC149	false site? near TSLT094 and FBT126, wadi	16,35	4796113	4305539
FBC150	false site? near TSLT083 and FBT125, wadi	2,02	4796618	4305694
FBC151	partially settled, Neo-Assyrian, small wadi	19,10	4795663	4307064
FBC152	Chirbet 'Abd, Neo-Assyrian, wadi	4,82	4761127	4335079
FBC153	Chirbet Hasan al-Jasin, Neo-Assyrian, Sasanian, beside small square structures, no water, mountain springs?	12,24	4767724	4334883
FBC154	al-Fazlani?? Neo-Assyrian??, no water	5,99	4783844	4335678
FBC155	al-Fazlani?? Neo-Assyrian??, no water	4,19	4800678	4343633
FBC156	Tell Rahban? Neo-Assyrian, false site?, Khosr, wadi	8,44	4800878	4344232
FBC157	at Khosr	1,65	4808992	4361519
FBC158	near Khosr, springs?	2,40	4806592	4356052
FBC159	near Khosr, springs?	1,64	4807794	4356309
FBC160	near Balawat, old village, Islamic, water hole or lake	10,23	4808037	4356148

Příloha 7.10: Katalog - FSC

Code	Notes	Area (ha)	X Coord	Y Coord
FSC001	today covered by Mosul, near Nineveh, near Tigris valley	1,43	4801701	4353507
FSC002	near Mosul, more sites near wadi	1,22	4811289	4341343
FSC003	near Mosul, more sites near wadi	0,93	4810980	4341624
FSC004	near a tell TBI016, wadi	0,49	4819087	4335296
FSC005	near a tell TBI016, wadi	0,49	4818623	4335256
FSC006	wadi	0,74	4836602	4328831
FSC007	false site?, no water	0,46	4832314	4330228
FSC008	low tell?, wadi	0,44	4831823	4327971
FSC009	near the Tigris and the Great Zab	1,11	4826582	4302973
FSC010	based on Google, wadi	0,91	4760185	4354571
FSC011	black site, false site?, no water	1,09	4759240	4355841
FSC012	old square structure, near big site with routes, but not on road, no water	1,14	4755876	4356391
FSC013	network of Assyrian??? sites, nice routes, wadi	0,99	4759346	4341294
FSC014	network of Assyrian??? sites, nice routes, small wadi	0,50	4755873	4344459
FSC015	network of Assyrian??? or EBA sites, on road, small wadi	0,52	4773748	4336288
FSC016	network of Assyrian??? or EBA sites, on road, small wadi	0,67	4773313	4336003
FSC017	network of Assyrian??? or EBA sites, on road of TSLT054, FBT081 and FBT082, no water	0,30	4770319	4336700
FSC018	network of Assyrian??? or EBA sites, on road of TSLT054, FBT081 and FBT082, no water	0,16	4769981	4336853
FSC019	near many flat sites, near wadi	0,72	4762741	4335862
FSC020	square structure, near wadi	0,34	4767642	4334582
FSC021	near small wadi	0,50	4767213	4337799
FSC022	on road, Islamic?, small wadi	0,77	4771170	4342295
FSC023	false site?, small wadi	0,29	4764264	4339594
FSC024	false site?, small wadi	0,17	4767583	4340433
FSC025	near TBLT041 and FBT086, no water	0,86	4776700	4329295
FSC026	near TBLT041 and FBT086, no water	0,18	4777551	4329405
FSC027	near TBLT041 and FBT086, near wadi	0,77	4775709	4328760
FSC028	near big settled area, no water	0,48	4776440	4324050
FSC029	nice square structure 0,6 ha, near big settled area, no water	0,54	4776641	4324317
FSC030	group of square structures, Islamic? narrow road, wadi	0,38	4779031	4335294
FSC031	group of square structures, Islamic? narrow road, wadi	0,18	4778875	4335067
FSC032	group of square structures, Islamic? narrow road, wadi	0,67	4778867	4334894
FSC033	group of square structures, Islamic? narrow road,	0,15	4778801	4334862

	wadi			
FSC034	group of square structures, Islamic? narrow road, wadi	0,30	4778646	4334801
FSC035	group of square structures, Islamic? narrow road, wadi	0,51	4779076	4334420
FSC036	group of square structures, Islamic?, no water	0,56	4795994	4323107
FSC037	low tell, wadi	0,35	4787325	4317872
FSC038	small site near a fortress? uncertain limits, wadi	1,37	4802721	4306203
FSC039	some connection with TBLT048 and TBT103, false site?, small wadi	0,21	4787285	4320729
FSC040	false site? some connection with TBLT048 and TBT103?, no water	0,67	4787234	4322164
FSC041	some connection with TSLT066 and TBT101, no water	0,30	4781278	4324604
FSC042	near TSLT094 and FBT126, wadi	1,46	4795711	4305750
FSC043	small wadi	0,48	4768367	4331068
FSC044	small square structures, beside Sasanian site, no water/mountain springs?	0,17	4783449	4335297
FSC045	small square structures, beside Sasanian site, no water/mountain springs?	0,15	4783402	4335432
FSC046	small square structures, beside Sasanian site, no water/mountain springs?	0,28	4783345	4335445
FSC047	small square structures, beside Sasanian site, no water/mountain springs?	0,09	4783266	4335387
FSC048	small square structures - Sasanian site?, no water/springs?	0,28	4777684	4341288
FSC049	small square structures - Sasanian site?, no water/springs?	0,31	4777772	4341276
FSC050	small square structures - Sasanian site?, no water/springs?	0,25	4777857	4341341
FSC051	near Khosr	0,92	4806932	4356606
FSC052	near Khosr	0,65	4804967	4356146

Příloha 7.11: Katalog - RBHW

Code	Notes	Length (km)
RBHW001		2,23
RBHW002		2,16
RBHW003	Tell Billa TBI001	5,15
RBHW004	Tell Billa TBI001	3,97
RBHW005	Tell Billa TBI001	3,46
RBHW006	Tell Billa TBI001	0,62
RBHW007	Tell Billa TBI001	2,05
RBHW008	Tell Billa TBI001	2,90
RBHW009	Tell Billa TBI001	3,49
RBHW010	Tell Billa TBI001	1,27

RBHW011	Tell Billa TBI001	3,72
RBHW012	Tell Billa TBI001	0,95
RBHW013	Tell Billa TBI001	1,07
RBHW014	Tell Billa TBI001	0,45
RBHW015	Tell Billa TBI001	0,64
RBHW016		0,72
RBHW017		1,03
RBHW018		1,75
RBHW019		2,43
RBHW020		1,92
RBHW021	false way?	1,10
RBHW022	connection of two sites	2,94
RBHW023	at Halzu?	1,44
RBHW024	Nimrud	1,96
RBHW025	Nimrud	1,89
RBHW026	Nimrud	1,79
RBHW027	Nimrud	2,18
RBHW028	Nimrud	1,65
RBHW029	at the Great Zab	1,18
RBHW030	at the Great Zab	1,43
RBHW031	at the Tigris, older than canal	0,72
RBHW032	at the Tigris, fragment	1,14
RBHW033	at the Tigris, fragment	0,36
RBHW034	at the Tigris, fragment	0,38
RBHW035		0,89
RBHW036		2,15
RBHW037		0,46
RBHW038		0,44
RBHW039	at TBLT032	1,90
RBHW040	at TBLT032	1,10
RBHW041	at TBLT032	1,59
RBHW042	at TBLT032	3,30
RBHW043	at TBLT032	2,75
RBHW044	at TSLT034, very broad with sites	2,71
RBHW045	at TSLT034 and FBI082	2,58
RBHW046	at TSLT034, leading to water	3,61
RBHW047	at TSLT041, leading to water	0,75
RBHW048	at TSLT041, leading to water	0,57
RBHW049	at TBLT036	1,22
RBHW050	at TBLT036	0,48
RBHW051	at TBLT036	0,49
RBHW052	at TBLT034-fortified, bad visible	4,58
RBHW053	at TBLT034-fortified, bad visible, partly wadi	1,96
RBHW054	at TBLT034-fortified, bad visible, partly under settlement	4,62

RBHW055	at TBLT034-fortified, bad visible, partly under settlement	2,30
RBHW056	between tells, bad visible	3,83
RBHW057	to 2 small tells	1,10
RBHW058	at FBLT034-fortified, linear?	5,00
RBHW059	at FBLT037	2,95
RBHW060	at FBLT037	1,79
RBHW061	at FBLT037	6,57
RBHW062	at FBLT037 to TSLT052	1,38
RBHW063	at FBLT037 to TSLT052	0,56
RBHW064	at FBLT037	1,29
RBHW065	continuation of way at FBLT037?	1,93
RBHW066	at FBLT037, very bad visible, two parallels way	1,70
RBHW067	at FBLT037, very bad visible, two parallels way	2,28
RBHW068	at FBLT037	1,93
RBHW069	at TSLT052, leading to hills	1,36
RBHW070	at TBI30, bad visible	1,06
RBHW071	at FBC099, false way?	0,56
RBHW072	at TSLT052, leading to a site	2,03
RBHW073	at TSLT053, leading to a hills	3,90
RBHW074	at TSLT053, to a site	1,34
RBHW075	at TSLT053, to a site	3,42
RBHW076	at TSLT053	1,02
RBHW077	at TSLT053, bad visible	1,58
RBHW078	at TSLT053, bad visible	1,15
RBHW079	at TSLT053, bad visible	1,31
RBHW080	at TSLT053, bad visible	0,92
RBHW081	at TSLT054	2,19
RBHW082	at TSLT054	1,12
RBHW083	at TSLT054	1,23
RBHW084	at TSLT054	1,66
RBHW085	at TSLT054, to FBI106	4,05
RBHW086	at TSLT054, to FBI097	3,07
RBHW087	at TSLT054	0,84
RBHW088	at FBC099	3,29
RBHW089	at FBC099	3,02
RBHW090	at FBC099	1,98
RBHW091	at FBC099, fragment	0,58
RBHW092	at FBC099	1,56
RBHW093	at FBC099	0,94
RBHW094	at FBC099, connection with linear way LBHW008	1,13
RBHW095	at FBC099, to hills	3,36
RBHW096	at FBC099, to hills	1,42
RBHW097	at FBC099, to hills	3,13
RBHW098	at FBC099, small part to the hills	0,78

RBHW099	at FBC099, long way	5,02
RBHW100	at FBC099, bad visible - false way?	1,40
RBHW101	at FBC099, bad visible	1,55
RBHW102	linear? to the hills	3,57
RBHW103	linear? to the hills	2,29
RBHW104	to a site	2,24
RBHW105	to a site, cut by a site?	1,68
RBHW106	to a site, cut by a site?, continuation of RBHW105	0,80
RBHW107	to a site, cut by a site?, continuation of RBHW105 and RBHW106?	0,84
RBHW108	partially a wadi	1,00
RBHW109		1,76
RBHW110		0,93
RBHW111		1,34
RBHW112		1,38
RBHW113	linear?	2,16
RBHW114	very short	0,30
RBHW115	at TBLT043-fortified	2,75
RBHW116	at TBLT043-fortified to a group of small tells	3,19
RBHW117	bad visible	2,34
RBHW118	short part, bad visible	0,77
RBHW119	at TBLT043, bad visible	1,42
RBHW120	at FBI129	0,97
RBHW121	at FBI129	1,47
RBHW122	at TBLT041	0,83
RBHW123	at TBLT041	1,38
RBHW124	at TBLT041, very bad visible	3,56
RBHW125	at TBLT041, very bad visible	1,20
RBHW126	at TBLT041, very bad visible	0,53
RBHW127	at TBLT046	3,17
RBHW128		1,02
RBHW129	false?	0,91
RBHW130	at Tell Billa	0,83
RBHW131	Tell Billa TBI001-fragment	0,47
RBHW132	Tell Billa TBI001	2,02

Příloha 7.12: Katalog - RUHW

Code	Notes	Length (km)
RUHW001		1,82
RUHW002		1,36
RUHW003		1,02
RUHW004		0,78

RUHW005		0,62
RUHW006		0,67
RUHW007		0,65
RUHW008		0,31
RUHW009		1,02
RUHW010		2,03
RUHW011		0,46
RUHW012		3,06
RUHW013		0,37
RUHW014		0,44
RUHW015		0,93
RUHW016		1,34
RUHW017		0,45
RUHW018		0,91
RUHW019		1,03
RUHW020		0,87
RUHW021		0,93
RUHW022		1,77
RUHW023		0,94
RUHW024		0,61
RUHW025		0,26
RUHW026		1,07
RUHW027		1,08
RUHW028	near Balawat	2,11
RUHW029	FBI049	0,63
RUHW030	FBI049	0,47
RUHW031	FBI049	0,67
RUHW032	FBI049	0,86
RUHW033	FBI049	1,11
RUHW034	FBI049	1,47
RUHW035		1,60
RUHW036		2,02
RUHW037	false way of Balawat?	1,42
RUHW038	false way of Balawat?	3,44
RUHW039	false way of Balawat?	1,80
RUHW040		0,84
RUHW041	FBI029 or Islamic village	1,60
RUHW042	FBI029 or Islamic village	1,56
RUHW043	FBI059	1,71
RUHW044		2,35
RUHW045		2,08
RUHW046		1,10
RUHW047	also linear?	1,11
RUHW048		0,96

RUHW049		2,13
RUHW050	at Nimrud	1,07
RUHW051	streets near Tigris?	0,62
RUHW052	streets near Tigris?	0,71
RUHW053		0,44
RUHW054		2,06
RUHW055	wave	2,12
RUHW056		0,65
RUHW057		0,90
RUHW058	at TBLT032	1,04
RUHW059	at TBLT032	0,23
RUHW060	at TBLT032	1,02
RUHW061	at TBLT032, false way?	0,50
RUHW062	at TBLT032	1,16
RUHW063	at TBLT032	0,84
RUHW064	at TBLT032	0,65
RUHW065	at TBLT032	1,91
RUHW066	at TBLT032	0,37
RUHW067	at TSLT033, bad visible	2,21
RUHW068	at TSLT033, bad visible	1,19
RUHW069	at TSLT033, bad visible	1,81
RUHW070	at TSLT033, to a satellite site?	1,82
RUHW071	at TBI025	1,10
RUHW072	at TBI025	1,22
RUHW073	at TSLT034 and lower cities	1,38
RUHW074	at TSLT034 and lower cities	1,24
RUHW075	at TSLT034 and lower cities	0,84
RUHW076	at TSLT034 and lower cities	1,68
RUHW077	at TSLT034 and lower cities	1,63
RUHW078	at TSLT034 and lower cities	2,63
RUHW079	at TSLT034 and lower cities	1,73
RUHW080	at TSLT034 and lower cities, false way?	0,68
RUHW081	at TSLT034 and lower cities	2,03
RUHW082	at TSLT034 and lower cities	1,05
RUHW083	at TSLT034 and lower cities	0,80
RUHW084	at TSLT034 and lower cities	1,16
RUHW085	at TSLT034 and lower cities	0,80
RUHW086	at TSLT034 and lower cities, false way?	0,51
RUHW087	at TSLT034 and lower cities, false way?	0,68
RUHW088	at TSLT034 and lower cities, false way?	2,89
RUHW089	connection with linear way?	0,42
RUHW090	to water	0,45
RUHW091	connection with linear way?	0,43
RUHW092	connection with linear way?	0,74

RUHW093	linear? between FBC013 and TSLT042, FBT062, maybe also canal?	3,55
RUHW094	linear? between FBC013 and group of sites	1,83
RUHW095	false way?	0,37
RUHW096	false way?	0,64
RUHW097	at TBLT036	0,89
RUHW098	between tells	3,08
RUHW099	between tells, false way?	1,45
RUHW100	fragment	0,76
RUHW101	at FBLT034-fortified	2,05
RUHW102	at FBLT034-fortified	1,40
RUHW103	at FBLT034-fortified, between tells	2,96
RUHW104	at FBLT034-fortified	2,36
RUHW105	way or canal?	2,48
RUHW106	linear??	1,83
RUHW107	at TBLT037, bad visible	4,44
RUHW108	at TBLT037, bad visible, fragment	0,99
RUHW109	at TBLT037	0,92
RUHW110	at TSLT053	1,32
RUHW111	at TSLT053	1,04
RUHW112	at TBI101, connection to a linear way	0,51
RUHW113	at TBI101, linear way or a connection to a linear way	2,32
RUHW114		1,50
RUHW115	bad visible, at TSLT053	2,61
RUHW116	at TSLT054, to TBLT039, linear way? 2 parallel	2,76
RUHW117	at TSLT054, to TBLT039, linear way? 2 parallel	3,58
RUHW118	at TSLT054, false way?	0,40
RUHW119	at TSLT054, false way?	1,04
RUHW120	at TSLT054, false way?	1,56
RUHW121	at TSLT054, false way?	0,90
RUHW122	at TSLT054, false way?	1,56
RUHW123	at FBC099	2,36
RUHW124	at old village	2,34
RUHW125	at old village	0,47
RUHW126	at old village	0,32
RUHW127	at old village	2,98
RUHW128	at old village	0,85
RUHW129	at old village, long between sites	5,92
RUHW130	short way	0,94
RUHW131	short way	0,58
RUHW132	short way	0,50
RUHW133		2,07
RUHW134	between sites	1,82
RUHW135		1,46

RUHW136		1,56
RUHW137		0,59
RUHW138		0,24
RUHW139		0,96
RUHW140		0,79
RUHW141	between sites, cut by village	1,75
RUHW142	short	0,33
RUHW143		3,35
RUHW144		0,70
RUHW145	short	0,40
RUHW146	short, to water?	0,42
RUHW147	short, to water?	0,86
RUHW148	short, to water?	0,77
RUHW149	short	0,53
RUHW150	between sites	2,33
RUHW151	between sites	1,78
RUHW152	between sites, bad visible	0,81
RUHW153	between sites, bad visible	0,84
RUHW154	bad visible	1,78
RUHW155	bad visible	0,63
RUHW156	bad visible, at a city	1,33
RUHW157	between sites	0,81
RUHW158		0,58
RUHW159	between sites	1,00
RUHW160	between sites	0,89
RUHW161	between sites	1,06
RUHW162	bad visible	0,84
RUHW163	bad visible	0,48
RUHW164	bad visible, short	0,35
RUHW165		1,00
RUHW166	bad visible, short	0,67
RUHW167	bad visible, short	1,27
RUHW168		1,39
RUHW169	bad visible	1,94
RUHW170	bad visible	1,01
RUHW171	between sites, modern?	3,28
RUHW172	linear?	1,41
RUHW173		0,76
RUHW174		1,43
RUHW175		2,69
RUHW176	bad visible, false way?	0,60
RUHW177		0,59
RUHW178	at TBLT043	1,37
RUHW179	at TBLT043	0,67

RUHW180	at TBLT043	0,67
RUHW181	at TSLT073-fortified	1,02
RUHW182	at TSLT073-fortified	1,64
RUHW183	at TSLT073-fortified	1,37
RUHW184	at TSLT073-fortified	1,34
RUHW185	at TSLT073-fortified	1,34
RUHW186	very short	0,38
RUHW187	very short	0,37
RUHW188	bad visible, short	0,85
RUHW189	at an old village	1,26
RUHW190	at an old village	1,55
RUHW191	at an old village	0,96
RUHW192	at FBI107, bad visible	1,16
RUHW193	at FBI107, bad visible	0,57
RUHW194	at FBI107, bad visible	1,12
RUHW195	at FBI107, bad visible	0,60
RUHW196		0,30
RUHW197		1,21
RUHW198		1,39
RUHW199		0,33
RUHW200		1,40
RUHW201	short	0,54
RUHW202	short	0,49
RUHW203	short	0,22
RUHW204	short	0,29
RUHW205		1,40
RUHW206	very short	0,23
RUHW207	between sites	1,72
RUHW208	short	0,59
RUHW209		0,97
RUHW210	false way? bad visible	0,59
RUHW211	false way? bad visible	0,48
RUHW212	false way?	0,71
RUHW213	partially wadi	2,12
RUHW214	false way?	1,74
RUHW215	false way?	1,85
RUHW216	false way?	5,56
RUHW217		1,70
RUHW218		0,74
RUHW219		0,78
RUHW220		0,52
RUHW221	wadi?	0,76
RUHW222	false way?	1,35
RUHW223	continuation of RBHW129, canal???	0,69

RUHW224	at FBLT034-fortified	3,44
RUHW225	between sites	0,45
RUHW226		0,93
RUHW227		0,79
RUHW228		0,27
RUHW229		2,46
RUHW230	at TBLT032, linear?	3,97
RUHW231	at TSLT054, to FSI036 and FBI096	2,55
RUHW232	bad visible	0,67
RUHW233	at TSLT073-fortified, bad visible, partially wadi?	3,37

Příloha 7.13: Katalog - RNHW

Code	Notes	Length (km)
RNHW001		0,56
RNHW002		0,50
RNHW003		0,98
RNHW004		0,23
RNHW005		0,51
RNHW006		0,84
RNHW007	from Dur-Sharruken	2,58
RNHW008		1,86
RNHW009		0,59
RNHW010	near Balawat	1,14
RNHW011	near Balawat	1,72
RNHW012		0,63
RNHW013		0,84
RNHW014		0,70
RNHW015		0,51
RNHW016		0,81
RNHW017		2,13
RNHW018		1,15
RNHW019	FBC035	0,89
RNHW020	FBC035	0,99
RNHW021	FBC053	1,67
RNHW022	FBC031	0,58
RNHW023	FBC031	0,93
RNHW024	FBI029 or Islamic village	0,39
RNHW025	FBI029 or Islamic village	1,38
RNHW026	FBI029 or Islamic village	0,38
RNHW027		2,48
RNHW028		0,83
RNHW029		0,96

RNHW030		1,06
RNHW031		2,01
RNHW032	false way?	0,54
RNHW033	false way?	0,56
RNHW034	false way?	2,23
RNHW035		1,53
RNHW036		1,88
RNHW037		0,65
RNHW038		1,67
RNHW039		2,15
RNHW040		1,72
RNHW041	Nimrud-near site	2,05
RNHW042	Nimrud-near site	1,91
RNHW043	Halzu?	0,45
RNHW044	Halzu?	0,47
RNHW045	Halzu?	0,34
RNHW046		0,45
RNHW047		0,14
RNHW048		1,82
RNHW049	very narrow	0,77
RNHW050	at TBLT032	0,42
RNHW051	at TBLT032	2,83
RNHW052	at TBC079	1,20
RNHW053	at TBC079	1,42
RNHW054	at TBC079	0,34
RNHW055	at TBC079	0,20
RNHW056	at TBC079	0,22
RNHW057	at TBC079	0,40
RNHW058	at TBLT036	0,36
RNHW059	at TBLT036	2,86
RNHW060	at TBLT036	1,96
RNHW061	at TBLT036 and FBC077	0,79
RNHW062	at TBLT036 and FBC077	1,17
RNHW063	at TBLT036 and FBC077 and others sites	0,57
RNHW064	at TBLT036 and FBC077 and others sites	0,82
RNHW065	between tells	3,07
RNHW066	at FBC099, Islamic?	0,48
RNHW067	between sites, bad visible	3,99
RNHW068	bad visible	0,36
RNHW069	bad visible	1,28
RNHW070	way or canal?	0,77
RNHW071		3,25
RNHW072		0,45
RNHW073		0,81

RNHW074		2,56
RNHW075	short	0,48
RNHW076	short	0,31
RNHW077	between sites	1,00
RNHW078		1,10
RNHW079	false way?	1,12
RNHW080		0,76
RNHW081	false way?	2,56
RNHW082	linear? between sites	3,45
RNHW083	at an old village	1,21
RNHW084	at an old village	0,85
RNHW085	at an old village	0,68
RNHW086	at an old village	1,49
RNHW087	at an old village	0,80
RNHW088	at an old village	0,54
RNHW089	at an old village, bad visible	0,86
RNHW090	at an old village, between sites	2,31
RNHW091		0,81
RNHW092		2,02
RNHW093	false way?	0,98
RNHW094	short	0,32
RNHW095	bad visible	1,07
RNHW096		1,06
RNHW097		0,43
RNHW098		0,72
RNHW099		0,98
RNHW100		2,11
RNHW101		3,38
RNHW102		2,23
RNHW103		1,66
RNHW104		1,10
RNHW105		0,38
RNHW106	bad visible	1,32
RNHW107	bad visible	2,28
RNHW108	false way? bad visible	1,60
RNHW109	at TSLT055, nice radial pattern	0,80
RNHW110	at TSLT055, nice radial pattern	0,87
RNHW111	at TSLT055, nice radial pattern	1,37
RNHW112	at TSLT055, nice radial pattern	1,53
RNHW113	at TSLT055, nice radial pattern	0,69
RNHW114	at TSLT055, nice radial pattern	0,87
RNHW115	bad visible	0,92
RNHW116	short	0,78
RNHW117	short	0,18

RNHW118	short	0,14
RNHW119	way od canal? used as wadi	1,41
RNHW120	fragment	0,61
RNHW121	short, Islamic?	0,37
RNHW122	linear?	2,01
RNHW123	very short	0,16
RNHW124	short, to water?	0,38
RNHW125		0,81
RNHW126		1,31
RNHW127		1,53
RNHW128		2,20
RNHW129		0,95
RNHW130		0,98
RNHW131		1,00
RNHW132	between sites	2,40
RNHW133	between sites	2,75
RNHW134	false way?	0,45
RNHW135	false way?	1,53
RNHW136		1,79
RNHW137	short	0,33
RNHW138	false way?	0,56
RNHW139	false way?	0,44
RNHW140	false way?	0,53
RNHW141		1,44
RNHW142		1,78
RNHW143		0,36
RNHW144		0,27
RNHW145		0,53
RNHW146		1,07
RNHW147		0,28
RNHW148		0,40
RNHW149		0,57
RNHW150		1,09
RNHW151		0,81
RNHW152		0,72
RNHW153	Parallel to RNHW154	3,13
RNHW154	Parallel to RNHW153	2,22
RNHW155		1,04
RNHW156		0,51
RNHW157		0,66
RNHW158		2,02
RNHW159		2,58
RNHW160		0,49
RNHW161		1,20

RNHW162		0,61
RNHW163		0,73
RNHW164		3,26
RNHW165		1,57
RNHW166		1,37
RNHW167		1,41
RNHW168		1,33
RNHW169		1,45
RNHW170		0,23
RNHW171		1,35
RNHW172		0,31
RNHW173		2,07
RNHW174		0,71
RNHW175		1,77
RNHW176		1,03
RNHW177		3,09
RNHW178		4,20
RNHW179		1,20
RNHW180		2,12
RNHW181		0,96
RNHW182		0,71
RNHW183		1,63
RNHW184		1,45
RNHW185		0,81
RNHW186	between tells	1,60
RNHW187	between tells	0,99

Příloha 7.14: Katalog - LBHW

Code	Notes	Length (km)
LBHW001	E-W	6,58
LBHW002	E-W, cross with LBHW003	1,97
LBHW003	N-S, cross with LBHW002	1,60
LBHW004	N-S, cross with LBHW002	0,85
LBHW005	near the Great Zab	2,33
LBHW006	W-E, end without site	5,15
LBHW007	N-S, from TSLT034, double way?	4,65
LBHW008	N-S, from TSLT053, part of radial system	21,90
LBHW009	N-S, fragment	1,34
LBHW010	radial, but long	8,60
LBHW011	radial, but long, from fortified site TBLT043	7,76
LBHW012	NW-SE, fragmentary	4,94
LBHW013	false way? N-S	1,42

LBHW014	near the Tigris	1,35
LBHW015	fragment	2,23

Příloha 7.15: Katalog - LUHW

Code	Notes	Length (km)
LUHW001		4,79
LUHW002		1,80
LUHW003		4,27
LUHW004		0,59
LUHW005		0,54
LUHW006		1,90
LUHW007		1,99
LUHW008		5,65
LUHW009		8,55
LUHW010		1,83
LUHW011	from big tell to the north to Nineveh	3,44
LUHW012	from Khazir to Balawat	7,21
LUHW013	from Balawat to Nineweh?	14,46
LUHW014	south-north	4,62
LUHW015		2,48
LUHW016	S-N	1,92
LUHW017	bad visible	1,83
LUHW018		3,52
LUHW019	also radial for FBI057	3,01
LUHW020		10,17
LUHW021	false way?	2,79
LUHW022		1,29
LUHW023	Nimrud-Great Zab	4,64
LUHW024	Nimrud-Great Zab	0,80
LUHW025	Nimrud-Great Zab	2,84
LUHW026	Nimrud-Great Zab, short part	0,72
LUHW027	Nimrud-Great Zab, short part	0,52
LUHW028	Nimrud	3,52
LUHW029	false way?	1,90
LUHW030	false way?	1,77
LUHW031	false way?	1,83
LUHW032	W-E	4,88
LUHW033	W-E	2,00
LUHW034	W-E, one fragment	3,33
LUHW035	N-S	1,74
LUHW036	parallel to part of LNHW029	1,43
LUHW037	to the north-west	1,83

LUHW038	N-S	8,97
LUHW039	N-S	2,47
LUHW040	E-W, parallel part	1,49
LUHW041	E-W, very long, from Abu Maria	21,81
LUHW042	E-W, connection to a site	1,89
LUHW043	E-W, parallel to LUHW041	4,41
LUHW044	E-W, parallel to LUHW041, fragment	0,58
LUHW045	SW-NE, part of radial system of TBLT038	10,39
LUHW046	SW-NE, part of radial system of TBLT037	12,06
LUHW047	NW-SE, connected with LBHW008, bad visible	8,44
LUHW048	NW-SE, bad visible	2,27
LUHW049	N-S, to the hills	2,70
LUHW050	parallel to the LBHW008	8,14
LUHW051	radial? fragment of linear?	4,06
LUHW052	W-E, to a site	6,78
LUHW053	fragment, N-S	3,00
LUHW054	fragment, W-E	4,76
LUHW055	fragmentary, N-S, from TBLT048 (Tell Jirn?) to hills	8,60
LUHW056	NE-SW, short	4,92
LUHW057	N-S, very short	0,39
LUHW058	NW-SE	20,79
LUHW059	from Khazir to the west, part of LNHW010	2,33
LUHW060	radial???	2,14
LUHW061		1,80
LUHW062	very bad visible, fragmentary, N-S	6,76
LUHW063	E-W, short connection LUHW041 and a site	1,21
LUHW064	false way?	3,62
LUHW065	SW-NE, part of radial system of TBLT039, leading to hills in Nineveh direction	13,70

Příloha 7.16: Katalog - LNHW

Code	Notes	Length (km)
LNHW001	near Tell Billa	9,25
LNHW002	near Tell Billa	5,86
LNHW003		0,89
LNHW004	near Tell Billa	2,00
LNHW005	near Tell Billa	1,08
LNHW006		5,77
LNHW007		0,98
LNHW008		4,88
LNHW009		4,23

LNHW010	From Khazir to the west	2,24
LNHW011	From Khazir-Great Zab to the west	3,97
LNHW012	From Khazir-Great Zab to the west	3,08
LNHW013	From Khazir to the west	4,69
LNHW014	From Khazir to the west	4,57
LNHW015		2,93
LNHW016		0,46
LNHW017	W-E	11,41
LNHW018	Nimrud- Great Zab	6,16
LNHW019	Nimrud- Great Zab	6,70
LNHW020	Nimrud- Great Zab	4,06
LNHW021	Patti-chegali - Great Zab	5,20
LNHW022		1,89
LNHW023		1,46
LNHW024	W-E	2,81
LNHW025	W-E	2,79
LNHW026		2,47
LNHW027	short	0,56
LNHW028	short	0,57
LNHW029	long	6,62
LNHW030	very narrow	7,32
LNHW031	very narrow, part of another way	1,15
LNHW032	N-S	7,36
LNHW033	N-S	5,00
LNHW034	N-S, not old way?	6,05
LNHW035	NW-SE, double way?	8,03
LNHW036	NW-SE, double way?	3,75
LNHW037	NE-SW	8,47
LNHW038	W-E, more parallel way	16,38
LNHW039	W-E, parallel way to LNHW038	1,43
LNHW040	W-E, parallel way to LNHW038	0,63
LNHW041	W-E, parallel way to LNHW038	1,25
LNHW042	W-E, parallel way to LNHW038	2,13
LNHW043	W-E, parallel way to LNHW038	4,36
LNHW044	W-E, fragment parallel way to LNHW038	0,83
LNHW045	SW-NE, to a site?	4,49
LNHW046	N-S, to a city, Islamic?	5,52
LNHW047	false way?	1,04
LNHW048	continuation of LNHW037? W-E	6,39
LNHW049	false way? parallel to LNHW048 W-E	2,70
LNHW050	fragment	0,89
LNHW051	bad visible, fragmentary, N-S	10,95
LNHW052	N-S, part of radial system	4,07
LNHW053	W-E, fragment	3,78

LNHW054	W-E, ver short fragment, parallel to LNHW053	0,78
LNHW055	N-S, fragment from hills	3,26
LNHW056	N-S, fragment from hills, parallel to LNHW055	1,75
LNHW057	N-S, fragment from hills, parallel to LNHW056	0,71
LNHW058	NW-SE, fragment	2,70
LNHW059	false way? NW-SE, bad visible	3,85
LNHW060		2,75
LNHW061		2,14
LNHW062	modern?	7,88
LNHW063	W-E	3,91
LNHW064	W-E	2,77
LNHW065	N-S, modern?	16,73
LNHW066	W-E, also current in use?	33,15
LNHW067	Abu Maria-Tell 'Afar	15,86
LNHW068	SW-NE, to a site?	4,29
LNHW069	N-S, to Nineveh	8,18

Příloha 7.17: Katalog - FRHW

Code	notes	Length (km)
FrHW001		0,39
FrHW002	linear	0,51
FrHW003	radial	1,27
FrHW004	linear?	0,43
FrHW005	linear?	1,30
FrHW006	radial?	0,68
FrHW007	linear?	0,94
FrHW008	very short	0,22
FrHW009	very short	0,25
FrHW010	very short and narrow	0,50
FrHW011	very short and narrow	0,11
FrHW012	radial?	0,75
FrHW013	linear? broad	1,47
FrHW014	linear? narrow	0,97
FrHW015	linear? narrow	1,18
FrHW016	radial? broad	1,15
FrHW017	radial? broad	0,69
FrHW018		0,36
FrHW019		0,73
FrHW020		0,77
FrHW021		0,44
FrHW022		0,44
FrHW023		0,91

FrHW024		0,93
---------	--	------

Příloha 7.18: Katalog - C

Code	Notes	Length (km)
C001	Part of the canal for Calah	12,51
C002	Part of the canal for Calah	0,71
C003	Part of the canal for Calah	1,11
C004	Part of the canal for Calah?	0,60
C005	Part of the canal for Calah	0,10
C006	Part of the canal for Calah	0,58
C007	Part of the canal for Calah?	3,18
C008	Off take of the canal for Calah	0,10
C009	Off-take of the canal for Calah	0,70
C010	Off-take of the canal for Calah	0,33
C011	Canal for meadows?, connected with the canal for Calah	0,45
C012	Canal for meadows?, connected with the canal for Calah	0,47
C013	Canal for meadows?, connected with the canal for Calah, uncertain	0,31
C014	Canal for meadows?, connected with the canal for Calah, uncertain	1,02
C015	Part of the canal leading through Tarbisu to Nineveh	2,26
C016	Part of the canal leading through Tarbisu to Nineveh	1,27
C017	Part of the canal leading through Tarbisu to Nineveh	10,55
C018	Part of the canal leading through Tarbisu to Nineveh	1,11
C019	Near city wall of Nineveh	1,91
C020	Near city wall of Nineveh	1,06
C021	Near city wall of Nineveh	0,05
C022	Near city wall of Nineveh	1,56
C023	Near city wall of Nineveh	1,69
C024	Near city wall of Nineveh	1,63
C025	Kisiri canal?	1,69
C026	Kisiri canal?	1,41
C027	Kisiri canal?	1,23
C028	Kisiri canal?	1,69
C029	Kisiri canal - beginning	0,70
C030	Canal for Mosul?	0,56
C031	Canal for Mosul?	1,36
C032	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,75
C033	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	1,22
C034	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	1,54
C035	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,49
C036	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,24
C037	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	1,79

C038	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	1,61
C039	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,59
C040	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,89
C041	Part of canal in Jebel Bashiqā? False canal???	0,39
C042	Canal around Balawat	1,17
C043	Part of a qanat	0,34
C044	Part of a qanat	0,42
C045	Part of a qanat	0,48
C046	At Tell Abu Kathira, near big settled area, short canal river-city-river	0,74
C047	At Tell Abu Kathira, 2nd part of small canal near big settled area? or old wadi?	0,37
C048	Modern, on Google with qanat at al-Jirn	0,21
C049	Old wadi?	0,44
C050	Fragment, canal-hollow way?	0,47
C051	Fragment	0,15
C052	Uncertain short canal near area with many flat sites	0,10
C053	Short canal in fields	0,63
C054	False canal? SE of Mosul, near the Tigris	0,44
C055	Near a tell TSLT016	0,74

Příloha 7.19: Katalog - Q

Code	notes	Length (km)
Q01	long, close to Q02, canal at the end, to the west of Jebel Ain as-Safra	3,067
Q02	short, close to Q01, canal at the end, to the west of Jebel Ain as-Safra	0,766
Q03	modern, visible on Google, at al-Jirn	0,217

Příloha 7.20: Katalog - Identifikované lokality se jménem

Czech name	Number	dating (according ASI)	X Coord	Y Coord
Abú Maria	038w	not in ASI, 5,7,8,10,11,12,13,14,15,16,17,18	4741971	4359927
al-Džirn	053e	prehistory, 8,10,18	4786866	4319457
al-Fazlani	074w	12	4800839	4343692
Balavát	x02	12+5,6,11,15	4831712	4332173
Dabúna Tepe	052w	not found in the catalogue ASI	4749026	4354472
Chán az-Zanázil	025w	12,17	4765838	4361257
Charáíb Abú Džaráví	175w	no dating in ASI	4779309	4316630
Charáíb Bizuna	203w	18	4804131	4310520
Charáíb Daula'ja	043w	18	4765484	4357732
Charáíb Huvajš	152w	12,17	4770763	4322644

Charáib Huvajt	172w	8,11,12	4774476	4319688
Charáib Kunsíja	065-069w	8,12	4763279	4349577
Charáib Mardž ad-Díbádž	192w	4	4785820	4313692
Charáib Tell Darvíš	153w	9,12	4774061	4322719
Charáib Tell Chazaf Kabír	082w	prehistory, 12	4774880	4344639
Chirbet 'Abaví al-Chalíl	101w	11,12	4786240	4337915
Chirbet 'Abd	111w	5,6,12	4767730	4334941
Chirbet 'Abdalláh al-'Uthmán	117w	17	4784151	4332347
Chirbet Abú Šeka	109w	5,8,12	4761308	4334996
Chirbet al-'Adžúz	170w	no dating in ASI	4776527	4320844
Chirbet al-Bavír	114w	11,12	4778506	4335793
Chirbet al-Džámúsíja	056w	no dating in ASI	4795089	4354802
Chirbet al-Hutta	137w	5,6,12,18	4772337	4326145
Chirbet al-Qadija	040e	12,18	4802097	4353182
Chirbet Am al-'Azam al-Džanubíja	120w	12	4774472	4331787
Chirbet Am al-'Azam aš-Šimalíja	119w	17	4775325	4332763
Chirbet aš-Šihdá	070w	18	4769923	4346313
Chirbet az-Zaftíja	157w	4, ninevite-8?	4795957	4322649
Chirbet Bír al-Kavír (či Bír al-Charbán)	078w	12	4784754	4340302
Chirbet Darnač	081w	not found in the catalogue ASI	4778212	4344050
Chirbet Dhunun	112w	5,6,12	4768077	4334504
Chirbet Džassa	085w	18	4761315	4344132
Chirbet Fatahí	171w	5,12	4775716	4319774
Chirbet Hára	053w	5,18	4761533	4353176
Chirbet Hasan al-Jasín	115w	12,17	4783695	4335760
Chirbet Hasan Kajf	047w	18	4755848	4355895
Chirbet Chabirat 'Atšana	062w	4,5,12	4785269	4349447
Chirbet Malik	080w	no dating in ASI	4751387	4352798
Chirbet Muhammad Sálíh	121w	5,12	4782104	4331244
Chirbet Samír	174w	4,5	4794549	4317459
Chirbet Šajch Muhammad	033e	18	4784428	4359151
Chirbet Tell ar-Rís	040w	not found in the catalogue ASI	4783746	4357177
Chirbet 'Uzu	127w	12	4779281	4330107

Chorsabad	043e	12	4812058	4370896
Jarimža	075w	not found in the catalogue ASI, Neo-Assyrian	4806299	4342347
Karmalis	x05e	?9,12,18	4832361	4342778
Kujundžik	x01e	3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18	4803801	4350289
Nimrúd	x04e	12+4,5,9,11,14,15	4823542	4314373
Šarif Chán	x06e	12	4795387	4357147
Tar'uz	026w	not found in the catalogue ASI	4762157	4361971
Tell Abú Faška	129w	5,12	4770726	4329936
Tell Abú Hadžira	128w	12	4772544	4329938
Tell Abú Kathíra	135w	6,12	4773469	4328791
Tell Abú Manhúm	064w	8,12	4765522	4351049
Tell Abú Šaviha	136w	12,18	4776731	4328409
Tell 'Akab	058w	4,10,11,12	4797169	4350896
Tell Akan	008e	not found in the catalogue ASI	4808901	4362589
Tell al-Ahmar	027w	no dating in ASI	4760418	4361336
Tell al-Bavír	189w	10,12	4800285	4315032
Tell al-Mazra'	033w	12	4745340	4362000
Tell Am as-Sídžan	138w	5	4780578	4327155
Tell 'Aqub	057e	12	4826810	4320853
Tell as-Salami	071w	3,4,5,6,7,8,9	4767980	4346598
Tell 'Ašaq	031w	not found in the catalogue ASI	4748324	4363483
Tell Ba'arur	156w	5,6	4781330	4324787
Tell Bahrávi	016w	4	4768402	4347745
Tell Balbul	039e	5,6?-4th Millennium BC	4806032	4355393
Tell Billa	x03	12,14+7,8,9,10,11	4825417	4360458
Tell Darviš	072w	12	4773476	4345648
Tell el-'Omrijeni	158w	18	4783505	4322400
Tell Farfara	168w	no dating in ASI	4777903	4320515
Tell Hamís	169w	8	4778485	4319759
Tell Hasan Kajf	048w	4,5,12	4756484	4354264
Tell Hassúna	017e	3,4,5,7	4811111	4309967
Tell Herada	122w	12	4764250	4333453
Tell Chathir	089w,090w	11,17	4761160	4339361
Tell Malda	110w	not found in the catalogue ASI	4771683	4335600
Tell Már 'Adžla	022e	18	4796262	4362551
Tell Maráva	086w	12	4758495	4341196
Tell Marqara	051e	not found in the catalogue ASI	4780458	4321894
Tell Muškil	167w	5,12-Humidat/8,9,10,11-Šúra	4778811	4321098
Tell Nabí Júnus	Ninive	12	4804674	4348686
Tell Rahban	009e	12	4809081	4361578
Tell Vanás	032w	12	4767885	4349762
Tell Zahar	017w	8	4770009	4347398

Džalidári				
Tell Zalát	087w	no dating in ASI	4767931	4340370
Telul Abú Kudur	046w	5,6,12	4759683	4354976
Telul al-Mu'ibadi	139w,140w	12	4800300	4326747
Telul ath-Thalathat	049w	4, prehistory	4745857	4357704
Telul Makirinát	050w	not found in the catalogue ASI	4755019	4349664
Telul Tavajim	051w	8	4752872	4350419
Tepe Čenči	002e	4,8,9,11,12	4812293	4367183
Tepe Gaura	001e	4,5,6,7,8,9,10,11	4815701	4369086